

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÖNÜŞ YOLU

REMARQUE

Türkçesi: BURHAN ARPAD

DÖNÜŞ YOLU

DÖNÜŞ YOLU

DÖNÜŞ YOLU — Şubat 1972 de Di-
van Matbaacılık ve Ticaret tesislerin-
de dizilip basılmıştır. Kapak kompo-
zasyon: Ferit Öngören - Kapak baskı:
Sümer Matbaası- Cilt: Bilgeler ciltevi

may yayınları

Kredi Han, Cağaloğlu, İstanbul, Tel: 27 71 61

ERICH MARIA REMARQUE

DÖNÜŞ YOLU

Türkçesi :

BURHAN ARPAD

may yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

İkinci alaydan hayatta kalanlar, cephe gerisinde bir siper yıkıntısında uzanmış, dalgın dalgın etrafı süzüyorlar.

Jupp, birdenbire: «Ne tuhaf mermiler!» diyor.

Ferdinand Kossole: «Ne gibi?» diye sorarak hafifçe doğruluyor.

Jupp: «Dinlesene!» cevabını veriyor.

Kossole, bir elini kulağının arkasına koyup dinliyor. Bizler de gecenin derinliğine kulak veriyoruz. Fakat topçu ateşinin boğuk gürültüsünden ve mermilerin kulak tırmalayıcı vıj - vıjlarından gayri birşey duyulmuyor. Bir de, sağdan doğru makineli tüfeklerin tıkırtısı ve arada bir çığlıklar. Amma, bütün bunlara yıllardanberi alışmış, bu gibi şeyler için konuşmağa değmez.

Kossole, Jupp'a kuşkuyla bakıyor. Beriki de, tutuk tutuk: «Tam da şimdi kesildi!» diye kendisini haklı çıkarmak istiyor.

Kossole, onu bir daha tepeden tırnağa süzüyor. Fakat Jupp'un yine de kılını kıpırdatmadığını görünce, arkasını dönüp homurdanmakla yetiniyor:

«Karnındaki lâhanalar gaz yapmış! Senin mermi sesi sandığın da bu. Gözlerini kapayıp bir uyku çeksen daha iyi edersin..»

Bunu derken, toprağı kabartıp başının altına bir çeşit yastık yapıyor ve çizmeleri suya kaymıyacak biçimde yere

uzanarak: «İnsanın evinde bir karısı ve iki kişilik bir yatağı olsun da...» diye bir şeyler mırıldanırken gözleri kapanıyor.

Jupp, köşesinden: «Merak etme, yerin boş değil dir!» i bastırıyor.

Kossole, bir gözünü açıp ona öfkeyle bakıyor. Ayağa kalkmak ister gibi bir hali de var. Fakat sonra: «Karına böyle bir şey tavsiye etmem, baykuş herif!» diye homurdanmasıyla horlaması bir oluyor.

Jupp, yanına gitmem için bana bir işaret yapıyor. Adolf Bethke'nin çizmelerinin üstünden aşip yanına oturuyorum. O, horuldayandan tarafa dikkatle bakarak, acı acı: «Böyleleri kim, kültür kim, derim sana!» diyor.

Jupp, savaştan önce Köln'de bir avukatın yanında yazıcıydı. Üç yıldır asker olmasına rağmen, halâ çok hassastır ve buralarda kültürlü adam görünmeğe pek değer verir. Bunun ne olduğunu kendisi de gerçi pek bilmez. Fakat vaktiyle işittiklerinden özellikle şu kültür kelimesini unutmamıştır. Buna, denizde boğulmamak için tahtaya sarılır gibi sarılmıştır. Burada herkesin buna benzer bir şeyi var. Birinin karısı bir başkasının ticarethanesi, bir üçüncünün çizimleri, Valentin Laher'in içkisi ve Tjinaden'in de domuz yağlı iri fasulyeleri bir defacık daha tıkınabilmek işteği.

Oysa, Kossole bu kültür sözünden hemen köpürüyor. Zira bu kelimeyle katı yaka kavramı arasında herhangi bir ilişki buluyor. Bu da onu çileden çıkarmağa yetiyor. Hatta şimdi bile aynı şey oldu. Horultusuna ara vermeden, kısaca: «Seni yazıcı bozuntusu pis teke seni.» yi bastırıyor.

Jupp, saygılı bir eda ile başını sallıyor. Az ısınalım diye, bir müddet birbirimize iyice sokularak, yanyana oturuyoruz. Gece ıslak ve soğuk. Bulutlar geçip geçip gidiyorlar.

Bazı bazı yağmur yağıyor. Ozaman biz de, üstüne çömel-
diğimiz sedyeleri alıp yağmur geçinceye kadar başlarımızın
üstünde tutuyoruz.

Bataryaların ağız alevi ufku aydınlatıyor. Öyle hoş
bir manzaraları var ki, oranın buradan daha az soğuk ol-
duğuna inanacağı geliyor, insanın. Roketler, topçunun ay-
dınlatma fişeklerinin üstünden renkli ve gümüşten çiçekler
gibi yükseliyorlar. Bir çiftlik yıkıntısının üzerinde, puslu
havada, iri ve kıpkırmızı bir ay yüzüyor.

Jupp: «Evlerimize döneceğimizi sanır mısınız?» diye fı-
sıldıyor.

Omuz silkiyorum:

«Öyle diyorlar...»

Jupp, sesli sesli soluyor:

«Sıcak bir oda, bir divan ve akşamları sokağa çık-
mak... bütün bunları halâ gözünün önüne getirebiliyor mu-
sun?»

Düşünceli düşünceli: «Son izinli çıkışında sivil esva-
bımı bir giyeyim istedim» diyor «Fakat öyle küçük geldi
ki, yenisini satın almam gerekti.»

Burada bütün bu kelimelerin harikulâde anlamları olu-
yor! Sivil esvaplar, divan, akşamlar.. İnsanın akli başın-
dan gidecek gibi!. Kahvelerimize piştiği kabın paşlı
teneke tadının fazlaca sindiği zaman da böyle olur ve sıcak
içtiğimizi boğulur gibi çıkarırız.

Jupp, dalgın dalgın burnunu karıştırıyor:

«Vitrinler, kahvehaneler ve karılar... Hey be..!»

Soğuktan buz gibi olmuş ellerimi soluğumla ısıtıyo-
rum

«Sen hele şu cenabet yerden bir kurtulabilirsen tak-
keni göğşe fırlat...!»

Jupp, sıska ve çarpık omuzlarının üstüne çadır bezini
çekiyor:

«Haklısın. Peki, sen buradan kurtulunca ne yapmak niyetindesin?»

Gülüyorum:

«Ben mi? Benim yine okula gitmem gerekecektir herhalde!. Ben, Willy, Albert ve hatta şu karşı taraftaki Ludwig de..»

Bunu derken, arka tarafımızdaki bir sığınak yıkıntısında iki kaputa sarılıp yatmış birisini işaret ediyorum.

«Hay Allah müstahakkını versin! Amma bunu yapmazsınız, değil mi?»

«Bilmiyorum. Fakat herhalde mecbur olacağız» derken, öfkeleniyorum. Sebebini bilmeden öfkeleniyorum.

Kaputların altında bir kıvıldama oluyor. Soluk ve zayıf bir yüz ortaya çıkıyor. Hafifçe inliyor. Yerde uzanan, benim sınıf arkadaşım ve alay komutanımız Ludwig Breyer'dir. Haftalardanberi kanlı basuru var, dizanteri oldu muhakkak amma, cephe hastahanesine yine gitmek istemiyor. Burada bizlerin yanında kalmağı tercih ediyor. Zira hepimiz barışı beklemekteyiz. Barış olunca da onu hemen beraberimizde götürebiliriz. Cephe hastaneleri ağzına kadar dolu. Kimsenin kimseyle doğru dürüst meşgul olduğu yok. Hele oradaki yataklardan birine yatan kimse biraz da ölmüş sayılır. Etraftakiler birer ikişer ölürken aralarında yapılmış yatana ölüm bulaşır ve son dini merasim yapılırken sıra ona da geliverir. Bizim sağlık eri Max Weil, bir çeşit sulu alçı tedarik etti; yedikçe barsaklarını sıkıştırırsın da tutsun diye. Buna rağmen günde yirmi otuz kez pantolonunu aşağıya sıyrıyor.

Şimdi bir kenarda aynı işi yapması gerekiyor. Köşenin ötesine geçmesine yardım ediyorum. Breyer yere çömeliyor.

Jupp, bana doğru bir el işareti yapıyor:

«İşitiyor musun, yine başladılar!»

«Ne var yine?»

«Deminki mermiler.»»

Kossole kımıldanıyor ve esniyor. Sonra yerinde doğru-
luyor ve iri yumruğunu mânalı mânalı süzerek, Jupp'a yan
yan bakıyor:

«Ulan yine palavra atıyorsan bizlere, senin pestilini
çıkartırım.»

Kulak kabartıyoruz. Şimdiye kadar hiç duymadığımız
bir ses, otobüslerin vıj vıjlarını ve ıslık seslerini bastırı-
yor. Bu kısık ve uzayıp giden ses öyle garip ve bambaşka
ki, tüylerim diken diken oluyor.

Willy Homeyer: «Gaz bombaları!» diye bağırıp yerin-
den fırlıyor.

Şimdi hepimiz de uyanıgız ve heyecan içinde kulak ka-
bartıyoruz.

Weissling havayı gösteriyor:

«İşte göründüler! Yaban kazları!»

Bulutların kirli grisi önünden kara bir çizgi, bir kama
geçiyor. Uç tarafı, aya yönelmiş. Şimdi de ayın kırmızı yu-
varlağını kesiyor. Kara gölgeler iyice seçiliyor. Bir sürü
kanattan meydana gelmiş bir köşecik, vahşi ve garip sesler
çıkararak takırtılı bir katar, uzaklaşıp gözden kayboluyor.

Willy: «İşte oralara gidiyorlar» diye homurdanıyor.
«Böyle basıp gidebilmek müthiş bir şey! İki kanat taktın
mı, tamam!»

Heinrich Weissling, kazların arkasından baktıktan son-
ra, ağır ağır: «Kış geliyor, yine» diyor. «Köylüdür, böyle
şeyleri bilir.»

Ludwig Breyer, arazinin meylane kederli bir tavırla
hafifçe yaslanıyor ve: «Bunları ilk defa görüyorum.» diye
mırıldanıyor.

Fakat birdenbire ve en çok keyiflenen bizim Kossole.
Meseleyi Weissling'e bir daha ve çabucak anlattırıyor ve

yaban kazlarının besili kazlar kadar iri olup olmadığını herkese ayrı ayrı soruyor.

Weissling: «Hemen hemen o kadar» diyor.

Kossole: «Hayvan herif!» derken heyecandan çenele-ri titriyor «desene şöyle bir on beş yirmi enfes kızartma havada uçuyor!»

Ta tepemizde yine kanat sesleri dalgalanıyor. Yine boğuk ve kaba bir çığlık, bir atmaca gibi kafataslarımıza çarpıyor. Havada süzülen kanatların gürültüsü, uzaklaşan bağırmalar ve gittikçe artan rüzgârın vuruşları, sert ve âni bir özgürlük ve yaşama sembolü gibi birbirine karışıyor.

Bir silâh patlıyor. Kossole, silâhını bırakıp merakla gözyüzünü süzüyor. Sürünün tam da ortasına nişanlamıştı. Yanı başında duran Tjaden, kazlardan biri düşerse tıpkı bir av köpeği gibi fırlamağa hazır. Fakat sürü, tek kayıp vermeden uçuşuna devam ediyor.

Adolf Bethke: «Yazık» diyor «Şu berbat savaşın ilk akli başında atışı olacaktı..»

Kossole, hayal kırıklığına uğramış bir davranışla silâhını kenara itiyor. «Birkaç kurşunum daha olsaydı..» derken mahzunlaşıyor ve hayallere dalıyor. Farkında olmadan geviş getiriyor.

Onu süzmekte olan Jupp: «Hele» diyor «elma ezmesi ve kızarmış patates de olsa, değil mi?» Kossole ona zehir gibi bir bakış fırlatıyor:

«Kıs çeneni, yazıcı bozuntusu!...»

Jupp: «Havacı olsaydın şimdi onları bir ağla yakalardın.» diye sırtıyor.

Kossole: «Bok herif!» diye lâfını kesip yine uykuya dalıyor. Yapılacak en iyi şey de bu. Yağmur hızlanıyor. Bir-birimize sırt sırta verip çadır bezlerini üstümüze çekiyoruz. Şu siperin içinde bu halimizle bir yığın kara toprak-

tan farksızız. **Toprak**, uniforma ve aralarında bir parçacık hayat.

Keskin bir fısıltıyla uyandırılıyorum:

«İleri... İleri!»

Uykulu uykulu: «Ne oluyor, ne var?» diye soruyorum.

Kossole: «İleriye gitmemiz gerekiyor» diye homurdanıyor ve öteberisini topluyor.

Şaşkınlıkla: «Oradan yeni gelmiştik!» diyorum.

Wessling'in: «Ne saçma!» diye küfrettiğini duyuyorum. «Savaş bitti ya...»

«Haydi, ileri!»

Hareket emrini bölük komutanımız Heel veriyor. Siperlerin arasında telâşla koşuyor. Ludwig Breyer, ayağa kalkmış, bile. Tevekkülle: «Çare yok, buradan çıkmalıyız» diyor ve bir kaç tane el bombası alıyor.

Adolf Bethke, onu süzüyor:

«Sen burada kalmalısın, Ludwig. Bu dizanterinle yere gidemezsin...»

Breyer, hayır anlamında başını iki yana sallıyor.

Kılıç kayışları şakırdıyor, tüfekler takırdıyor ve ölümün o çürük ve bozulmuş kokusu, yerden yükseliveriyor yine. Ondan büsbütün kurtulmuş olduğumuzu sanmıştık; zira barış düşüncesi ilerimizde bir roket gibi yükselivermişti. İnanmamış ve kavramamış da olsak, sadece umudu bile yetiyordu. Söylentinin yayılması için geçmesi gereken bir kaç dakika, bizleri daha önceki yirmi aydan fazla değiştirmeye yetiyordu. Bir savaş yılı ötekinin üstüne yığılmış, bir ümitsizlik yılı diğerini izlemişti. Geçen zaman hesaplanınca duyulan hayret, bu kadar zamanın geçmiş olmasından duyulan hayret kadardı, hemen hemen. Fakat barışın her gün gelmek üzere olduğunun ilân edildiği şu sıra-

da her bir saatin ağırlığı binlerce defa fazlalaşıyor ve ateş altında geçen her bir dakika, daha önce geçen zamanın tümünden daha ağır ve daha uzun görünüyordu bizlere.

Rüzgâr, siperlerin kumtorbaları kalıntıları çevresinde uluyor ve bulutlar ayın üzerinden acele acele geçiyorlar. Işıklar ve gölgeler durmamacasına yer değiştiriyor. Birbirimizin peşi sıra ve birbirimize iyice sokularak yürüyoruz. Bir kaç kişiden gayrı bütün mevcudu öldürülmüş zavallı bir ikinci alayın meydana getirdiği bir gölgeler topluluğu... Zaten bütün alayın mevcudu normal bir bölüğün ancak yarısı kadar. Fakat hayatta kalan bu son birkaç insan da iyice elekten geçmişlerden. Hatta aramızda 1914 dekilerden üç kişi var: Bethke, Weissling ve Kossole. Bu üçü her şeyi biliyorlar ve hareket savaşlarının ilk aylarına ait hikâyeleri, Almanya'nın eski devirlerinden söz açarmış gibi, anlatıyorlar kimi zaman. Yeni mevzide herkes bir köşe ve bir delik aranıyor. Fazla bir değişiklik yok durumda. Aydınlatma fişekleri, makineli tüfekler ve kocaman fareler. Willy, iyi hizaladığı bir tekmeyle bir tanesini havaya fırlatıyor ve bir kürek vuruşta ikiye bölüyor.

Tek tük silâh patlıyor. Sağdan doğru, uzaklarda patlayan el bombalarının gürültüsü duyuluyor.

Weissling: «İnşallah burası sessiz kalır!» diyor.

Willy: «Tam şu sıra bir de bu başımıza gelsin..!» diye başını iki yana sallıyor.

Valentin: «İşi ters giden burnunu karıştırırken parmağını kırar.» diye homurdanıyor.

Ludwig, bir çadır bezine uzanmış. Onun arkada kalması gerekirdi, hakikaten. Max Weil, yutsun diye bir iki tablet veriyor. Valentin de, içki içmeğe iknaa çalışıyor. Ledderhose bir edepsizlik hikâyesi anlatıyor. Fakat kimse dinlediği yok.

— Etrafta uzanıyoruz. Vakit ilerliyor.

Birden bire toparlanıp başımı kaldırıyorum. Bethke'nin de yerinden sıçradığını görüyorum. Tjaden bile kılmıdanıyor. Yılların kazandırdığı içgüdü birşeyler haber veriyor. Bunun ne olduğunu henüz bilen yok, amma olağanüstü birşeyler olduğu muhakkak. Başlarımızı uzatıyor ve gözlerimizi iyice kısıp, alaca karanlıkta bir şeyler görmeğe çalışıyoruz. Herkes tetikte, herkesin bütün duyuları sonuna kadar gerili. Bütün vücut adeleleri, yaklaşan ve tehlikeden gayrı birşey getirmeyecek olan büyük bilinmezi karşılamağa, hazır. El bombalarının hafifçe şıkırtısı duyuluyor. En iyi bomba atanımız olan Willy, bombaları almış, ileriye doğru yerde sürünüyor. Kediler gibi yere yapışmış bekliyoruz. Yanıbaşında Ludwig Breyer'i farkediyorum. Heyecandan gerilmiş yüz çizgilerinde hastalıktan eser yok Onun yüzü de, bütün buradakilerin o zehir gibi yüzü, siperdekilerin yüzü oluvermiş. Bu yüzler, müthiş bir uyanıklık sonucu. Anlamını kavramamızdan çok önce, bilinçaltımızla seziyoruz.

Sis, dalgalanıyor ve uçuşuyor. Hepimize böyle tehlike işareti veren şeyin ne olduğunu birden hissediyorum. Sadece sessizlikten. Etraf birden sessizleşiverdi de ondan.

Ne makineli tüfek, ne atış, ne patlayış, ne mermilerin ıslığı var; hiç amma hiç bir ses duyulmuyor. Ne bir atış, ne de çığlıklar. Sadece sessizlik, bir ölüm sessizliği.

Birbirimize bakışıyoruz. Sesizliği aklımız almıyor. Savaşta bulunalıberi böyle bir sessizlik ilk defa oluyor. Acaba neden bu sessizlik, diye havayı adeta kokluyoruz tedirgin. Zehirli gaz mı gelecek? Fakat rüzgâr uygun değil, uzaklaştırır. Bir saldırı mı olacak? Böyleyse sessizlik önceden ele verecek. Acaba ne? Heyecandan öylesine terliyorum ki, elimdeki bombalar sıırıslıklam olmuş. Sinirlerimiz kopacak gibi. Beş dakika geçiyor. On dakika geçiyor.

Valentin Laher: «On beş dakika oldu» diye sesleniyor. Sise karışan sesi, bir mezardan geliyormuş gibi, boğuk boğuk. Fakat halâ birşeyler olmuyor. Ne bir saldırı, ne de önünüzü birdenbire karartan ve sıçıryan gölgeler...

Eller gevşeyip yine kenetleniyor. Tahammülümüz kalmadı! Cephenin gürültüsüne öylesine alıştık ki, bu yük üstümüzden kalktığı zaman balonlar gibi pat diye patlayıp havaya uçmamız gerektiğini sanıyoruz.

Willy'nin birdenbire: «Dikkat be! Barış bu!» demesi bir bomba tesiri yapıyor.

Yüzlerdeki gerginlik gevşiyor. Hareketlere bir avarelik ve güvensizlik geliyor. Barış mı? İnanmaz bakışla süzüyoruz, birbirimizi. Barış mı? El bombamı bırakıveriyorum. Barış mı? Ludwig yine çadır bezine oturuyor usulca. Barış mı? Bethke'nin bakışlarına öyle bir başkalık geldi ki, yüzü dağılıverecek sanılır. Barış mı? Wessling, bir ağaç gibi hareketsiz duruyor. Yüzünü çevirip de bizden yana döndüğü zaman, evine varıncaya kadar yola devam edecekmiş gibi bir hali var.

Sessizliğin birden sona erdiğini, heyecandan gelen şaşkınlığımız arasında pek farketmedik; yayılım ateşleri yine kulakları sağır ediyor. Uzaklardan duyulan bir makinelili tüfek, ağaçkakan ağzı gibi, taktaklarına çoktan başladı. Ölümün tanış gürültülerini yeniden duymak hepimizi yatıştırıyor, hatta keyiflendiriyor.

Ertesi gün, sükûnet var. Geceleyin, önceleri de çoğu olduğu gibi, biraz geri çekileceğiz. Fakat karşı taraftakiler sadece izleniyor, saldırıya da geçiyorlar. Biz toparlanıncaya kadar karşıdakilerin şiddetli ateşi başlıyor. Arkamız, akşam karanlığı içinde kızıl alevlerle altüst oluyor. Bizim bulunduğumuz yer şimdilik sâkin. Willy ve Tjaden

rastlantıyla buldukları bir kuru et konservesini hemen tıkmıyorlar. Ötekiler de yere uzanmış, bekliyorlar. Cephe-
de geçen aylar onları sertleştirdi, kendilerini savunma zo-
runda kalmadıkları zamanlar hemen hemen pek lâkayit
oluyorlar.

Bölük komutanımız, sürüne sürüne bizim çukura ini-
yor ve etrafın gürültüsü arasında: «Her şeyiniz tamam
mı?» diye soruyor. Bethke: «Cepanemiz az» diye bağırı-
yor. Heel, omuz silkeliyor ve Bethke'ye, omuzunun üze-
rinden bir sigara uzatıyor. O da, dönmeğe bile lüzum gör-
meden, bir baş işareti yapıyor. Heel «Böyle yapmak gere-
kiyor!» diyor ve öteki çukura sığıyor. Böyle yapılacağı-
nı da biliyor. Şu eski askerlerden her biri tıpkı onun ka-
dar iyi bir bölük komutanı olabilirdi.

Hava kararıyor. Ateş bizi de yakalıyor. Kendimizi
koruyacak birşeyler yok pek. Çukurun içinde başımızı sak-
lıyalım diye ellerimiz ve küreklerle toprağı oyuk oyuk edi-
yoruz. Toprağı iyice yapışıyoruz. Albert Trosske ve Adolf
Bethke yanibaşımdaydılar. Yirmi metre ötemize bir isabet
oluyor. Mermi patlarken, kulak zarımız patlamasın diye
ağzımızı ardına kadar açıyoruz, amma yine de sağır gibi
oluyoruz. Gözlerimize toprak ve çamur, boğazımıza barut
ve kükürt dumanları doluyor. Birisine rastladığı muhak-
kak. Zira bizim çukura, tam da Bethke'nin başı yanına,
kızgın bir mermi parçası kopmuş bir el fırlatıyor.

Heel yanımıza atlıyor. Patlıyan mermilerin aydınlat-
tığı yüzü, miğferin altında öfkeden kireç gibi. «Brandt»
diye soluyor «Tam isabet aldı, parçası bile kalmadı.»

Yine gümbürdüyor, gürlüyor ve uğulduyor, çamur ve
demir yağıyor, havayı gökgürültüleri dolduruyor ve yer
inliyor. Sonra bir perde kalkıp geriye doğru kayıyor ve
aynı anda her yanları yanık içinde ve üstleri çamurlu in-
sanlar ortaya çıkıyor; avuçlarındaki el bombalarını fir-
latmağa hazır, etrafı kolluyorlar. Heel: «Yavaş yavaş ge-

ri çekilin!» diye bağıyor.

Saldırı, ilerimizde, solda. Bizim çukurlardan biri için savaşıyor. Makineli tüfek adeta uluyor. El bombalarının şimşekleri havada titreyiyor. Makineli birden susuyor, arıza yaptı. Çukur hemen yandan sarılıyor. Bir kaç dakika daha geçerse işi tamam. Heel, durumu görüyor ve «Hay Allah belâsını versin!» diyerek çukurun kenarına çıkıyor «İleri!». Beraberine kaşla göz arasında mühimmat da alıyor. Süratle hedefe yaklaşıp yere uzanan Willy, Bethke ve Heel bombalarını fırlatıyorlar. Heel yine ayağa fırlıyor. Böyle zamanlarda adeta delirir. Gerçekten bir şeytan kesilir. Fakat başarıyorlar da. Çukurdakilere yenden cesaret geliyor, Makineli işlemeğe başlıyor, yarılma koşanlarla bağ kuruluyor ve arkamızdaki betondan siper varabilmek için, hep birlikte geriye sığıyoruz.

Bütün bunlar öyle çabuk olup bitiyor ki, Amerikalılar, çukurun boşaltıldığının farkına bile varmıyorlar. Boşaltılmış çukurda halâ şimşekler çıkıyor.

Çevre sessizliyor. Ludwig'i merak ediyorum. Fakat burada. Sonra Bethke de sürüne sürüne yaklaşıyor. Ya, Wessling?

«Wessling'e ne oldu?», «Wessling nerede?» Ve bu seslenişler, uzaktaki bataryaların boğuk gümbürtülerine karışıyor birden: «Wessling.. Wessling.!»

Heel ortaya çıkıyor: «Ne var yine?»

«Wessling eksik.»

Geri çekilirken Tjaden onun yanındaymış, amma sonra bir daha görmemiş. Kosole «Neredeydi?» diye soruyor. Tjaden ileriye gösteriyor. «Hay Allah müstahakkını versin!» Kossole, Bethke'ye bakıyor. Bethke de Kossole'ye. Bunun belki de son çarpışmamız olduğunu her ikisi de biliyorlar. Bir an bile tereddüt etmiyorlar. Bethke; «Vız gelir!» diye hırlıyor adetâ. Kossole de «İleri» diye burnundan soluyor. Karanlıkta gözden kayboluyorlar. Peşleri sı-

ra Heel de çukurdan fırlıyor.

Ludwig de, üç arkadaşımız saldırıya uğrarsa hemen fırlıyalım diye herşeyi hazır ediyor. Bir an çıt çıkmıyor. Fakat birdenbire el bombalarının patlayışları ortalığı aydınlatıyor. Tabanca kurşunlarının dandanları araya karışıyor. Hemen ileri fırlıyoruz ve Bethke ile Kossoie'nin ter içinde yüzleriyle karşılaşveriyoruz; bir çadır bezi de birisini getiriyorlar. Acaba Heel mi? Hayır, Wessling. İnliyor. Ya Heel? Ötekileri oyalıyor, ateş ettiği duyuluyor. Az sonra da geri dönüyor ve: «Bütün çeteyi çukurda temizledim» diye bağılıyor «hem ikisini de tabanca ile..» Sonra, bakışları Wessling'e takılıp kalıyor:

«Ne o, bu ne hal böyle?»

Öteki cevap vermiyor.

Ortadan yarık karnı bir kasap dükkânını hatırlatıyor. Yaranın derinliği belli değil. Yara öylesine sarılıyor. Wessling, su diye inliyor, fakat kimse vermiyor. Karnından yaralananlara bir şey içirilmez. Sonra örtü istiyor. Müthiş üşüyor, çok kan kaybetmiş.

Bir haberci, daha gerilere çekilinecek, emrini getiriyor. Wessling'i de, bir tüfeğe bağladığımız bir çadır bezi ne bir sedye buluncaya kadar koyup beraberimize alıyoruz. Dikkatli adımlarla ilerliyoruz. Yavaş yavaş ortalık ağarıyor. Fidanlıkları gümüş gibi bir sis kaplamış. Çarpışma sahasından uzaklaşıyoruz. Herşeyin tam da bittiğini sandığımız sırada, hafif bir vınlama yaklaşıyor ve tak diye bir isabet oluyor. Ludwig Breyer, kollarını sessizce yukarıya sıvıyor. Kolundan yaralanmış. Weil yarasını sarıyor.

Geriye dönüyoruz. Gerilere.

Hava, bir şarap kadar hoş. Kasımda değil, Marttayız. Gökyüzü soluk mavi ve berrak. Yolun kenarındaki su

birikintilerine güneş vurmuş. Kavak ağaçlı bir yolda yürüyoruz. Caddenin iki yanındaki boylu ağaçlara hemen hiç bir zarar gelmemiş, sadece birkaçı eksik. Buraları eskiden cephe gerisiydi. Günlerce ve karış karış savunarak bıraktığımız şu bir kilometrecik arazi gibi tahribe uğramadı. Güneş, kahverengi çadır bezinde parlıyor ve biz ağaçlıklı sarı yollarda yürürken, havada uçuşan yapraklardan birkaçı Ludwig'in üstüne düşüyor.

Cephe hastanesinde heryer dolu. Hastaların birçoğu şimdiden kapının dışına uzatılmış. Wessling'i de bir süre dışarıya bırakıyoruz.

Kollarından yaralanmış beyaz sargılı bir sürü insan, yürüyüşe hazırlanıyor. Hastane dağıtılacak. Bir hekim oradan oraya koşuyor ve yeni gelenleri muayene ediyor. Bacağı diz kapağında tersine dönmüş sallanan bir yaralıyı hemen içeri aldırıyor. Wessling'in sadece yarası bağlanıyor ve dışarda bırakılıyor.

Wessling, dalgınlıktan uyanıp hekimin arkasından bakıyor:

«Ne diye buradan gidiyor?»

«Yine dönecek, hemen.»

«Fakat, beni de alsınlar içeriye... Benim ameliyat olmam gerekir.»

Birdenbire müthiş heyecanlanıp sargısını yokluyor:

«Amma, bunun hemen dikilmesi gerekiyor.»

Onu yatıştırmaya çalışıyoruz. Yemyeşil olmuş, korkusundan ter döküyor:

Adolf, koş şunun arkasından da, gelsin!»

Bethke, bir an tereddüt ediyor. Fakat neticesizliğini bildiği halde, Wessling'in bakışları altında başka türlü hareket etmesine de imkân yok. Hekimle konuştuğunu görüyoruz. Wessling, bakışlarının yettiği kadar, arkasından bakıyor. Başını o tarafa çevirirken yüzü hali pek bitkin.

Bethke, Wessling'e görünmeden geriye dönüyor. Başını iki yana sallıyarak parmaklarıyla bir işareti yapıyor ve sesini duyurmadan ağzını bir sa-ati var.. diyecek şekilde açıp kapıyor.

Yüzlerimize, Wessling'e güven verecek bir anlatım yerleştiriyoruz. Fakat ölüm döşeginde bir köylüyü kim kandırabilir! Bethke, yaraları biraz iyi olduktan sonra ameliyat edileceğini söyleyince o, herşeyi anlıyor. Bir an sustuktan sonra, boğulur gibi bir sesle ve usul usul şöyle diyor:

«Evet, sizler karşımda sapsağlamsınız ve evlerinize döneceksiniz... Amma ben.. Dört yıl sonra böyle mi olma-
hydı..? Dört yıl... Sonra da böyle olsun..»

Bethke, teselli etmek için: «Fakat, Heinrich seni şimdi alacaklar hastahaneye..» diyor.

O: «Bırak bu lâfları..» diye itiraz ediyor.

Sonra pek konuşmuyor. Hem içeriye götürülmek değil, dışarda kalmak istiyor. Asker hastanesi küçük bir yamaçta. Geldiğimiz ağaçlıklı yolu ta uzaklara kadar buradan görmek kabil. Yol, renkli ve altın gibi. Topraklar sessiz, yumuşacık ve tehlikeden uzak görünüyorlar. Hastane-
nin hemen yanında sürülmüş kahverengi topraklarıyla küçük küçük tarlalar var. Rüzgâr, havadaki kan ve eter tabakasını uzaklaştırdığı zamanlar, toprakların buruk koku-
su duyuluyor. Ufuk mavi ve herşey tam bir barış içinde. Zira buradan bakılınca cephe görünmüyor. Cephe, sağ-
da kalıyor.

Wessling hiç konuşmuyor. Herşeyi bir bir süzüyor. Berrak bakışları dikkat kesilmiş. Wessling köylüdür, kırları hepimizden iyi ve başka türlü tanır. Şimdi sonunun geldiğini biliyor. Bunun için de hiç birşeyi gözden ka-
çırmak istemiyor ve bakışlarını o taraftan hiç ayırmıyor. Her dakika biraz daha soluyor. Nihayet bir kımıldanıyor ve: «Ernst...» diye fısıldıyor.

Ağzına doğru iğiliyorum. Güçlükle: «    teberimi al, benden!» diyor.

« ok vakit var buna, daha, Heinrich...»

«Hayır, hayır.. haydi!»

 teberisini önüne koyuyorum. Hassadan bir para cüzdanı bir bıçak, saati, parası... Bütün bunları göre göre alıştık. Karısının resmi, cüzdanda gevşek gevşek duruyor.

Wessling: «Göster bakayım!» diyor.

Resmi; cüzdandan alıp göreceği biçimde tutuyorum. Kadının aydınlık ve yanık bir yüzü var. Wessling, bu yüzü uzun uzun süzüyor. Bir süre sonra da: «İ te  imdi her şey bitiyor.» diye fısıldıyor. Sonunda, ba ını öteye çeviriyor.

Wessling: «Onu yanına al!» diyor. Ne demek istediğini anlamıyorum. Fakat uzun boylu sormaktansa, resmi cebime yerle tiriyorum. Başka bir şeye bakarak: «Bunu ona götür..» diyor «Ve ona söyle ki...» Bana tuhaf tuhaf, iri iri bakıyor, mırıldanıyor, kafasını iki yana sallıyor ve inliyor. Birkaç kelime daha anlıyabilmek için  ırpınıyorum. Fakat o şimdi sadece hırıltılar çıkartıyor, bütün vücudu geriliyor, soluk alması g  le ip a ırla ıyor.. Aralarla soluyor, sonra birden çok derin ve initili bir nefes daha alıyor ve gözleri, bir k r nk nden farksız oluveriyor. Wessling  ld .

Ertesi sabah, son defa olarak cephedeyiz. Hemen hemen hiç bir atı  yok. Savaş bitti. Bir saate kadar sıramızı savmı  olacağız. Ondan sonra da buranın yüzünü bir daha g rmiyece iz. Gittik mi, temelli gideceğiz.

Ne kalmışsa yıkıp bozuyoruz. Pek fazla bir şey yok. Bir kaç yeraltı siperi. Bu i leri bitirince de geri çekilme emri geliyor.

Pek tuhaf bir an yaşıyoruz. Yan yana durmuş ileriye

bakıyoruz. Hafif sis yerden epiyce yüksekte. Çukurların ve mermilerin açtığı deliklerin meydana getirdiği çizgiler iyiden iyiye seçiliyor. Gerçi bunlar en sonları, zira burası yedek mevziler. Fakat yine de ateş hattında sayılıyor. Onların içinde ne çok ilerlemiş ve sonra da ne az insanla geriye dönmüştük. Önümüzde uzanan biteviye arazinin kasvetli bir manzarası var. Uzaklarda, küçük ormandan geriye kalan birkaç ağaç gövdesi, köyün yıkıntıları ve bunların arasında yükselen, nasılsa ayakta kalmış bir duvar.

Bethke, düşünceli düşünceli: «Evet,» diyor dört yılımız orada geçti.

Kossole: «Hay melûn talih hay» diye doğruluyor, «simdi de bitiverdi, kolayca...»

Willy Homeyer, siperin kenarındaki kum torbalarına yaslanıyor:

«Hey be.. Ne tuhaf böyle, değil mi?»

Ayakta duruyor ve bakışlarımızı uzaklardan bir türlü ayıramıyoruz.

Çiftlik, ormandan arta kalan ağaçlar, tepeler, karşı ufuktaki çizgiler, bütün bunlar korkunç bir dünya ve çetin bir hayattı. Şimdi bütün bunlar, ayaklarımızı ileriye doğru atarsak, hemencik arkada kalacak ve her adımda biraz daha gözden kaybolacaklar. Bir saat sonra ise, hiç bir zaman mevcut değilmiş gibi olacaklar. Kimin aklı alır bunu!

İşte şurada durmuş keyifle kahkahaları basıyoruz; amma içimizde yine de fena bir duygu var.. Bir süpürge yutmuşuz da kusmak istiyor gibiyiz.

Kimsenin doğru dürüst birşey söylediği yok. Ludwig Breyer, siperin kenarına yorgun yorgun yaslanmış, karşısında bir insan varmış da ona işaret ediyormuş gibi, elini kaldırıyor.

Heel görünüyor:

«Ha, ayrılamıyorsunuz değil mi? Evet, asıl berbatlık

bundan sonra başlıyor.»

Ledderhose, onu hayretle süzüyor:

«Fakat bundan sonra barış geliyor..»

Heel: «Berbatlığın başı da o ya.!» diyor ve anasını kaybetmiş kadar üzgün bir suratla uzaklaşıyor.

Lederhose, sebebini açıklıyor:

«Pour le m rite nişanını henüz kazanamadı da...»

Albert Trosske: «Kıs çeneni be!» diyor.

Bethke de: «Eey, haydi bakalım yola!» diyor amma, halâ yerinde sayıyor.

Ludwig: «Bizlerden bazıları orada kaldı..» diyor.

«Evet.. Brandt, Müller, Kat, Heie, Baeumer, Bertinck.. Sadkuhl, Meinders, Terb ggenler'in ikisi de, Hugo, Bernhard...»

«Yeter, be...!»

Aramızdan pek çoğu orada, toprağın altındalar. Fakat bunu şimdiye kadar böylesine hissetmemiştik. Zira hep beraber sayılırdık. Bizler de, onlar da  ukurlardaydık. Sadece birer avuç toprak bizleri birbirimizden ayırıyordu. Onlar bizden sadece bir parça ilerdeydiler, zira hergün bizler azalıyorduk ve onlar artıyordu. Onların mı bizden, yoksa bizim mi onlardan olduğunu çoğu zaman kestiremezdik. Fakat mermiler onları bazı bazı yerlerinden çıkartıp bize getirirdi; aralıksız bombardımanlar sırasında altüst olan topraklarından çıkıp savaşa dönen parça parça kemikler, üniforma parçaları, bozulmağa başlayıp topraklaşmış ıslak ıslak kafalar, havada u uşurlardı. Onları korkunç bulmazdık; onlara öylesine yakındık. Fakat şimdi bizler hayata dönüyoruz ve onların burada kalması gerekiyor.

Yeğeni bu kesimde vurulmuş olan Ludwig, burnunu eliyle temizleyip arkasını dönüyor. Peşi sıra biz de ağır ağır gidiyoruz. Fakat birkaç defa daha durup arkamıza bakıyoruz. Sonra yine sessizce duruyor ve birden hissediyoruz ki, şu ilerdeki korkunç cehennem, şu mermi çukur-

larından meydana gelmiş parça parça arazi, göğsümüzün ta içine yerleşmiştir.

Bunları düşünürken kafamızı iki yana sallıyoruz; 19-tırap kemiklerimize işlemiş, dokunsalar ağlıyacağız. Fakat orada bıraktıklarımız kaybolmuş yıllar, toprak altında yatanlar bizim arkadaşlarımız ve bütün bunlar şu yeryüzünü kaplıyan sefaletin ta kendisi. Sonra yürüyüşe geçiyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Yollar, kırılk yerlerden geçiyor. Köyler, kirli bir aydınlık içinde. Ağaçlar hışıldıyor. Yapraklar dökülüyor ve dökülüyor.

Ve yollarda, soluk kirli üniformalı insan sürüleri, adım adım ilerliyor. Çelik miğferlerin altında bir karış sakalı uzamış kuru yüzlerin aklıktan avurdu avurduna çökmüş; yüz çizgilerinde sefalet, kahramanlık ve ölüm birbirine karışıyor. Sessizce yol alıyorlar. Daha önce de bir çok yollarda yine böyle yürümüşlerdi. Bir sürü yük vagonlarında yine böyle sessizce oturmuşlar, bir çok sığınaklarda böyle çömelmişler ve bir çok mermi çukurunda böyle sessiz sessiz uzanmışlardı ve pek az konuşmuşlardı. Yurtlarına ve barışa giden bu yolda da yine öyle ilerliyorlar, pek az konuşuyorlar.

Saçı sakalına karışmış yaşlılarla henüz yirmisinde olmayan kuru ve zayıflar arasında hiç bir ayrılık yok. Birbirleriyle arkadaşlar. Onların yanında da teğmenleri. Fakat bu yarı çocuklar, pek çok gecelerin ve saldırışların başıydılar.

Ve ardlarında ölümler ordusu. Böylece ilerliyorlar. Adım

adım yol alıyorlar. Hasta, yarı aç, cephanesizdirler. Bölük mevcudu iyiye iyiye azalmıştır.

Cehennemden kurtulanlar, bir türlü inanmak istemiyen bakışlarla, hayata dönen yolda, hayat yolunda ilerliyorlar.

Bölük ağır ağır yol alıyor. Zira yorgunuz ve berabermizde hastalar da var. Bu yüzden bizim grup, zaman zaman geride kalıyor. Etrafta tepeler var. Yol yokuş; tepeye varınca, bir yanda dönmekte olan bizimkilerden arta kalanlar, öte yanda, ardımızdan gelen sık ve ucubucagı olmıyan ötekiler görünüyor. Amerikalılar. Ağaç dizileri arasında, geniş bir ırmak gibi ilerliyorlar. Tüfeklerin tedirgin parıltısı üzerlerine vuruyor. Fakat çevrede, sakın manzaralı taraflar var. Ağaç tepelerinin güzel renkleri bu gittikçe daha fazla sokulan insan selinin ortasında ciddi ve etraflı ilgisiz yükseliyor.

Geceyi küçük bir köyde geçirdik. Kaldığımız evlerin arkasında, iki yanı söğütlü bir dere akıyor. Söğütlerin altında dar bir patika uzanıyor. Peşpeşe tek sıra olup bu yolda ilerliyoruz. En önde Kossole gidiyor. Yanı sıra koşan bölük köpeği Kurt da ekmek torbasını kokluyor.

Patikanın ana yola vardığı dört yol ağzında, Ferdinand, geriye sığıyor, birden:

«Dikkat!»

Aynı anda bizler de dağılıp silâhlarımızı kaldırıyoruz. Kossole, şosenin kenarındaki çukurda ateşe hazır durumda. Jupp ve Trosske, bir mürver ağacının arkasında pusudalar. Willy Homeyer, el bombalarının kayışına asılıyor. Hatta yaralılarımız bile savaşa hazır.

Yol boyunca Amerikalılar geliyor. Güle oynaya birbirbirleriyle şakalaşıyorlar. Bize yetişen seçme bir manga.

Olduğu yerde duran tek kişi, Adolf Bethke. Siperin ilerisine çıkıp yolda birkaç adım ilerliyor, sakın sakın. Kos-

sole, yine ayağa kalkıyor. Bizler de kendimizi toplayıp, bomba ve silâh kayışlarımızı, biraz tutuk ve biraz şaşkın, düzeltiyoruz. Zira birkaç gündenberi çarpışmalar durdu.

Amerikalılar bizi görünce, şaşıyorlar. Konuşmaları yarıda kalıyor. Ağır ağır yaklaşıyorlar. Arkamızı sağlama almak için bir sundurmaya doğru geri geri çekilip, bekliyoruz. Yaralıları ortamıza alıyoruz.

Bir dakikalık bir sessizlikten sonra, sırık gibi uzun bir Amerikalı mangadan ayrılıp bize el sallıyor.

«Hallo, arkadaş!»

Adolf Bethke de elini havaya kaldırıyor:

«Arkadaş!»

Gerginlik azalıyor. Amerikalılar yanımıza geliyor. Bir saniye içinde sarılıyoruz. Esir düştükleri veya vuruldukları zaman böyle yakından görmemiştik onları.

Tuhaf bir haldeyiz. Ağzımızı açmadan onları süzuyoruz. Etrafımızda yarım daire olup duran bu iri yarı, güçlü kuvvetli insanların doyasıya yedikleri hemen belli oluyor. Hepsi de genç. Bizim Adolf Bethke veya Ferdinand Kossole kadar yaşlısı hiç yok. Oysa, bu iki arkadaş bizim yaşlılarımız değil. Hem aralarında bizim Albert Trosske veya Karl Bröger kadar genç olan da yok. Bunlar da bizim en gençlerimiz değil.

Üniformaları ve kaputları yeni. Su geçmez cinsten ayakkabıları tıpa tıp uygun ayaklarına. Silâhları mükemmel ve çantaları cephane dolu. Hepsi de dinç, yorgun görüneni hiç yok.

Onların yanında bizler çeteci gibiyiz düpedüz. Yılların bütün kiri, pası, Argonne'ların yağmuru, Champagne'in kireci, Flandern'lerin bataklık sularıyla üniformalarımız renk değiştirdi. Mermi parçaları ve şarapnellerle yırtılmış kaputlarımızda kaba saba yamalar var ve hepsi de balçık ve bazı bazı kanla kaskatı. Çizmelerimiz faraş gibi

esnemiş, silâhlarımız yalama olmuş ve cephanemiz hemen hemen tûkenmiş. Hepimiz de aynı derece pis, aynı derece vahşi bir hal almış ve aynı derece yorgun dũřmũř buluyoruz. Savaş, koskoca bir buhar silindiri gibi bizlerin ûstûnden geçip gitti.

Gittikçe daha fazla sayıda birlik yanımıza geliyor. Bulunduğumuz yer, meraklılarla doldu.

Biz hep aynı kôşede, yaralılarımızın etrafında duruyoruz. Fakat korkudan değil, birbirimize bağlılıktan. Amerikalılar bize dokunup eski ve aşınmış ôteberilerimizi işaret ediyorlar. Bir tanesi Breyer'e beyaz ekmek uzatıyor, fakat o, açlık gözlerinden okunmasına rağmen, almıyor.

Bir Amerikalı, hayret çığlığını gûlûkle tutarak, yaralılarımızın birinin sargısını işaret ediyor. Krepon kâğıdından yaplımış sargı sicimle bağlanmış. Hepsi de buna bakıyorlar. Sonra geri çekilip aralarında fısıldaşıyorlar. Dostça yüzlerinde bir acıma beliriyor. Sargı bezlerimizin bile tûkenmiş olması onlara dokundu.

Bize ilk seslenmiş olan Amerikalı, elini Bethke'nin omuzuna koyarak: «Alman asker.. iyi asker..» diyor. «babayığıt asker..»

Ôtekiler de acele acele doğruluyorlar.

Bizler cevap vermiyoruz, zira şu sırada cevap vermek durumunda değiliz. Son haftalar ûzerimizde ezici bir tesir bıraktı. Hep ve yeniden ateş hattına gitmek zorunda kalmış ve boşyere kayıp vermiştik. Fakat fazla birşey de sormamıştik. Bûtûn bu savaş boyunca yaptığımız gibi, istenileni yapmıştik sadece. Sonunda, bizim bôlûėûn ikiyûz mevcudundan otuz iki insan kaldı, ancak. Bizden istenileni hakkıyla yerine getirmekten fazlasını uzun boylu dũřünmeyerek ve hissetmiyerek bu işin içinden sıyrılabilidik.

Fakat şimdi, Amerikalılar'ın acımalı bakışları altında, şu son yaptıklarımızın ne kadar saçma olduğunu kavrı-

yoruz. İyî donatılmış ve sonu gelmiyecek kadar çok sayıda Amerikan alaylarına baktıkça, bu derece bol bir insan ve malezme üstünlüğüne karşı dayandığımız ortaya çıkıyor.

Dudaklarımızı ısıyor ve çevremize bakıyoruz. Bethke, omuzunu Amerikalının elinin altından çekiyor. Kossole önüne bakıyor. Ludwig Breyer yerinden doğruluyor. Tüfeklerimizi daha sıkı tutuyoruz. Kemiklerimiz daha sertleşiyor. Gözler sertleşiyor ve yere bakmıyor. Gelmiş olduğumuz yerlerden yana bakıyoruz. Yüzlerimiz heyecandan sertleşiyor, bütün yaptıklarımız, bütün çektiklerimiz ve bütün geride bıraktıklarımız, bir defa daha içimizi ısıtıyor.

Ne olduğunu bilemiyoruz, amma, şu anda bir sert lâf edilseydi bizi çileden çıkarırdı ve bizler, isteyelim ya da istemiyelim saldırır ve kırıp dökerdik, vahşileşip gözümüz döner, deli gibi olup kendimizi kaybeder ve döğüşürdük. Herşeye rağmen yine döğüşürdük.

Güçlü kuvvetli bir çavuş, kendisine yol açıp bize yaklaşıyor. En yakınında duran Kossole'yi bir Almanca yağmuruna tutuyor. Ferdinand bu halden öyle şaşırıyor ki, büzülüp kalıyor. Yanındaki Bethke'ye «Tıpkı bizim gibi konuşuyor.» diyor. «Sen ne dersin bu işe?»

Amerikalı çavuş hatta Kossole'den de iyi ve düzgün konuşuyor. Savaştan önce Dresden'de bulunduğunu ve orada bir çok dostları olduğunu anlatıyor.

Şaşkınlığı gittikçe artan Kossole: «Dresden'de mi?» diye soruyor. «Orada ben de iki yıl kaldıydım.»

Çavuş, Kossole'nin bu sözlerinde bir takdir anlatımı varmış gibi, gülümsüyor ve oturmuş olduğu caddenin adını söylüyor.

Büsbütün heyecanlanan Ferdinand: «Benden beş dakika bile uzak değilmiş» diye açıklıyor «Nasıl olmuş ta

birbirimize rastlamamışız! Dul bayan Pohl'u tanırmısınız, acaba? Johann sokağının köşesindeydi evi. Siyah saçlı ve şişman bir kadındı, benim ev sahibimdi!»

Çavuş, gerçi o bayanı tanımıyor amma, hesap uzmanı Zander adlı birisini hatırlıyor. Fakat onu da Kossole tanımıyor. Ama Elbe nehrini ve sarayı her ikisi de hatırlıyorlar ve bundan dolayı da kırk yıllık dostlarmış gibi ağzı kulaklarına varıyor. Ferdinand, çavuşun omuzuna vuruyor:

«Ulan, be! İhtiyar bir kurt kadar mükemmel Almanca çene çalıyorsun, hem de Dresden de bulunmuşsun! Ee, ne diye birbirimizle savaştık?»

Çavuş gülüyor ve sebebini bilmediğini söylüyor. Bir cıgara paketi çıkarıp Kossole'ye uzatıyor. O hemen sarılıyor. Zira şu sıra iyi bir cıgara için hepimiz canımızın bir kısmını seve seve verirdik. Bizim cıgaralarda kayın ağacı yaprağıyla ottan gayri bir şey yok. Hem bu bize verilenler de en iyilerden. Valentin Laher'in iddiasına göre aşağı neviler yosun ve kurutulmuş at gübresinden yapılıyormuş. Eh, Valentin de bu işlerden anlar.

Kossole, dumanı bütün keyfiyle savuruyor. Bizler de istekle kokluyoruz. Laher sararıyor. Burun delikleri titriyerek Ferdinand'a, yalvarır gibi: «Bir nefes de ben çekeyim» diyor. Fakat cıgarayı Ferdinand'dan almasına vakit kalmadan, bir başka Amerikalı da ona bir paket Virginia tütününü uzatıyor. Valentin inanmamış gözlerle paketi süzüyor. Sonra alıp kokluyor.

Yüzü parıldıyor. Tütünü tereddütle geriye uzatıyor. Fakat öteki, itiraz ediyor ve Laher'in başındaki asker şapkasının rütbe işaretini ısrarla gösteriyor. Amma, Laher de onun bu hareketine bir anlam veremiyor. Böylesine eşsiz bir tütünü şu tenekeden işaret parçasına vermek için iyiden iyiye sarhoş olmak gerekir. Valentin hemen suraçta gedikli çavuş veya teğmen olmak pahasına bile, pa-

keti elden çıkarmazdı. Sadece rütbe işaretini değil, fakat kasketini çıkarıp uzattıktan sonra, titrek elleriyle ilk pipoyu dolduruyor.

Olup biteni şimdi kavradık. Amerikalılar öteberi değiştirmek istiyorlar. Savaşa gireli pek fazla zaman geçmediği belli. Hatıra eşyası olarak apulet, rütbe işareti, nişan ve üniforma düğmesi topluyorlar. Karşılık olarak bizlere sabun, cıgara, çikolata ve konserve veriyorlar. Hatta alayın köpeğine karşılık bir sürü para bile vermek istiyorlar, fakat ne verseler Wolf'tan bizi ayıramazlar.

Buna karşılık yaralılarımızın işi rast gidiyor. Altın-ış dolu ağzı bir kuyumcu dükkânını andıran bir Amerikalı, kan lekeli sargılara istekli çıkıyor. Sargılarımızın sahidin kâğıttan olduğunu memlekettekilere isbat etmek istiyor. Bunlara karşılık da, nefis bisküvitler ve özellikle bir yığın sargı bezi teklif ediyor. Kâğıt parçalarını büyük bir ihtimamla ve halinden pek memnun olarak, cüzdanına yerleştiriyor. Hele Ludwig Breyer'den aldığına, üstünde teğmen kanı olduğundan pek memnun, Ludwig de kanlı kâğıt parçasının bir köşesine, adını, bulunduğu mevkii ve birliğini kalemle yazıyor. Bu sayede, Amerikalılar bu kanlı kâğıdın sahici olduğundan kuşkuya düşmeyecekler. Gerçi o önce böyle bir şeye yanaşmak istemedi, amma Weil ikna etti. Zira iyi sargılara pek fazla ihtiyacımız var. Hem bisküvitler dizanterisi için pek iyi gelir.

Fakat en iyi vurgunu Arthur Ledderhose yapıyor. İçindekiler gitmiş olan bir yazı odasında bulduğu bir sandık dolusu nişanı sürükleyip getiriyor. Onun kadar para canlı ve onun gibi limon surath bir Amerikalı, bütün sandığı toptan kapatmak istiyor. Fakat Ledderhose gözlerini kısıp üstten şöyle bir bakıyor. Amerikalının bakışları da onunkiler kadar hareketsiz ve kendi halindeye benziyor. İkisi de kardeş gibi görünüyorlar, birden. Şu anda burada bazı şeyler savaşı ve ölümü aşip buluşuyor: İş ada-

mı düşüncesi!..

Ledderhose'nin rakibi, Arthur'un kafese girmeyeceğini farketmekte gecikmiyor. Zira malını perakende vermekte çıkarı pek fazla. Sandığı boşaltıncaya kadar mübadeleye devam ediyor. Yanıbaşında her çeşit eşyadan meydana gelen bir yığın yükseliyor. Hatta tereyağı, yumurta ve çamaşır bile topluyor. Alışveriş bittiği zaman bizim Ledderhose, mallarının başında bekliyen çarpık bacaklı bir bakkala benziyor.

Yola koyuluyoruz. Amerikalılar arkamızdan seslenip el sallıyorlar. Hele çavuş yorulmak bilmiyor. Kossole de, eski bir asker için ne kadar mümkünse o kadar heyecanlı. Ayrılık sırasında söylenen kelimelerden bir kaçını yüksek sesle homurdanıp el sallıyor; amma onda bu gibi hal-ler bile tehdit ediyormuş gibi duruyor. El sallaması bitince, Bethke'ye dönüp: «Pek de akli başında herifler değil mi?» diyor.

Adolf başıyla doğruluyor. Sessizce yolumuza devam ediyoruz. Ferdinand'ın başı önünde. Düşünüyor. Bunu pek sık yapmaz, fakat akli birşeye takıldı mı da sıırım gibi kesilir ve uzun zaman geviş getirir durur. Dresden'den söz açan çavuşu bir türlü unutamıyor.

Köylerden geçerken insanlar durup durup arkamızdan bakıyorlar. Bir istasyon bekçisinin evinin penceresinde çiçekler var. Koca memeli bir kadın çocuğunu emziriyor. Mavi bir entarisi var sırtında. Köpekler arkamızdan havlıyorlar. Bizim Wolf de, onlara havlıyor. Yolda bir horoz bir piliçe biniyor. Hiç birşey düşünmeden cıgaralarımızı tütürüyoruz.

Yürüyoruz, yürüyoruz. Sahra hastanesi alanını geçi-

yoruz. Erzak ambarlarının bulunduğu yeri geçiyoruz. Ulu çınarlar bulunan bir alandan geçiyoruz. Ağaçların altında sedyeler ve hastalar var. Düşen yapraklar üstlerine altın sarısıyla kızıl karışığı bir örtü çekiyor.

Zehirli gazla yaralanmışların bulunduğu bir hastane görüyoruz. Taşınamayacak kadar ağır yaralılar var. Mas-mavi, balmumu renginde, yemyeşil yüzler, asitle ferî sönmüş ölü bakışlar, hırıldıya hırıldıya ve boğula boğula ölenler. Fakat hepsi de buradan uzaklaşmak istiyor, esir düşmekten korkuyorlar. Ölümün her yerde aynı olduğunu düşünemiyorlar.

Amerikalıların elinde daha iyi bakılacaklarını söyliyerek onları teselliye çalışıyoruz. Fakat onların buna kulak verdiği yok. Bizi de beraber götürün diye arkamızdan durmacasına sesleniyorlar.

Feryatları pek müthiş. Sapsarı yüzler berrak açık havada öylesine gerçek dışı görünüyor ki! Fakat en berbat sakallar. Pek garip bir görünüşleri var. Çene çevresinde sert sert, inatçı inatçı fışkırıp büyüyorlar. Karamantar garnitürüne benziyorlar, bozuldukça besleniyorlar.

Ağır yaralılarından bazıları, o sıska ve mecalsiz kollarını bir çocuk gibi uzatarak: «Bizi de alın, arkadaşlar!» diye yalvarıyorlar «ne olur bizleri de alın beraberinize!»

Göz boşluklarına şimdiden derin ve yabancı gölgeler çökmüş; gözbebekleri, boğulanlarınkî gibi dışarıya fırlamış. Diğer bazıları sessiz ve hareketsiz; arkamızdan bakıyorlar sadece. Bakışlarının yettiği yere kadar bakıyorlar.

Feryatlar yavaş yavaş zayıflıyor. Yolları arkada bırakıyoruz, ağır ağır. Bir sürü öteberi götürüyoruz, beraberimizde. Zira eve birşeyler götürmek gerekir, ne de olsa. Gökyüzü bulutlarla örtülü. Öğleden sonra güneş çıkıyor ve pek az yapraklı kayın ağaçlarının gölgesi, yol ke-

narlarındaki yağmur birikintilerine vuruyor. Ağaç dallarında hafif ve mavimtrak bir buğu var.

Çantam arkamda ve başım eğik yürüyor ve yol kenarlarındaki berrak yağmur birikintilerinde ağaçların parlak ve ipek gibi akislerini seyrediyorum; bu rastgele akisler, gerçektekinden daha kuvvetli. Yerin kahverengisinde gökyüzünden bir parça, ağaçlar, derinlik ve berraklık var; ürperiyorum, birden. Uzun zamandanberidir ilk defa olarak, güzel diye bir şeyi yine duyuyorum, şu gördüklerimin düpedüz güzel olduklarını, hissediyorum. Bu ürperti sırasında kalbim yerinden fırlayacakmış gibi oluyor, etrafta ne varsa bir an için siliniyor ve ilk defa olarak, barışı hissediyorum, barışı görüyorum ve barışı bütünüyle vücudumda duyuyorum. Şimdiye kadar yakamı bırakmayan baskı, gevşiyor; yeni ve bilinmez birşey, bir martı yükseliyor. Beyaz martılar, barış, titrek ufuk, titreşen bekleyiş, ilk görünüş, seziş, ümit, büyüyen ve yaklaşan barış.

Ürkerek sığıyor ve çevreme bakıyorum; sedyele-re uzanmış arkadaşlar arkamdaki kaldılar; amma, halâ sesleniyorlar. Barış geldi, amma onların ölmesi gerekiyor. Ben sevinçten titriyorum da hiç mi hiç utanmıyorum. Ne de tuhaf oluyor, bu hal!...

Belki de hep yeni baştan savaşlar olması bundan; zira acı çekenin halinden ötekiler pek bir şey hissetmiyor.

II

Öğleden sonra, bir bira imalâthanesinin avlusunda oturuyoruz. Bölük komutanımız üstegmen Heell, fabrikanın bürosundan çıkıp bizleri bir araya topluyor. Bölüktekilerden aralarından bir temsilci kurulu seçmesi için

emir gelmiş. Buna pek hayret ediyoruz. Şimdiye kadar böyle birşey yoktu.

İşte bu sırada Max Weil ortaya çıkıyor. Elindeki gazeteyi sallıyarak: «Berlin'de ihtilâl çıkmış!» diye sesleniyor.

Heel, ondan yana dönerek: «Saçmalama!» diyor «Berlin'de tedirginlik varmış, hepsi o kadar.»

Fakat Weil'in sözü bitmemiş: «İmparator Hollanda'ya kaçtı.» diyor.

Bu sözler üzerine kendimize geliyoruz. Weil aklını kaçırmış olmalı! Suratı kıpkırmızı olan Heel: «Melûn yalancı!» diye bağırıyor.

Weil, gazeteyi ona uzatıyor. Heel, gazeteyi buruşturuyor ve Weil'i öfkeyle süzüyor. Ondan hiç mi hiç hoşlanmaz. Zira Weil Yahudidir, her fırsatta bir yere ilişip kitap okuyan sessiz bir insandır. Heel ise dikkafalının biridir.

Heel: «Hepsi saçma bunların!» diye homurdanırken Weil'e yiyecekmiş gibi bakıyor.

Max caketinin düğmelerini çözüp bir başka sonbas-kı daha çıkarıyor. Heel, şöyle bir baktıktan sonra, onu da parça parça edip, odasına gidiyor. Weil, parçaları yerine koyduktan sonra haberleri yüksek sesle okuyor. Sarhoş tavuklar gibi oturmaktayız. Hiçbirimizin birşey anladığı yok.

Weil: «Bunun anlamı..» diye açıklıyor «bir içsavaşı önlemek için kaçmış.»

Kossole: «Saçma!» diye bağırıyor «hatta vaktiyle böyle şeylerden bizler de bahsetmiş olsak yine saçma. Hay Allah müstahakını versin be! Bunun için mi bizler dayandık..!»

Bethke, başını sallıyarak: «Jupp» diyor «beni bir tut da halâ yaşayıp yaşamadığımı farkedeyim» Jupp, bunu yapınca: «şu halde doğru» diye devam ediyor «fakat

yine de birşey anladığım yok. Eğer aramızdan biri böyle birşey yapsaydı, duvara yapıştırırlardı, vallah..»

Kossole, yumruklarını sıkarak: «Wessling ve Schröder'i düşünmemem gerekiyor» diyor. «yoksa öfkemden çat diye ikiye bölünürüm. Çocuk yaştaki Schröder yamyassı yere yapışsın da uğrunda döğüştüğü herif kırılsın! Bok canına olsun be!»

Ve bir bira fıçısına tekmeyle yapıyor.

Willy Homeyer, adam sen de gibilerden bir el hareketi yaptıktan sonra: «Başka şeylerden söz açalım!» diyor «Onun hesabı benim için tamam!»

Weil, bir çok alaylarda asker şurâları kurulduğunu anlatıyor. Subaylar üst olmaktan çıkmış artık. Birçoklarının apuletleri sökülmüş.

O, bizim burada da bir asker şurası kurmak istiyor. Fakat fazla bir ilgi bulmuyor. Bizler bundan böyle hiç birşey kurmak istemiyoruz. Eve dönmek istiyoruz. Bunu da nasıl olsa başarırız.

Fakat sonunda üç kişilik bir kurul seçiliyor:

— Adolf Bethke, Max Weil ve Ludwig Breyer.

Weil, Ludwig'in apuletlerini sökmesini istiyor.

Ludwig, yorgun yorgun alnına vurarak: «İşte..» diyor «burada...» Bethke, Weil'i geriye çekerek; «Fakat Ludwig bizden..» diyor kısaca.

Breyer, gönüllü olarak savaşa katılmış ve bölükde teğmenliğe yükselmişti. Civarda başka subay bulunmadığı zamanlar yalnız bizlerle, yani, Trostke, Homeyer, Bröger ve benimle, senli benli konuşmakla kalmaz, bunu pek olağan sayardı. Zira biz onun eski okul arkadaşlarıydık. Kendisinden yaşlı arkadaşlara da öyle davranırdı. Bütün bunlar şimdi ondan yana sayılacak.

Weil: «Fakat Heel..» diye direniyor görüşünde.

Bu söylediği akla daha yakın. Zira Weil, ona pek çok eziyet ederdi; şimdi bunun acısını çıkarmak istemesine

hiç hayret etmemeli. Heel gerçi sert davranırdı, amma, her zaman da general Blücher gibi en önde giderdi. Asker bunun değerini bilir.

Bethke: «Kendisine sor, bir!» diyor.

Tjaden de: «Fakat sargı bezi paketini de yanına almağı unutma!» diye arkasından sesleniyor.

Fakat işler başka türlü geliyor. Weil tam da büroya girerken, Heel dışarıya çıkıyor. Elinde tuttuğu birkaç kâğıdı göstererek, Max'a: «Doğruymuş!» diyor.

Weil konuşmağa başlıyor. Sözü apuletlere gelince, Heel sert bir hareket yapıyor. Çıngar çıkacak sanıyoruz, amma, bölük komutanı birden sadece: «Haklısınız.» diyerek hepimizi hayretler içinde bıraktıktan sonra, Ludwig'e dönüyor ve elini omuzuna koyuyor: «Aklnız almıyor, değil mi Breyer? Er esvabı giyilecek. Daha başkasına paydos bundan böyle!»

Hiç birimiz birşey söylemiyoruz. Karşımızdaki adam, tanıdığımız Heel değil; elinde bastonla geceleri keşfe çıktığı için kurşun işlemez diye bahsedilen adam değil artık. Ayakta durup konuşmakta bile güçlük çeken bir adam var karşımızda.

Geceleyin uykumun arasında, bir mırıltıyla uyandırılıyorum. Kossole'nin: «Atıyorsun..» dediğini duyuyorum. Willy de: «Vallahi doğru!» cevabını veriyor «Gel sen de gör!»

Çabucak toparlanıp avluya çıkıyorlar. Arkalarından ben de gidiyorum. Büroda ışık var, içerisi görülüyor. İşte Heel de masasının başında oturuyor. Uniformasının ceketini önünde duruyor. Apuletlere yok. Sırtında bir er esvabı var. Başını elleri arasına almış, fakat bu gerçekten olur şey değil bir adım daha yaklaşıyorum; Heel, bizim Heel, ağlıyor.

Tjaden: «demek bu da olurmuş!» diye fısıldıyor.

Bethke: «Haydi, bas!» diyor ve Tjaden'e bir tekme

yapıştırıyor. Alınan alınan ve usulcacık oradan uzaklaşıyoruz.

Ertesi sabah, civar alaylardan birinin binbaşısının imparatorun kaçtığını öğrenince tabancayı çekip canına kıydığını öğreniyoruz.

Heel görünüyor. Kederli ve uykusuz bir hali var. Gerekli emirleri usul bir sesle veriyor. Sonra yine uzaklaşıyor. Pek fazla şey istemiyor bizlerden. Son şeyimiz de elimizden alındı. Ayaklarımızın altındaki yeri de şimdi kaybettik.

Kossole, asık bir suratla: «Tam bir ihanete uğradığımızı sanacağı geliyor insanın!» diyor.

Bugün toparlandığı yola devam eden alay dünkünden pek farklı. Kaybolmuş bir bölük, yüzüstü bırakılmış bir ordu, demek daha doğru. İstihkâm aletlerimiz her adımda çat çut sesler veriyor. Biteviye bir melodi boşunaydı, boşunaydı diyor hep.

Yalnız, bizim Ledderhose bir ardıçkuşu kadar keyifli. Amerikalılardan aldığı konserve ve şeker stokundan satış yapıyor.

Ertesi akşam Almanya'ya varıyoruz. Çevremizde Fransızca konuşulmadığı için olacak, şimdi barışa yavaş yavaş inanmağa başlıyoruz. Bu ana kadar içimizden bir ses. bir emir geleceğini ve yine siperlere döneceğimizi söylemiştir hep zira asker, iyice karşı her zaman için kuşkucudur ve bu sebeple de işin başında hep tersini hesaplamak daha akıl kâıdır. Fakat şimdi, tatlı bir ateş yükseliyor içimizde.

Büyük bir köye varıyoruz. Çiçek ve yapraklardan yapılmış süs askıları, yolun üzerinde soluk soluk sallanıyor. Altından pek çok birlik geçmiş olmalı ki, bizler gibi sonuncular için yeni birşeyler asmağa değmiyor her hal-

de. Bundan dolayı da bizlere, yağmurdan solmuş bir iki pankartın «hoşgeldiniz» i ile yetinmek düşüyor; pankartların etrafında yeşil kâğıttan yapılmış meşe yaprakları gevşek gevşek sallanıyor. Halk o kadar alışmış ki, biz geçerken dönüp arkamızdan bakan bile olmuyor. Fakat bizler için buraya varmak yeni birşey; dostça birkaç söze ve bakışa açız, böyle şeyler vız gelir bize desek de. Hiç değilse genç kızlar dizilip el sallasalardı. Tjaden ve Jupp, birkaçına seslenmeği hep deniyorlar, amma hiç bir başarı elde edemiyorlar. Belki de görünüşümüz pek berbat. Zaten bu iki arkadaş da sonunda vazgeçtiler.

Çocuklar yanımız sıra yürüyor sadece. Ellerinden tutuyoruz, onlar da yanımız sıra koşuyorlar. Çukulatalarımızdan vazgeçebildiğimiz kadarını onlara armağan ediyoruz; zira bir kısmını olsun eve götürmemiz gerekiyor, elbette.

Adolf Bethke, küçük bir kız çocuğunu kucağına aldı. Çocuk, onun bıyığını bir dizgin gibi yakalamış kahkahalarla gülüyor; zira Bethke kızı güldürmek için sırtıyor. Küçüğün yumuk elleri de onur suratını tokathıyor. Bethke, bu yumruklardan bir tanesini yakalayıp, ne minicik şey, demek ister gibi, bana gösteriyor.

Bethke sırtıtmaktan vazgeçince kız da ağlamağa başlıyor. Adolf çocuğu yatıştırmağa çalışıyor, fakat daha azıttığını görünce yere bırakıyor.

Kossole: «Çocuklar bile umacı diye görüyorlar bizi!» diye homurdanıyor.

Willy: «Sahici bir siper yamyamından korkuyorlar» diye açıklıyor «Müthiş birşey onlar için..»

Ludwig Breyer: «Kan kokuyoruz da ondan!» diyor.

Jupp: «Bir yıkanmamız gerekiyor» diyor «o zaman genç kızlar daha fazla yüzverirler hiç değilse.»

Ludwig, düşünceli düşünceli: «Yıkanmakla herşey düzelse.!» cevabını veriyor.

Keyifsiz keyifsiz yola devam ediyoruz. Gurbette geçen bunca yıldan sonra memlekete dönüşü bambaşka düşünmüştük. Bizleri bekliyeceklerini sanmıştık; fakat daha şimdiden herkesin kendi işine gücüne daldığını görüyoruz. Herşeyler devam etmiş ve aynı tempo ile devamda; bizler, ıskartaya çıkarılmış gibiyiz! Bu köy bütün Almanya değil, elbette! Fakat yine de öfkeden boğulacak gibi oluyoruz, bir gölge ve bir sezi sarıyor, hepimizi.

Arabalar geçiyor, takır takır. Arabacılar bağıırıyor. İnsanlar, kaçamak bir bakış fırlatıp düşünceleri ve derdlerinin peşi sıra koşularına devam ediyorlar. Kilise kulesinin saati vuruyor ve ıslak ıslak bir rüzgârın solukları üzerimizden geçiyor. Sadece tek bir kadın, başı uzun bir örtüyle sarılı bir ihtiyar kadın, bizim yanımız sıra yorulmadan koşuyor ve titrek sesiyle, Erhard Schmidt adında birisini soruyor.

Konaklamak için bir kocaman hangar gösteriyorlar. Fakat pek fazla yol yürümüş olduğumuz halde hiç birimiz de dinlenmek istemiyoruz. Soluğu meyhanelerde alıyoruz.

Hey koca hayat, yine karşımızdasın! Bu yılın ürünü bulanık şarap harikulâde. Şarabın bacaklarımızdaki tesiri müthiş. Bundan dolayıdır ki, oturmağı yeğ buluyoruz. Alçak tavanlı yerde tütün dumanları bulut kümeleri gibi uçuşuyor. Şarapta toprak ve yaz kokusu var. Konservelerimizi çıkarıyor ve etleri kesip kesip, kalın tereyağlı ekmeklerin üstüne koyuyoruz. Sonra da, bıçaklarımızı, geniş tahtadan masalara, tam yanı başımıza saphıyor ve yemeğimizi yiyoruz. Tavanda asılı petrol lâmbası, hepimizi koruyan bir anayı hatırlatıyor.

Akşam, dünyayı daha güzel yapıyor. Siperlerde değil, barış zamanları, elbet de. Bugün öğleden sonra canı sık-

kın sikkın yol almıştık, fakat şimdi keyifliyiz. Köşede çalan küçük orkestranın eksiklerini bizimkiler hemen tamamlıyor. Aramızda piyano çalandan ve ağız muzikası ustasından gayrı Zither çalan bir Bavyeralı da var. Willy Homeyer de, bir kaç tahta parçasıyla tek bir telden meydana getirdiği garip kemanı, çamaşır kazanı kapaklarından davulu ve çingırağıyla orkestraya katılıyor.

Fakat şaraptan çok daha fazla kafamıza vuran şey, genç kızlar oluyor. Öğleden sonrakilerden çok farklılar, gülüyorlar ve müsait davranıyorlar. Yoksa başka kızlar mı bunlar? Uzun zamandır genç kız yüzü görmemiştik.

Başlangıçta hem çekingen, hem fazla istekliyiz. Kendimize de pek güvenemiyoruz. Zira, onlara karşı nasıl davranılacağını, cephedeyken unutmuştuk. Fakat Ferdinand Kossole, kızlardan birivle valse başlıyor ve öteki çiftler de onları takib ediyor. Ferdinand'ın dansettiği kız kocca göğüslü ve baston yutmuş gibi; göğsünün arkasına siper olup tüfeğinin, namlusunu dayayabilir.

Tatlı ve sert şarap başta hoş bir tesir bırakıyor. Kızlar rüzgâr gibi dönüyor, müzik çalıyor ve bizler de bir köşede, Adolf Bethke'nin etrafında oturuyoruz. O: «Çocuklar!» diyor «yarın veya öbür gün evlerimize dönmüş olacağız. Ah çocuklar.. karımı bir canım çekti ki.! tam on aydır...!»

Masaya abanıp Valentin Laher'le konuşuyorum. O, büyük bir soğukkanlılıkla ve düşüne taşına kızları gözden geçiriyor. Yanında bir sarışın oturuyor amma, ona pek baktığı yok. Öne abanırken, ceketimin içinden doğru bir sertlik, masanın kenarına dokunuyor. Elimle yokluyorum. Heinrich Wessling'in saati. Ne de uzak bir geçmiş oluvermiş.

Jupp, bayanların en şişmanını ele geçirdi. Onunla

dansederken bir soru işaretine benziyor. Genç kızın muazzam çıkıntısına yerleştirdiği iri eliyle piyano çalıyor. Kız, ağzından tükürükler saçarak gülüyor, o da gittikçe daha fazla keyifleniyor. Sonunda, kapıya doğru fırlayıp dışarıya çıkıyor.

Birkaç dakika sonra ben de dışarıya çıkıp işeyecek bir yer arıyorum. Fakat daha ilk köşede bir gedikli çavuş bir genç kızla kan ter içinde sarmaşdolaş. Bahçede şöyle bir volta vuruyorum ve işemeğe başlayacağım sırada, tam arkamda müthiş bir çatırtı oluyor. Dönüp bakınca, Jupp'la şişkonun yerde çektiğini görüyorum. Bir bahçe masasından yuvarlanmışlar. Şişko, beni görünce kahkahayı basıp dilini çıkarıyor. Jupp, öfkeyle soluyor. Çalılığın arkasına geçiyoruz acele acele ve bu sırada bir ele basıyorum. Ne berbat geceymiş! Kalın bir ses: «Kör müsün, öküz?» diye böğürüyor.

«Sen sersem kazın yerde yattığını nereden bileyim?» diye öfkeli bir cevap yaptırdıktan sonra, sakın bir köşe bulabiliyorum, sonunda...

İçerinin dumanlı havasından sonra bu serin rüzgâr iyi geliyor. Sivri çatılı evler, ağaç kümleri, sessizlik ve çişimin sakın şırıltıları. Albert de gelip yanımda aynı işi yapıyor. Ay ışığı var. Şırl şırl gümüş işiyoruz.

Albert: «Hey be, Ernst! Ha?» diyor.

Başımla doğruluyorum. Bir süre daha aya bakıyoruz. «Manasızlıkların sona ermiş olmasına ne dersin, Albert?» diye karşılık veriyorum.

«Hay melûn şey be..!»

Arkamızda bir gıcirtı ve çatırtı oluyor. Çalıların arasından doğru yüksek ve tiz genç kız çığlıkları duyuluyor. Gece, bir fırtına kadar tedirginliklerle dolu; vahşi ve telaşlı hayat birbirinden tutuşuyor.

Bahçede birisi inliyor. Kıkır kıkır bir gülüş cevap veriyor. Samanlıktan aşağıya gölgeler atıyor. Bir merdi-

vende iki kişi durmakta. Erkek, başını genç kızı n etekli-
đine çılgınca bastırıyor ve anlaşılmaz sözler dökölüyor
ağzından. Kızı n boğuk boğuk gülüşü, bir fırça gibi, sinir-
lerimizi tırmalıyor. Sırtımdan doğru ürpertiler geliyor.
Dünle bugün ölümle hayat, birbirine ne de yakın!

Tjaden, bahçenin karanlıklarından doğru ortaya ı-
kıyor. Terden sırsıklam ve yüzü parlıyor. Caket düğme-
lerini iliklerken: «ocuklar!» diyor «Yaşadığını anlıyor
insan, şimdi yine..»

Binanın etrafında dolaşırken Willy Homeyer'e rast-
lıyoruz. Bir ot tarlasının üstünde büyük bir ateş yakmış,
yürüttüğü bir kaç patatesi kebab ediyor. Ateşin karşısın-
da sessiz ve hılyalı tek başına oturuyor ve patateslerin
kızarmasını bekliyor. Yanında bir kaç kutu Amerikan pir-
zola konservesi duruyor. Köpek de büyük bir dikkatle ya-
nıbaşına çömelmiş.

Ateşin titrek alevleri, kı zıl saçlarında bakır rengi
akisler yapıyor. Aşağıdaki çayırlardan doğru bir sis yük-
seliyor. Yıldızlar kıvılcım kıvılcım. Homeyer'in yanına otu-
rup patatesleri ateşten çekiyoruz. Kabukları kapkara yan-
mış, fakat içerileri altın sarısı; mis gibi de kokuyorlar.
Pirzoları iki elimizle yakalıyor ve bir ağız mızıkası gibi
sağa sola hareket ettiriyoruz. Bir yandan da, alüminyum
kaplarımızdaki sert içkiyi kafaya dikeyoruz.

Patatesler ne de lezzetli! Dünya dönüyor mu acaba?
Neredeyiz? Tarlalarda oturup sert kokulu topraklardan
patates çıkaran delikanlılar değil miyiz yine? Al yanak-
lı ve soluk mavi etekli kı zlar, kollarında sepetlerle arka-
mızdan gelmiyor mu? Ey gençliklerin patates ateşleri!
Beyaz dumanlar tarlaların üzerinde uçuşur ateşler çıtır
ıtır yanar ve başka hiç bir ses duyulmazdı. Patatesler
en son mahsuldü. Patatesten gayrı herşey daha önceden
toplanmış olurdu sadece topraklar, apaydınlık hava, be-
yaz, acı ve fakat sevgili dumanlar ve herşeylerin sonu

olan güz kalırdı. Acı duman, sonbaharın acı kokusu ve gençliğin patates ateşleri. Uçuşan ve uçup dağılan sisler, arkadaşların yüzleri. Yoldayız. Savaş bitti Herşey eriyip eşsiz bir biçimde dağılıyor. Patatesler, sonbahar ve hayat yine geriye geliyor.

«Willy, be..!»

Avuçları patates ve et dolu Homeyer, başını kaldırıp bakarak: «Enfes, değil mi?» diye soruyor.

Ah, sersem herif, oysa ben bambaşka şeyler düşünüyordum.

Ateş söndü. Willy, ellerini pantolonuna silip bıçağını kapattı. Köyde köpekler havlıyor. Başka hiç bir ses duyulmuyor. Mermi falan patladığı yok. Ne de cephane kollarının kulakları sağır eden gürültüsü. Yaralı arabalarının o çok dikkatli firen gıcırtiları bile yok. Son dört yılın gecelerinden farklı, o gecelerdekinden çok daha az insanın öldüğü bir gece.

Meyhaneye gidiyoruz yine. Fakat orada da fazla bir şey yok artık. Valentin, ceketini çıkarmış, bir takım el cambazlıkları yapıyor. Kızlar, alkışlıyorlar, amma, Valentin keyiflenmiyor. Canı sıkkın, Kosole'ye: «Bir zamanlar iyi artistim ben, Alfred!» diyor. «Fakat şurada yaptıklarımla bir panayırda bile tutunamam. Kemiklerde iş kalmamış. Oysa, Valentin'in barfiks hareketleri bir zamanlar başlı başına bir numaraydı! Amma, şimdi şu romatizmalarım...»

Kossole: «Kemiklerinin büsbütün elden gitmediğine şükret!» diye bağırıp elini masaya indiriyor: «Müzik! Çal be, Willy!»

Homeyer, davul ve çingiraklı sopasıyla hemen harekete geçiyor. Hava yine bir canlanıyor. Jupp'a, şişkoyla işler nasıl gitti, diye soruyorum. Bırak şunu der gibiler-

den bir el hareketi yapıyor. Ben, «Hele bak», diyorum, hayretle «sen de pek maymun iştahlısın.»

Sırıttıyor:

«Beni seviyor sanmıştım, anlarsın ya? Oysa, pis karı benden para istedi, sonunda. Üstelik dizimi de o melûn bahçe masasına çarptım, güçlkle yürüyorum.»

Ludwig Breyer, masanın başında sessiz sessiz oturuyor; yüzü sapsarı. İşin doğrusu, çoktan yatmalıydı; fakat bir türlü istemiyor. Kolunun yarası iyileşiyor, dizanterisi de bir parça azaldı. Fakat o yine içine kapanık ve mahzun!

Tjaden, tok bir sesle: «Ludwig» diyor «Sen de bahçeye çıkmalısın bir, iyi gelir!»

Ludwig, başını olmaz gibilerden iki yana sallıyor ve birden sapsarı kesiliyor. Yanına oturuyorum ve: «eve döndüğün için sevinmiyor musun? diye soruyorum.

Kalkıp yanımdan uzaklaşıyor. Onu anlıyamıyorum. artık. Bir müddet sonra onu dışarda tekbaşına buluyorum. Fakat birşey sormuyorum, artık. Hiç konuşmadan dönüyoruz.

Kapıda, Ledderhose'yle burun buruna geliyorum. Şişko karıyla kırışi kırmak üzereler. Jupp, hınzırca sırtttıyor. «Şaşırtıp kalacak, sonunda.»

Willy: «O değil, karı şaşıracak» diyor «bizim Arthur'dan metelik çıkaracağını sanır mısınız?»

Masada su gibi şarap içiliyor. Lâmba sesler çıkarıyor. Kızların etekleri havada uçuşuyor. Alnımın arkasında sıcak bir yorgunluk rüzgârı esiyor. Herşey yumuşacık tekerler üstünde bu akşam. Bazı sisli gecelerde aydınlatma fişekleri de böyleydi. Başım ağır ağır masaya yığılıyor. Gece, yumuşacık ve eşsiz ve, uğulduyor. Yurda dönen bir ekspres gibi. Çok yakında evlerimizdeyiz .

Kışla avlusunda son defa sıralandık. Bölüğümüzün bir kısmı civarda oturuyor. Serbest bırakılacağız. Geri kalanlar kendi başlarının çaresine bakacaklar. Trenler o derece intizamsız ki, hepimizi bir arada taşımalarına imkân yok bundan böyle. Ayrılmamız gerekiyor .

Geniş ve kasvetli kışla avlusu bizler için, fazla büyük. Ayrılık ve ölüm kokan donuk bir kasım rüzgârı esiyor başlarımızın üzerinde. Kantinle nöbetçi kulübesi arası bize yetiyor. Etrafımızdaki büyük ve bomboş düzlük, hüznü anılar uyandırıyor. Ölüler, görünmez sıralar halinde, boşluğu derinlemesine dolduruyorlar.

Heel, bölüğü bir baştan öteki başa dolaşıyor. Fakat Heel'den önceki bölük komutanlarının hayeletleri de, onunla beraber sessizce dolaşıyorlar. En başta, Bertineck boynun dan kanlar akıyor, ve, çenesi parça parça ve bakışları kederli; bir buçuk yıl kalmıştı bölük kamutanlığında, evli ve dört çocuklu bir öğretmendi. Onun yanı sıra Müller, yüzü yemyeşil olmuş; on dokuzundaydı, zehirli gazdan öldüğünde üç gün olmuştu bölük komutanlığını üstüne alalı. Onların peşisıra Redecker geliyor; bölük komutanlığının ikinci haftasında bir tam isabet alarak yamyassı yere yapışmıştı. Daha arkada, bir saldırıda makineli tüfek kurşunuyla kalbinden vurulan yüzbaşı Bertner'in soluk ve belli belirsiz yüzü.

Ve onların arkasında, hemen hepsinin de adı unutulmuş tam yedi bölük komutanı, iki yılda vurulan yedi bölük komutanı, gölgeler gibi yürüyorlar. Beşyüz kişiden fazlaydık. Kışla avlusunda sadece otuz iki kişi var.

Heel, ayrılış için birkaç söz söylemeyi deniyor. Fakat olmuyor ve vazgeçmek zorunda kalıyor. Şu boş ve ıssız kış-

la alanının sessiz mânası karşısında dünyanın bütün sözleri bir araya gelse, yine tutunamazlar. Hayatta kalanların meydana getirdiği bir iki dizi, kaputlarına ve çizmelerine rağmen, hiç konuşmadan titreyiyor ve arkadaşlarını düşünüyor.

Heel, birinden ötekine gidip hepsine ayrı ayrı elini veriyor. Max Weill'in yanına gelince, dudaklarını büzerek: «Şimdi sizin çağınız başlıyor, Weil.» diyor.

Max Weil, sakın sakın: «Daha az kanlı bir çağ olacaktır.» cevabını veriyor.

Heel de: «Fakat daha az yiğit..» Karşılığını veriyor.

Weil: Hayatın en son amacı bu değil.» diyor.

Heel: «Fakat amaçların en büyüğü» diye direniyor. «Başka ne olabilir?»

Weil bir an duraksıyor. Fakat sonra: «Şu sıra pek hoş gitmiyen bir başka şey, bay üsteğmen: iyilik ve sevgi. Bunun da bir yiğitlik yanı vardır.» Heel, daha önceden iyice düşünmüş gibi, acele acele: «Hayır» cevabını veriyor ve alını kırışıyor» Sizin dediğiniz şeyde sadece fedâkârlık vardır. Ve benim dediğimden çok başkadır. Yiğitlik, sağ duyunun durduğu yaşamının küçümsendiği zaman başlar. Yiğitlik çılgınlığa sarhoşluğa ve tehlikeyi göze almağa benzer birşeydir, dersem belki anlatabilmiş olurum. Fakat pek az amaca yarar. Amaçlar, sizin dünyanızdır. Niçin ne diye, neden dolayı diye soranlar, kahramanlıktan birşey anlamazlar...»

Heel, söylediklerine kendisini de inandırmak istermişcesine, ateşli ateşli konuşuyor. Çökmüş yüzünde bir kımıldanma var. Şu birkaç gün içinde bütün neşesini yitirdi ve birkaç yıl birden yaşlandı. Fakat Weil de onun gibi çabuk değişti. Eskiden her zaman silik birisiydi ve onun akıllı bir insan olabileceğini hiç kimse düşünemezdi. Şimdi birden bire ön plâna çıktı ve gittikçe de ağır basıyor. Onun böyle şeyler söyleyeceğini hiç kimse tahmin ede-

mezdi. Heel sinirlendikçe Weil'in soğukkanlılığı artıyor. Usul usul, fakat kendine güvenir bir davranışla «Üç beş kişinin kahramanlığı için milyonların sefaleti pek pahalı.» diyor.

Heel, omuz silkiyor:

«Pek pahalı... amaç... ödemek.. Sizler başka söz bilmez misiniz ki! Bunlarla nereye varacağınızı zaman gösterecek.»

Weil, Heel'in halâ sırtında duran er esvabına bakıyor:

«Siz sizinkilerle nereye vardınız?»

Heel, kıpkırmızı oluyor, sonra da, sert sert: «Bir hatıra!» diyor «hiç değilse bir hatıra elde kaldı. Parayla satın alnamıyacak bir hatıra.»

Weil, bir süre susduktan sonra: «Bir hatıra» diye tekrarlıyor ve bomboş kışla avlusunu, bizlerden meydana gelen birkaç dizi askeri süzerek: «... ve müthiş bir sorumluluğa..»

Bütün bu konuşulanlardan pek fazla birşey anladığımız yok. Olduğumuz yerde donuyoruz ve konuşmayı gereksiz buluyoruz. Dünyayı lâfla değiştirmek kabil değil.

Dizilerimiz seyrekleşiyor. Vedalaşma başlıyor. Yanımdaki Müller, arka çantasını sırtlıyor ve yiyecek paketini koltuğunun altına sıkıştırıyor. Sonra elini bana uzatıyor: «Haydi hayırlısı, Ernst..»

«Haydi hayırlısı, Felix..»

Müller, öteki arkadaşlara, Willy'ye, Albert'e, Kossole'ye gidiyor.

Bölüğün şarkıcısı Gerhard Pohl geliyor; yürüyüş sırasında marşın perdesi yükseldiği zaman tiz tenor sesiyle okuyan Pohl —iki sesli noktalara kuvvetini saklamak

için—, bunun dışında hep rahatına bakar. Şurası burası siyilli ve esmer yüzü, heyecanlı. Sayısız iskambil partileri yapmış olduğu Karl Bröge'le vedalaşmaktan geliyor. Üzüntüsü bundan.

«Allahaısmarladık, Ernst..»

«Allahaısmarladık, Gerhard...»

Uzaklaşıyor.

Weddekamp da elini uzatıyor. Cephede vurulanlara istavroz yapardı. Gülümsiyerek: «Yazık ki, şöyle uygun bir tane yapamadım sana..» diyor. Hatta seninkini mavun ağacından yapardım. Ne olur ne olmaz diye bir piyano kapağı saklamıştım.»

«Bugün değilse yarın gerekebilir» diye cevap veriyorum «iş oraya gelince bir posta kartı atarım.»

Gülüyor:

«Kulağın kirişte olsun, delikanlım. Savaş daha bitmedi»

Ve omuzunu çarpıtıp, tırıs tırıs gidiyor.

İlk kfile, kışlanın kapısından çıkıp gözden kayboluverdi. Scheffle, Fassbender, Küçük Lucke ve August Beckmann, ilk gidenler arasında. Öteki kfileler peşleri sıra uzaklaşıyor. Heyecanlanıyoruz. Onların büsbütün gittiklerine alışmamız gerekiyor önce. Bir kimsenin bölükten ayrılabilmesi için, ölüm, yaralanma ya da başka bir yere gönderilmesi gerekirdi, şimdiye kadar. Bunlara şimdi bir de barış nedeni katılıyor

Ne tuhaf! Mermi çukurlarına ve siperlere öylesine alışmışız ki, şimdi bulunduğumuz bu arazinin sessizliğinden kuşku duyuyoruz; bu sessizliği, gizlice mayın döşenmiş araziye bizi çekmek için bir bahane sanıyoruz .

Oysa, arkadaşlarımız o arazinin içlerine doğru gidiyorlar; hem de silâhsız ve elbombasız, tekbaşlarına. Arkalarından koşup yetişmek ve: nereye gidiyorsunuz böyle? Buradan ötelerde yalnız başınıza ne işiniz var? Hep bir

arada bulunmalıyız, yoksa nasıl yaşayabiliriz? diye haykırmak istiyoruz.

Tuhaf bir değirmen kanadı var kafalarımızda. Askerliğimizin pek fazla sürmesinden...

Kasım rüzgârı boş kışla avlusunda ıslık çalıyor. Yeni yeni arkadaşlar gidiyorlar, durmamacasına. Bakalım, daha ne kadar sürecek bu! Herkes yine yapıyınız.

Bölüğümüzün geri kalanları; hep aynı yere gidecekler. Bir trene kapağı atabilmek için istasyonda bekliyoruz. Sandıklar, kutular, arka çantaları ve çadırbezleriyle dolu gar, bir ordu karargâhını andırıyor.

Yedi saatte iki tren geçiyor. Basamaklarda güvercin kümeleri gibi insan dolu. Öğleden sonra güçbelâ bir yer ele geçirebiliyoruz rayların yakınında. Akşam üzeri daha ilerde rahat bir duruma geçiyoruz. Ayakta uyuyoruz.

İlk tren ertesi gün öğle üzeri geliyor. Gözleri cephe- de kör olmuş atları taşıyan bir yük treni. Gözbebekleri beyazımsı mavi ve kırmızı kırmızı. Boyunlarını öne uzatmış, hareketsiz duruyorlar; titreyen burun deliklerinde hayat eseri var sadece.

Bugün başka hiç bir tren daha geçmiyeceği öğleden sonra açıklanıyor. Tek kimse bile gitmiyor. Askerler açıklamalara inanmazlar. Hem, bir tren daha geliyor sahiden. Daha ilk bakışta, beklemenin doğruluğu anlaşıyor. Tren, yarı yarıya dolu, olsa olsa!

Gar, öteberilerin hazırlanması ve bekleme salonlarından fırhyanların müthiş saldırışıyla derinden derine uğulduyor. Salonlardan fırhyanlarla, garda bekliyenler bir kör döğüşü halinde birbirlerine giriyorlar.

Tren önümüzden ağır ağır geçiyor. Pencerelelerden biri açık. Aramızda kilosu en az olan Albert Trosske'yi havaya kaldırıyoruz, o da bir maymun çevikliğiyle dalıyor.

Kaşla göz arasında bütün kapılarda insanlar sallanıyor. Pencereilerin çoğı kapalı. Elleri ve ayakları kan içinde bile kalsa yine de binmek istiyenlerin dipcık vuruşları birkaç camı şimdiden tuzla buz etti. Cam kırıklarına örtüler atılıyor ve bir kaç noktada rampa başladı bile.

Tren duruyor. Albert, koridorda koşup tam önümüzdeki pencereyi aşağı indiriyor. İlk olarak Tajden'le bizim köpek içeriye dalıyorlar. Peşleri sıra da, Willy'nin yardımıyla, Bethke ve Kossole. Üçü birden hemen koridor kapısına saldırıp kompartımanı her iki yönden güvene alıyorlar. Ludwig ve Ledderhose öteberilerle, sonra Valentin, ben ve Karl Bröger onların peşi sıra.. Son olarak, dışarıyı bir kez daha iyice gözden geçirdikten sonra, Willy giriyor.

Müthiş bir baskı altındaki koridorda duran Kossole: «Herkes içerde mi?» diye bağıyor. Willy: «İçerde!» diye böğürüyor. Bethke, Kossole ve Tjaden yıldırım hızıyla gerileyip yerlerine oturuyorlar, koridor her yerden saldırıya uğruyor, bagaj filelerine kadar her yer, bir karış köşe insanla doluyor.

Lokomotif de saldırılıyor. Tamponlarda bile oturanlar var. Vagonların damlarında iğne atsan yere düşmez. Lokomotifin makinisti: «Aşağıya inin!» diye bağıyor. «Çarpıp kafanızı parçalayacaksınız..» Kalabalık sesler, gü-rültüyle: «Kıs çeneni, biz onu korumasını senden iyi biliriz...» diye karşılık veriyor. Ayak yolunda beş kişi oturuyor. Bir tanesinin kıcı pencereden dışarıya taşmış.

Tren hareket ediyor. İyi oturmamış olanlardan bir kaç yuvarlanıyor. İkisi de trenin altında kalıp sürükleniyor. Hemen başkaları sığıyor, yerlerine. Trenin basamakları bile insan dolu. Bir hay huy içerisinde yolculuk devam ediyor.

Biri, kapıya sımsıkı tutunuyor. Fakat bir ara kapı ardına kadar açılınca adam boşlukta sallanıyor. Willy he-

men uzanıp adamı yakasından yakalıyor ve geriye çekiyor.

Geceleyin bizim vagonda ilk kayıpları veriyoruz. Tren, alçak bir tünelden geçiyor. Vagonun tavanında oturanlardan bir kaçı ezilip yere yuvarlanıyor. Yanlarında oturanlar gördükleri halde bir şey yapamıyorlar. Treni durdurmalarına imkân yoktu. Ayakyolu penceresindeki adam da uyuyakalıp dışarıya yuvarlandı.

Öteki vagonlarda da kayıplar oldu. Bundan dolayı, vagon damlarında bir parça tedbir alınıyor. Ayrıca, tehlikeyi önceden haber versin diye, bir de nöbetçi seçiliyor.

Uyuyoruz ve uyuyoruz. Ayakta, yere uzanmış, çömelmiş, arka çantalarının ve paketlerin üstünde iki büküm olmuş, hep uyuyoruz. Tren, tangır tungur yol alıyor Evler, ağaçlar, baheçler, el sallıyan insanlar; Taşınanlar, kıvıllı bayraklar, hat bekçileri, bağırışmalar, ikinci baskı yapan gazeteler, ihtilâl... Fakat, biz şimdi uyuyoruz, bundan gayrısını düşünecek halde değiliz. Bütün o yıllarda yorgunluktan ne derece bitkin düştüğümüzü, şimdi farke ediyoruz.

Akşam oluyor. Kötü bir lâmba yanıyor. Tren ağır ağır yol alıyor. Makine arızası yüzünden sık sık duruyoruz.

Arka çantaları, oldukları yerde sallanıyorlar. Pipolar tüttürülüyor. Köpek, dizlerimin üstünde sakın sakın uyuyor. Adolf Bethke, bana sokulup hayvanın sırtını okşuyor. Bir süre sonra da: «İşte böyle, Ernst» diyor «yakında biz de ayrılacağız, birbirimizden.»

Başım la doğru luyorum. Tuhaf bir duygu amma, hayatı bizim Adolf'suz düşünebilmekliğim imkânsız.; onun her zaman uyanık bakışları ve sakın sesi olmayan bir ha-

yat! Albert'le beni, acemi er olarak cepheye ilk geldiğimiz zaman o alıp yetiştirdi; ona rastlamamış olsaydım, şu sıra hayatta olabileceğimi pek sanmıyorum.

Ona: «Birbirimizle bağımızı kesmiyelim, Adolf» diyorum «sık sık buluşuruz.»

Suratımın ortasında bir çizme tabanı şaplıyor. Üstümüze rasthyan bagaj filesinde oturan Tjaden parasını büyük bir dikkatle süzüyor. İstasyonda iner inmez hemen bir geneleve gitmek niyetinde. Keyiflenmek için, başından geçenleri başkalarına anlatıyor. Hiç kimsenin bunları edepsizlik saydığı yok. Zira savaş üzerine bir şey yok anlattıklarında; böyle olduğu için de dinleniyorlar.

İki parmağı eksik bir istihkâm eri, karısının üç kilo gelen yedi aylık bir çocuk doğurduğunu öğüne öğüne anlatıyor. Ledderhose, böyle şey olmaz be, diye adamları alay ediyor. İstihkâmcı, onun ne demek istediğini anlamıyor. İzinli gittiği tarihle karısının doğurduğu tarih arasındaki ayları parmaklarıyla hesabederek: «Yedi ay ediyor» diyor «Doğru olması gerekiyor.»

Ledderhose, limon suratını alaycı alaycı buruşturuyor ve hindi gibi bir sesle: «Şu halde bu işi bir başkası senin yerine sağlamıştır» diyor.

İstihkâmcı, gözlerini ona dikerek: «Ne...? Ne dedin?» diye kekeliyor.

Arthur, burnundan bir sesle: «Anlaşılmıyacak bir şey yok..» diyor ve kaba kaba geriniyor.

İstihkâmcıdan ter boşanıyor. Durmamacasına aynı şeyleri anlatıyor. Dudakları titriyor. Topsakallı bir nakliye şoförü, pencere önünde durmuş kahkahadan kırılıyor ve: «Ulan öküz.. ulan sersem öküz..!» diyor.

Bethke, yerinden doğruluyor: «Kıs çeneni, şişko!»

Sakallı: «Neden?» diye soruyor.

Bethke: «Çeneni kısman gerekiyor da» diye kestirip atıyor «sen de öyle, Arthur!»

İstihkâmcı, sapsarı kesilmiş, bir halde: «Şimdi acaba ne yapmalı?» diye şaşkın şaşkın soruyor ve pencerenin kenarına tutunuyor.

Jupp, düşünceli düşünceli: «İnsan evli olmalı!» diyor «çocukları böyle hazıra konacak olduktan sonra...»

Pencerenin dışında akşam manzaraları kayıp geçiyor. Ufukta uzanan ormanlar kara inekleri andırıyor. Solgun ışık altında tarlalar, ıslı ıslı. Eve varmamıza yalnız iki saatcik kalıverdi. Bethke, kalkıp arka çantasını hazırlıyor, Şehre birkaç istasyon kala bir köyde oturduğu için bizden önce inecek.

Tren duruyor. Adolf elini uzatıyor bizlere. Sonra, peronda bir sendeliyor ve bakışlarıyla bütün civarı, kuraktan çatlamış bir tarlanın yağmuru içmesi gibi, bir saniyede yutuyor. Sonra yine bizlerden yana dönüyor. Fakat hiç birimizi duyduğu yok. Breyer, ağrıları olduğu halde, pencerenin önünde ayakta duruyor. Bethke'ye bakarak: «Bas, bakalım Adolf» diyor «karın seni bekliyor, yahu...»

Bethke, aşağıdan yukarıya doğru bizlere bakıp başını iki yana sallıyor: «O kadar acelesi yok. Ludwig..» Yerinde güçlkle durduğu, halinden belli. Fakat bizim Adolf hep o eski Adolf'tur. En son saniyeye kadar bizlerden ayrılmıyor. Amma tren hareket edince de hemen dönüp geniş adımlarla uzaklaşıyor.

Arkasından doğru, acele acele: «Ziyaretine geleceğiz yakında!» diye bağıryorum .

Tarlarlada uzaklaştığını görüyoruz. Uzun süre uçuşuyor. Uzaklarda kırmızımsı birkaç ışık duruyor.

Tren büyük bir kavis dönüyor. Şimdi Adolf iyiden iyiye ufaldı, noktalaşmıştı, karanlık ve uçsuz bucaksız düzlükte yapyalnız bir küçücük insan oldu; kudretli, fırtınalı, aydınlık ve kükürt sarısı bir gökyüzü, ufuk boyunca onun üzerinden kayı kayıveriyor. Nedenini bilemiyorum, belki Adolf'la da ilgili değil, amma, şu geniş düzlükte ve

şu koskoca gökkubbe altında bir insanın bu yapılmış hali, bana dokunuyor.

Sonra ağaçlar daha da kara kara yaklaşıyorlar, ve bir an sonra, yolculuk, gökyüzü ve ormanlardan gayrı birşey kalmıyor görünürde.

Kompartımanda gürültü artıyor. Tren uğulduyor ve bizler şarkıya devam ediyoruz. Fakat tekerleklerin takır-tısı, karanlık bir mırıltı halinde, şarkılarımıza karışıyor, yavaştan yavaşa. Bir ara, şiddetli bir çatırtı, düzlükte parça parça dağılıyor. Bulutlar gittikçe daha fazla bir araya toplanıyorlar ve fırtına kopuyor. Şimşekler, çok yakını-mızda patlıyan bataryaların ağız alevleri gibi çıkıyor. Pencerenin önünde duran Kossole, başını iki yana sallıyarak: «Şu sıra bir bu fırtına eksikti, çocuklar!» diye mırıldanıyor ve iyice dışarıya sarkıyor. Sonra birden, acele acele: «Çabuk, çabuk gelin!» diye bağırıyor «İşte, bakın şuracıkta!»

İtişe kakışa pencereye koşuyoruz. Şimşeklerin aydınlığı, arazinin ta kenarında gökyüzüne doğru uzanmış ensiz ve incecik şehir kulelerine vuruyor. Karanlık, her yeni gümbürtüsüyle şehri örtüyor, fakat her yeni şimşek, kuleleri biraz daha yaklaştırıyor.

Gözlerimiz heyecandan yanıyor. Bekleyiş, bir dev ağaç gibi aralarımızda, üzerlerimizde ve içerlerimizde boy atıyor birden .

Kossole, öteberisine uzanıyor ve: «Bir yıl sonra kim-bilir nerelerde olacağız, be..!» diyerek kollarını uzatıyor.

Jupp, sinirli sinirli: «Kıçlarımızın üstünde..» cevabını veriyor. Şehir bizlere saldırmış, kendine doğru hızla çekiyor. Şimşeklerin vahşi ışığı altında soluğunu duyar gibiyiz. Bizlere enine boyuna yaklaşıyor ve bizler ona doğru yol alıyoruz. Bir tren dolusu asker, hiçlikten kur-

tulmuş bir yığın dönüş yolcusu ve bir yığın bekleyiş ve ümit, şehre gittikçe daha fazla yaklaşıyor. Şehre doğru çılgınca koşuyoruz, duvarlar üzerimize geliyorlar ve ezilir gibi oluyoruz. Şimşekler havada uçuyor, gök gürültüleri gümbürdüyor... ve birden, vagonun iki yanından doğru, gürültüler ve sesler arasında istasyon, köpüren bir dalga gibi, yükseliveriyor. Bardaklardan boşanırcasına yağmur yağıyor. Rampa ıslak ıslak parlıyor ve bizler, kendimizden geçmiş bir halde, yere atlıyoruz.

Benimle birlikte köpek de fırlıyor, kapıdan. Etrafımda döneniyor. Yağmur altında merdivenleri beraber iniyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

I

İstasyonun önünde, kaldırıma şakır şakır dökülen bir fıçı su gibi, birbirimizden ayrılıp etrafa dağılıveriyoruz. Kossole, Bröger ve Trosske, hücum yürüyüşüyle Heinrich caddesine dâhyorlar. Ben de Ludwig'le onlar kadar acele-ci İstasyon yoluna sapıyoruz. Ledderhose vedalaşmağa bile lüzum görmeden ve bir sürü öteberisine rağmen ok gibi fırlayıp uzaklaşıyor. Tjaden, geneleve en kısa hangi yoldan gidileceğini Willy'ye çabuk çabuk soruyor. Sadece Jupp'la Valentin'in vakti bol. Kimsenin beklediği yok onları. Bundan dolayı, ağır ağır bekleme salonuna gidip yiyecek ihtikârına başlıyorlar. Sonra da kışlaya gidecekler.

İstasyon yolunun iki sıralı ağaçlarından sular damlıyor. Bulutlar hızla alçalıyor. Daha genç doğumlulardan bir kaç asker bize doğru geliyor. Kollarında kırmızı bezler sarılı. Bir tanesi: «Apuletleri kopar!» diye bağırıp Ludwig'e saldırıyor.

Ben: «Kıs çeneni, acemi çaylak!» deyip onu kenara itiyorum.

Ötekiler de hızla yaklaşıp etrafımızı sarıyorlar. Ludwig, en öndekine bakıp hiç istifini bozmadan yoluna de-

vam ediyor. Adam, kenara çekiliyor. Fakat iki denizci ortaya çıkıp Ludwig'in üstüne çullanıyorlar.

Ben: «Pis herifler, yaralı olduğunu görmüyor musunuz?» diye böğürüyor ve ellerim serbestlesin diye, arka çantamı yere bırakıyorum. Fakat kolundaki yara yüzünden korunamaz durumda olan Ludwig, boylu boyuna yerde yatıyor çoktan. Denizciler, Ludwig'in üniformasını çekiştiriyor ve şurasını burasını tekmeliyorlar. İnce bir ses: «Bir Teğmen!» diye cırlak cırlak bağırıyor «öldürün şu melûnu!»

Ludwig'e yardıma vakit bulmadan suratıma bir tokat yiyip sendeliyorum. «Şeytan surathı, seni!» diye burnumdan soluyor ve herifin karnının tam ortasına bir tekme yapııştırıyorum. İnliyerek yere kapaklanıyor. Üç herif daha üzerime saldırıyor hemen. Köpek, bir tanesinin enseköküne sıçırıyor. Fakat ötekiler beni alaşağı ediyorlar. Karı seslisi: «Işığı söndürün, bıçakları çekin!» diye haykırıyor.

Üstümde tepinen bacakların arasından doğru, Ludwig'in serbest kalmış sol koluyla denizcilerden birinin boğazını sıktığını görüyorum.

Ludwig, ötekilerin bütün kuvvetleriyle vurmasına rağmen herifi bırakmıyor. Bu sıra kafama bir dipçik yiyorum, dişlerime de bir tekme iniyor. Wolf, gerçi herifin diz kapağına yapııştırıyor hemen, amma biz bir türlü kurtulamıyoruz, altlarından. Bizi halâ pataklıyorlar ve pestilimizi çıkarmak istiyorlar. Müthiş bir öfkeyle, tabancama uzanmağa çabalıyorum. Fakat tam bu sırada üstüme saldıranlardan bir tanesi kaldırırma sırt üstü paldır küldür yuvarlanıyor, hem de tam yanıbaşırma. İkinci bir paldır küldür ve ikinci bir baygın daha... Hemen arkasından bir üçüncüsü... Bunu ancak bizim Willy başarabilir.

Arka çantasını daha yolda fırlatıyor ve hızla koşup

yetişerek üstümüzdekileri hallaç pamuğu gibi atıyor. İri elleriyle, herifleri enseköklerinden ikişer ikişer yakalayıp kafa kafaya tokuşturuyor. Hemen de bayılıveriyorlar, zira Willy öfkelenince canlı bir demirci balyozu olur. Kurtulur kurtulmaz ayağa fırlıyoruz, fakat ötekiler de kaçmağa başlıyor. Amma, arka çantamı bir tanesine yapıştıрмаđı başarıyorum yine de. Sonra, Ludwig'le ilgileniyorum.

Willy, arkalarına düştü. İki denizcinin Ludwig'e vurduklarını görmüştü. Bir tanesi, suratı çürük içinde kalmış, su oluğuunda inim inim yatıyor; köpek de üstüne abanmış hırlıyor. Willy, ikinci denizciyi kovalıyor. Saçları, bir alev kasırgası gibi havada uçuşuyor.

Ludwig'in sargısı ayaklar altında parça parça olmuş. Kanlar sızıyor her yanından, Yüzü çamur içinde. Alnı bir tekmeden yaralanmış. Yüzünü eliyle şöyle bir silip ağır ağır ayağa kalkıyor. Ben: «Fazla mı hırpalandın?» diye soruyorum. Başını iki yana sallıyor, yüzü ölü gibi.

Willy de bu arada denizciyi enselemiş, bir çuval gibi bize doğru sürüklüyor ve: «Pis melûnlar!» diye dişlerini gıcırdatıyor. «Bütün savaş boyunca gemilerinizde püfür püfür keyif sürüp tek bir mermi sesi duymadınız... şimdi de ağzınızı açıyor ve cephe askerlerine saldırıyorsunuz! Ben size göstereceğim..! Seni cephe gerisi pis domuzu seni, dize gel de af dile bakayım!»

Willy, adamı Ludwig'in önünde alaşağı edip öyle bir bakıyor ki, dehşete düşmemeğe imkân yok. «Seni geber-teceğim» diye soluyor «seni parça parça edeceğim, diz çök, haydi!»

Adam, bir şeyler vızıldıyor. Ludwig: «Bırak şunu..» diyor ve öteberisini yerden topluyor.

Willy, hayretler içinde: «Ne dedin?» diye soruyor «aklını mı kaçırdın sen? Kolunun üstünde hora tepen herifleri mi?»

Yürümeğe başlamış olan Ludwig: «Bırak şunu da gitsin...!» diyor.

Willy, Ludwig'in bu haline hiç bir anlam veremedenden bir an şaşırıyor. Sonra da, başını sallıya sallıya, denizciyi koyveriyor:

«Pek âlâ, öyleyse. Haydi, bas bakalım!»

Fakat, bir kurşun gibi fırlıyan denizciye bir saniye içinde tekmeyi yapıştırıp herife iki takla attırıyor.

Yolumuza devam ediyoruz. Willy küfrediyor. Öfkelenildiği zaman konuşmadan duramaz. Fakat Ludwig susuyor.

Bier caddesinin köşesine varınca, az önce kaçanların grup halinde yine geldiğini görüyoruz, birden. Takviye almışlar. Willy, tüfeğini omuzundan alarak: «Doldurup emniyeti kaldırayım» diyor ve gözleri küçülüyor. Ludwig tabancasını çıkarıyor. Ben de tüfeğimi ateşe hazır hale getiriyorum. Şimdiye kadar döğüşten öteye geçmemişti, amma şimdi iş ciddileşiyor. Bir ikinci defa daha kendimize saldırtmayız.

Sağlam bir hedef teşkil etmemek için üçer adım mesafe ile ayrılıp, ilerliyoruz. Köpek, durumu hemen kavırıyor. Yanı başımızdaki su oluğuna gizlenip, hırhırıyor; siper alıp ileri atılmağı cephede öğrendi.

Willy, tehdit eder bir sesle: «Yirmi metreye yaklaşınca ateş edeceğiz.» diyor.

Karşımızdakiler, tedirginleşiyorlar. Biz ilerlemeğe devam ediyoruz. Karşımızdakilerin silahları da bize çevriliyor. Willy, emniyet tetiğini gürültüyle kaldırıyor ve çantasından da bir el bombası alıyor:

«Üç kadar sayıyorum...»

İşte tam bu sırada, karşıdaki gruptan bir adam ayrılıyor; şeritleri çıkarılmış bir gedikli çavuş üniforması giymiş olan bu yaşlıca adam, ileriye doğru bir kaç adım atarak bize yaklaşıyor ve: «Arkadaş mıyız yoksa değil

miyiz?» diye sesleniyor .

Willy öyle şaşırıyor ki, önce bir dur alıyor, sonra da, öfkeyle: «Allah belanızı versin», cevabını veriyor. «Bunu biz size soruyoruz, pis herifler. Yarahlılara saldırma işine kim başladı, ilk önce?»

Adam şaşırıyor ve arkasındakilere: «Bunu yaptınız mı?» diye soruyor.

Gruptakilerden bir tanesi: «Apuletlerini sökmek istemiyordu» diyor.

Adam, öfkeli bir hareket yapıyor. Sonra yine bize dönüyor:

«Arkadaşlar, böyle yapmamalıydınız siz de. Fakat sizlerin de olup bitenlerden haberi yok. Buraya nereden geliyorsunuz ki?»

Willy: «Cepheden» diye ateş püskürüyor «başka nereden olabilir ki?»

«Peki, nereye gitmek niyetindesiniz?»

«Oraya, sizin bütün savaş boyunca bulunduğunuz yere: evlerimize.»

Adam: «Arkadaş!» diyor ve içi boş bir ceket kolunu havada sallıyor. «Ben bunu evde kaybetmedim.»

Willy, hiç istifini bozmadan: «Şu halde daha fena ya!» diyor «böyle yalancıktan askerlerle bir arada bulunmaktan utanç duymalıydın.»

Gedikli çavuş, yaklaşıyor ve sakın bir tavırla: «İhtilal oldu» diyor «Bizden yana olmıyan bize karşı demektir!»

Willy gülüyor: «Ne güzel de ihtilal! Şu apulet sökenler birliğiyle mi ihtilal..! Ve karşısındakileri horlukla süzerek bir tükürük atıyor: «Bütün istediğiniz bu kadarsa...»

Tek kollu: «Elbet de bu kadar değil» diyor ve ona doğru hızlı hızlı yaklaşıyor «Daha fazlasını istiyoruz. Savaşa, kışkırtmacılığa, cinayete son verilmesini istio-

ruz! Birer savaş makinesi olmaktan kurtulup yine eskisi gibi birer insan olmak istiyoruz!»

Willy, el bombasını yanına bırakıyor ve Ludwig'in parçalanmış sargı bezini işaret ederek: «Bunu elde etmek için çok güzel başladınız işe!» diyor. Sonra, bir kaç sıçrayışta onlara yaklaşıyor ve geri geri çekilen denizcilere «Evlerinize dönmeğe bakın, pis herifler!» diye böğürüyor. «İnsan olmak istiyorsunuz, değil mi? Amma daha bir asker bile olamamışsınız! Tüfeklerinizi tutuşunuzu görüncce, elinizi kıracaksınız diye ödü pathyor, insanın!»

Sürü dağılıyor. Willy, geriye dönüyor ve gedikli çavuşun önünde dikiliyor:

«İşte böyle, şimdi sana söyleyeceklerim var! Şu cenabet şey sizler kadar bizlerin de canına tak etti. Günün birinde buna bir son verilmesi de gerekiyor. Bundan yana hiç kimsenin bir kuşkusu yok! Fakat bu sizin yaptığınız biçimde değil! Biz bir şey yaparsak bunu kendimiz yaparız, fakat başkalarından emir almağa uzun süre hiç niyetimiz yok! Şimdi gözlerini iyice aç da bak!»

İki tutuşta apuletlerini söküyor:

«Bunu yapıyorsam, kendi isteğimden yapıyorum. Sizler istediniz diye değil! Fakat şu oradaki.»

Ve Ludwig'i göstererek devam ediyor:

«..bizim teğmenimizdir. Onun apuletleri kalacaktır. Bu işe burnunu sokacağın vay haline...!»

Tek kollu, başıyla doğruluyor. Yüzüne bir canlılık geliyor. «Ben de cephede bulundum, be!» diye boşanıyor. «Ben de anlarım böyle şeylerden! Bakın şuraya!»

Kopuk kolunu, heyecanla gösteriyor: «Verdun'da oldu. 20. tümendeydim.»

Willy; «Biz de oradaydık» diye kestirip atıyor «haydi bakalım, yoluna...»

Willy, arka çantasını sırtlayıp tüfeğini yine asıyor. Yolumuza devam ediyoruz. Fakat kolu kırmızı pazubentli

gedikli çavuşun önünden Ludwig geçerken, elini birdenbire başına götürüyor. Onun da hareketinden mânayı anlıyoruz. Tek kollu gedikli, üniformayı ve savaşı değil, cephedeki arkadaşları selamlıyor.

İlk vardığımız ev, Willy'ninki. Karşıdaki küçük bir eve: «Selam sana ey eski sandık!» diyor duyulanarak «Yedek er rahata kavuştu, bundan böyle.»

Evin önünde durmak istiyoruz. Fakat Willy: «Hele Ludwig'i yerine bir bırakalım da..» diye, buna yanaşmıyor. «Patates salatama ve bir sürü öğüte kavuşmakta nasıl olsa gecikmem.!»

Yolda durup üstümüzü başımızı temizliyoruz; az önce döğüştüğümüzü evdekiler anlamasın hiç değilse. Ludwig'in yüzünü siliyorum ve sargı bezini açıyor kanlı yerlerini örtüyoruz. Annesi görürse fenalaşır. Nasıl olsa sonra hastahaneye gidip sargısını değiştirecek.

Evine varıyoruz. Ludwig, hala pek müteessir görünüyor. Ben: «Aldırma, böyle şeylere!» diyor ve elimi uzatıyorum. Willy de, kocaman ellerini Ludwig'in omuzuna koyup: «Delikanlım, böyle şeyler herkesin başına gelebilir!» diyor «Kolun bu halde olmasaydı sen onların pestilini çıkarırdın.»

Ludwig, başıyla bizi selamlayıp içeriye giriyor. Merdiveni iyi çıkabilecek mi? diye arkasından bakıyoruz. Merdivenin yarısına çıkınca da, Willy, yeni aklına gelmiş gibi: «Bir daha sefere tekme savurursun, Ludwig!» diye arkasından sesleniyor. «Bu gibi durumlarda yanına yaklaştırmamak ilk iştir.» Bunları söyledikten sonra, içi rahatlamış gibi, bahçe kapısını çekiyor.

Ben: «Pek merak ediyorum» diyorum «Ludwig'in bir derdi var bir kaç haftadanberi..»

Willy, kafasını kaşıyor ve: «Kanlı basurdan olmalı»

diyor. «Yoksa bizim Ludwig! Şu Bixschoote'daki tankın nasıl da hakkından gelmişti, hatırlamıyor musun? Tek başına becermemiş miydi? Hiç de kolay iş değildi, delikanlım.

Arka çantasını sırtlıyor: «Haydi hayırlısı, Ernst.. Homeyer ailesinin son altı ayda neler yaptığına bir bakayım ben de. Yufka yüreklilik için bir saat yeter, sonrası alışılır. Anam, yamandır. Vallahi başçavuş olacak kadındır. İhtiyarcığın kalbi de altın gibidir, amma granit mahfazla içinde saklar.»

Yoluma yalnız devam ediyorum. Dünya bir anda değişti. Kulaklarıma bir hışırtı geliyor; kaldırımın altında bir nehir akıyormuş gibi. Evimizin önüne gelinceye kadar hiç birşey ne görüyorum, ne de işitiyorum. Merdivenleri ağır ağır çıkıyorum. Kapıda: «İçtenlikle hoşgeldin!» yazılı bir pankart asılı; yanında bir demet çiçek. Geldiğimi görmüşler, hepsi de kapıdalar. Annem en önde, arkasında babam ve kızkardeşlerim; kapının aralığından, oturma odası ve masanın üstündeki yemek görülüyor; her yer ve her şey pek parlak. «Bu mânasızlıklara ne lüzum vardı;» diyorum. «Çiçekler ve bütün bunlar.. Ne lüzum var bunlara? O kadar önem vermeğe değmez. Sen de ne diye ağlıyorsun, anne? İşte yine geldim. Savaş da bitti. Şimdi ağlamanın sırası değil...»

Ve bunları söylerken, tuzlu gözyaşlarının ağzıma şıp şıp damladığını farkediyorum birden.

II

Patates böreğile yumurta ve sucuk yedik. Pek nefis-ti. Yumurtayı en son görelî hemen hemen iki yıl olmuştu; patates böreğinin ise, lafı bile akla gelmezdi elbette. Şimdi ise, oturma odasındaki masanın etrafında kar-

nımız iyice doymuş ve keyifli keyifli oturmakta ve suni şekerli palamut kahvesi içmekteyiz. Lamba yanmakta, kanarya şakımakta. Hatta soba bile sıcak. Masanın altına uzanmış olan Wolf da uyuyor. Herşeyler öyle güzel, öyle güzel ki. Bundan daha iyisi de olamaz.

Babam: «Ey anlat bakalım Ernst» diyor «şu başından geçenleri..!»

«Başımdan geçenler..» cevabını verirken, bir an düşünüyorum.. başımdan bir şey geçmedi ki.. Durmamacasına savaştık: savaşta insanın başından neler geçebilir ki.!

Epiyce kafa patlattığım halde aklıma doğru dürüst bir hatıra gelmiyor bir türlü. Cephede olup bitenler sivillerle konuşulmaz ki! Başka şey de gelmiyor aklıma. Özür diler gibi: «Sizlerin başına gelenler bizimkilerden pek daha çoktur, şüphesiz..» diyorum.

Öyleymiş de. Kız kardeşlerim akşam yemeğini sofraya koyabilmek için köylerden nasıl öteberi topladıklarını anlatıyorlar. İki defasında istasyonda jandarmalar almış. Fakat üçüncüsünde yumurtaları mantonun içerisine dikip gizlemişler, sucuğu buluzlarına saklamışlar ve patatesi de eteklerinin iç ceplerine koymuşlar. Bu sayede işi barmışlar.

Onları biraz dalgınca dinliyorum. Görmiyeli beri büyümüşler. Belki de son görüşümde fazla dikkatli bakmadığımdan şimdi böyle geliyor. İlse on yedisini geçmiş olmalı. Zaman ne de çabuk geçiyor...

Babam: «Müşteşar Pleister'in öldüğünü biliyor musun» diye soruyor.

Hayır gibilerden, başımı iki yana sallıyorum: «Ne zaman?»

«Temmuzda. Yirmi temmuz civarı tahminen..»

Sobanın üstündeki su hoş bir ses veriyor. Masa örtüsünün dantelleriyle oynuyorum. Demek, temmuzda, diye

düşünüyorum. O tarihlerde biz, son beş günde tam otuz altı kişi kaybetmiştik; buna rağmen onlardan pek çok üçünün adını şu sıra hatırlayabiliyorum ancak. Zira sonra daha pek çokları da öldüler. Odanın pek fazla sıcak olmasının tesiriyle hafifçe uyuklayarak: «Neyle vuruldu?» diye soruyorum. «Obus parçası mı, tüfek kurşunu mu?»

Babam, hayretle: «Aman Ernst» diyor. «O asker değildi ki! Zatürrieye tutulmuştu.»

«Sahi, yahu., diyorum ve sandalyeme iyice yerleşiyorum «böyle şeyler de oluyor, hala.!»

Onlar, son izinli gelişimden sonra olup bitenleri anlatmağa devam ediyorlar. Köşedeki kasap, açlıktan gözü dönmüş kadınlardan ölesiye bir dayak yemiş. Ağustos sonlarında aile başına tam yarım kilo balık verilmiş. Doktor Knott'un köpeği ortadan kaybolmuş, belki de kazanı boylayıp sabun yapımında kullanılmış. Fraeulein Mentrup'un bir çocuğu olmuş. Patates fiyatları yeniden artmış. Gelecek hafta mezbahada kemik satılması muhtemelmiş. Grete halanın ikinci kızı geçen ay evlenmiş, hem de bir süvari bölük komutanıyla...

Camlara yağmur vuruyor. Omuzlarımı kaldırıyorum. Yine bir odada oturmak ne tuhaf geliyor. Evde olmak ne tuhaf oluyormuş!

Kızkardeşim, bir an duruyor ve hayretle: «Fakat sen dinlemiyorsun ki, Ernst» diyor.

«Hiç de değil» diye teminat veriyor ve hemen kendimi topluyorum. «Bir süvari bölük komutanıyla evlenmiş, süvari komutanıyla.»

Kız kardeşim: «Evet öyle» diye acele acele devam ediyor «görüyor musun talihi. Hem de bütün suratı çil içindedir! Ne dersin bu işe?»

Ne diyeceğim.. Süvari bölük komutanının da beynine bir şarapnel rastlasa öteki insanlar gibi işi tamamı onun da.

Anlatmalarına hala devam ediyorlar. Fakat ben kafamdakileri bir türlü toparlayamıyorum. Kaçıp kaçıp uzaklaşıyorlar hep.

Ayağa kalkıp pencereden bakıyorum. İpte bir kaç don asılı. Akşam loşluğunda kasvetli ve tembel, sallanıyorlar. Çamaşırlığın belli belirsiz loşluğu da titriyor. Çamaşırlığın arkasından doğru, uzak ve gölge kadar belirsiz bir başka manzara yükseliyor birden. Dalgalandan çamaşırlar, akşam sessizliğinde garip bir ağız mızıkası sesi alacakaranlıkta bir yürüyüş ve soluk mavi pelerinli bir sürü ölü zenci; hepsinin gözleri kan içinde ve dudakları parçalanmış.. Zehirli gaz kurbanları. Bu korkunç manzara bir an için iyiden iyiye seçiliyor, fakat sonra titrekleşip gözden kayboluyor. Donlar uçuşa uçuşa yine ortaya çıkıyorlar. Çamaşırlık yine yerinde. Ve anamla babamın içinde bulunduğu oda, sıcaklık ve güvenlik, yine arkamda nissediyorum, bunu. Korkunç şeyler arkada kaldı, diye düşünüp bir rahatlıyorum ve pencerenin önünden çabucak uzaklaşıyorum.

Babam: «Sen neden bu derece yerinde duramaz ol-
dun, Ernst?» diye soruyor, «şöyle bir on beş dakikacık
bile yerinde oturamıyorsun.»

Anam: «Belki de pek fazla yorgundur..» diyor. Bi-
raz da şaşkınlıkla: «Hayır, anne» cevabını veriyor ve şö-
yle bir an düşündükten sonra: «Yorgunluktan değil» diye
devam ediyorum. «Fakat içimde bir sandalyede uzun süre
oturamazmışım gibi bir duygu var. Zira cephede sandal-
yemiz falan yoktu, yere öylesine uzanıverirdik. Sadece
bir alışkanlık bu, anne..»

Babam: «Tuhaf şey!» diyor.

Ben omuz silkiyorum. Annem gülümsüyor ve: «Oda-
na uğradın mı?» diye soruyor.

Ben: «Daha uğramadım» diyor ve oturma odasından çıkıp o tarafa yürüyorum. Odamın kapısını açıpta karanlıkta kitap kokusu burnuma gelince, kalbim çarpmağa başlıyor. Sert bir el hareketiyle ışığı açıyorum. Sonra, etrafıma bakıyorum. Arkamda duran kız kardeşim: «Her şey bıraktığın gibi kaldı» diyor.

«Evet, öyle!» diye baştan savma bir cevap veriyorum, zira şu anda yalnız kalmak istiyorum. Fakat ötekiler de geliyor. Kapının ağzında durup, neşeleneyim diye bana bakıyorlar. Arkalıklı sandalyeye oturup ellerimi masaya koyuyorum. Masanın üstü, dümdüz cilalı ve serin serin. Evet, herşey eskisi gibi kalmış! Hatta Karl Vogt'un bana hediye ettiği kağıt ağırlığı bile şuracıkta, eski yerinde duruyor. Her zamanki gibi, pergel ile mürekkep hokkasının arasında. Fakat hediyeği veren Karl Vogt, Kemmel'de vuruldu.

Kız kardeşim: «Odan hoşuna gitmiyor mu, yoksa?» diye soruyor.

Tereddütle: «Hiç değil..» diyorum «fakat pek küçük de!»

Babam: «Fakat bu oda eskiden de tıpkı bu kadardı!» derken gülüyor.

«Şüphesiz öyleydi» diye onu doğruluyorum. «Ben çok daha büyük sanmıştım da..!»

Anam: «Sen bu odaya uğramayalı epey oldu da diyor» «Ondan böyle, Ernst.»

Bir baş işaretiyle ona hak veriyorum.

Anam: «Yatağın örtüleri de değişecek, daha» diye devam ediyor sakın daha önce bakma oraya..»

Ceket cebimi yokluyorum. Vedalaşırken Adolf Bethke bir küçük kutu püro hediye etmişti. Şu anda bunlardan bir tanesini tüttürmek istiyorum. Etrafımdaki her şey o derece gevşek ki, başımın döndüğünü sanıyorum. Purunun dumanını derin derin içime çektikçe biraz dü-

zeldiğimi hissediyorum.

Babam, hayretle, hatta hemen hemen suçlandırان bir eda ile: «Puro içiyor musun sen?» diye soruyor.

Ben ona hayretle bakıyorum ve: «Elbet de» diye karşılık veriyorum. «Cephenin eğitim usulleri arasında puro da vardı. Hergün üç veya dört verirlerdi. Sen ister misin, bir tane?»

Başını hayretle sallıyarak, bir puro alıyor ve: «Eskiden hiç içmezdin» diyor.

«Evet; evvelce..» diye cevap verirken babamın haline gülümsemekten kendimi alamıyorum, zira bu puro meselesine pek fazla önem veriyor. Amma evvelce ben bu hareketi de yapmazdım. Ne var ki, yaşlılardan çekinme duygusu da siperlerde kaybolup gitti. Orada hepimiz eşittik.

Saate kaçamak bir bakış fırlatıyorum. Ancak bir kaç saattenberi burada olduğum halde, Willy ile Ludwig'i görmiyeli bir kaç hafta geçmiş gibi geliyor Onlara bir koşu gitmesini pek istiyorum; zira, şimdi artık hep ailedekilerin arasında yaşamam gerektiğine bir türlü inanamıyorum. Zira, yarın, öbür gün, herhangi bir gün yine omuz omuza, lânetler ederek ve bitik bir halde fakat yekpare yürüyecekmişiz gibi bir duygu var, hâla içimde... Sonunda masadan kalkıp pelerinimi koridordan alıyorum.

Anam: «Bu gece evde kalmıyor musun?» diye soruyor.

Başka türlü konuşsam anlıyamayacağı için: «Gidip kaydımı yaptırmam gerekiyor» diyorum.

Anam, benimle merdivene kadar geliyor ve: «Dur biraz!» diyor «Hava karardı ışık getireyim..»

Olduğum yerde hayretler içinde kalıyorum. Bir ışık mı? Hem de bir kaç basamak merdiven için mi? Hey Allahım! Oysa ben, vıcık vıcık çamurlu nice obüs çukurlarının birinden ötekine geçtim ve altı üstüne gelmiş nice

yollarda yürüyüşe katıldım, hem de geceleri şiddetli ateş altında ve hiç bir ışık olmadan.. Şimdi bir merdiven için mi, ışık isteyeceğim? Ah, ana, ah! Fakat yine de bekliyorum, bir lâmbayla gelip ışık tutuncaya kadar bekliyorum. Beni karanlıkta ışıkla okşamak istermiş gibi bir hali var.

Arkamdan: «Dikkat et Ernst,» diye sesleniyor «başına bir şey gelmesin..»

Ben: «Burada, memleketimde, hem de barışta, ne gelirmiş başıma, anacığım?..» diye gülümsüyor ve başımı yukarıya kaldırıp ona bakıyorum.

Anam, korkuluğun üstünden sarkıyor. Küçük ve ürkek yüzüne lamba fanusunun altın sarısı gölgesi vuruyor. Işıklar ve gölgeler anamın arkasındaki koridora doğru gerçek dışı şekiller halinde uçuşuyorlar. Ve birden içimde bir sallanma hissediyorum, tuhaf bir duygululuğa kap-tırıyorum kendimi; tuhaf bir acı duyar gibiyim. Dünyada şu ürkek yüzden gayri hiç bir şey yokmuş ve ben yine bir çocuk olmuşum gibi bir duygu bu. Yolda başına bir şey gelmesin diye merdivenden ışık tutulması gereken bir çocuk olmuşum da arada olup biten her şey bir hayalden ve rüyadan ibarbetmiş gibi, tuhaf bir duygu var içimde .

Fakat lamba ışıkları palaska kayışımın toksına sert akisler yapmağa başlıyor. Saniye uçup gidiyor ve ben çocukluktan kurtuluyorum yine ve sırtımda yine üniforma var. Merdivenin alt başına doğru üçer basamak üçer basamak atlıyorum ve arkadaşlarıma yine kavuşabilmek için, kapıyı hırsla açıyorum.

Önce Albert Trosske'ye uğruyorum. Anası, ağlamış; gözlerinden belli. Fakat böyle şeyler bugüne mahsus adetlerden olduğundan pek merakedilecek bir hal değil. Ne var ki, Albert'de de bir değişiklik göze çarpıyor, ıslak bir fino köpeği gibi oturuyor, masanın başında. Yanı

başında da ağabeyi oturuyor. Onu epeydir görmemiştim. bütün bilgim, cephe hastanesinde bir süre yatmış olmasından öteye geçmiyor. Şişmanlamış, yanakları da al al olmuş.

Şakacı bir tavırla: «Merhaba, Hans!» diyorum «Ey ne var ne yok, bakalım? İki ayak üstünde yürüyebilmekten mükemmel şey yok değil mi?»

Hans, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyor. Frau Trosske, lafını ağzında bırakıp dışarıya çıkıyor. Albert, bana bir göz işareti yapıyor. Hiç birşey anlamadan bakıyorum. İşte o zaman, Hans'ın sandalyesinin yanında koltuk değnekleri durduğunu görüyorum. Birşeyler söylemiş olmak için: «Hala iyileşmedi mi? diya soruyorum.

Hans: «Yoo, iyileştik!» diye cevap veriyor «hastahanedenden geçen hafta taburcu edildim.» Ve koltuk değneklerini alıp dayanarak iki sıçrayışta sobaya kadar gidiyor. İki ayağı da yok. Sağında, demirden bir protez, fakat solundaki takma ayağa kundura bile giymiş.

Az önceki budalaca sözlerimden utanıyor ve: «Bilmiyordum da Hans!» diyorum.

Başıyla, hak veriyor. Ayakları Karpatlarda donmuş sonra da kangren olmuş ve ikisini de kesmek gerekmiş.

Getirdiği yapma takma ayakları altına doğru iten Frau Tosske: «Tanrıya şükürler olsun ki sadece ayaklar» diyor. «Keyfini bozma, Hans. Biz bir çaresini buluruz işlerin. Sen de yine eskisi gibi yürürsün.» Ve oğlunun yanına oturup saçlarını okşuyor.

Birşeyler söylemiş olmak için: «Evet» diyorum «hiç değilse bacakların kurtulmuş!»

O: «Bana bu da yeter» cevabını veriyor.

Ona bir cigara veriyorum. Böyle anlarda başka bir şey yapılamaz ki! Ne derece iyi düşünürsek düşünelim, her şey, her laf çiğ düşüyor. Güçlkle ve tutuk tutuk, konuşuyoruz gerçi. Fakat birimizden biri, yani ben ya da

Albert, ayağa kalkıp da bir aşağı bir yukarı dolaşınca, Hans'ın sıkıntılı ve acılı bakışlarının ayaklarımızdan ayrılmadığını farkediyoruz; anasının bakışları da aynı işi yapıyor. Hep ve sadece ayaklar. Ayaklar nereye giderse bakışlar da oraya. Sizlerin ayakları var, benim ayağım yok, der gibi.

Şu sırada başka türlü de düşünemez, her halde. Anası yalnız onunla ilgileniyor. Albert'in bu halden acı duyduğunu farketmiyor. Albert, bir kaç saat içinde pek çekingен bir hal aldı.

Onu buradan çıkarmaya bir bahane olsun diye: «Bana bak!» diyorum «gidip kaydımızı yaptıracağızz, daha»

Albert, acele acele: «Peki» diyor.

Dışarıya çıkınca rahat bir soluk alıyoruz. Islak kaldırımlarda akşamın yumuşak akisleri var. Fener ışıkları rüzgârla titreşiyor. Albert, gözlerini hiç ayırmadan hep aynı noktaya dümdüz baktıktan sonra: «Buna karşı benim elimden ne gelir..!» diye tutuk tutuk başlıyor «Fakat aralarında oturup da anamın ve onun halini görünce, kendimi de suçlu sanıyorum ve benim iki ayağım var, diye utanıyorum kendimden. Böyle sapsağlam olmak pek dokunuyor. Hiç değilse şu Ludwig gibi kolumda bir yara olsaydı, böylesine göze batmazdım...»

Onu teselliye çalışıyorum. Fakat o, yan tarafa bakıyor. Ne söylersem söyleyim, o ikna olmuyor. Fakat hiç değilse ben rahatlıyorum. Teselli denilen şey de hep böyledir aslında.

Willy'ye uğruyoruz. Odası pek karmakarışık bir halde. Karyolası sökülüp duvara dayanmış. Büyütülmesi gerekiyor; zira Willy askerde öyle boy attı ki, karyolasına sığmıyor artık. Karyola tahtaları keserler ve testereler saçılmış odanın şurasına burasına. Bir sandalyenin üstün-

de, koca bir çanak dolusu patates salatası göz alıyor. Willy'nin kendisi görünürlerde yok. Anasının anlattığına göre tertemiz olmak için bir saattir banyodaymış. Biz de bekliyoruz.

Frau Homeyer, Willy'nin arka çantasının önünde çömelmiş karıştırıyor. Vaktiyle çorap olmaları ihtimali bulunan kirli bir takım paçavraları çantadan alırken: «Her yanları delik deşik!» diye mırıldanıyor ve yüzümüze bakıyor.

Ben: «Savaş yapımı!» diyip omuz silkiyorum.

Kadın: «Demek savaş yapımı!» diye öfkeyle söylüyor «Sizin de bilmediğiniz yokmuş! Ben onları ele geçirmek için sekiz gün kapı kapı dolaştım. Şimdi hepsi parça parça. Yenilerini bir yerde bulmak imkânsız.» Ve çorap paraçlarını tasalı tasalı gözden geçiriyor: «Savaşta haftada bir temiz çorap giyecek kadar zaman bulmuşsunuzdur, her halde. Willy'm son izinden dönüşünde dört çift çorap almıştı, yanına. Sadece ikisini geri getirdi. Onlar da bu halde.

Ve elini, çorapların deliklerinde dolaştırıyor. Willy'yi savunmağa niyetlendiğim sırada Willy'nin kendisi, muazzam bir zafer böğürtüsüyle odaya paldır küldür giriyor:

«İşte buna talih derler! Akşama da buğuda tavuk var, tencereye adak geldi!»

Elinde tuttuğu besili bir horozu bayrak gibi sallıyor. Horozun yeşilli sarılı kuyruğu ışıldıyor, ibiği kıpkırınızı parlıyor, gagası kanlı. Karnımı iyice doyurmuş olduğum halde ağzımın suyu akıveriyor.

Willy, elindeki horozu mutlulukla sallıyor. Frau Homeyer yerinden fırlayıp: «Nereden buldun onu?» diye feryadı basıyor.

Willy, horozu sundurmanın arkasında gözetleyip yakaladığını ve boğazlaması için sadece iki dakika yettiğini öğüne öğüne anlatıyor. Sonra da, anasının omuzuna vu-

rarak: «Biz bunu cephede öğrendik, ana!» diyor Willy'nin bir defasında aşçıbaşı yamaklığına seçilmesi boşuna değildi.»

Kadıncağız, oğlu bir bomba yutmuş gibi bakıyor. Sonra da kocasına sesleniyor. Kolu kanadı kırık bir sesle: «Oskar, şu hale bak!» diye inliyor «Binding'in damızlık horozunu boğazlamış..!»

Willy: «Binding de neci oluyor?» diye soruyor.

«Horoz yandaki komşu Binding'indi! Sütçü Binding'in! Aman yarabbim, nasıl da yaptın bu işi?»

Faru Homeyer, bir sandalyeye yığılıveriyor.

Willy hayretle: «Böyle nefis bir kızartmalığı göz göre göre bırakamazdım ya!» diyor «Bir saniyelik bir işti.»

Frau Homeyer bir türlü yatışmak bilmiyor:

«Şimdi kimbilir neler neler olacak! Binding, öfkesi topuğunda herifin biridir, zaten!»

Willy, ciddileşip: «Sen beni ne sanıyorsun, allah aşkına?» diye ve tahkire uğramış gibi soruyor «Bu işi yaparken bir fare bile görmedi beni. Ne sanıyorsun sen? Bu işlerin acemisi değilim. Şimdiye kadar boğazladığım horozların bu tam onuncusu. Yani bir çeşit jübile horozu. Rahat rahat mideye indirebiliriz. Binding'in ruhu bile duymaz.» Horozu okşar gibi sallıyor «Ağzımı tatlandırı bakalım şöyle bir güzel, haşlamasını mı yapsak, yoksa kızartsak mı?»

Kendini kaybedecek hale gelmiş olan Frau Homeyer «Onun bir lokmacığını olsun ağzıma koyacağımı sanıyorsun sen?» diye haykırıyor «hemen geriye götür onu!»

Willy: «Ben aklımı kaçırmadım ki!» diye ısrar ediyor. Ana, perişan bir halde: «İyi ama horozu çaldın, sen» diye inliyor.

Willy: «Çalmak mı?» diye kahkahayı basıyor. «Bir bu laf eksikti. Savaş tazminatı olarak el koydum, sadece Yahut da, elde ettim buldum....! Çalmak ha! Birisinin

parasını alan için kullanılır bu çalmak kelimesi; tıkmak için birşeyler ele geçirenler için değil. Yoksa bizler epiyce hırsızlık yapmış sayılırız. değil mi öyle, Ernst?»

Ben: «Elbette, Willy» diyorum «Horoz senin ayağına geldi. Hani şu Staden'de ikinci batarya komutanının horozunda olduğu gibi. O horozdan bütün bir bölüğe buguda tavuk çıkardığını hatırlar mısın, hâla? Adam başına bir parçaydı...»

Willy, gururu okşanmış gibi sırtıyor ve ocağın demirine eliyle bir vurduktan sonra, hayal kırıklığına uğramış bir tavırla: «Buz gibi» diyor «Yoksa kömürümüz mü yok?»

Frau Homeyer'in heyecandan dili tutulmuş gibi. Başını iki yana sallamakla yetiniyor. Willy, iyi kalpli bir davranışla bir el işareti yaparak: «Yarından tezi yok, bulurum ben,» diyor «Şimdilik şu eski sandalyeden faydalanalım, nasıl olsa her tarafı sallanıyor, sokağa atsan kimse on para vermez.»

Frau Homeyer, oğlunu yeniden ve büyük bir hayretle süzüyor. Sonra, elinden önce sandalyeyi arkasından da horozu çekip alıyor, ve sütçü Binding'lerin yolunu tutuyor.

Willy, sahiden öfeleniyor ve: «Horoz elden gitti, hem de ölüsü» diyor, kederli kederli «bunun ne demek olduğunu anlarsın, değil mi Hans?»

Cepheyle bir bakla kır atın etini yumuşatmak için koskoca bir piyanoyu yakmış olan bizlerin şimdi bir tek sandalyeyi elde edememesini pek güç aklım alıyor. Cepheyle ilgili herşeye bir ahlak meselesi olarak değil, şans eseri diye bakılmasına rağmen, şimdi burada elimizin her isteğine boyun eğmemek gerektiğini, belki yine de, kavrayabilirim. Fakat nasıl olsa ölmüş bir horozun geriye götürülmemesi gerektiğine bir acemi erin bileceği bu basit gerçeğe rağmen, bunda hala ısrar edil-

mesi sersemliğin ve budalalığın şaheseri bence.

Willy öfkeyle «Böyle şeyler burada moda haline gelirse, aç kaldığımızın resmidir, gözünü açmağa bak!» diyor. «Şimdi kendi aramızda olsaydık yarım saate kalmaz nefis bir buğuda tavuk hazır olurdu. Ben bir de salça yapardım...»

Bakışları kapıyla ocak arasında dolaşüyor. Ben: «En iyisi buradan sıvışmak» diye bir teklif yapıyorum «buranın havası bizler için tehlikeli henüz.»

Fakat Frau Homeyer geri geliyor ve soluk soluğa: «Adam evde değildi» dedikten sonra sözlerine heyecanla devam etmek istiyor, anıma Willy'nin giyinmiş olduğunu görünce her şeyi unutuyor: «Hemen gidecek misin?» Willy gülerek: «Şöyle bir çevreyi keşfe çıkacağız da, ane» diyor.

Kadıncağzı, ağlamağa başlıyor. Willy, anasının omuzuna çekingen vuruyor: «Yine geleceğim, hem şimdi artık her zaman geri geleceğiz. Pek sık hem de, sen beni iyi dinle...»

Schloss caddesini arşınıyoruz. Ellerimiz ceplerimizde ve yanyanayız. Ben: «Ludwig'i de alsak mı» diye soruyorum. Willy, başını iki yana sallıyor: «Uyuması daha uygun. Uyku onun için daha iyi.»

Şehir tedirgin. Denizciler dolu kamyonlar yıldırım gibi geçiyorlar. Kızıl bayraklar dalgalanıyor.

Belediye binasının önünde kucak kucak beyannameler dağıtılıyor. Halk beyannameleri denizcilerin elinden kapışıyor ve yer gibi okuyor. Hepsinin gözleri parlıyor. Rüzgâr paketlerden bir tanesini altüst edip beyannameleri bir güvercin bulutu gibi havaya savuruyor. Kâğıtlar ağaçların dallarına takılıyor ve hışırıyor. Yanımızda duran kurşuni kaputlu ve yaşlıca bir adam: «Arkadaşlar» diyor «arkadaşlar, şimdi herşeyler yoluna girecek.» İhti-

yar bunu söylerken dudakları titriyor.

Ben: «Hay allah belasını versin, be» diyorum «Burada bir şeyler olmuş, galiba!»

Adımlarımızı sıklaştırıyoruz. Büyük kilisenin önüne yaklaştıkça kargaşalık da büsbütün artıyor. Alan, insan dolu. Tiyatro binasının merdivenlerinde duran bir asker nutuk veriyor. Bir karpit lambasının soluk ışığı askerin yüzünde uçuşuyor. Neler söylediğini pek iyi anlayamıyoruz; zira arada bir uzun uzun ve şiddetle esen rüzgâr, her defasında org musikisini de getirip askerin ip incecik sesini iyiden iyiye bastırıyor.

Heyecanlandırıcı ve ne olduğu belirsiz bir gerginlik havası kaplamış, bütün alanı. İnsan yığınları, bir duvar gibi. Hemen hemen hepsi asker. Çoğu da karısıyla. Bu susan ve kararlı yüzlerin anlatımı cephedekinin tıpkısı; çelikten miğferler giymiş yüzler de düşmanı böyle gözlerdi. Fakat şimdi bu bakışlarda birden bire bir başka şey yer etmiş; yarın sezisi, bir başka hayatı bekleyişin o anlatılamayan ifadesi de var bu bakışlarda...

Tiyatrodan doğru sesler geliyor. Boğuk bir uğultu o seslere karşılık veriyor.

Willy; «Hey işte başlıyor!» diye coşuyor. Kollar, havaya kalkıyor. Saflar kımıldanıyor, bir alay alana geliyor Haykırışlar yükseliyor: «İleri, arkadaşlar!» diye yürüyüşün kaldırımlarda çıkardığı ses, bir devin soluması gibi sarıyor, bütün alanı. Dalgın dalgın ve sallana sallana biz de katılıyoruz.

Sağımızda bir topçu yürüyor. Önümüzde bir istihkâmcı var. Gruplar gittikçe daha fazla birleşiyor. Birbirini tanıyanlar pek az. Fakat yine hemen bir tanıklık başlıyor. Askerler birbirleri için fazla şey bilmek istemezler. Birbirlerine arkadaştırlar, bu da yeter onlara. Önümüzdeki istihkâmcı, yürüyüşe katılmamış bir askere: «Haydi Otto, sen de katıl!» diye sesleniyor.

Öteki tereddüt ediyor. Yanında karısı var. Kadın, kolunu kocasının koluna geçirip, onu süzüyor. Adam, utangaç utangaç gülümsüyor: «Başka zaman, Franz!»

Willy, sırtıyor: «Araya eteklik girdi mi candan arkadaşlığa da şeytan karışıyor, çok geçmeden. Aç gözünü»

İstihkâmcı: «Boş laf» deyip ona bir cıgara uzatıyor. «Kadınlar hayatın yarısıdır. Yeter ki her şey zamanında olsun!»

Kendimiz de farkında olmadan onlara ayak uyduruyoruz. Bu yürüyüş, başka zamandakilerden çok farklı. Kaldırım gürliyor. İnsan dizilerinin üstünde vahşi ve soluğu kesen bir ümit şimşegi çakıyor, şimdi, dosdoğru özgürlüğe ve haktanırılığa gidiyormuş gibi.

Fakat alay, birkaç yüz metre sonra birden bire duruyor. Belediye başkanının evinin önündeler. Birkaç işçi evinin kapısını sarsıyor. Ses yok. Fakat kapalı pencerelerin arkasından bir an için görünüp kaybolan sapsarı olmuş bir kadın yüzü gözden kaçmıyor. Kapıyı daha şiddetle sarsıyorlar. Pencereye de bir taş fırlatılıyor. Bir ikinci taş izliyor. Cam şangur şungur bahçeye iniyor.

İşte belediye başkanı da birinci katın balkonunda görünüyor. Bir sürü insan sesleniyor, belediye başkanına. Başkan, iyi niyetine inandırmak için birşeyler söylemeyi deniyor, amma kimsenin onu dinlediği yok. Bir ses: «Hay di, yürü bizimle!» diye bağırıyor.

Belediye başkanı omuzlarını çaresizlikle indiriyor başıyla da kabul işareti yapıyor. Bir kaç dakika sonra alayın en önünde yürüyor.

Evinden alınan ikinci şahıs da, gıda maddeleri dağıtım müdürü. Ondan sonra bir tereyağı karaborsacısının sırası geliyor. Fakat bir zahire tüccarını ele geçiremiyoruz; zira herif gürültümüzü duyunca kırıış kırış.

Alay, saraya yürüyor ve askerlik dairesi başkanlığı-

nın giriş yeri önünde toplanıyor. Bir asker merdivenleri hızla tırmanıp içeriye dalyor. Bekliyoruz. Bütün pencereler aydınlık.

Sonunda kapı yine açılıyor. Yeniden başlar uzanıyor. Eli çantalı bir adam dışarıya çıkıyor. Adam çantasından bir takım kâğıtlar çıkarıp biteviye bir sesle nutuk vermeğe başlıyor. Heyecanla kulak kabartıyoruz. Willy, ellerini kocaman kulaklarına götürüyor. Herkesten daha uzun boylu olduğu için adamın söylediklerini daha iyi anlayıp bizlere tekrarlıyor. Fakat kelimeler, üzerimizden, denizin dalgaları gibi hışır hışır geçip gidiyorlar. Yankılar bırakıp sonra duyulmaz oluyorlar; fakat bize ulaşmıyorlar, bizi beraber sürüklemiyorlar, bizi silkeleyip kendimize getirmiyorlar, sadece hışır hışır geçip gidiyorlar.

Tedirginleşiyoruz. Bir şey anladığımız yok. Birşeyler yapmağa alıştık. Öyle ya, ihtilâldeyiz! İhtilâlde de bir şeylerin olup bitmesi gerekir! Fakat şu yukarıdaki adam sadece ve sadece konuşuyor. Sükûna ve aklımızı başımızı toplamağa davet ediyor. Oysa aklı başında olmıyan bir harekette bulunan görülmedi, şimdiye kadar.

Adam, konuşmasını bitirip çekiliyor. Ben, hayal kırıklığıyla: «Kimdi bu?» diye soruyorum.

Yanıbaşımızdaki topçunun bu konuda bilgisi var: «İşçiler ve askerler şurasının başkanı» diye açıklıyor «Eskiden işçiydi sanırım.»

Willy: «Yaa!» diyor ve kızıl saçlı kafasını tedirginlikle sağa sola oynatıyor. «Ne saçma şey! Ben de hemen istasyona ve oradan da dosdoğru Berlin'e gidilecek sanmıştım.»

Kalabalıktan doğru sesler yükseliyor ve gittikçe artıyor. Belediye başkanının konuşması isteniliyor. Adamı sırtlayıp merdivene çıkarıyorlar.

Belediye başkanı, herşeyin büyük bir titizlikle inceneceğini sakın bir sesle açıklıyor. Belediye başkanını

merdivene çıkaran iki adam da onun yanı başında, kem küm edip duruyorlar. Korkudan ter döküyorlar. Oysa hiç bir şeyin geldiği yok başlarına; Suratlarına bağırılıp çağırılıyor gerçi; fakat onlara el kaldırmaktan herkes çekiniyor.

Willy: «Eh» diyor «hiç değilse belediye başkanında yürek varmış!»

Topçu: «Yok canım, o buna alıştı da» diye açıklıyor «onu bir kaç günde bir böyle apar topar alırlar...»

Ona hayretle bakıyoruz. Albert: «Böyle şeyler pek sık sık mı oluyor?» diye soruyor.

Ötekisi başıyla doğruluyor:

«Cepheden yeni birlikler dönüyor hergün de; her yeni gelen işleri yoluna koymasını gerektiğini sanıyor. Böyle olunca da hep aynı..»

Albert: «Ulan bir şey anlamıyorum, ben!» diyor.

Topçu: «Ben de öyle» diyor ve bütün yüreğiyle esniyor «ben de bambaşka şeyler düşünmüştüm. Eh, haydi allahaısmarladık. Basıp gideyim, benim pire yuvası yatağa. Daha aklı başında bir iş yapmış olurum.»

Onu ötekiler izliyor. Alan gözle sayılacak kadar boşalıyor. Şimdi bir başka delege konuşuyor. O da ölçülü davranılmasını öğüt veriyor. Liderlerin hepimizin işlerini yoluna koyacağını söylüyor. Şimdiden işe başlamışlar bile. Aydınlık pencereleri işaret ediyor. Bizler için yapılacak en iyi hareketin evlerimize gitmek olduğunu söylüyor.

Öfkeyle: «Hay allah cezasını versin be!» diyorum «Hepsi bu kadar mıydı?»

Bu işe katıldığımız için kendimizi gülünç görüyoruz, adeta. Önceden biz ne arzulamıştık, ne oldu? Willy hayal kırıklığından gelen bir öfkeyle: «Bok canına olsun» diyor.

Ve omuz silkip ayaklarımızı sürüye sürüye uzaklaşıyoruz.

Biraz daha orada burada sürttükten sonra, bir birimizden ayrılıyor. Albert'i evine bıraktıktan sonra yalnız dönüyorum. Fakat ne tuhaf, arkadaşlarımın hiç birisinin de artık yanımda bulunmadığı şu sırada çevremde her şey hafifçe titreşip gerçek dışı bir hal almağa başlıyor. Az önce herşeyler çok olağan ve çok sağlam görünüyordu. Şimdi ise birden bire çözülüp öyle şaşırtıcı ve yepyeni bir hal alıyorlar ki, rüya mı gördüğümü yoksa bütün bunların gerçek mi olduğunu, az kalsın kestiremiyeceğim. Ben burada mıyım? Ben gerçekten de burada ve memleketimde miyim, yine?

Taş döşeli ve güvenilir caddeler, dümdüz ve parıltılı damlarıyla, işte karşımda. Hiç bir yerde delikler ya da obüs çukurları göze çarpmıyor. Gecenin mavi loşluğuna doğru sapsağlam duvarlar yükseliyor. Balkonların ve sivri çatıların gölgeleri, geceye saplanıyor. Savaşın dişleri hiç bir şeyi yutmuş değil. Pencere camlarının hepsi sapsağlam. Tül perdelerin şeffaf bulutları arkasında, hayal meyal seçilen bir başka alem, şimdiye kadar kendime yakın hissettiğim savaşın ve ölümün o uluyan dünyasından başka bir dünya var.

Alt kat pencereleri aydınlatılmış bir evin önünde duruyorum. Evden doğru hafif bir müzik duyuluyor. Perdeler yarıya kadar inik sadece. İçerisini seyretmek kabil.

Bir kadın piyano çalıyor. Kadın yalnız. Bir abajurun ışıkları tuşların beyazına vuruyor. Öteki oda, renkli bir alaca karanlık içinde. Bir divan arkalı ve kıtık yastıklı bir iki sandalya odaya barış havası veriyor. Bir koltukta köpek uyuyor.

Bu manzarayı büyülenmiş gibi seyrediyorum. Fakat

kadın kalkıp da usul adımlarla masaya doğru sessizce yürüyünce, hızla geriye kaçıyorum. Kalbim çarpıyor. Aydınlatma roketlerinin vahşi aydınlığını ve bombardıman edilmiş köylerin harabelerini göre göre. Böyle şeylerin de bulunduğunu hemen hemen unutmuştum. Böyle caddeler boyunca ve etrafı duvar çevrili bir halılar sevgiler ve kadınlıklarla dolu bir barış bulunduğunu çoktan unutmuştum. Kapıyı açıp içeriye girmek istiyorum. Bir koltuğa oturup ellerimi odanın sıcak havasına tutmak kendimi ona bırakmak istiyorum. Bir şeyler söylemek istiyorum. Sert, şiddetli, sözün kisası geçmiş nesi varsa şu kadının sessiz bakışları altına sımsıkı bağlayıp arkamda bırakmak istiyorum. Kirli bir giysiyi çıkarır gibi bırakmak istiyorum.

Odanın ışığı sönüyor. Yoluma devam ediyorum. Fakat şimdi gece, birden bire değişti; karanlık seslenişler, belli belirsiz sesler, geçmişin türlü görünüşleri sorular ve cevaplarla dolu.

Epeyce uzaklara gidiyorum. Manastır tepesine gelince duruyorum. Aşağılarda şehir gümüş gibi. Ayın ışıkları nehre vurmuş. Kuleler, sanki yüzüyorlar. Anlatılamıyacak kadar sessiz her yer.

Bir süre öylece durduktan sonra geri dönüyorum, yine caddelere ve evlere dönüyorum. Evin merdivenlerini ayaklarımın ucuna basarak usul usul tırmanıyorum. Bizimkiler çoktan uyumuş. Anamın hafif hafif ve babamın kaba kaba soluk alışlarını duyuyorum. Bu derece gecikmiş olduğuma utanıyorum.

Odama girince ışığı yakıyorum. Köşedeki yatak bembeyaz örtüler içinde yorgan da yarı açık. Üstüne yan gelip o halimle bir süre düşüncelere dalıyorum. Sonra yorgunluk hissediyorum birden. Mekânız davranışla uzanıyor ve yorganı üstüme çekmek istiyorum. Fakat birden yerimden fırlıyorum. Zira soyunmağı hepten unutmuş-

tum. Cephedeyken hep elbiseyle yatardık. Üniformamı yavaş yavaş vücudumdan sıyrıyor ve çizmelerimi köşeye bırakıyorum. Yatağın ayak ucunda bir gece gömleği bulunduğunu da bu sırada farkediyorum. Ne olduğunu az kalsın anlıyamıyacaktım. Sırtıma geçiriyorum. Ve gömleği çıplak sırtımdan aşağıya ürpererek geçirirken, tuhaf bir duyguya kapılıyorum; örtüleri ellerimle yokluyorum ve yastıklara gömülüyorum; yastıklara ve uykuya gömüldükçe de hayata yeni baştan giriyorum ve tek bir şey hissediyorum. Buradayım, yerimde yurdumdayım.

III

Albert ve ben, Meyer kahvesi'nin pencere önünde oturuyoruz. Önümüzdeki mermür masada kahvesi soğumuş iki fincan duruyor. Üç saattir buradayız da şu acı ve sulu şeyi içmeyi bir türlü göze alamadık. Oysa cephedeyken nelere alışmıştık. Fakat şu önümüze sürülen şeyi kaynatılmış taş kömüründen gayri bir şeye benzetemiyoruz.

Masalardan sadece üçü dolu. Birinde karaborsacılar bir vagon dolusu gıda maddesinin pazarlığını yapıyorlar. Öteki masada bir karı koca oturmuş gazete okuyor. Üçüncü masada da, kırmızı kadifeden divanlarda enine boyuna oturan biz varız.

Tül perdeler kir içinde. Garson kadın esniyor. Hava da pek kötü. Gerçekten de burada fazla ilgi çekici birşey yok. Fakat yine de bir sürü şey oluyor. Yerlerimizde keyifli keyifli oturuyoruz. Bol bol da vaktimiz var. Müzik çalıyor. Dışarıyı seyrediyoruz. Buna uzun zamandır hasrettik.

Bundan dolayı da, üç müzisyen aletlerini toplayınca-

ya ve garson kadın masamızın etrafında yaptığı öfkeli dolaşmalarını sıklaştırmaya kadar, yerimizden kalkmadık. Bir vitrinden ötekine ağır ağır dolaşmak, hiç bir şeyle ilgilenmemek ve hür bir insan olmak, ne eşsiz!

Stubenstrasse'ye varınca duruyoruz. Ben: «Becker'e bir uğrasaydık» diyorum.

Albert: «Doğru» diyor «gidelim. Şaşıp kalacak».

Okul yıllarımızın bir parçası Becker'in dükkânında geçmişti. Satın almak istenilen her şey bulunurdu o dükkanda. Defterler, resim malzemesi, kelebek yakalamak için ağlar, sulu boyalar, pul koleksiyonları, eski kitaplar ve cebir problemleri çözmek için broşürler ve akla gelecek her şey. Becker'in dükkânında saatlerce kalır, cigaralarımızı gizlice orada içer ve kız okulu öğrencileriyle ilk gizli buluşmaları orada yapardık. Becker bizlerin en büyük sırdaşydı.

Dükkâna giriyoruz. İçerde şurada burada ayakta duran bir iki öğrenci bizi görünce cigaralarını hemen avuçlarına gizliyorlar. Gülümsüyor ve biraz da kasılıyor. Bir genç kız yanımıza yaklaşıp isteğimizi soruyor.

Ben: «Herr Becker'in kendisiyle görüşmek istiyoruz.» diyorum.

Genç kız tereddütle: «Acaba isteğinizi ben de yerine getiremez miyim?» diye soruyor.

Ben: «Hayır küçük hanım» diye cevap veriyorum. «Sizin yapmanıza imkân yok. Siz Herr Becker'e haber verin!» Genç kız uzaklaşıyor. Birbirimize bakıp işbirlik bir eda ile ellerimizi ceplerimize sokuyoruz. Şimdi neler neler olacak!

Yazıhane kapısının o tanış sesli çingırağı duyuluyor. Becker, geliyor; ufacık, asık suratlı ve elma kurusu gibi yani her zaman olduğu gibi. Bir an şaşı şaşı bakınıyor. Sonra bizleri tanıyor ve «Hele bak,» diyor «Birkholz ve Trosske gelmiş. Demek yine buraya döndünüz.»

Biz, çabuk çabuk: «Evet» diyor, sonra da: «Ne istiyorsunuz bakalım?» diye soruyor «Cıgara mı?»

Şaşırp kalıyoruz. Gerçekte birşey satın alacak değildik. Böyle bir şeyi aklımızdan bile geçirmemiştik. Fakat yine de: «Evet» diyorum «on cıgara»

Becker cıgaraları veriyor ve: «Ee, yakında yine görüşürüz!» diye yerine dönüyor. Bir an daha kalıyoruz. dükkânda. Becker küçük merdiveni tırmanırken: «Bir unuttuğunuz falan var mı?» diye sesleniyor.

İkimiz birden: «Hayır, hayır!» diyor ve dükkândan çıkıyoruz.

Dışarıya çıkınca: «Herif bizi gezmeden dönüyoruz sanıyor, galiba?» diyorum «Ha, Albert?»

Albert canı sıkkın bir hareket yapıyor:

«Budala sivil...»

Aylak aylak dolaşmağa devam ediyoruz. Akşam geç vakit Willy'ye rastlıyoruz ve hep birlikte kışlaya gidiyoruz.

Yolda giderken Willy, birdenbire yana sıçrıyor. Ben de onun kadar korkuyorum. İyice seçilemeyen bir mermi vınlaması yaklaşıyor, fakat hemen arkasından birbirimize şaşkın şaşkın bakıp kahkahayı basıyoruz. Elektrikli tramvayın çıkardığı sesmiş duyduğumuz.

Jupp ve Valentin büyük ve boş bir koğuştaki garip ve yüzüstü bırakılmış, oturmakta. Tjaden ise henüz geri dönmemiş. Halâ, genel evde. İki arkadaş bizi sevinçle karşılıyorlar; zira şimdi kâğıt oynayabilecekler.

Jupp, kısa zamanda Askerler Şurasına girmeye başlamış. Bu işi kendi kendine becermiş, zira kışlada pek fazla karışıklık var ve kimsenin birşey bildiği yok. Bu sayede pek iyi bakılıyor. Zira sivildeki işi hiç de parlak değil. Avukatının Köln'den yazdığına göre kadınlar aynı işi mükemmel başarmakta ve daha da ucuza çalışmaktalarmış. Cephedeyken Jupp'un büro işlerini biraz unutmuş

olacağını tahmin eden avukat, zamanın sert şartlarından dolayı pek üzüldüğünü belirtiyor ve gelecek için iyi dileklerini sunuyor.

Jupp, hüzünle: «Ne cenabet durum!» diyor «Cephe-deyken yıllar yılı askerlikten kurtulmaktan başka bir şey düşünmedik. Şimdi ise askerlikte kalmaktan memnunluk duyuluyor. Demek öyle de olsa, böyle de olsa hapı yutmak var hesapta... bir onsekizli sallıyorum.»

Willy'nin avucunda bomba gibi bir kâğıt var. Onun adına: «Yirmi de benden» diye mukabele ediyorum. «Ya sen, Valantin?»

Omuz silkiyor: «Benden de yirmi dört.»

Sayılar kırkı bulunca Jupp bir el oyundan çıkarken Karl Bröger görünüyor ve: «Ne yapıyorsunuz bir bakayım demiştim..» diyor.

Willy; «Demek bizi burada bulacağını umdun?» diye sırtıyor ve enine boyuna bir uzanıyor. «Öyle ya, kışla askerin gerçek evidir. Herşeye rağmen. Benden kırk bir!»

Valentin karşısındakini kızıştırmak ister gibi: «kırk altı da benden!» diye burnundan soluyor.

Willy de: «Kırk sekiz!» diye gürlüyor.

Oyun iyiden iyiye hızlanıyor. İyice yaklaşıyoruz. Willy arkasına keyifle yaslanıp yüksek bir kâğıdını gösteriyor bize. Fakat Valentin de hınzırca gülümsüyor; avucundaki sayı ötekinden daha baskın.

Burası harikulâde rahat. Masanın üstündeki mum kalıntısı titrek titrek yanıyor. Karyolalar, loşlukta donuk donuk ışıldıyor. Jupp'ın bulup buluşturduğu peynirden kocaman kocaman parçaları tıkınıyoruz. Jupp, kasatura-sıyla kesip herkese bir porsiyon veriyor.

Valentin: «Elli!» diye öfkeyle bağırıyor.

İşte tam bu sırada kapı açılıyor ve Tjaden rürgâr gibi içeriye dalyor. Bizi görünce: «Siz.. siz..» diye kekeliyor ve heyecandan hıçkırık tutuyor. Onu, altı okka ko-

ğuşta dolaştırıyoruz.

Willy ilgilenerek: «Orospular paralarını yürüttü mu?» diye soruyor.

O; «Siz.. Ah sizler» diye kafasını sallamakla yetiniyor.

Willy: «Hazır ol!» diye kumandayı basıyor.

Tjaden kendini topluyor. Hıçkırık da geçiyor.

Ve: «Seelig'i... Seelig'i buldum!» diye bayram ediyor.

Willy: «Ulan eğer yalan söylüyorsan seni tuttuğum gibi camdan dışarıya fırlatırım.» diye hırlıyor.

Seelig, bizim bölüğün başçavuşu ve kötünün kötüsü bir herifti. Yazık ki ihtilâlden iki ay önce başka yere nakledilmişti de şimdiye kadar ele geçirememiştik. Tjaden onun Kral Wilhelm meyhanesini işlettiğini ve pek nefis birası olduğunu anlatıyor.

Ben: «Haydi oraya!» diye haykırıyorum ve hep birden dışarıya fırlıyoruz.

Willy: «Ferdinand'sız olmaz» diyor «Schröder meselesinden dolayı onunla görülecek hesabı var.»

Kossole'nin evinin önüne varınca devamlı ıslık çalıyor ve onu suratı bir karış, sırtında geceliğiyle pencereye çıkartıyoruz. Bizi görünce: «Gecenin bu saatinde nereden esti aklınıza?» diye homurdanıyor «Evli olduğumu bilmiyor muydunuz?»

Willy: «Sırası gelir herşeyin» diye haykırıyor «Seelig'i keşfettik!»

Ferdinand canlanıyor ve: «Gerçek mi?» diye soruyor.

Tjaden, horoz gibi bir sesle «Gerçek ya!» diyor.

Ferdinand: «Pek alâ geliyorum» diyor «fakat Lana yutturmaya kalkıştıysanız vay halinize...»

Beş dakika sonra yanımızda. Bilgi istiyor bizden. Yıl-

dırım gibi fırlıyoruz.

Hakenstrasse'ye saparken, Willy heyecandan bir adamı yere yuvarlıyor. Yere düşen adam arkamızdan hayvan herifler diye haykırıyor.

Willy hemen geri dönüp adamın karşısına dikiliyor ve: «Affedersiniz bir şey mi söylemişsiniz?» diyerek kaskeyle oynuyor. Ötekisi çabucak toparlanıp ayağa kalkıyor ve onu tepeden tırnağa bir süzerek alaycı alaycı: «Bilememiştim de..» cevabını veriyor.

Willy: «Talihiniz varmış» diyor «zira vücut yapınız küfretmenize uygun değil!»

Bir bahçeden geçip «Kral Wilhelm meyhanesinin önünde duruyoruz. "Kıral Wilhelm" adının üstü boyayla kapatılmış. Meyhanenin yeni adı: «Arslan pençesi çiçeği» Willy, kapının tokmağına sarılıyor.

Kossole: «Bir saniye!» diye onun kocaman elini kapıdan çekiyor, sonra da, kafa tutarak: «Pataklanacaksa bu benim işim!» diyor.

Willy: «Tamam!» diyor ve kapıyı hızla ardına kadar açıyor.

Gürültü, dumanlar ve ışık hücum ediyor üzerimize Bardak şangırtıları duyuluyor. Bir müzik otomatı Şen Dul operetinden marş çalıyor. Tezgâhın muslukları parıldıyor. Bir kahkaha tufanı, iki genç kızın köpük artıklı bardakları yıkadığı tezgâh küvetini sarıyor. Kızların çevresinde bir sürü herif. Şaka gırla gidiyor. Küvetin suyu taşmış. Yüzlerin akisleri vurmuş suya, Bir topçu, sert içki ısmarlayıp genç kızlardan birinin kıcını yakalıyarak kendinden geçmiş: «Linacığım barış zamanından kalma bu mal, değil mi?» diye uluyor.

Kalabalıkta yol açarak ilerliyoruz. Willy: «Gerçekten de orada be!» diyor.

Kollarını sıvamış ve açık yakalı bir gömlek giymiş meyhaneci, terden sırsıklam kırmızı boynuyla, tezgâhın arkasında durmuş bardaklara bira dolduruyor. Yanık kah-verengi ve altın sarısı bira çağlayanları koca ellerinin arasından doğru, bardaklara doluyor. Şimdi o da bizleri gördü: Geniş bir gülümseyiş bütün yüzünü kaplıyor: «Hele şu işe bak! Demek siz de geldiniz? Nasıl olsun siyah mı yoksa beyaz mı?»

Willy, küstah bir eda ile: «Beyaz olsun bay başçavuş» cevabını veriyor. Meyhaneci bizleri gözüyle sayıyor.

Willy: «Yedi tane!» diyor.

Meyhaneci: «Yedi tane» diye tekrarlayıp Ferdinand'a bakarak: «altı ve Kossole'yle yedi. Doğru!» diyor.

Ferdinand tezgâha yanaşiyor. Yumruklarını tezgâhın kenarına dayayıp: «Söyle bakalım, Seelig» diyor «Rom da bulunur mu?»

Meyhaneci, nikelden tezgâh öteberisiyle meşgul: «Elbette» diyor. «Romum da bulunur elbette.!»

Kossole, onu aşağıdan yukarıya bir süzüp: «kendin de sık sık zıkkımlanırsın herhalde ha!» diyor.

Meyhaneci önünde duran bir sürü konyak bardağını doldurarak: «Elbette» diyor «Kendim de zıkkımlanıyım»

«Peki en son ne zaman bir kadeh zıkkımlandığını hatırlıyor musun, halâ?»

«Hayır..»

Kossole: «Fakat ben hatırlıyorum!» diye kükreyip ku-luçkaya dikilen buldok bibi, tezgâhın önüne dikiliyor. «Schröder adını, hatırlıyor musun?»

Meyhaneci baştan savma bir davranışla: «Bir sürü Schröder var» diyor.

Bu kadarı da fazla geliyor bizim Kossole'ye. Fırlama-ğâ hazırlanıyor. Fakat Willy onu yakalayıp sandalyesine oturtarak: «Hele önce bir içelim de» diyor, sonra da tezgâha: «Yedi beyaz bira» diye sesleniyor.

Kossole, susuyor. Bir masanın başına çöküyoruz. Meyhaneci, yarımşar litrelik bardaklarımızı kendi eliyle masamıza bakarak: «Şerefe!» diyor.

Tjaden: «Şerefe!» cevabını veriyor ve içiyoruz. Sonra da bizlere: «Ben size ne demiştim?» diyor.

Ferdinand, yeniden tezgâhın başına giden meyhanecinin arkasından bakarak: «Ulan» diye dişlerini gıcırdatıyor «biz Schörder'i gömerken bu pis tekenin nasıl daleş gibi rom korktuğunu hatırladıkça...»

Ve lafını yarıda bırakıyor.

Tjaden: «Asla yumuşamamalı!» diyor .

Kossole'nin sözleri, şimdiye kadar bütün bir zaman boyunca usul usul sallanmış bir perdeyi yırtıverdi, sanki korkunç bir hayaletten farksız müthiş bir ıssızlık, meyhanenin içine birden sokuluvermiş gibi. Pencerele donuklaşıyor, döşeme tahtasının aralıklarından gölgeler yükseliyor ve duman duman boşluğa anıların kalın duman tabakası yayılıyor.

Kossole ve Seelig birbirlerinden hiç mi hiç hoşlanmazdı. Fakat ancak 18 ağustostan sonra birbirlerinin can düşmanı olmuşlardı. O tarihte biz cephenin gerisindeki yarı yıkılmış bir siper kalıntısında idik ve bütün gece bir genel ölü çukuru kazmamız gerekmişti. Fazla derin kazamıyorduk, hemen dip suyu çıkıyordu. İşin sonuna doğru vıcık vıcık balçık tabakasında çalışmıştık.

Bethke, Wessling ve Kossole, çukurun yanlarını sertleştiriyorlardı. Geri kalan bizler de çukur tamamlanınca ya kadar, cesetleri toplayıp uzun bir sıra halinde yan yana diziyorduk. Bizim manganın onbaşı Albert Trosske de, cesetlerin bazılarında bulunan maaş cüzdanlarını ve künye markalarını topluyordu.

Ölülerden bir kısmının yüzleri şimdiden bozulmuştu.

Rutubetli aylarda bozulma daha çabuk olur, buna karşılık yazları kadar fena kokmazlar. Bazıları ıslaktırlar ve suyla süngerler gibi şişmişdirler. Bir tanesini, kolları iki yana açılmış ve yere yüzü koyun kapaklanmış bulduk. Ceseti kaldırdığımız zaman, yerde boyu boyuna uzanan şeyin hemen hemen sadece üniforma parçaları olduğunu gördük; Öylesine parçalanmıştı! Künye markası da kaybolmuştu. Onbaşı Glaser olduğunu bir pantolon yamasından güçlkle çıkardık. Vücudunun yarısı koptuğu için pek hafifti.

Tek tek bulduğumuz baş kol, ve bacakları bir çadır bezinde topluyorduk. Glaser'i getirdiğimizde Bethke: «Yeter.» dedi. «çukura daha fazlasını sığdıramayız»

Kireç dolu birkaç torba getirdik. Jupp düz bir kürek alıp kireci çukurun üstüne serpti. Az sonra gerilerden bir tahta haç getirmiş olan Max Weil göründü. Şaşkın bakışlarımız altında Seelig de karanlıktan ortaya çıktı. Duayı okumakla görevlendirildiğini söylediler; zira yakınlar da bir rahip bulunmadığı gibi subaylarımızın ikisi de hastaydı. Seelig'in canı pek sıkkındı. Bütün şişkoluğuna rağmen kan görmeğe hiç dayanamazdı; üstelik; geceleri gözü pek zaif görürdü. Bu yüzden öyle sinirliydi ki, çukurun kenarını görmedi ve içine yuvarlandı. Tjaden bir kahkaha kopardı ve hafif bir sesle: «Üstüne toprak atın, üstüne toprak atın!» dedi.

Çukurun tam o kısmında Kossole çalışıyordu. Seelig dosdoğru onun kafasına düştü. En azından bir yüz kiloluk ağırlık yapardı. Ferdinand, ana avrat küfür etti. Sonra onbaşayı tanıdı, amma eski cephe kurdu yine de çenesini kapamadı; zira ne de olsa 1918 deydik. Domuz herif telâşla toparlandı ve eski düşmanı Kossole'yi karşısında bulunca öfkeyle bağırdı. Aşağıda onların yanında Bethke, tarafları ayırmağa çalıştı. Fakat onbaşı, öfkesinden köpürüyordu ve haksızlığa uğradığına inanan Kosso-

le de, altında kalmak istemiyordu. Şimdi Willy de Kossole'den yana olmak için aşağıya atlamıştı. Çukurdan doğru müthiş böğürtüler yükseliyordu.

Birden birisinin: «Kesin gürültüyü!» dediği duyuldu. Sesin yavaş çıkmış olmasına rağmen gürültü hemen kesildi. Seelig burnundan soluyarak çukurdan tırmandı. Üniforması kireçte bembeyaz olmuştu. Şekerden yapılmış bozazanlı bir meleğe benziyordu. Kossole ve Bethke de yukarıya çıktılar.

Bastonuna dayanmış Ludwig Breyer, çukurun başında bekliyordu. Şimdiye kadar, üstüne iki pelerin çekip siperin önüne uzanmıştı. Zira kanlı basurunun ilk ve ağır belirtileri o tarihte başlamıştı.

Breyer: «Ne oluyor?» diye sordu. Üçü birden hemen birer açıklama yapmağı denediler. Ludwig, mecalsiz bir el hareketiyle: «Orasının bir önemi yok..» diye sözlerini kesdi.

Domuz herif. Kossole'nin kendisini göğüslediğini ileri sürüyordu. Kossole de yeniden köpürmüştü.

Ludwig: «Kesin, artık!» diye tekrarladı. Gürültü kesilince: «Künye markalarının hepsini topladın mı Albert?» diye sordu.

Trosske: «Evet» cevabını verdi ve Kossole'nin duyuyacağı kadar hafif bir sesle: «Schröder de aralarında» diye ekledi.

Birbirlerini bir an süzdüler. Sonra Ludwig: «Demek esir düşmemiş!» dedi «Cesedi nerede?»

Albert, Ludwig'i alıp ceset dizisinin boyunca yürüttü. Bröger ve ben de arkaları sıra gittik. Zira Schröder bizim sınıf arkadaşımızdı. Trosske, başı bir kum torbasıyla örtülmüş bir cesetin önünde durdu. Breyer yere çömeldi. Albert: «Açma sakın, Ludwig!» diye yalvarıp geri çekti. Breyer, arkasına döndü ve sâkin bir sesle: «Olmaz öyle şey Albert» dedi «Olmaz...»

Schröder'in vücudunun üst kısmında tanınacak hiç bir şey kalmamıştı. Kalkan balığı gibi yamyassı olmuştu.

Bir pedavra tahtası haline gelmiş yüzünde yanlamasına kara bir delik, ağızdı. Breyer, cesedi sessizce yine örterken: «O bunu biliyor mu?» diye sordu ve Kossole'nin çalıştığı yana baktı. Albert, hayır gibilerden başını iki yana salladı ve: «Domuz herifi uzaklaştıрмаğa bakmalı» dedi «yoksa bir felâket olur.»

Schröder, Kossole'nin yakın dostuydu. Gerçi bizlerin bu işe hiç akli ermemişti; zira Schröder, bir çocuk gibiydi, zayıf ve çelimsizdi, bizim Ferdinand'ın tam tersi bir tipti. Fakat beriki onu bir ana gibi korurdu.

Arkamızda birisi soluyordu. Arkamızdan gelmiş olan Seelig, gözleri faltaşı gibi açılmış, duruyordu. Bizi görünce: «Böylesini hiç mi hiç görmüş değilim» diye kekeleydi «Nasıl olmuş acaba?»

Hiç kimse cevap vermedi; zira Schröder'in sekiz gün önce izne gitmesi gerekirken, ondan ve Kossole'den hoşlanmıyan Seelig engel olmuştu. Şimdi Schröder ölmüştü.

Oradan uzaklaştık. Böyle bir anda o domuz herifin vücuduna katlanamıyorduk. Ludwig yine pelerininin altına büzüldü. Sadece Albert orada kaldı. Seelig, gözünü hiç ayırmadan cesetlere bakıyordu. Bir bulutun arkasından çıkan ay, cesetleri aydınlatıyordu.

Şişman vücudunun üst yanını öne eğmiş olan onbaşı, cesetlerin solgun yüzlerine bakıyordu; yüzlerde, dehşetin c tarifi imkânsız anlatımı, neredeyse bağırarak bir sesizlik oluvermişti.

Albert soğuk bir tavırla: «En iyisi» dedi «şimdi bir dua okuyup dönün yerinize!»

Onbaşı, alnındaki teri silerek: «Yapamıyacağım» diye mırıldandı. Müthiş bir korkuya kapılmıştı. Bunun ne demek olduğunu bilirdik. Haftalarca hiç birşey duyulmaz, fakat en umulmadık bir anda insanı alaşağı ediverirdi. Yü-

z  yemyeşil kesilen onba ı Seelig, sendeleye sendeleye uzakla mı tı.

Tiajden, kuru bir sesle: Burada karşılıklı bonbon fırlatılıyor sanmı  olmalı.» dedi.

Yağmur hızlanmı tı. Bizler sabırsızla ıyorduk. Domuz herif yine g r nmemi ti. Sonunda, Ludwig Breyer'i pelerinlerinin altından çıkardık. O da, hafif sesle bir  l ler duası okudu.

Cesetleri birer birer çukura indiriyorduk. Bu işi yaparken Weil de yardım ediyordu. Bütün vücudunun öfkeden nasıl da titredi ini farkediyordum. Hemen hemen anlaşılmaz bir sesle: «Sizlerin  c  alınacak!» diye mırıldanıyordu. Hep aynı şeyi tekrarlamaktaydı.

Hayretle ona baktım ve : «Nen var senin böyle?» diye sordum « lk defa ceset görmüyorsun ya..»

Weil bir daha ağzını açmadı. Cesetlerin ilk sırasındakileri çukura henüz koymu tuk ki, Valentin ve Jupp, bir  adırbezi daha getirdiler.

Jupp: «Bu henüz ya ıyor» dedi ve  adırbezini iki yana a tı.

O yana şöyle bir bakan Kossole: «Fakat pek fazla ya amaz» dedi «Biraz bekleriz.»

 adırbezindeki adam, kesik kesik hırıltılar çıkarıyordu. Her soluk alı ında çenesinin  st nden kanlar akıyordu.

Jupp: «Buradan götürelim mi?» diye sordu.

Albert: «O zaman  l verir» dedi ve çenenin kanlarını gösterdi.

Adamı, yanlamasına sardık,  adırbezine. Max Weil onunla meşgul oluyordu. Bizler de i e devam ettik. Valentin bana yardım ediyordu. Glaser'in cesedini çukura uza tırken, Valentin: «Karısı.. karısı..» diye mırıldandı

Jupp: «Dikkat,  imdi Schröder'i veriyoruz» diye a a ıya seslendi ve  adırbezini silkeledi.

Bröger: «Kıs çenini!» diye fısıldadı.

Cesedi henüz kollarına almış olan Kossole, hiç birşey anlamamış bir tavırla: «Kimi dedin?» diye sordu.

Ferdinand'ın herşeyi bildiğini sanan Jupp: «Schröder'i» cevabını verdi.

Kossole, öfkeyle: «Saçmalamasana öküz kafalı» diye bağırdı «o esir düştü.»

Kossole'nin yanbaşıda duran Albert Trosske: «Söylediği doğru onun, Ferdinand» dedi.

Nefesimizi soluğumuzu tutuyorduk. Kossole, tek bir söz daha söylemeden, cesedi yine yukarıya kaldırdı ve kendisi de tırmandı. Sonra, bir cep lâmbası tutup aydınlattı. Yüzden artakalmış parçaya iyice eğilip dikkatle baktı.

Karl: «Domuz herif savuştu, bereket!» diye fısıldadı. Olup biteceği kıpırdanmadan bekliyorduk. Kossole, yerinden doğruldu ve kısaca: «Kürekleri buraya verin» dedi. Bir cinayet falan beklemekteydik. Fakat Kossole, yeri kazmağa başladı, sadece. Schröder için tek kişilik bir mezar kazıyor ve bu işi hiç kimseye bırakmıyordu. Çukura da kendisi taşıdı. Seelig'i falan düşündüğü yoktu, kendisini öylesine vermişti.

Sabahın alaca karanlığında her iki mezar da hazırды. Yaralı bu arada öldüğü için onu da ötekilerin yanına koyuverdik. Toprağı düzledikten sonra haçları koyduk. Kossole, üstü boş haçlardan birine Schröder'in adını mürekkepli kalemle yazdı ve tepesine bir de çelik miğfer astı.

Ludwig bir daha geldi. Miğferlerimizi elimize aldık. Ludwig iki dua daha okudu. Albert de onun yanında sapsarı durmaktaydı. Okulda Schröder'in sıra arkadaşıydı. Fakat hepsinden bitkini Kossole'ydi; müthiş üzgün ve bitkin bir hali vardı ve ağzını açıp tek lâf ettiği yoktu.

Bir zaman daha öylece kaldık. Yağmur hep yağıyordu. Sonra karavanacılar geldi ve hep beraber yemeğe otur-

duk.

Sabahleyin domuz herifin yakında bir barmaktan çıkıverdiğini gördük. Oysa, biz onun çoktan uzaklaştığını sanıyorduk. Kilometrelerce öteden leş gibi içki kokuyordu ve ancak şimdi geriye dönecekti. Kossole onu görünce adeta böğürdü. Berket, Willy yakınındaydı. Hemen atılıp Ferdinand'ı sımsıkı tuttu. Fakat kurtulup da onbaşıyı boğ maması için dördümüzün bütün gücüyle yardım etmesi gerekti. Ancak bir saat sonra aklını başına topladı ve onbaşının arkasından gitmekle belâya girmekten başka birşey yapmıyacağını anladı. Fakat Schröder'in mezarı başında, Seelig'le hesaplaşmaktan geri kalmıyacağına söz verdi.

İşte şimdi Seelig tezgâhın başında ve ancak beş metre ötesinde de Kossole oturmaktadır. Her ikisi de asker değil artık.

Müzik otomatı üçüncü olaraktır ki, Şen Dul operetinin marşını gümbür gümbür çalıyor.

Tjaden, gözlerini fıldır fıldır döndürerek: «Meyhane-ci» diye bağırıyor «bir daha doldur. Seelig: «Derhal»i bastırıyor ve kadehleri getiriyor: «Arkadaşların şerefine!»

Kossole, çatık kaşlarının altından bakarak, çirkin bir sesle: «Sen bizim arkadaşımız değilsin» diye bağırды. Seelig, içki şişesini koltuğunun altına aldı ve: «Şu halde öyle olsun» deyip tezgâhın arkasına geçti.

Valentin içkiyi yuvarlarken: «Sızıncaya kadar iç Ferdinand» dedi «tek gerçek bu..»

Bu defa da Willy ısmarladı. Şimdiden yarı sarhoş Tjaden: «Ey, Seelig» diye haykırıyor «bölüğün musibeti herif! Şimdi ceza falan yok, değil mi? Sen de bir tane yuvarla bizimle!» Ve bir zamanki üstünün omuzuna küt diye bir vuruyor, beriki de bunu hazmediyor. Bir yıl önce aynı hareketi yapsaydı ya savaş divanına verilir, ya da

tımarhaneye tıklırdı.

Kossole, önce tezgâha, sonra kendi kadehine ve daha sonra, bira sifonunun başında hizmete hazır şişko herife bakıyor ve başını iki yana sallıyarak, bana: «Ernst, be!» diyor «Bambaşka bir herif olmuş!»

Ben de onun gibi düşünüyorum. Seelig'i adeta tanıyamıyorum. Uniformasıyla not defterini öylesine benimsemişti ki, gömlekli bir insan ve hele bir meyhaneci olarak gözümün önüne getirebilmem, hemen de imkânsızdı. Şimdi ise kadeh taşıyor ve bir zamanlar önünde bir pire kadar bile önemi olmıyan Tjaden'in omuzuna vurup senli benli konuşmasına katlanıyor. Hey be, dünya ne değişiyormuş.

Willy, yüklememek ister gibi, Kossole'nin böğrüne bir vurup : «Ey be?» diyor.

Ferdinand, şaşkınca: «Bilemiyorum, Willy» diyor «Şu herifin yüzünü gözünü dağıtsam mı, yoksa bir şey yapmasam mı? Ben bu işi böyle düşünmemiştim. Şuna bir bak sana, nasıl da aşağılaşmış. İnsanda istek kalmıyor.»

Tjaden, durmamacasına ısmarlıyor. Eski amirini kendisi için çırpınır görmekten müthiş keyifleniyor.

Seelig de şimdi bir hayli pişkinleşti: «Birbirimizi yine hoş görelim!» diyor «Bu defa da ben ısmarlıyorum. Barış şerefine Rom içelim.»

Kossole: «Nee?» diyor ve yerinden doğruluyor.

Seelig, tasasız tasasız: «Rom» diyor «dolapta biraz daha var.» Ve getirmeğe gidiyor.

Kossole, başına vurulmuş gibi, gözlerini dikmiş, arkasından bakıyor.

Willy: «Herif hiç birşeylerin farkında değil» diye bir tahmin yürütüyor «yoksa bunu göze almazdı.»

Seelig yanımıza dönüyor ve kadehleri dolduruyor.

Kossole: «Korkunu bastırmak için Romu nasıl da dikip sızdığını unuttun mu yoksa?» diye ona doğru bir soluyor

«Sen morga gece bekçisi olacak herifsin!»

Seelig, uzlaşmak ister bir el hareketiyle: «Çok vakit geçti, o zamandanberi» diyor «hem artık onlar gerçek olmaktan da çıktı..»

Ferdinand yine susuyor. Seelig sert bir cevap vermiş olsaydı kavga hemen çıkardı. Fakat bu beklenmedik derece gerileme, Kossole'yi şaşkınlıştırıyor ve kararsızlaştırıyor.

Tjaden'in burun delikleri oynuyor. Bizler de havayı kokluyoruz. Rom, mükemmel.

Kossole, Rom kadehini baş aşağı ediyor:

«Ben senin hediyene muhtaç değilim.»

Tjaden: «Ulan be!» diye bağırıyor «hiç değilse bana verseydin.» Parmaklarının ucuyla kadeh yakalayıp kurtarmağa çalışıyor. Fakat pek azını kurtarabiliyor.

Lokal yavaş yavaş boşalıyor. Seelig: «Paydos» diye bağırıp kepenkleri indiriyor. Biz de kalkıyoruz.

Ben: «Ne o, Ferdinand?» diye soruyorum. Başımı iki yana sallıyor. Bir türlü kendinden geçemedi. Şu garson herifle o eski Seelig'in hiç bir benzerliği kalmamış.

Meyhaneci, bize kapıyı açıyor ve: «Yine buyurunuz baylar, iyi geceler hepinize» diye uğurlamak istiyor.

Tjaden: «Baylar ha!» diye kıkır kıkır gülüyor» Demek şimdi baylar olduk! Eskiden adımız domuzlardı.»

Dışarıya çıkmak üzere olan Kossole, yere rastgele bakınca Seelig'in bacaklarını görüyor; hepimizin pek iyi tanıdığı tozluklar içinde bacakları. Pantolon da halâ asker biçimi. Üst kısmıyla meyhaneci fakat alt yanıyla halâ onbaşı. Bu durum, kararı verdiriyor.

Ferdinand, bir silkinşte dönüyor. Seelig geriliyor. Kossole peşinden gidiyor ve «Bana bak!» diye homurdanıyor «Schröder! Schröder! Schröder! Köpek herif seni, hatırlarsın onu halâ değil mi? Al bakalım bu da Schröder için. Genel çukurdan bir asker selâmı sana!» Ve bir tane

yapıştırıyor. Meyhaneci kapaklanıyor ve tezgâhın arkasına sıçrayıp tahtadan bir tokmağa uzanıyor. Tokmak, Kossole'nin omuzuna ve yüzüne rastlıyor. Fakat Ferdinand birden öylesine vahşileşiyor ki, hiç bir şeyden yılmıyor. Seelig'i yakaladığı gibi başını tezgâha bastırıyor ve bütün muslukları birden açarak: «çek kafayı şimdi, pis sarhoş!» diye dişlerini gıcırdatıyor. «Seni kendi tezgâhında boğmalı!»

Enseden içeriye oluk gibi akan biralar, gömleğe ve pantalona dolup Seelig'i bir balon gibi şişiriyor. Herif öfkesinden böğürüyor, zira şu sırada böyle iyi birayı bir daha bulmak mesele. Sonunda, kendisini güçlkle doğrultup bir bardak ele geçirmeyi başarıyor ve aşağıdan doğru hizalayıp Kossole'nin çenesine yapıştırıyor.

Olup bitenleri kapı ağzında durup ilgiyle seyreden Willy: «Olmadı» diyor «bir kafa vurup dizlerden yapışacaktı.»

Hiç birimiz karışmıyoruz. Bu iş Kossole'nin işi. Hatta kıyasıya pataklansa bile ona yardım etmemiz doğru olmaz. Bizim burada durmamız, başkalarının Seelig'e yardımını önlemek için sadece. Bundan fazlasına kimse istekli değil. Zira Tjaden, meseleyi üç kelimeyle açıkladı.

Ferdinand'ın suratından şakır şakır kanlar akıyor; amma o da iyice kızışıp Seelig'in hesabını veriyor. Gırtlığına bir yumruk yapıştırıp alaşağı ettikten sonra üstünden atlayıp kafasını işi tamam oluncaya kadar - birkaç defa ve şiddetle yere vuruyor.

Sonra oradan uzaklaşıyoruz. Lina, boğuluyormuş gibi sesler çıkaran şefinin önünde sapsarı olmuş duruyor. Willy: «En iyisi onu hastaneye götürmeniz» diye arkaya doğru sesleniyor «bir kaç hafta sürer. Tehlikeli değil!»

Kossole, bir çocuk gibi rahatlamış, gülümsüyor. Zira Schröder'in öcü şimdi alındı: «Güzel oldu» derken, yüzündeki kanları siliyor. Sonra, bizlere elini uzatarak: «Şimdi

de» diyor «karımın yanına hızla dönmeli, yoksa beni sahi-
den bir döğüşe katıldı sanır.»

Pazaryerinde birbirimizden ayrılıyor. Jupp ve Va-
lentin kışlaya gidiyorlar. Ay ışığı vurmuş kaldırımlarda
çizmelerinin raprapları duyuluyor.

Albert, birdenbire: «Onlarla gitmeği öyle isterdim ki!»
diyor.

Willy: «Anlıyorum» diye ondan yana çıkıyor «bura-
daki insanlar biraz küçük hesaplı olmuşlar, değil mi?»

Başımınla doğruluyarak: «Bizlerin de» diyorum «her
halde pek yakında yine okula gitmesi gerekecek...»

Durup sırtıtıyoruz. Hele Tjaden bundan dolayı pek ke-
yifleniyor. Sonra da, kahkahayı basıp Valentin ve Jupp'un
arkasından gidiyor.

Kafasını kaşıyan Willy: «Okuldakilerin bizlerden pek
memnun kalacağını sanırmısınız?» diyor «Her halde öy-
le pek rahatlık vermeyiz kendilerine..»

Karl: «Onlardan bir hayli uzakta kahramanlar oldu-
ğumuz sıra» diyor «bizden daha çok hoşlanırlardı, muhak-
kak..»

Willy de: «Olup bitecek maskaralıkları pek merak edi-
yorum» diye kendi görüşünü açıklıyor «çelik banyosun-
dan geçmiş bu yeni halimizle...»

Bir bacağını biraz kaldırıp gürültüyle yelleniyor ve
az önce söylediğinin doğruluğunu ispat etmek ister gibi,
memnun memnun: «Otuz virgül elli» diyor.

IV

Bizim bölük dağıtıldığında silâhlarımızı yanımıza al-

mamız gerekmişti .Silâhları ancak memlekette teslim etmemiz için talimat gelmişti. İşte şimdi kışlada onları devrediyoruz. Aynı zamanda, terhis ücretlerimizi alıyoruz; bunun elli markı terhis parası ve diğer elli markı yol parası. Bundan başka adam başına bir pelerin, bir çift ayakkabı, bir üniforma ve çamaşır almağa da hakkımız var.

Partalları almak için kışlanın tavan arasına tırmanıyoruz. Depocu, isteksiz bir el hareketi yaparak: «Kendiniz birşeyler bulun!» diyor.

Willy, şöyle bir dolaştıktan sonra, partalları buluyor ve babacan bir tavırla: «Bana bak!» diyor «sen acemilere böyle yapabilirsin, amma bize sökmez. Partalların hepsi de Nuh Peygamber zamanından kalma. Yenilerini göster bakalım!» Depocu, kızgın kızgın: «Başka yok.» cevabını veriyor.

Willy: «Yaa!» diyor ve adamı bir süzdükten sonra, alüminyumdan bir tabak çıkarıyor: «Cıgara içer misin?»

Beriki, kabak kafasını iki yana sallıyor.

Willy: «Şu halde tütün içersin, ha?» diye cebine uzanıyor.

«Hayır..»

Herşeyi önceden hesaplamış olan Willy: «Pekalâ, şu halde kafayı çekersin elbette!» diye ceketinin üst kısmında bir kabarıklığa uzanıyor.

Depocu, gevşek gevşek: «Onu da içmem.» diyor.

Willy, dostça bir tavırla: «Şu halde suratının ortasına birkaç tane yapıştırmaktan başka yapacak kalmıyor» diyor. «Şöyle kusursuz üstbaş almadan buradan bir yere ayrılmayız.»

Bereket tam bu sırada, askerler sırasında önemli bir durumu olan, Jupp yetişiyor. Jupp, depocuya bir göz kırpıp: «Heinrich,» diyor «memleketlimdirler, piyadeydiler. «Haydi depoyu göster!» Depocunun yüzü gülüyor:

«Ne diye hemen söylemezsiniz!»

Birlikte arka tarafa geçiyoruz. Yeni öteberiler orada. Üstümüzdeki partalları çabucak bir yana atıp yenilerini giyiyoruz. Willy, cephede kansızlığa tutulmuş olduğunu ileri sürerek iki pelerin istiyor. Depocu tereddüt ediyor. Jupp, onun koluna girip bir köşeye götürüyor ve tayın bedelleri üzerine görüşüyor. Geri döndükleri zaman, depocunun yatışmış bir hali var. Şimdi epiyce şişmanlamış görünen Tjaden'le Willy'yi şöylesine bir süzerek: «Bana göre hava hoş» diyor. «Bazıları bu eski püsküleri nasıl olsa gelip almıyor. Paraları var. Depo mevcudu tamam çıksın da..»

Herşeyi teslim aldığımıza dair imza veriyoruz. Depocu: «Az önce cıgara içmekten söz açmamış mıydın sen?» diye Willy'e soruyor.

O da, hayretle sırtarak cıgara tabakasını çıkarıyor. Beriki: «Ya tütün?» diye devam ediyor.

Willy de, ceket cebine uzanıp: «Kafayı çekmemelik de etmezsin herhalde, ha?» diye soruşturuyor.

Herif, sâkin sâkin: «Elbette etmem» diyor «hatta bunu hekim tavsiye etti. Bende de kansızlık var. Sen o şişeyi burada bırak.»

Bir miktar olsun kurtarmak isteyen Willy: «Bir saniye» diyor ve şişeyi başına dikeyiyor. Sonra, az önce dolu olan şişeyi, hayretle bakan herife uzatıyor. Şimdi şişe yarı yarıya boş.

Jupp bizi kışlanın dış kapısına kadar geçirirken: «Burada bir başkası daha var, biliyor musunuz kim?» diye soruyor «Max Weil! Askerler Şûrasında.»

Kossole: «Tam yerini bulmuş» diye görüşünü söylüyor «Bundan alâ baskı yeri bulamaz, değil mi?»

Jupp: «Hem öyle, hem değil» diyor «Şimdilik iş Valentin'le benim elimde. Parasız, yolculuk bileti ve benzer

birşeyler gerekirse ben tam yerindeyim.»

Ben: «Bana bir bilet versene» diyorum «bizim Adolf'u görmeğe giderim.»

Bir bloknot çıkarıp bileti zımbasından koparıyor: «İkinci mevkide gidersin, tabii.»

«Öyle olsun.»

Dışarda, pelerininin düğmelerini çözen Willy'le karşılaşırız. Altından bir pelerin daha çıkınca «Sonradan yürütüleceğine bende bulunması daha uygun.» diyor «Vücudumdaki yarım düzine mermi parçası hatırına bunu ordu bana hoş görmeli..»

Büyük cadde boyunca yürüyoruz. Kossole, güvercinliğini bugün öğleden sonra tâmir edeceğini anlatıyor. Savaşta önce posta güvercinleri ve siyahlı beyazlı güvercinleri olan bir damızlığı vardı. Aynı işe yine başlamak istiyor şimdi. Cephedeyken hep bunu düşünürdü.

Ben: «Başka ne var ne yok, Ferdinand?» diye soruyorum.

O, kısaca: «İş arıyorum» diyor «Serde evlilik var be. Şimdi iş başı!»

Kilise tarafından doğru, birkaç el silâh duyuluyor birden kulak veriyoruz. Willy, bilgiç bilgiç: «Asker tabancası ve Tip 98 tüfek» diyor «sanırsam iki tabanca..» Tjaden: «Öyle de olsa» diye gülüyor ve yandan bağlı ayakka-bılarını sallıyor «Flandernler'i düşünürsen yine de müthiş bir barış havası..»

Willy, erkek giysileri satan bir dükkânın önünde duruyor. Vitrinde, kâğıttan ve ısırgan lifinden yapılmış ku-maştan bir elbise var. Fakat o bunlarla pek ilgilenmiyor. Buna karşılık, esvabın arkasında asılı duran ve güneşten solmuş bir sıra moda yaftalarını büyülenmiş gibi gözden geçiriyor. Bir avcıyla sonu gelmiyen bir konuşmaya dalmışa benziyen sivri sakallı ve pek şık bir karton adamı heyecanla göstererek: «Bunun ne olduğunu biliyor musu-

nuz?» diye soruyor.

Willy'nin avcuyu anlatmak istediğini sanan Kossolle «Bir tüfek» diyor.

Willy, onun sözünü ağzına tıkayarak: «Saçmalama» diyor «Bu bir ceket atay, bir frak anladın mı? Şimdi pek moda. Biliyor musunuz, ne geldi aklıma? Bu pardesülerden biçimini değiştirtip şu klapaları kaldırtırım... Pek güzel bir tanesinden yaptırıp sonra da söktürüp siyaha boyatırım, olur vallahi!» Willy kendi buluşuna bittikçe daha fazla vuruluyor. Fakat Karl, onu caydırmak ister gibi ve bilgiç bilgiç: «Buna uygun çizgili bir pantolonun var mı?» diye soruyor.

Willy, bir an şaşkınlıktan sonra: «Onu da benim ihtiyarın dolabından yürütürüm» diye kararını veriyor «Hem güveylik beyaz ceketini de alınca, tamam! Siz o zaman görün Willy'yi!» Mutluluktan uçar gibi hepimizi bir bir gözden geçirerek: «Çocuklar be!» diyor «yaşamının tadını çıkaracağız, artık, değil mi?»

Eve dönüyor ve terhis parasının yarısını anama veriyorum. «Anam: Ludwig Breyer geldi» diyor «odanda oturuyor.»

Babam da: «Teğmenmiş» diye söze karışıyor.

Ben: «Evet» cevabını veriyorum «sen bunu bilmiyor muydun?»

Ludwig'in rengi biraz yerine gelmiş. Kanlı basuru düzeliyormuş. Yüzüme bakarken «Senden birkaç kitap isteyecektim, Ernst» diyor.

«İsteddiğini seç al, Ludwig.»

«Sana gerekli degiller mi?»

Başımı iki yana sallıyorum:

«Şimdilik gerekli değil. Dün biraz okuyayım demiştim. Fakat ne tuhaf, kafamdakileri bir türlü bir araya tophyamadım. Birkaç sayfa sonra bambaşka şeyler düşünmeğe başladım. Kafamın önüne bir tahta perde gerilmiş gi

biydi. Roman mı istiyorsun?»

Ludwig: «Hayır» diyor ve kendisi birkaç kitap seçiyor. Adlarına bakınca: «Ne yapacaksın bunları?» diye soruyorum «Bu derece ağır şeyleri.»

Ludwig, çekingen gülümsüyor. Sonra, tereddütle: «Cepheleyken bazı şeyler aklıma takılmıştı da» diyor «hiç birisini doğru dürüst cevaplandıramamıştım. Fakat şimdi mademki savaş bitti, bir çok şeyi de öğrenmek istiyorum. İnsanların durumu nasıl? Nasıl olup da böyle şeyler başlarına gelebiliyor? Daha böyle bir sürü soru. Hatta bizler bile! Eskiden hayat üzerine bambaşka düşünürdük. Bir çok şeyler öğrenmek istiyorum, Ernst...» kitapları gösteriyorum:

«Aradıklarını bunlarda bulacağını sanıyor musun?»

«Herşeye rağmen bir deneyeceğim. Şimdi sabahtan geceyarılarına kadar okuyorum.»

Az sonra vedâlaşıp gidiyor. Düşünceli düşünceli yerimde kalıyorum. Ben şu arada ne yaptım acaba? Utancımından bir kitaba uzanıyorum. Fakat az geçmeden bırakıp pencereden dışarısını süzüyorum. Böyle saatler saati boşluğu seyredebiliyorum. Eskiden başkaydım, o zamanlar ne yapacağımı her zaman bilirdim.

Odaya annem giriyor:

«Ernst, bu akşam Karl amcaya gitmiyor musun sen?»

Biraz canım sıkkın: «Peki» cevabını veriyorum «öyle olsun!»

Anam çekinerek: «Amcan bize yiyecek öteberi gönderirdi, sık sık» diyor.

Başım la doğruluyorum. Pencerenin dışında grup başlıyor. Kestane ağacının dallarında mavi gölgeler asılı. Arkama dönüyor ve: «Anne, yazları kavaklı su hendeklerine sık sık gider miydiniz?» diye birden soruyorum. «Pek güzel olurdu, herhalde.»

«Hayır Ernst, bütün yıl hiç gitmedik.»

Hayretle: «Neden böyle anne?» diye soruyorum «Eskiden her pazar oradaydınız.»

Usul sesle: «Gezmeğe hiç gitmiyorduk da» cevabını veriyor «zira gezmelerden sonra müthiş karnımız acıkıyordu. Oysa, yiyecek hiç birşeyimiz yoktu.»

Ağır ağır: «Ha sahi..!» diyorum «Fakat Karl Amca-da bol bol vardı, değil mi?»

«Bize de çoğu zaman bir şeyler gönderirdi, Ernst.»

Birden mahzunlaşıyor ve: «Anne!» diyorum «bütün bunlar ne diye oldu, sanki?»

Elimi okşuyor:

«Bir nedeni olmalı, Ernst! Ulu Tanrımız bilir, elbette!»

Karl amca bizim ailenin öğündüğü bir akrabadır. Bir villâsı vardır. Savaşta tabur hesap eminiydi.

Wolf benimle geliyor, fakat halam köpek sevmediğinden dışarda kalması gerekiyor. Kapının zilini çalıyorum.

Fraklı birisi kapıyı açıyor. Şaşkın şaşkın, adamı selâmlıyorum. Fakat sonra da, uşak olduğu aklıma geliyor. Askerdeyken böyle şeyleri hepten unutmuştum.

Adam, sivil giyinmiş bir üsteğmenmiş gibi, beni baştan aşağı süzüyor. Gülümsüyorum, fakat karşılıksız kalıyor. Pardesümü çıkarırken, yardım etmek ister gibi elini kaldırıncı, gözüne girmek için: «Yok canım» diyorum «eski bir cephe kurdu olarak bu işi kendi başıma becerebilirim, elbette!»

Ve böyle diyerek, benim partalları bir kancaya tersinden asıyorum.

Fakat uşak, benim öteberiyi hiç sesini çıkarmadan yine alıyor ve kendini beğenmiş bir edayla, yandaki bir başka kanca takıyor. İçimden, meşe odunu, diyor ve yürüyorum.

Karl amca, mahmuzlarını şingirdatarak, karşılıyor. Er sınıfından olan beni, yukardan bir bakışla, selâmlıyor. Pırıl pırıl tören üniformasını hayretle gözden geçirerek:

şakadan «Ne o, bugün sizde at kızartması mı var, yoksa?» diye soruşturuyorum.

Karl amca, hayretle: «Ne gibi?» diye soruyor.

Gülerek: «Sofraya inmek için mahmuzlar takmışsın da.» diye karşılık veriyorum.

Amcam, fena fena bakıyor. İstemediğim halde, bamteline basmış olacağım. Bu büro fareleri askerlikte mahmuz ve meçe karşı pek düşkün olurlar.

Kendisini gücendirmenin aklımdan geçmediğini söylememe vakit kalmadan, halam rüzgâr gibi geliyor. Yine eskisi gibi; bir ütü tahtası gibi dümdüz ve küçük kara gözleri düğme parlatma levhasında cilâlanmış gibi parlak parlak. Beni söz yağmuruna boğmadan, etrafa devamlı ve keskin bakışlar fırlatıyor.

Biraz tutuklaştım. Salondakiler, benim için pek kalabalık; kadınlar ve hele ışıklar pek fazla. Cephedeyken bütün ışığımız pek ufak bir petrol lâmbasıydı. Fakat bu salondaki avizeler, icra memurları kadar katı yürekli; onlardan hiç birşey saklamağa imkân yok. Tedirginlikle hatır hatır sırtımı kaşıyorum.

Konuşmasını yarıda bırakan halam: «Ne yapıyorsun sen öyle?» diye soruyor.

Hiç istifimi bozmadan: «Kurtulmanın yolunu bulmuş bir bit var, her halde» diyorum «öyle bitlenmiştik ki, bir haftadan önce hepsinden temizlenemeyiz..»

Dehşetle geriliyen halamı: «Korkacak birşey yok» diye yatıştırıyorum «sıçrayamaz ki; bit bu, pire değil»

Halam: «Aman yarabbim» derken, parmağını ağzına görtürüyor ve pek ayıp bir şey söylemişim gibi, suratını buruşturuyor.

Bir sürü insanın elini sıkmaktan ter basıyor. Burada insanlar, biz cephedekilerden çok değişik şeyler. Onların yanında kendimi bir tank kadar hantal buluyorum. Bir vitrinde oturmaktalarmış gibi davranıyor ve sah-

nedeymiş gibi konuşuyorlar. Ellerimi gizlemek için büyük bir dikkat sarfediyorum; zira şiddetli bir zehir gibi derinin altına işlenmiş siper kir ve çamuru hâlâ duruyor. Kimseye göstermeden pantolonuma siliyorum, fakat tam da bir kadına uzatırken yine ıslak ıslak, bu eller.

Orada burada dolaşırken bir topluluğun arasına düşüyorum. Bir hesap müşaviri: «gözünüzün önüne bir getirin:» diye heyecanlanıyor «Devlet başkanı bir semerci! Şöyle bir hayal edin! Sarayda göz kamaştıran bir kabul töreni! Bir semerci tarafından! Gülmekten katılırim ben buna!»

Heyecanından öksürmeğe başlıyor ve bana doğru: «Siz ne dersiniz bu işe, genç savaşı!» diyerek omuzuma vuruyor.

Bu konuda henüz hiç düşünmediğim için, omuz siliyor ve utana sıkıla: «Belki de bir şeyler bilir...» diyorum.

Bay hesap müşaviri, memnunluğundan hopluyor ve karga gibi bir sesle: «Mükemmel!» diyor «Evet, belki de bir şeyler bilir! Hayır dostum, böylesi yaradılıştan olur! Bir semerci olduktan sonra bir terzi veya bir kunduracı neden olmasın?»

Adam, yine ötekilere dönüyor. Gevezeliğine öfke leniyorum; zira kunduracılardan bu derece horlukla söz açması sabrımı taşıyor. Kunduracılar da en aklı başında kimseler kadar iyi askerdiler. Adolf Bethke de kunduracıydı ve bazı binbaşılardan daha iyi anlardı savaştan. Bizler mesleğine değil adama bakardık. Bay hesap müşavirini güvensizlikle süzüyorum. Çevresine vecizeler ve parlak sözler saçmakla meşgul. Okuyup yazmışlığı isterse yutmuş olsun, fakat mesele benî birisinin ateş hattından kurtarmasına dayanırsa, Adolf Bethke'ye güvenirim seve seve.

Sonunda yemeğe oturduğumuza pek memnunum. Boynuna kuğu tüyleri dolamış bir genç kız oturuyor yanıbaşında. Pek de hoşuma gittiği halde sözü nasıl açacağımı kestiremiyorum. Askerlikte pek az konuşulur, hele kadınlarla hiç. Başkaları güle oynaya birbirleriyle görüşüyorlar. Biraz birşeyler kaparım diye, kulak vermeği deniyorum.

Masanın başında oturmakta olan hesap müşaviri, iki ay daha dayanabilseydik savaşın kazanılmış olacağını tam da bu sıra anlatıyor. Bu saçmalardan adeta fenalaşıyorum. Zira, sözün kisası ne cephanemiz ne de insan mevcudumuz kaldığını, her asker bilir. Hesap müşavirinin karşısında oturan bir kadın da, cephede vurulan kocasından bahsediyor ve bunu yaparken, vurulan kocası değil de kendisiymiş gibi, bir tavır takınıyor. Masanın daha aşağısında, tahvillerden ve barış şartlarından konuşuluyor ve hepsi de, bu işlerle meşgul kimselerden daha çok bilirmiş gibi söz ediyorlar. Kemer burunlu birisi, bir dostunun karısı için dedikoduyu öylesine bir sahte aziz merhametliliğiyle anlatıyor ki, pek de gizliyemediği o içten içe memnunluğu için, suratına bardak fırlatası geliyor, insanın.

Lâkırdılardan büsbütün sersemliyor ve söylenenleri artık hiç mi doğru dürüst anlıyamaz oluyorum. Boynuna kuğu tüyleri dolamış olan genç kız, alaycı alaycı, cephede dilsiz mi olduğumu, soruyor.

Ona: «Hayır» cevabını verirken, Kossole ve Tjaden şimdi aramızda oturmuş olmalıydılar, diye aklımdan geçiriyorum; kendi uydurdukları masallara kendileri de inanıp öğünen şu insanlara ne gülerdiler! Fakat boğazıma doğru öyle bir şey tıkanıyor ki, düşündüğümü güzel bir anlatımla ortaya koyamıyorum.

Bereket, tam da bu sırada, ağızda dağılacak kadar nefis bir kotlet getiriyorlar sofraya. Havayı kokluyorum. Halis domuz yağında kızartılmış mükemmel bir domuz

kotleti. Görünüşü bile herşeyi unutturuyor insana. İyi bir parça ele geçirip keyifle çiğnemeğe başlıyorum. Harikulâde lezzetli. Son defa Flanderler'de yemiştım. Yakaladığımız iki domuz yavrusunu, pek tatlı bir yaz akşamı, en son kemiğine kadar silip süpürmüştük. O sırada Katczinsky daha yaşıyordu. Kat, Westhus ve Heie, memleketteki şu insanlardan ne de başka oğlanlardı! Onları öyle yakınım-da görüyor gibi oluyorum ki, etraftaki herşeyi unutup dirseklerimi masaya dayıyorum. Domuzcuklar pek yumuşacıktı. Yanına patates böreği de kızartmıştık. Leer ve Paul Baeumer de vardı... evet Paul da vardı; onlardan gay-rısını ne duyuyor, ne de işitiyorum, artık.. kendimi anıla-ra veriyorum, büsbütün...

Bir kıkırtıyla kendime geliyorum. Masada çıt çıkmıyor. Lina halanın suratı bir şişe kezzap gibi. Yanıbaşım-daki genç kız kahkahasını güçlükle tutuyor. Herkes bana bakıyor.

Birden bütün vücuduma ter basıyor. Tıpkı Flanderlerdeki gibi, kendimden geçmiş bir halde ve dirseklerimi masaya dayayarak oturuyor, parmaklarıma kadar yağ içinde, avuçladığım bir kemiğin ucundaki kotlet kalıntısını, dişliyorum. Benden başkaları, çatal ve bıçakla tertemiz yiyorlar.

Kıpkırmızı kesiliyor ve kemikleri bırakıyorum. Nasıl oldu da böyle kendimden geçtim? Hoş, başka türlüsüne de alışmadık ki! Cephedeyken hep böyle yerdik ve pek pek ya bir çatalımız, ya da bir bıçağımız olurdu; fakat tabak yüzü hiç görmezdik.

Utanma duyguma bir öfke de karışıyor. Savaş tahvilleri üzerine yüksek sesle konuşmağa başlıyan şu Karl amcaya örkeleniyorum; bilgiç sözlerinden pek kucamlanan bütün bu insanlara öfkeleniyorum; ölüm veya yaşamaktan başka bir şeyin bulunmadığını müthiş yıllar sanki hiç mi hiç olmamışcasına boş şeylerle vakit geçiren bütün

şu buradakilere öfkeleniyorum.

Hiç konuşmadan öfkeyle, ne elime geçerse mideye doluruyorum; zira hiç değilse iyice karnımı doyurmak istiyorum. Sonra da, ilk fırsatta dışarıya savuşuyorum.

Fraklı uşak yine gardropta duruyor. Pardesüme uzanırken: «Seni parlak urbalı maymun seni» diye burnumdan soluyorum «sen ve şu içindeki sürü bizim elimize cep-hede bir geçseydiniz!»

Wolf binanın dışında beni bekliyor. Üstüme doğru sıçrayınca: «Gel, Wolf» diyorum ve müthiş can sıkkınlığının nedeninin, şu kotlet tersliği değil de burada halâ hissedilen o kendini beğenmişlik havası olduğu, birden kafama dank ediyor.

«Gel, Wolf!» diye tekrarlıyorum «burada bize göre insan yok. Bütün Tommyler'le ve siperlerdeki bütün o pis Fransızlarla d'aha iyi anlaşabilirdik. Gel, arkadaşlarımıza gidelim! Böylesi daha iyi olacak. İsterlerse yemeği çataksız bıçaksız yesinler ve gırtlaklarını gürültüyle temizlesinler! Haydi, gel!»

Koşmağa başlıyoruz. Köpeğim ve ben koşuyoruz. Gittikçe daha hızlanarak, soluk soluğa, uluya uluya ve gözlerimizden kıvılcımlar saçarak, çılgınlar gibi koşuyoruz.

İsterse evren batsın! Biz yaşıyoruz ya! Ben ve köpeğim Wolf yaşıyoruz ya!»

V

Ludwig Breyer, Albert Trosske ve ben okulun yolunu tuttuk. Dersler yeniden başlayacak. Öğretmen semineri öğrencisi olan bizler için özel sınav yoktu. Liseden savaşa katılanlar için daha uygun şartlar vardı. İçlerinden çoğu, ya askere giderken, ya da izinli oldukları sırada özel oirer

sınavdan geçirilmişlerdi. Fakat bunu yapmamış olanların şimdi yeniden sınıflarına dönmesi gerekiyor.

Katedralin önünden geçiyoruz. Kubbelerin okside olmuş bakırdan yeşil yeşil levhaları sökülüp yerine gri renkte adi karton kaplanmış. Küflü ve aşınmış bozulmuş bir görünüşleri var; kiliseye bir fabrika görünüşü vermişler. Bakırdan levhalar, mermi yapmak için eritilmiş.

Albert: «Ulu tanrım böyle bir şeyi rüyasında bile görmemiştir.» diyor.

Katedralin batı yanında küçük bir yan sokakta, bizim iki katlı seminer binası bulunuyor. Lisenin yan yüzüne karşı. Arkada da, ırmak ve ıhlamurlu su hendekleri var. Asker olmazdan önce bu yapı bizim bütün dünyamızdı. Sonra siperler bizim dünyamız oldu. Şimdi yine buraya döndük. Fakat burası bizim dünyamız değil artık. Siperler daha ağır bastı.

Lise binasının önünde, oyun arkadaşlarımızdan Georg Rahe'ye rastlıyoruz. Üsteğmen ve bölük komutanıydı, fakat izinli gittiği zaman kafayı çekip tenbel tenbel oturmuş ve sınavı düşünmemişti. Şimdi bu yüzden, önce iki defa da kaldığı, lise ikiye devamı gerekiyordu.

Karşıdan doğru: «George» diye sesleniyorum «cepheyken Lâtinceyi yuttuğun doğru mu?»

Gülüyor ve uzun bacaklarını aç aç liseye doğru yürürken, arkamdan: «Gözünü aç da hal ve hareketten dört alma!» diye sesleniyor.

Savaşın son altı ayında havacıydı. Dört İngiliz uçağı düşürmüştü; fakat Pythagor'un tezini ispat edebilecek duruma geldiğini sanmam, halâ.

Seminere doğru yolumuza devam ediyoruz. Sokak, uniforma dolu. Çoktan unutulmuş yüzler ve yıllardanberi hiç duyulmamış adlar çıkıyor, karşımıza. 17 Kasım'da diz kapağı parça parça olmuş bir halde geriye taşıdığımız Hans Waldorf, topallıyarak yanımıza geliyor. Üst baldırı

kesilmiş ve yerine menteşeyle tutturulmuş ağır bir takma bacak takılmış, yürürken müthiş gürültü çıkarıyor. Kurt Leipold da ortaya çıkıyor ve gülerek kendisini: «Demir yumruklu Götz von Berlichingen» diye taktim ediyor. Onun da sağ kolu takma. Sonra, okul dış kapısının köşesinden doğru gelen birisi yaklaşıp, boğuluyormuş gibi bir sesle: «Beni tanıyamadınız, herhalde?» diyor.

Eğer yüz demek yerindeyse, yüzüne bakıyorum. Alın boydan boya, geniş ve kırmızı bir yarayla kaplı. Yara sol göze kadar. Et o kısımda öyle toplanmış ki, iyice çukura batan göz küçücük kalmış. Amma hiç değilse kurtulmuş. Sağ gözü yerinde donuk bir cam parçası var. Burun yok, yerini bir kara bez örtüyor. Bezin altından aşağıya doğru uzanan yara, ağzı iki yerinden ikiye bölüyor. Ağız büzülüp çarpıldığı için konuşmayı anlaşılmasız bir hale getiriyor. Dişler de takma, köprüyeri görünüyor. Gurultulu ses: «Paul Rademacher.» diyor.

Şimdi onu tanıdım. Çizgili gri esvabı var, sırtında.

«Günaydın, Paul. Ne âlemdesin?»

Dudaklarını germeğe çalışarak: «Gördüğün gibi!» diyor «iki kürek yedim suratıma» ve iki parmağı kopmuş elini kaldırarak: «Bu da cabası» diye ekliyor. Tek gözü hüzünlü hüzünlü ışıldıyor. Öteki göz, donuk ve hareketsiz.

«Öğretmen olup olamayacağımı bilsem, hiç değilse! Konuşmam berbat. Söylediklerimi anlıyabiliyor musun ki?»

Lâf olsun diye: «Çok güzel anlıyorum.» cevabını veriyorum. Hem daha başka imkânlar da var. Yeniden bir ameliyat yaptırılabilir, muhakkak.»

Omuz silkiyor ve susuyor. Pek fazla ümitliye benzemiyor. Olsaydı hemen yaparlardı, herhalde.

Willy, en son olayları anlatmak için yanımıza geliyor.

Borkmann'ın ciğerden aldığı yaradan kurtulamadığını ondan öğreniyoruz. Zavallı üstelik tek vereme'de tutulmuş.

Henizde, omuriliğinden aldığı yara yüzünden ömrü boyunca tekerlekli sandalyeyle dolaşacağını öğrenince, kendisini vurmuş. Bunda şaşılacak birşey yok. Aramızda en iyi top oynıyan oydu. Meyer, eylülde ve Lichtenfeld hazıranda vurulmuş. Lichtenfeld cepheye gideli sadece iki gün olmuş!

Birden şaşıyoruz. Ufak tefek ve çirkin birisi duruyor, önümüzde.

Willy, ihtimal vermiyormuş gibi: «Ne, Westerholt mu?» diye soruyor.

Beriki: «Elbette!» cevabını veriyor. «Ne sandandı mantar suratlı herif?»

Willy hayretler içinde: «Ben seni öldü biliyordum» diyor.

Westerholt; Keyifli keyifli: «Henüz ölmedik» diye karşılık veriyor.

«Fakat ben gazetede okudumdu.»

Beriki: «Yanlı ş bir ilândı o» diye sırtıyor.

Willy: «Bundan böyle insan hiç bir şeye inanamayacak» diye başını sallıyor «oysa yılan çıyanlara çoktan ziyafet oldun sanmıştım ben!»

Westerholt, kendini beğenerek: «Önce sen!» diyor «Sonra ben. Kızıl saçlılar fazla yaşamaz.»

İçeriye giriyoruz. Saat onda tereyağlı ekmeğimizi yediğimiz avlu, karatahtalı tahta sıralı dersaneler, koridor-da iki sıralı kasket çengelleri.. hepsi, hepsi de tıpkı eskiden olduğu gibi; fakat bize bambaşka bir âlemdenmişler gibi gözüküyorlar. Sadece yarı karanlık odaların kokusunu yine tanıyoruz; fazla sert olmamakla beraber, kışla kokusunu andıran bir koku.

Müzik salonunda büyük org parılıyor. Orgun sağında öğretmenler topluluğu duruyor. Direktörün kürsüsünde deri benzeri yapraklı bitkiler bulunan iki saksı var. Önde, kokartlı bir çelenk asılı. Direktör fark giydiğine göre bir tören yapılacak.

Hep bir araya toplanıyoruz. Ön sırada durmağa hiç kimse hevesli değil. Sadece bizim Willy, orada hiç çekinmeden yer buluyor kendine. Kafası, salonun yarı aydınlığında, genelevlerin kırmızı feneri gibi ışıyor.

Öğretmenler topluluğunu gözden geçiriyorum. Eski-den bizler için başka insanlardan daha çok anlamlıydılar; sadece büyüklerimiz olduğundan değil, fakat onları zaman zaman alaya da alsak, aslında yine de bir inanç beslediğimizden böyleydi. Bu gün ise gözümüzde sadece birkaç yaşlı insandılar ve onlara, dostça da olsa, tepeden bakıyorduk.

Şimdi orada durmaktalar ve bize yine öğretmek istemekteler. Saygıdeğer yanlarının birazından vazgeçmeğe hazır oldukları yüzlerinden okunuyor. Fakat bizlere ne öğretebilirler, bundan böyle? Biz hayatı şimdi onlardan daha iyi tanıyoruz; sert, kanlı, zâlim ve taş yürekli bir başka bilgi elde ettik. Bugün biz onlara öğretebiliriz, amma kim ister bunu! Şimdi müzik salonu bir baskına uğrasa, tavşan gibi ürkek ve şaşkın oradan oraya sıçrardılar da bizlerden hiç birinin aklı başından gitmezdi. Gereken tedbirleri sakın ve kararlı hemen alırdık. Yani, bize engel olmasınlar diye onları tecrit ederdik ve savunma başlardı.

Direktör, boğazını temizleyip bir nutka hazırlanıyor. Ağzından süslü ve parlak sözler dökülüyor. Çok iyi bir konusunu olduğunu kabul etmeli. Birliklerin yiğitçe boğuşmasından, savaştan, zaferden ve cesarettten söz açıyor. Fakat bütün bu yaldızlı sözlere rağmen, yine de bir kıskırtma seziyorum; Belki de yaldızlı kelimeden dolayı bu böyle! Zira olup bitenler hiç de parlak ve süslü değildi. Ludwig'e bakıyorum; o da bana bakıyor. Albert, Waldorf, Westerholt, Reinersmann ve hepsi öyle! Söylenenler hoşlarına gitmiyor.

Direktör, kendisini büsbütün kapıp koyuveriyor. Şimdi, cephedekilerin yiğitliğini ögmekle kalmıyor, memieketekilerin sessiz kahramanlığından da söz açıyor: «Biz bu-

rada kalanlar da, sorumluluğumuzu tam mânasıyla yerine getirdik» diye başlayıp devam ediyor «sıkıntıya girdik ve askerlerimiz için açlığa katlandık. Yüreğimiz ağzımıza geldi ve tirtir titredik. Çetin günler yaşadık. Hatta bizler, cephedeki kahramanlarımızdan daha da çetin anlar yaşadık, denilebilir...»

Westerhold: «Hoppala!» diyor. Bir mırıldanma oluyor. İhtiyar, bizlere doğru yan yan bakıp: «Fakat» diye devam ediyor «yaptıklarımızı bu biçimde kıyaslamamalıyız, sanırım. Sizler ölümün tunçdan yüzüne korkusuzca baktınız ve büyük görevinizi yerine getirdiniz. Ve en son zafer her ne kadar silâhlarımızın olmadıysa da, şimdi bize düşen çetin bir sınav geçirmekte olan vatanımızın yardımına daha büyük bir istekle koşmaktır. Her çeşit düşman kuvvetlere rağmen yeni baştan kurmalı ve bunu yüzyılların ötesinden zamanımızın karmaşıklığına «Her türlü zora rağmen dayanmalı!» diye uyarın büyük üstadımız Goethe'nin demek istediği anlamda başarmamız gerekiyor.

İhtiyarın sesi bir perde alçalıyor. Ses şimdi çok parlak ve hoş. Karalar giyinmiş öğretmenler yığını bir ürperti geçiriyor. Yüzlerinde birlik ve ciddilik okunuyor. Direktör: «Fakat» diye devam ediyor «Vatan müdafaası için sevinçle koşan ve şeref meydanlarında kalan okulumuz öğrencilerinin hatırasını bilhassa anmalıyız. Yirmi iki arkadaş aramızda değil artık! Yirmi iki savaşçı askerliğin şerefli ölümüne ulaştı. Yirmi iki kahraman, yabancı topraklarda ve savaşın gürültüsünden kurtulmuş olarak istirahat etmekte ve yeşil çayırlar altında ebedi bir uyku uyumaktadırlar...»

Tam bu sırada, kısa ve gürültülü bir kahkaha yükseliyor. Müthiş alınan direktör, sözünü yarıda kesiyor. Kahkaha, bir elbise dolabı gibi ayakta dikilen Willy'den geliyor. Öfkesinden yüzü kıpkırmızı olmuş.

Willy: «Yeşil çayırlar.. yeşil çayırlar..» diye söyleni-

yor «mermi çukurlarının çamurlarında, parça parça olmuş ve batağa saplanmış bir halde yatıyor, onlar. Yeşil çayırlar ha! Biz buraya şarkı dersine gelmedik!» ve kollarını fırtınada bir rüzgâr değirmeni gibi hareket ettirerek: «Kahramanca ölüm ha!» diye devam ediyor «Neler de hayal ediyorsunuz! Küçük Hoyer'in nasıl can verdiğini bilmek ister misiniz? Bütün gün tel örgüde asılı kaldı ve feryat etti; barsakları makarna gibi karnından fırlamıştı. Sonra bir isabet daha aldı ve parmakları uçtu. İki saat sonra bacağının bir parçası uçtu. O hâla ölmemişti ve sağlam kalan eliyle, barsakları içeriye itmeğe çabalıyordu. Ancak akşama doğru işi tamamdı. Akşam üstü yanına gidebildiğimizde, kalbur gibi delik deşik olmuştu. Cesaretiniz varsa, anlatın onun nasıl öldüğünü, anasına!»

Direktör Trosske: «Bay direktör» diye başlıyor «biz buraya, zaferi maalesef kazanamamışsak da görevimizi iyi başardığımızı sizden dinlemeğe gelmedik. İçine sıçarız töyle işin.»

Direktör ve onunla beraber bütün öğretmenler sarılıyorlar birden. Müzik salonu sallanıyor. Org titriyor. Direktör, öfkeyle: «Hiç değilse deyimlerinizde...» diye bir şeyler söylemeği deniyor.

Albert: «Bir daha da sıçayım, iki defa da!» diye tekrarlıyor «cephede kullandığımız her üç sözden biri muhakkak buydu. Yıllarca. İnşallah anlamışsınızdır şimdi! Cephe işler, sizin bütün saçmalarınızı unutturacak kadar berbatlaştığı zamanlar, dişlerimizi sımsıkı bastırıp, lok canına olsun derdik ve işler yine yoluna girerdi. Olup bitenlerden hiç birinin farkında olmamışa benziyorsunuz! Şimdi buraya gelenler akıllı uslu öğrenciler değil; karşınızda askerler var!»

İhtiyar: Fakat baylar, bir yanlış anlaşma» diye yalvarıyor, adeta «bir yanlış anlaşma...»

Sözünün sonunu getiremiyor. Helmuth Reinersmann

tarafından sözü ağzına tıkanıyor. Reinersmann, Yser cephesinde yaralanan kardeşini sırtladığı gibi şiddetli bir ateş altında geriye taşımış, fakat sargı istasyonuna ancak ölüsünü getirebilmişti.

Reinersmann: «Siz burada nutuk atasınız diye vurulmadı, onlar» diye köpürüyor «Onlar bizim arkadaşımız ke sin bakalım traşı! Biz razı değiliz, buna!»

Büyük bir kargaşalık oluyor. Dehşete kapılmış olan direktör müthiş bir şaşkınlık içinde. Öğretmenler, ürktülmüş bir tavuk sürüsünden farksız. Kılı kıpırdamayan iki öğretmen var aralarında yalnız. Onlar da askerden dönenler.

İhtiyar, bizleri ne yapıp yapıp yatıştırmağı deniyor. Zira sayımız çok. Willy de tam önünde dikilmiş kıyameti koparıyor. Hem, bu gözü dönmüş heriflerin daha neler yapacağını Allah bilir; hatta az sonra cepelerinden birer el bombası bile çıkarırlar. Direktör, bir baş meleğin kanatlarını hareket ettirmesi gibi, kollarını durmadan sallıyor. Fakat kimsenin aldıracağı yok.

Ne varki, kargaşalık yine de birden bire duruluyor. Ludwig Breyer'in ilerlediği görülüyor. Etraf sessizleşiyor. Ludwig, tane tane konuşmasıyla: «Bay direktör» diye başlıyor «Sizler savaşı kendinize göre tanıdınız. Yani: dalgalanan bayraklar, coşgunluk ve marşlar. Fakat sizler savaşın sadece, istasyona kadar olan kısmını, cepheye hareket edinceye kadar olan yanını gördünüz. Sizi bu yüzden paylıyacak değiliz. Biz hepimiz de tıpkı sizler gibi düşünmüştük. Fakat bu arada bizler savaşın öteki yanlarıyla da tanıştık. 1914 yılının aşırı heyecanı, bu öteki yan karşısında çabucak siliniverdi. Buna rağmen dayandık. Zira daha derin anlamlı bir başka şey vardı bizleri dayandıran. Biz onu cepheye gittikten sonra öğrenmiştik. Sorumluluk dediğimiz bu duyguyu sizler bilmezsiniz, hem bu konu hakkında öyle uzun boylu çene çalınmaz da!»

Ludwig bir an, önüne bakıyor. Sonra, elini alnında do-laştırıp: «Sizlerden hesap istiyecek değiliz» diye sözlerine devam ediyor «bundan saçma bir şey de olamazdı; zira olup biteceklerden hiç kimsenin haberi yoktu. Fakat siz-den de, bu şeyler üzerine bizlere yine akıl öğretmeğe kal-kışmamanızı istiyoruz. Heyecanla askere gittik; vatan ke-limesi dudaklarımızdaydı. Sessizce memlekete döndük: fa-kat bu defa vatan kavramı yüreklerimizdeydi. İşte bun-dan dolayıdır ki, sizlerin susmasını rica ediyoruz şimdi. Bırakın büyük lâfları. Bizlere uygun değil artık. Ölmüş a-r-kadaşlarımıza da uygun düşmüyorlar. Onları ölerken gör-dük. Hatıra öylesine yeni ve yakında ki, onlar üzerine si-zin yaptığınız gibi konuşulmalara katlanamayız.. Onlar, bu sözlerinizden daha anlamlı şeyler uğrunda öldüler.

Çıt çıkmıyor. Direktör, ellerini birbirine kenetliye-rek, usulca: «Fakat, Breyer» diyor «biz de böyle düşün-memiştik...»

Ludwig, susuyor.

Direktör, bir süre sonra: «Şu halde» diye devam edi-yor «ne istediğinizi siz kendiniz söyleyin bana.»

Birbirimize bakışıyoruz. Ah, böyle bir cümlede söy-liyecek kadar kolay olsaydı!. İçimizde tek kuvvetli bir duygu, belli belirsiz, kabarıyor. Fakat bunu anlatabilecek kelimeleri hemen bulamıyoruz. Belki de ilerde birgün o kelimeleri de buluruz.

Bir sessizlikten sonra, Westerholt'un, etrafı ite kaka ilerleyip direktörün önüne dikildiği ve: «Pratik şeylerden konuşalım» diye başladığı görülüyor «şu sıra en çok buna ihtiyaç var. Bizler için ne düşünüyorsunuz.?

Okul sıralarına yeniden dönmesi gereken yetmiş as-ker duruyor burada. Size hemen haber vereyim ki, öğret-tiklerinizden hepsini unuttuk; burada fazla kalmağa da

hiç istekli değiliz.»

Direktör kendini toparlıyor. Bu işler için üstünden henüz tâlimat almadığını açıklıyor. Bu bakımdan şimdilik eski sınıflarımıza dağılmamız gerektiğini söylüyor. Sonradan elbette bir çare düşünülür.

Mırıltılar ve kahkalar, cevaplandırıyor direktörü.

Willy öfkeyle: «Ömrümde askerlik etmemiş çocuklara aynı sıraya oturup» diye başlıyor «bildiğimiz bir soru olunca uslu uslu parmak kaldıracağımıza siz de inanmazsınız, herhalde.! Biz birbirimizden ayrılmayacağız.»

Burada işlerin ne tuhaf olduğunu ancak şimdi iyice anlıyoruz. Ateş etmemize, süngülememize ve öldürmemize yıllar yılı izin verildi; şimdi ise, o işlere başlarken ikinci sınıfta mı yoksa üçüncü sınıfta mı bulunduğumuza önem veriliyor. Kimimiz şimdiden ikinci, kimimiz de henüz bilinmeyen bir sınıfı göze almalıyız.. Burada böyle farklılara önem veriliyor.

Direktör, askerler için özel kurslar açma teklifi yapacağına söz veriyor.

Albert Trosske: «Bunun sonucunu bekliyemeyiz.» diye kestirip atıyor«İş kendimizin halletmesi daha iyi olacak»

Direktör hiç bir şey söylemiyor ve sessizce, kapıya doğru yürüyor.

Öğretmenler, direktörün arkasından gidiyorlar. Bizler de paldır küldür çıkıyoruz. Fakat toplantıyı pek sessiz bulmuş olan Willy, kürsüde duran iki saksıyı da alıp yere fırlatmağı unutmuyor. Biryandan da, acı acı: «Zerzevattan hoşlanmıyorum, nasıl olsa» diyor ve çelengi de Westerholt'un kafasına geçiriyor:

«Çorbalarını yaparsın...»

Puro ve Pipo dumanlarından göz gözü görmüyor. Li-

senin savaşı katılmış öğrencileriyle oturmuş, çare düşünürüz. Yüzden fazla asker, on sekiz teğmen ve otuz kadar onbaşı ve çavuş varız.

Okul nizamlarına dair eski bir defter getirmiş olan Westerholt, bazı yerlerini yüksek sesle okuyor. Fakat her paragraftan sonra bir kahkaha koptuğu için, pek ağır ilerleyebiliyor. Bütün bunların bir zamanlar bizler olduğunu bir türlü aklımız almıyor.

Sınıf öğretmenimizin özel izni olmadan akşamları yediden sonra sokağa çıkılamıyacağına dair olan kısım Westerholt'u pek eğlendiriyor. Fakat Willy: «Sen bu konuda hiç ağzını açma bakalım!» diye onu susturuyor. «Herkesten daha çok sen rezil ettin, kendi sınıf öğretmeni. Cephede vurulduğun haberi gelsin, yufkayürekli direktör anma nutkunda senden bir kahraman ve örnek bir öğrenci diye söz açsın, ve bütün bunlardan sonra sen de kalk, hiç utanıp sıkılmadan, canlı olarak gerigel! İhtiyar şimdi ne yapacağını şaşırıp kaldı. Seni ölü sanıp da bağışladığı herşeyi şimdi geri alması gerekiyor; cebirde de kompozisyonda da eskisinden daha parlak olmadığını ortada.»

Bir öğrenciler komitesi seçiyoruz; zira öğretmenlerimiz sınav için kafamıza birşeyler sokuşturacak kadar iyi yürekli de olsalar, biz onlar tarafından yönetilmek istemiyoruz, bundan böyle. Bizim okuldakiler için Ludwig Breyer, Helmuth Reinersmann ve Albert Trosske'yi, lisedekiler için de George Rahe ve Karl Bröger'i seçiyoruz.

Sonra, üç temsilci daha seçiyoruz; okul süresi ve sınavla ilgili isteklerimizi savunmak için yarın vilayet makamlarına ve bakanlığa gitsinler diye. Bu iş için Willy, Westerholt ve Albert seçiliyor. Sağlık durumu onlarla yolculuk edecek kadar düzelmemiş olan Ludwig'i göndermek doğru olmayacak.

Yanımızda bol bol bulunan asker kimlik kağıtların-

dan ve parasız yolculuk karnelerinden veriyoruz, üç temsilcimize. Bunları imzalayacak teğmen ve askerlik şûrası üyelerinin sayısı da eksik değil, aramızda.

Helmuth Reinersmann, işinin dış görünüşüne de önem veriyor. Böyle olduğu için de, Willy'yi, dışardan yürüttüğü esvabı burada bırakıp yolculukta yamalı ve kurtun delikleri görünen bir elbise giymeğe zorluyor.

Willy, alınarak: «Neden?» diye soruyor.

Helmuth: «Böylesi» diye açıklıyor «örümcek kafalı kırtasiyecilere aklıbaşında ve ciddi yüzlerce nedenden tesirli olur.»

Willy, ayak diyor. Pek fazla şişindiği esvabıyla büyük şehir kahvelerinde gösteri yapmak niyetinde olduğundan: «Okul meclisinin masasına şöyle kuvvetlice bir yumruk indirdim mi» diyor «yine aynı tesiri yapar.»

Fakat Helmuth, laftan anlamıyor ve: «Willy» diyor «Herşeyleri kırıp geçirmemiz doğru değildir. Bu adamlara günün birinde işimiz düşecek. Sırtında yamalı bir esvap varken masalarına indireceğin bir yumruk sayesinde, yeni bir urba ile aynı hareketi yaptığından çok daha yararlı olursun hepimize. Herifler böyledir. inan bana!»

Willy razı oluyor, Helmuth, şimdi de Alwin Westersholt'a dönüp onu süzüyor. Görünüşünü pek yavan bulmuş olacak ki, Ludwig Breyer nişanlarını ona takıyor ve «Bir müşaviri böylelikle daha iyi yola getirirsin» diye ekliyor.

Albert'e böyle bir şey gerekli değil. Zira göğsünde bir sürü hırdavat var, uçler şimdi tam teçhizat. Helmuth, yaptıklarını gözden geçirerek: «Mükemmel» diyor «haydi bakalım. Bir cephe kurdunun ne demek olduğunu göster, şu şalgam suratlı heriflere!»

Keyfi yerine gelmiş olan Willy: «Bundan yana güvenebilirsiniz.» diyor.

Puro ve pipo dumanlarından gözgözü görmüyor. İstekler, düşünceler, birbirlerine karışıyor. Sonuçlarının ne

olacağını tanrı bilir. Burada oturmakta olan yüz asker, onsekiz teğmen, otuz onbaşı ve çavuş, yaşamağa yeniden başlamak istiyor. Her biri, en çetin saldırı şartları altında bir bölüğü ateş hattından pek az kayıpla geçirebilir. Herbiri, geceleyin siperlerde: «Geliyorlar» sesi yükseldiği zaman ne yapması gerektiğinde bir an tereddüt etmez. Herbiri sayısız felaket günlerinde pişip tam birer asker olmuştur. Bunun ne fazlası, ne de eksigi var.

Fakat barışta? Barışa yarar mıyız? Hem bizler, askerlikten gayri birşeye uygun düşer miyiz, bundan böyle?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

İstasyondan geliyorum, Adolf Bethke'yi görmeğe gidiyorum. Evini hemen tanıyorum; cephedeyken pek anlatmıştı.

Yemiş ağaçlı bir bahçe, Elmaların hepsi toplanmış, ağaçların altında çimenlerde duruyor. Daha kapının önünde kocaman bir kestane ağacı var. Ağacın altı kırmızımtırakla kahverengi arası yapraklarla silme dolu. Ağacın altında duran taştan masa ve sıra da öyle. Yarılmış ve dikenli kabukların kırmızımsı beyazlığı ve kabuktan düşmüş kestanelelerin kahverengi parıltısı, yapraklar arasında ışıldıyor. Bir kaçını elime alıyor ve mavun gibi parlak kabuğu, alt tarafından doğru uzanan filiz kısmına takıyorum. Böyle şeyler de varmış bu dünyada, diye aklımdan geçiriyor ve çevreme bakıyorum. Demek, böyle şeyler varmış halâ.. Bu renkli ağaçlar, mavi dumanlara bürünmüş bu ormanlar, barut dumansız ve zehirli gaz kokusuz rüzgârların yaladığı bu tarlalar, yeni sürülmüş yağlı toprakların sert kokuları cephanе arabaları yerine sapan çeken atlar ve onların ardında, yuvasına dönmüş, silahsız, fakat elbiseleri halâ sırtlarında, çift süren insanlar.

Güneş, bir koruluğun üstündeki bulutların arkasına, gizlendi, fakat ışıklar bulutları yine de yer yer deliyor. Çocukların renk renk uçurtmaları gökyüzünde pek yükseklerde süzülüyordu. İnsanlar güçlü güçlü soluk alıyorlar Taze hava ciğerlere serin serin doluyor ve yine boşalıyor. Ne bataryalar, ne de mayınlar var burada bundan böyle. Göğsü bastıran arka çanta ve mideyi sıkan palaska kayışı da yok. Tetikte yaşamak ve içe işlemiş olan o çevreyi kollamak gibi duygular da, unutulup gitti. Her men yere kapaklanıp boylu boyuna serilerek dehşete ve ölüme gidebilecek olan o yürüyüşle sürünme arası yol alıştan da kurtulduk. Her çeşit tasadan uzak olarak özgür ve dimdik yürüyorken şu anın gücünü ta içimde duyuyorum. Yaşıyorum ve arkadaşım Adolf'u görmeğe gidiyorum.

Evin kapısı yarı açık duruyor. Sağda mutfak var. Kapiyı vuruyorum. Yüksek sesle, gün aydın, diyorum. Hiç bir kıpırdanma yok. Bir kaç adım ilerleyip bir kapı daha açıyorum. Masanın başında yapıalnız biri oturuyor. Başını kaldırıp bakıyor, Adolf Bethke. Sırtında eski bir üniforma, bakışları yabanileşmiş.

Sevinçle: «Adolf» diye sesleniyorum. «Yahu, duymadın mı? Uyuyordun galiba!»

İstifini bozmadan, elini uzatıyor.

«Seni bir göreyim demiştim de!»

Hüzünle: «İyi etmişsin, Ernst» diyor.

Hayretle: «Bir şeyin mi var, Adolf?» diye soruyorum.

Yanına oturuyorum:

«Yahu, nen var senin böyle?»

Bırak, der gibilerden, bir el işareti yapıyor: «Hiç sorma daha iyi: Fakat sizlerden birinin beni aramasına sevinmedim değil. «Ayağa kalkıyor» Bu yalnızlık deli edecek

insanı...»

Etrafıma bakıyorum. Karısı görünürlerde yok.

Bethke bir müddet susuyor, sonra da :«Geldiğine iyi ettin.» diye tekrarlıyor. Sonra, içkiye ve sigaraya uzanıyor. Pembe dipli kalın bardaklardan birer yudum alıyoruz. Pencerenin arkasında bahçe ve yemiş ağaçlıklı yol var. Rüzgâr esiyor. Bahçe kapısı tıkırdıyor. Köşede duvar ve eskimekten kararmış toplu bir boy saati çalışıyor.

«Şerefe, Adolf...»

«Şerefe Ernst...»

Bir kedi odada usulca ilerliyor, ve dikiş makinesine sıçrayıp mırıldanıyor. Adolf bir müddet sonra konuşmağa başlıyor:

«Ve annemle babam, kayın babamla kaynanam gelip bir sürü laf ediyorlar. Fakat ne onlar beni anlıyor, ne de ben onları. Sanki hepimiz değişmişiz, artık.» Başını kaldırıyor «Ernst, sen beni anlarsın, ben de seni. Fakat ötekilerle aramızda bir duvar var, sanki...»

Ve sonunda herşeyi anlatıyor.

Bethke, sırtında maymunu ve yanında bir torba dolusu en âlasından yiyecek, kahve, çukulata, hatta tam bir elbiselik olduğu halde, eve dönüyor.

Karısına sürpriz yapmak için gayet sessiz yaklaşmak istiyor. Fakat köpek, çılgınca havlıyor ve kulubesini alaşağı edecekmiş gibi oluyor. İşte o zaman Adolf'u hiç bir şey daha fazla alıkoyamıyor ve elma ağaçları boyunca koşuyor. Yol kendi yolu, ağaçlar kendi ağaçları, ev kendi evi, kendi karısı. Kalbi şiddetle çarpıyor, Kapıyı açıyor, ve derin derin soluyor ve içeriye dahyor:

«Marie...»

Bethke, karısını görüyor. Bakışları onu hemen yakaladı. Loşluk, baba ocağı, saatin tik tak'ları, masa, kocaman sandalye Bethke'yi sarıverdi; karısına yaklaşmak istiyor. Fakat kadın geri geri kaçıyor ve bir hayalet gör-

müş gibi, bakışlarını hiç ayırmadan ona bakıyor.

Bethke henüz bir şeylerin farkında değil, gülerek:

«Bu kadar korktun mu?» diye soruyor.

Kadın, ürkek ürkek: «Evet» diyor.

Bethke, heyecandan titreyerek: «Bir çaresi bulunur Marie» cevabını veriyor. Şimdi odasındadır ve etrafındaki her şeyin titrediğini sanmaktadır. Bu odayı görmiyeli pek çok zaman oluyor.

Kadın: «Senin dönmüş olduğunu bilmiyordum da» diyor. Dolaba doğru gerilemiş ve gözlerini iyice açmış, erkeği süzüyor. Bethke'nin her yanı bir an için buz gibi oluyor ve ciğerleri daralıyor; utana çekine: «Hiç mi sevinmiyorsun?» diye soruyor.

«Elbet de, Adolf...»

Getirdiklerini hâla yere bırakmamış olan Bethke: «Yoksa bir şey mi oldu?» diye soruşturmasına devam ediyor.

İşte o zaman bütün yapmacıklar sona eriyor. Kadın, başını masaya koyuyor. Herşeyi hemen söylemeli kocasına başkaları söyleyeceğine. Bir erkekle ilişki var arasında. Birden oluverdi, kendi böyle birşeyi hiç istememiş ve hep kocasını düşünmüştü. Şimdi de benim yüzümden ötekini gebertecek.

Adolf, hep ayakta, halâ ayakta. Maymunu sırtından hala indirmediğini sonunda farkediyor. Hayvanın kayışını çözüyor. Öteberisini boşaltıyor. Her yanı titrerken, doğru olamaz, doğru olamaz ki, diye tekrarlıyor. Getirdiklerini boşaltmaya devam ediyor. Elleri arasında ipekli hışırdıyor. Kumaşı kadına doğru tutarak: «Sana getirmiştim de bunu» diyor ve «Doğru olamaz ki, doğru olamaz ki» diye düşünmeğe devam ediyor. Kırmızı ipekli kumaşı şaşkın şaşkın uzatıyor; olup bitenler kafasında herüz yer etmedi.

Fakat kadın ağlıyor ve hiç bir şey işitmek istemiyor.

Bethke, yere oturuyor, düşünüyor ve müthiş acıktığını hissediyor birden. Bahçedeki ağaçlardan toplanmış elmalar ilişiyor gözüne: uzanıp alıyor ve yiyiyor, zira birşeyler yapması gerek.

Fakat sonra elleri gevşiyor ve başına geleni kavırıyor. İçinden doğru müthiş bir öfke kabarıyor, bir şeyler kırmak istiyor ve o herifi aramak için dışarıya fırlıyor

Onu bulamıyor. Meyhaneye uğruyor. Selamlanıyor, ama herkeste bir tedirginlik var; bakışlarını ondan kaçırıyorlar ve çekine çekine konuşuyorlar. Olup bitenlerden haberleri var demek... Hiç bir şey olmamış gibi davranıyor, ama bu hale katlanılmaz. İçkisini bir dikişte yuvarlıyor ve birisi: «Eve uğradın mı?» diye sorarken, oradan uzaklaşıyor. Meyhaneden çıkarken arkasında müthiş bir sessizlik bırakıyor. Çılgın gibi koşuyor, oradan oraya. Böylece vakit bir hayli ilerleyince yine evinin önünde buluyor kendini. Başka ne yapabilir ki, içeriye girmekten gayri. Lamba yanmış, kahve masanın üstünde ve ocaktaki tavada patates kızarıyor. İçinde müthiş bir sızı duyuyor. Her şey yolunda gitmiş olsaydı ne güzel gelecekti bunlar. Masanın üstüne beyaz bir örtü bile yayılmış. Fakat şu sıra bütün bunlar daha da berbatlaştırıyor durumunu .

Karısı orada, ağlaması kesilmiş. Bethke'nin oturduğunu görünce, kahvesini dolduruyor ve patatesle sucuğu masaya koyuyor. Fakat kendisi için tabak hazırlamıyor.

Bethke, karısına bakıyor. Solgun ve küçülmüş. Herşeyler yeniden saçma bir yas havasına bürünüyor. Olup bitenleri hiç mi hiç hatırlamamak, kendi içine kapanmak ve yatağa uzanıp taşlaşmak istiyor. Dumanı tüten kahveyi geri itiyor, patatesleri de. Kadının ödü patlıyor. Başına geleceği biliyor.

Adolf, yerinden kalkmıyor, kalkmıyor; başını sallıyor, sadece ve: «Buradan git, Marie...» diyor.

Kadın mı? Bir kâşınk vermiyor, şanın omuzuna koyuyor, patates tavaşını yine ona doğru itiyor ve ürkek ürkek: «Ye bari, Adolf...» diyor ve gidiyor. Kadın gidiyor, ayaklarının ucuna basarak sessizce uzaklaşıyor, kapı arkasından kapanıyor, dışarıda köpek havlıyor, rüzgâr pencerenin çevresinde ıslık çalıyor. Bethke yapıyaldır.

Ve sonra gece oluyor.

Siperden gelen bir adam böyle yapıyaldır birkaç gün evde kalırsa, sinirleri harap olur.

Adolf, o herifi enseleyip kemiklerini kırmak istiyor, ama beriki tam zamanında işi farkedip ortadan kaybolmuş. Adolf pusuya yatıp her yerlerde onu arıyor; fakat ele geçirmesine imkân yok ve bu durum büsbütün koyuyor.

Sonra kaynanasıyla kayın babası ortaya çıkıyor ve düşünüp taşınmasını söylüyorlar; karısı aklını başına toplıyalı epeyce oluyor, dört yıl yalnızlık dile kolay, kabahat o herifteydi, hem savaş yıllarında daha neler neler oldu...

Adolf, suratıma bakıyor: «Ne yapmalı ki, Ernst ..?»

«Hey Allah belasını versin be» diyorum «Bu derece berbat...»

«Demek bunun için eve dönmüşüm, Ernst...»

Kadehleri dolduruyorum ve içiyoruz. Evde puro sigarası kalmadığı ve Adolf da alışverişe çıkmak istemediği için gidip ben alıyorum. Adolf tiryakidir, purosunu bulursa daha kolay katlanır. Bunu bildiğinden «Ormanda sü-kûn» marka kalın ve küt purolardan bütün bir kutu satın alıyorum. Katışıksız kayın ağacı yaprağından ama, hiç yoktan iyidir .

Eve dönünce bir ikinci insan daha buluyorum, odada

ve karısı olduğunu hemen farkediyorum. Dik duruyor ama, omuzları düşük. Kadınların sırt kısımlarında her zaman için bir dokunaklılık vardır. Kadın sırtlarının çocuğumsu bir tarafı vardır. Her zaman ve onlara büsbütün dargın olunamaz, Enseleri yağ bağlamış şişkolar, bunun farkında elbette.

Günaydın diyor ve kasketimi çıkarıyorum. Kadın, cevap vermiyor. Puroları Adolf'un önüne koyuyorum, fakat bir tane bile almıyor. Saatin tik tak'ları duyuluyor. Pencerenin dışında kestane yaprakları uçuyor, bazı bazı bir tanesi pencereye doğru hışır hışır yaklaşıyor ve rüzgârın baskısıyla cama yapışıyor. Bir sapta birleşmiş topraklı kahverengi beş yaprak, dışarının gergin ve uzanan ellerini, sonbaharın kahverengi ellerini, içeriye uzatıyor gözdağı verircesine

Adolf, sonunda kımıldanıyor ve benim tanımadığım bir sesle: «Haydi, gitsene Marie...» diyor.

Kadın, söz dinleyen bir okul çocuğu gibi yerinden kalkıyor, önüne bakıyor ve gidiyor. Bu yumuşak sırt ve dar omuzlarla nasıl kabil oluyor bütün bu işler ?

Adolf, hüznle: «Böyle gelip şurada oturuyor ve hiç bir şey söylemeden bekleyip yüzüme bakıyor.» diyor «Ona acıyorum, fakat şimdi karısına da acıyorum. Birden: «Adolf» diyorum «onu al ve şehre git, burada kapanıp kalmaktansa...»

İstemiyor bunu. Dışarda köpek havlamağa başlıyor. Kadın şimdi bahçe kapısından çıktı. Anasının babasının yanına dönüyor.

Adolf'a «yine buraya mı gelmek istiyor?» diye soruyorum. Başıyla doğruluyor. Daha fazlasını sormuyorum. Bunu kendi halletsin. Bir daha «Sen de gelsen» diye deniyorum.

«Bir başka defa, Ernst...»

«Bir puro tütür, hiç değilse...»

Kutuyu önüne itip bekliyorum. Bir puro alıyor. Fli-mi uzatarak: «görmeğe yine gelirim, Adolf» diyorum.

Dış kapıya kadar geçiriyor. Bir müddet sonra dönüp el sallıyorum. Parmaklığa dayanmış, duruyor halâ. Ardında akşamın karanlığı var yine, trenden inip te bizden ayrıldığı zamanki gibi. Bizim yanımızda kalmalıymış.. Şimdi yalnız ve bahtsız, bizlerin hiç bir yardımı da dokunmaz, oysa bunu pek isterdik. Ah, cephedeyken pek kolaydı bu... Orada herşey yolundaydı, yeterki hayatta kalınsın.

II

Bacaklarımı uzatmış, başım arkalığa dayalı ve gözlerim kapalı, sedirde dinleniyorum. Yarı uykuda harikulâde düşünceler birbirini kovalıyor. Bilinç uyanıklıkla rüya arasında dağılıyor ve yorgunluk, bir gölge gibi beynimin içine yayılıyor. Yorgunluğun ardından, batarya gümbürtüleri, mermilerin hafiften ışıkları ve bir gaz saldırısını haber veren gonkların tenekemsi gürültüleri, uzak ve belli belirsiz bir rüzgâr gibi esiyor; fakat gaz maskemi araştırmadan, karanlık sessizce geri çekiliyor, vücudumu sımsıkı yapıştırdığım toprak, sıcak ve aydınlık bir duygu önünde eriyor ve yanaklar sedirin kadifesine dokunuyor yine. Evde olduğumu, belirsiz ve derinden, seziyorum. Siperlerin gaz sesleri, annemin masa üzerine dikkatle bıraktığı kap kacağın hafifçe gürültüsüne karışıyor.

Sonra yine karanlık ve karanlıkla birlikte topçunun uğultusu sokuluyor. Ormanlar ve denizler aşarcasına uzaklardan gelen kelimelerin birer ikişer dökülüp yavaş yavaş bir anlam kazandığını ve bana doğru atıldıklarını,

ışitiyorum. Bataryaların derinden derine uğultusuna karşı annemin sesi: «Sucuğu Karl amca gönderdi» diyor.

Annemin sözleri, mermi çukurunun kenarından tam da içeri kayacağım sırada yakalıyorlar beni. Onlarla birlikte de, tok ve kendine güvenli bir yüz, hızla akıp geçiyor gözlerimin önünden. Öfkeyle: «Ah, bırak şunu» derken, ağzımda pamuk varmış gibi oluyorum; yorgunluk etrafımı bir dalga gibi sarmakta öylesine devam ediyor. «Şu budala bok herif..» Sonra düşünüyorum, ve düşünüyorum, gölgeler üstüme atılıp beni sonsuz dalgalarla sarıyorlar, gittikçe daha karanlık ve daha karanlık oluyor...

Fakat bir türlü uyuyamıyorum. Eskiden var olan bir şeyin, biteviye, usul ve madeni bir titreşimin eksikliğini duyuyorum. Yavaş yavaş yine düşünebilir hale döndüğümü hissediyor ve gözlerimi açıyorum. Bakışları dehşet içinde ve yüzü sapsarı olmuş anam, karşımda duruyor ve gözlerini hiç ayırmadan bana bakıyor.

Korkuyla: «Nen var böyle?» diye haykırıp yerimden fırlıyorum. «Hasta mısın?»

Hayır anlamında bir el işareti yaparak: «Hayır, hayır..» diyor «fakat sen böyle şeyler söyleyebilesin!»

Ben ne söyledim acaba? diye kafa patlatıyorum. Ah, sahi, Karl amca için söylediklerim.! Ve rahathyarak: «Fakat anneciğim sen de bu kadar duygulu olma..» diye gülüyorum. «Karl amcanın gerçekten bir vurguncu olduğunu sen de bilirsin..»

Anam, usul sesle: «Bunu demek istememiştim ki ben» diyor «fakat senin ağzından böyle kötü lâflar çıkabileceğini..»

Az önce yarı uykudayken söylediklerimi birden hatırlıyorum. Böyle bir şeyi tam da anamın önünde yapmış olduğumdan utanarak: «Ağzımdan kaçıvermişti» diye özür diliyorum «artık cephede bulunmadığımıza, kendimi-

zi alıştırma gerçektten. Orada kabasaba bir hava hüküm sürerdi. Kaba, fakat içtenlikle!»

Saçlarımı düzeltip uniformanı ilikliyorum. Sonra bir puro arıyorum. Bunu yaparken de, anamın halâ bana baktığını ve ellerinin titrediğini görüyorum.

Şaşırarak duraklıyorum. Hayretle: «Fakat anne, diyerek, kolumu omuzlarına koyuyorum «o kadar kötü zayılmaz! Askerler hep böyledir.»

Anam: «Evet, biliyorum, evet» diye karşılık veriyor «fakat sen.. Sen de böyle olasin..!»

Gülüyorum. Elbet, ben de, diye haykırmak istiyor, fakat birden kendimi toparlıyarak onu serbest bırakıyorum; bir tuhaf oldum. Biraz toparlanmak için kendimi, se-dire atıyorum.

Kaygulu ve tasalı yüzüyle bir ihtiyar kadın duruyor önümde. İşten hafifçe kırışmış yorgun ellerini birbirine kavuşturmuş. Mavi mavi damarlar fırlamış bu eller benim için bu hale geldiler. Eskiden bunları hiç görmüş-değilim; eskiden, pek çok şeyleri de görmüş değilim aslında; zira pek gençtim. Fakat şimdi aklım eriyor; bu zayıf, bu kederli kadın için dünyanın bütün askerlerinden ne diye bambaşka olduğumu kavırıyorum; ben onun çocuğuyum.

Ben onun için hep öyle kaldım; askerken bile. Onun gözünde savaş, tehdit altında çocuğunun canına kıymak isteyen bir canavarlar yığınıydı. Fakat tehdit altında gördüğü kendi çocuğunun da öteki anaların çocukları için aynı derece tehlikeli bir canavar olduğunu hiç düşünmedi.

Bakışlarımı onun ellerinden kendi ellerime çeviriyorum. 1917 mayısında ben bu ellerle bir Fransızı hançerledim. Çılgınca bir korku ve öfkeyle yeni baştan ve yeni baştan hançerlerken, iğrenç bir sıcaklıkla kanlar akıyordu, parmaklarımdan aşağıya. Bunu yaptıktan sonra

dım.

Baharları hendek kurbağa yumurtaları ve yosunlarla dolardı. Küçük ve berrak dalgalarda açık yeşil bitkiler sallanır, uzun bacaklı tuhaf hayvancıklar sazların arasında oradan oraya gider ve aceleci balık sürülerinin incecik gölgesi, güneş ışıklarıyla yer yer yaldızlı kumlara vururdu.

Hava soğuk yer ıslak ıslak. Kavaklar, hendek boyunca uzun diziler halinde. Dalları çıplak, fakat hafif ve mavimsi bir soluk var içlerinde. Günün birinde yeniden yeşerip hışıldayacaklar ve, gençliğimin pek çok anısını kucaklıyan bu toprak parçacığı üzerinde, sıcacık ve mutlu güneş yine doğacak.

Kıyıda çalılıklar arasında geziniyorum. Bir kaç balık hızla dalıp kayboluyor. Kendimi daha fazla tutamıyorum. Hendeğin daraldığı noktada-bacaklarımı gersem durabileceğim-pusu kuruyor ve elimin ayasıyla iki balık yakalıyorum. Kavanozuma koyup seyrediyorum. Sırtlarında diken gibi üç kanat ve göğüslerinde galsamalar bulunan bu kahverengi, küçücük vücutlar, oradan oraya fırdönüyor. Su, billur gibi. Cam kavanozun akisleri oynuyor içinde. Kavanozun ışıklar ve akisler dolu suyu öylesine hoşuma gidiyor ki, soluğum kesiliveriyor.

Kavanozu büyük bir dikkatle elime alıp yoluma devam ediyorum; büyük bir dikkatle tutuyorum ve arada bir içine bakarken, kalbim çarpıyor; gençliğimi şu kavanoza hapsetmişim de şimdi alıp eve götürüyormuşum gibi bir duygu var içimde. İçinde yeşillikler bitmiş bir su birikintisinin kenarına çömeliyorum ve hava almak için ikide bir havaya fırlıyan kareli su kertenkelelerini seyrediyorum. Çamurun içinde kanatlı böcekler dolaşıyor, bir semender dipte ağır ağır yürümeğe çabılıyor ve hiç kılmıdanmıyan bir kurbağanın çürümüş bir kök ardından bakan gözleri, hayretle beni süzüyor. Hepsini seyrediyor-

rum, fakat burada benim görebildiklerimden daha fazlası var. Geçmişin hatırası, hasreti ve mutluluğu var hâlâ burada.

Kavanozumu dikkatle alıp yoluma devam ediyorum; araniyor ve umuyorum. Rüzgâr esiyor. Ufukta dağlar mavi mavi.

Fakat birden müthiş bir korku kaplıyor içimi. Yere kapan, yere at kendini ve korun, nişan alanında tabak gibi ortadasın! Çılgınca bir korkuyla büzülüyorum, önümdeki bir ağacın ardına dayanmak için ellerimi uzatıyorum. Titriyor ve soluyorum, sonra derin derin soluk alıyorum. Geçti. Çekine çekine etrafıma bakınıyorum. Gören olmadı bu halimi. İyice yatışıncaya kadar bir süre daha geçiyor. Sonra, o ara elimden kaymış kavanoza eğiliyorum. Suyu dökülmüş, fakat içindeki balıklar çırpınıyorlar hâlâ. Hendeğe uzanıp kavanoza su alıyorum.

Ağır ağır yoluma devam ediyor ve kafamdaki düşünceleri bir yana itiyorum. Orman yaklaşıyor. Yolun üstünde bir kedi aylak dolaşıyor. Tren yolu tarlaları ikiye bölüp ağaçlıklar arasında kayboluyor. Üstü beton kapalı mükemmel bir sığınak yapılabilir orada, diye aklımdan geçiriyorum. Sonra, şu soldaki hendekler boyunca siperler ve gözetleme postaları ve karşıya da bir kaç makineli tüfek. Hayır hayır, iki tane yeter. Ötekiler ağaçlığa yerleştirilmeli, ki bütün araziye ateş edilebilsin. Düşman topçusuna hedef olmasın diye şu kavakları da kesmeli ve tepenin arkasına bir kaç mayın topu yerleştirmeli. Ondan sonra bırak, istiyen yaklaşsın...

Bir tren düdüğü. Başımı kaldırıp bakınıyorum. Ne yapıyorum ben burada? Gençliğimin kırlarını yine bulabilmek için buraya gelmişim. Oysa, şimdi siperler arasında ilerliyorum. Alışkanlıktan, diye aklımdan geçiriyorum. Kırılıklar değil, saldırmak ya da korumak için top-raklar görüyorum. Tepede eski değirmen, değirmen fa-

lan değil, bir dayanak noktası, orman da orman değil bir topçu yuvası. Cephe bir türlü yakamı bırakmıyor.

Bütün bunlardan silkinmek ve daha eski geçmişleri düşünmek istiyorum. Fakat bunu bir türlü doğru dürüst beceremiyorum. Hem az öncesi gibi keyifli de değilim ve yürüyüşe devamı hevesim kalmadı. Dönüyorum.

Uzakta tek başına dolaşan birisini görüyorum. Bana doğru yaklaşıyor. Georg Rahe.

Hayretle: «Burada ne arıyorsun böyle?» diye soruyor.

«Ya sen?»

Kısaca: «Hiç!» diyor.

«Ben de!» cevabını veriyorum.

Rahe: «Ya şu kavanoz nesi?» diye soruyor ve hafiften alaycı bakıyor. Kızarıyorum.

Arkadaşım: «Utanacak birşey yok!» diyor «Şöyle yine balık avlamak istedin, değil mi?»

Başımınla doğruluyorum.

«Sonra?»

Başımı iki yana sallıyorum.

Rahe, düşünceli düşünceli: «Doğru» diyor «sırtta uniformayla böyle şey olmaz.»

Bir travers yığınağı üstüne oturup sigara içiyoruz. Rahe, kasketini başından alıyor:

«Burada oturup posta pulu değiştirdiğimizi hatırlıyor musun, halâ?»

«Evet, halâ hatırlıyorum. Odunlar güneş altında sert sert reçine ve katran kokardı, kavaklar titreşirdi ve sudan doğru bir rüzgâr esirdi, serin serin. Kurbağa arayışımızı, kitap okuyuşumuzu, yarın üzerine konuşmalarımızı ve ufkun ötesinde usul bir müzik gibi bekliyen hayattan söz açışımızı, herşeyi ve herşeyi, halâ hatırlıyorum.»

Rahe: «Sonra işler daha bir başka oldu, değil mi

Ernst?» diye gülümsüyor; hepimizin dudaklarında beliren acımtrak ve yorgunca bir gülümseyişle: «Cephede balık avlamamız da bir başka türlüydü. Suya bir el bombası atmamızla, yüzme kesesi patlamış beyaz karınlı balıkların üste çıkması bir olurdu. Böylesi daha kolaydı.»

Dalgın dalgın: «Georg» diyorum «nasıl oluyor da burada böyle aylak aylak oturuyoruz ve neresinden başlayacağımızı gerçekten de bilemiyoruz!»

«Bir eksiklik var, değil mi Ernst?»

Başımla doğruluyorum. Göğsüme hafifçe vuruyor: «Bak, söyleyim bunun nedenini sana! Bunu ben de düşündüm...» Ve: «şu karşılar..» diye, önümüzdeki çayırıları işaret ediyor «hayatın ta kendisiydi bizler için. O çiçeklenip geliştikçe biz de büyüyorduk...» Ve başıyla arkaları, uzakları göstererek: «Şu arkamızda da..» diye devam ediyor «ölümün ta kendisi! Hem kedisi ölüyor hem de kendisiyle beraber bizleri azbuçuk tahrib ediyordu» Gülümsüyor yine: «Bir parça onarılmamız gerekiyor. delikanlım.»

Ben: «Yaz olsaydı hiç değilse..» diyorum «yazları herşey daha kolay olur.»

Rahe: «Ondan değil» cevabını verirken ağzından dumandar çıkıyor «Sebebi bambaşka sanırım.»

«Ya ne?»

Omuz silkip kalkıyor ve: «Eve dönelim, Ernst» diyor.

«Ne düşündüğümü söyleyim mi sana?» Bana doğru eğiliyor: «Belki yeniden asker olacağım.»

Afallyarak: «Sen deli olmuştun!» diyorum.

Rahe: «Hiç de değil» diye cevap verirken bir an pek ciddileşiyor: «olup bitenlerin bir sonucu belki de..!»

Olduğum yerde kalıyorum: «Fakat, Georg sen..»

Yoluna devam ederek: «Unutma ki buraya senden bir iki hafta daha önce geldim» diyor ve başka şeylerden

lâf açıyor.

İlk evler görününce, kavanozumdaki balıkları vine hendeğe boşaltıyorum. Balıklar hızla uzaklaşıyor. Kavanozu kıyıda bırakıyorum.

Georg'la vedalaşıyorum. Yol boyunca ağır ağır ediyor. Bizim evin önünde durup arkasından bakıyorum. Söyledikleri üzerimde tuhaf bir tedirginlik bıraktı. Anlatması güç bir şey döneniyor etrafımda; yakalamak isteyince kaçınıyor, ona doğru yürüyünce dağılıyor, fakat sonra arkamdan usulca geliyor ve gözetliyor.

Tuise alanının bodur ağaçları üzerinde kurşun gibi ağır bir gökyüzü var. Ağaçlar yapraksız. Açık kalmış bir pencere rüzgârla vuruyor. Ön bahçedeki dağınık mürrer fidanlarına ıslak ve hüznülük bir alaca karanlık çökmüş.

O yana bakıyorum bütün bunları ilk görüyormuşum gibi oluyorum birden. Öylesine az tanış geliyorlar ki, birden neredeyse tanıyamıyacağım. Anılarımda öylesine parlak ve başdöndürücü yaşıyan çocukluk yıllarımı şu ıslak ve çamurlu çimenlik parçası mıydı saran, gerçekten? Önünde bir fabrika bulunan şu boş ve kuru alan mıydı, baba ocağı dediğimiz ve seyrek aralarla biz cephedekilere dehşet tufanı ortasında tek ümit ve kurtuluş gibi gözüken. İki ölüm arasındaki o pek seyrek aralarla mermi çukurlarının üstünde tatlı ve ağır bir rüya gibi yükselen manzara, şu çirkin evlerin bulunduğu kasvetli sokaktan daha başka bir hayal değil miydi? Düşüncelerimde yaşarken çok daha ışıklı ve güzel, çok daha geniş ve dopdolu değil miydi bu sokak? Yoksa artık hiç bir şey gerçek değil mi, yoksa kanım beni yanılttı ve anılar beni aldattı mı?

İçim ürperiyor. Değişikliğe uğramadan bambaşka

oluverdi. Neubauer'in fabrika kulesindeki saat hep eskisi gibi işliyor ve saat başlarını tıpkı o zamanki gibi vuruyor; akreple yelkovanın nasıl hareket ettiğini görebilmek için gözlerimizi hiç ayırmadan baktığımız zamanlarda olduğu gibi. Georg Rahe'nin bizlere ilk cıgaraları satın aldığı tütüncü dükkânının alçı ağızlıklı zencisi bile yerinde. Karşı taraftaki bakkal dükkânının sabun tozu reklâmları daha duruyor; güneşli havalarda ben ve Karl Vogt, saat camıyla ışık tutup göz yerlerini yakardık. Vitrinin içine bakınca, yanık yerleri bile seçiliyor. Fakat araya savaş girdi ve Karl, Kemmel de vurulalı çok oldu.

Burada böyle neden dolayı kalakaldığımı ve eskiden siperde ve barakalarda hissettiklerimi niçin yine duymadığıma akıl erdiremiyorum. Bolluklar, yürek çarpıntıları, aydınlıklar, parıltılar ve o hiç bir ad verilemeyen şeyler nerede kaldı? Anılarım gerçeklerden daha mı canlıydılar? Yoksa anılar gerçek ve gerçekler, bir zamanlar renk renk bayrakların dalgalandığı birer kuru yapı iskelesi oluncaya kadar ortadan çekilip buruş buruş mu oldular? Geçmişle köprüyü cephe yılları yakıp kül mü ettiler?

IV

Sorular ve sorular. Fakat tek bir cevap yok.

Savaşa katılanların okula devam şartları geldi. Temsilcilerimiz isteklerimizi elde ettiler. Okul süresinin kısaltılması, askerler için özel kurslar ve sınavlarda kolaylık.

İhtilâle rağmen bunları koparmak kolay olmamıştı. Zira bütün bu çöküntü, suyun yüzünde rüzgârın ortaya getirdiği az bir kırıksıklık, sadece. İhtilâl, yayılmadı. Bir-

kaç ileri mevkiin başka ellere geçmesi neye yarar? Bölük komutanı ne kadar iyi niyetli olursa olsun assubaylar istemezse elinden hiç birşey gelemeyeceğini, her asker bilir. Bir bakan da ne denli ileri görüşlü olursa olsun geri kafalı bir müsteşarlar topluluğu karşısında başarısızlığa mahkûmdur. Almanya'da ise, bütün müsteşarlar yerinde kalmıştı. Bu büro Napolyonlarının sırtı yere getirilemez.

İlk dersler başladı. Sıralara çöktük. Hemen hepimiz de uniformalıyız. İçimizden üçü sakallı. Birimiz de evli.

Sıramda, adım kazılı; çakıyla düzgün kazınmış ve içerisi mürekkeple boyanmış. Bunu tarih dersinde yapmış olduğumu bugün gibi hatırlıyorum; fakat yüz yıl geçmiş gibi geliyor yine de! Burada yine oturmak öylesine tuhaf bir duygu! Burada oturmamızla savaş bir geçmiş oluyor ve çevre yeniden ortaya çıkıyor. Fakat çevrenin içinde bizler yokuz artık.

Almanca öğretmenimiz Hollermann geliyor ve ilk olarak, kendince en önemli saydığı işi yapıyor; cepheye giderken bıraktığımız ve halâ burada duran şeyleri geri veriyor. Bunların burada durması, herşeyi yerli yerinde görmek isteyen öğretmen ruhunu rahatsız etmiş olmalı! Sınıf dolabını açıp içinde bulunanları alıyor. Resim tahtaları, resim sehpaları ve en fazla, kalın kalın mavi defter paketleri... kompozisyon ödevleri imlâ, sınıf ödevleri. Öğrenmenin solunda, kürsünün üstünde kocaman bir yığın yükseliyor. Adlar çağırıldıkça gidip defterlerimizi alıyoruz. Willy defterleri bize doğru fırlatırken içindeki kurutma kâğıtları havada uçuşuyor.

«Breyer....» «Burada.»

«Bücker.»... «Burada.»

«Detlefs.»

Sessizlik, Willy: «Öldü» diye sesleniyor.

Detlefs, ufak tefek, kumral, çarpık bacaklıydı ve bir defa sınıfta kalmıştı. 1917 de Kemmalberg'de vurulduğu zaman onbaşıydı. Defter kürsünün sağ tarafına geçiyor.

«Dirker.»... «Burada.»

«Dierksmann.»... «Öldü.»

Dierksmann, köylü çocuğuydu; iyi iskambil oynar, fakat pek kötü şarkı söylerdi. Ypern cephesinde vurulmuştu. Defteri, sağa geçiyor.

«Eggers.»...

Willy: «Henüz gelmedi» diye sesleniyor. Ludwig : «Akciğerinden yaralı olarak Dortmund er hastanesinde yatıyor» diye tamamlıyor «oradan çıkınca üç ay için Lipp-springe'e gidecek.»

«Friedrichs.»... «Burada..»

«Giesecke»... «Kayıp.»...

Westerholt: «Doğru değil» diye açıklıyor.

Reinersmann: «Kayıp diye bildirmişlerdi..» diyor.

Westerholt: «Doğru» diye cevap veriyor «fakat üç haftadanberi burada, tımarhanede. Ben kendi gözümle gördüm.»

«Gehring I.»... «Öldü.»

«Gehring I, sınıf birincisiydi, şiirler yazardı ve özel dersler verip parasıyla kitaplar alırdı. Soisson cephesinde kardeşiyle aynı anda vuruldu.

Almanca öğretmeni: «Gehring II.» demekle yetiniyor ve defteri kendiliğinden sağa koyuyor.

Öğretmen, düşünceli düşünceli: «Gerçekten de iyi yazardı» diyor ve Gehring I.'in defterini bir daha karıştırıyor.

Daha bazı defterler sağa gidiyor ve bütün adlar çağırıldıktan sonra, kalın bir yığın kalıyor orada. Başöğretmen Hollerman bir karar vermeden bakıyor bu yığma.

Herşeyi yerli yerinde görmek duygusu başkaldırmış olmalı ki, bunları ne yapacağını kestiremiyor. Sonunda bir çıkar yol buluyor. Defterler ölen öğrencilerin ailelerine gönderilebilir!

Fakat Willy, buna razı değil: «Bir sürü kırık ve zayıfla dolu bu defterler aileleri pek mi sevindirecek sanırsınız?» diye soruyor «Bırakınız kalsınlar burda!»

Hollermann, yuvarlak yuvarlak gözlerini ona dikiyor:

Albert: «Burada bırakın!» diye kestirip atıyor.

Hollermann öfkelenmiş gibi :

«Fakat böyle birşey olamaz, Trosske! Bu defterler okulun değil ki, burada bırakılsınlar!»

Willy: «Hey Allahım, ne kadar da fazla biçimcilik.» diye iç geçirip saçlarını karıştırıyor «Defterleri verin bize, çaresine bakarız.»

Hollermann, defterleri çekine, çekine eline alırken : «Fakat...» diyor, ürkerek, «defterler başkalarının malı»

Willy: «Peki peki» diyor «bütün istekleriniz yerine getirilecek; usule göre pullanacak ve taahhütlü gönderilecek. Siz sâkin olun da! Başkalarına acı da verse, düzen yerine getirilecek!» Bize doğru göz kırıp alnını işaret ediyor.

Dersten sonra defterlerimizi karıştırıyoruz. Son yazdığımız görevin konusu: «Almanya savaşı niçin kazanmak zorunda?»dır. 1916 başlarında verilmiş. Bir giriş, ispatlayıcı altı nokta ve bütün bunları biraraya getiren bitirişten meydana geliyor. Dördüncü nokta olan «dini sebeplerden»i ben iyi açıklayamamışım! Kırmızı mürekkeple kenara şöyle yazılı: üstünkörü olmuş ve inandırıcı değil. Fakat yedi sayfalık yazıda iki numaram kırıldığına göre, iyi bir sonuç almışım! Günümüzün olayları bir yana bırakılmak şartıyla elbette.

Willy de, tabiat dersindeki yazdıklarını yüksek ses-

le okuyor: «Yaban gülü ve kök kısmı.» Ve sırtarak ba-
kınıyor: «Böyle şeylere inşallah paydos, değil mi?»

Westerholt: «Paydos!» diye bağıyor.

Evet, gerçekten de paydos...! Herşeyi unuttuk. Bun-
dan dolayı paydos. Fakat, Bethke ve Kossole'nin öğret-
tiklerini unutmuyoruz.

Öğleden sonra Albert ve Ludwig uğrayıp beni alıyor-
lar. Arkadaşımız Giesecke'nin durumuna bir bakmak is-
tiyoruz. Yolda giderken Georg Rahe'ye rastlıyoruz. O da
katılıyor bize; Giesecke'yi o da tanır.

Aydınlık bir gün. Binanın bulunduğu tepeden, tarla-
lar görülüyor, alabildiğine. Tarlalarda mavi, beyaz çizgi-
li caketler giymiş akıl hastaları, uniformalı bekçilerin
kontrollerinde çalışıyorlar. Binanın sağ kanadından doğ-
ru bir şarkı duyuyoruz: «Işıklı kumsaldaki salonda...». Bir hasta söylüyor olmalı. Ses demir parmaklıklardan
doğru bir tuhaf geliyor:

«Ve bulutlar geçiyorlar.. öteye doğru..»

Giesecke, bir büyük salonda ve başka hastalarla bir
arada. Biz girdiğimiz zaman içlerinden biri: «Sipere, ko-
runun!» diye cıyak cıyak bağırp masanın altına saklanı-
yor. Ötekilerin buna aldıracağı yok. Giesecke hemen bize
doğru geliyor. Ve sarı yüzü, sivri çenesi ve yana açılmış
kulaklarıyla, her zamankinden çok daha genç görünüyor.
Yalnız, gözleri tedirgin ve ihtiyar.

Arkadaşımıza selâm vermemize bile imkân bırakma-
yan bir hasta, bizi kenara çekip: «Dışardan bir haber var
mı?» diye soruyor.

Ben: «Hayır, hiç bir haber yok» cevabını veriyorum.

«Ya cepheden ne haber? Verdun'u aldık mı sonunda?»

Birbirimizin yüzüne bakıyoruz. Albert: «Çoktan ba-
rış oldu» diyor, yatıştırmak için.

Adam, çirkin ve budalaca bir gülüşle: «Mantara basmayın sakın!» diyor «bizi sersem yerine koymak için, yerimizden kımıldanmamızı gözlüyorlar! Bir çıktık mı ortaya yakaladıkları gibi haydi cepheye!» Esrarlı bir tavırla: «Fakat beni bir daha ele geçiremezler!» diye ilâve ediyor.

Giesecke elimizi sıkıyor. Şaşıyoruz. Zira biz, bir maymun gibi yerlerde hoplayıp zıplıyarak sırtacağını, ya da hiç değilse köşebaşlarındaki sarsaklar gibi, durmadan titreyeceğini, sanmıştık. Böyle yapacağına, çarpıkça ve zavallı bir ağızla hepimize gülümseyip: «Bunu hiç düşünmemiştiniz her halde, değil mi?» diyor.

Ben: «Fakat sen sapsağlamsın» diyorum «Nen var ki?»

Elini alnında dolaştırıyor: «Başım ağrıyor. Kafamın arkası bir çember içindeymiş gibi. Sonra o Fleury, halâ .!»

Fleury savaşlarında toprak altında kalmıştı. Bir kalasın ittiği suratsız karnına kadar deşilmiş bir başkasının kalçasına yapışık, saatlerce kalmıştı. Ötekinin başı serbest olduğundan haykırabiliyordu. Adamın her haykırışında, Gieseckenin yüzüne doğru bir kan seli boşanıyordu. Bir yandan da karından fırlıyan barsaklar yüzünden her an boğulmak tehlikesi vardı. Hava alabilmek için bağırsakları eliyle itmesi gerekiyordu, fakat o bunu yaparken, yaralı boğuk boğuk bağıırıyordu.

Giesecke, bütün bunları doğru dürüst ve yerli yerinde anlatıyor: «Her gece aynı şey tekrarlanıyor ve ben boğuluyorum, odanın içerisi yapış yapış beyaz yılanlarla ve kanla doluyor.»

Albert: «Fakat bunun gerçek olmadığını bildiğine göre, kanışı duramıyor musun?» diye soruyor.

Giesecke, başını sallıyor: «Uyanık olsam bile fayda vermiyor. Karanlık basınca onlar da görünüyor. «Her yanımda titriyor: «Evde pencereden kendimi atıp bir bacağımı kırınca buraya getirdiler.»

Ludwig: «Pek yakında» cevabını veriyor.

Bir müddet sonra: «Ya sizler ne alemdesiniz?» diye soruyor sınavları verdiniz mi?»

Giesecke, hüzünle: «Benden hayır yok» diyor «benim gibisini çocukların yanına yaklaştırmazlar.»

Az önce: «Sipere!» diye bağırması olan adam, Albert'in arkasına usulca sokulup hafifçe ensesine vuruyor. Albert önce bir korkuyor, fakat hemen kendini topluyor. Adam: «sağlam asker!» diye kıkır kıkır gülüyor; bağırıp bağırıp gülüyor, fakat birden ciddileşip sessizce köşesine çekiliyor.

Giesecke: «Binbaşıya olsun yazamaz mıydınız?» diye soruyor.

Ben, hayretle: «Hangi binbaşıya?» diyorum. Ludwig, beni dürtüyor. Hemen kendimi toparlayıp: «Peki ne yazalım, ona?» diye sözü değiştiriyorum.

Giesecke, heyecanla: «Beni bir defa daha göndersin Fleury'ye» diyor «çok yararı dokunurdu bana, muhakkak iyi gelirdi. Orası şimdi sakindir, muhakkak. Oysa ben oranın kıyametleri koparken durumunu biliyorum. Ölüler boğazının buz gibi topraklarından geçip Fleury'ye giderken top tüfek patlamazdı, ve benim de herşeyim geçmiş olurdu. O zaman ben de yatışırdım, siz de böyle düşünmüyor musunuz?»

Ludwig: «Burada da geçer» diyor ve elini onun omuzuna koyuyor «sadece senin herşeyi iyice anlamam gerekiyor.»

Giesecke, kederli kederli önüne bakıyor: «Binbaşıya sen yaz da! Adım Gerhard Giesecke, K ile yazılıyor.

Gözleri donuklaşıyor: «Bena biraz elma ezmesi getiremez misiniz? Yine elma ezmesi yemek öyle istiyorum ki..»

Ona herşeyi vâdediyoruz, fakat bizi dinlediği yok artık; birden pek ilgisizleşti. Biz çıkarken, ayağa kalkıyor

ve Ludwig'in önünde bir saygı duruşu yapıyor. Sonra, başları dalgın, masanın kenarına, çömeliyor.

Kapıda durup bir daha bakıyorum, ondan yana. Bir uykudan uyanıyormuş gibi birden fırlıyor ve arkamızdan koşuyor. Tuhaf ve tiz bir sesle: «Beni de alın beraberinize» diyor «yine geldiniz, demek.» Korkuyla bizlere sokuluyor. Ne yapacağımızı bilmiyoruz. Bu sırada hekim yaklaşıyor ve bizi süzdükten sonra, Giesecke'yi omuzundan dikkatle tutarak: sakın sakın: «Haydi, bahçeye gidelim» diyor ve Giesecke de büyük bir uysallıkla razı oluyor.

Dışarda, tarlalara akşam güneşi vurmuş. Demirparmaklıklılı pencereden doğru hep o şarkı duyuluyor: «fakat şatolar çöktü ve bulutlar geçip gidiyor.. öteye doğru...»

Hiç konuşmadan yan yana yürüyoruz. Sürülmüş tarlalar parıldıyor. İncecik ve soluk bir yeni ay, ağaç dallarına takılı.

Bir zaman sonra Ludwig: «Sanırım» diyor «Bunda hepimizin azbuçuk payı var..»

Akşam kızılığvı vurmuş yüzüne bakıyorum. Ciddi ve düşünceli. Ona cevap vermek istiyorum. Fakat hafifçe ürperiyorum birden neden ve niçin, bilmiyorum.

Albert: «Bundan böyle hiç mi hiç lâfını etmemeli» diyor.

Yolumuza devam ediyoruz. Akşam kızılığvı soluklaşıyor ve alaca karanlık başlıyor. Yeni ay şimdi daha iyi belli oluyor. Gece rüzgârı yükseliyor, tarlalardan doğru. Evlerde ilk pencereler aydınlanıyor. Şehre varıyoruz.

George Rahe bütün yol boyunca konuşmamıştı. Bir-birimizden ayrılmak için durunca, daldığı düşüncelerden ayılmış gibi: «Duydunuz, değil mi ne istediğini?» diye soruyor «Fleury'ye gitmek istiyor... Fleury'ye dönmek..»

Eve dönmek istemiyorum, Albert de öyle. Rıhtım bo-

yunca ağır ağır yürüyoruz. Aşağıdan ırmağın uğultusu duyuluyor. Değirmene gelince duruyor ve köprünün kor-
kuluğuna yaslanıyoruz.

Albert: «Yalnız kalmak hiç istenmiyor, değil mi Ernst?» diyor.

Ben: «Ne yapacağını hiç kestiremiyor da insan.» di-
yorum.

Başıyla doğruluyor: «Önemli olan da bu. Oysa bir
şeyler yapmak gerekiyor.»

«Bir meslek edinirsek!..»

Elini kaldırıyor: «Bu da değil. Daha canlı birşeyler
gerekli, Ernst. Bir insan, sözgelisi..»

«Ah, insan mı dedin?» diye cevap veriyorum «Dün-
yanın en sarsak şeyidir o. Ne çabuk mahvolup gittiğini
az mı gördük! Bir kaç tane kalması için on onikisi lâzım,
kelleler havaya uçurulurken..»

Albert, katedralin silüetini dikkatle süzerek: «Bunu
demek istememiştim.» diyor «yani birisine iyice bağla-
nacak bir insan. Bazı bazı, meselâ bir kadın olsa, diye dü-
şünüyorum...»

«Aman Yarabbi!» diye haykırmaktan kendimi ala-
mıyorum, zira Bethke'yi hatırladım.

Albert: «Saçmalama!» diye çıkışıyor «tutunacağın
birşeyler gerekli insana, anlamıyor musun? Birisinin ben-
den hoşlanmasını istiyorum; o beni bağlar ve ben ona
tutunurum. Böyle olmazsa asmalı insan kendini!» Her
yanı titriyor ve bana sırtını dönüyor.

Usulca: «Fakat Albert», diyorum «bizler yok mu-
yuz?»

«Evet, doğru, fakat bu senin dediğin bambaşka..»
Bir müddet sonra: «Çocukları olmalı insanın» diye fısıl-
dıyor» Hiç birşey için hiç birşey bilmiyen çocuklar..

Ne demek istediğini iyice anlamıyorum. Fakat daha
fazlasını da soramıyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bizler herşeyi bambaşka getirmiştik, gözlerimizin önüne. Görkemli bir uyumla başlayacak güçlü ve kaynaşmış bir hayat, yeniden kazanılmış yaşamının sonsuz sevincini ummuştuk. Böyle başlamak istiyorduk. Fakat günler ve haftalar, ellerimizin arasından uçup gitmiş ve değerli zamanları yavan ve sudan şeylerle geçirmiştik. Etrafımıza bakındığımız zaman, hiç bir şey yapmamış olduğumuzu görüyorduk. Kısa görüşlü düşünceye ve harekete alışmıştık; bir dakika sonra herşeyin mahvolması her zaman kabildi. Şimdi bu yüzden hayatı fazla ağır buluyoruz; ona doğru atılıyoruz, fakat dile gelip ses vermesini beklemeden yine uzaklaşıyoruz. Ölümle uzun zaman arkadaşlık etmiştik. O, hızlı bir oyuncuydu ve her an gücümüzle katılmamızı gerektiriyordu. Bu yüzden çabuk, parlıyan, aceleci ve saniyede karar veren insanlar olmuştuk, amma şimdi de, buraya hiç uymadığından, manasızlaşmıştık. Bu boşluk bizi tedirgin ediyor; anlaşılmadığımızı, hatta sevgiden bile hiç birşey ummamak gerektiğini, hissediyoruz. Askerler ve asker olmıyanlar arasında, gittikçe büyüyen bir uçurum meydana geliyor. Kendimizden gayrisından yardım beklememeli.

Fakat yaşadığımız bu tedirgin günlere, bir başka şey daha mırıltılı bir yakınma ve gürültülü bir kinle, karışıyor; ufkun ardından doğru ve boğuk bir ihtar gibi duyuy-

lan uzak bataryalar gibi tıpkı! Bir anlam veremediğimiz, duymak istemediğimiz bir ihtar. Birşey kaybetmek. elden bir şey kaçırmak gibi tuhaf bir korku. Çok zaman da bir şeyler kaçırdık, elden... Hatta bazılarımız en değerli şeyini, hayatını yitirdi.

I

Karl Bröger'in odası karmakarışık. Bütün kitap rafları boşaltılmış. Yığın yığın kitap, masa üstlerinde ve yerlerde serili.

Bir zamanlar, Karl bir kitap hastasıydı. Kelebek ve posta pulu biriktirir gibi kitap toplardı. Hele Eichendorff'un eserlerine pek düşküncü. Aynı yazarın üç ayrı baskısından da edinmişti. Onun pek çok şiirlerini ezbere bilirdi. Fakat şimdi, içki ticaretine başlangıç sermayesi yapmak için bütün kitaplığını satmak istiyor. Bu gibi işlerden iyi para kazanılacağını ileri sürüyor. Şimdiye kadar Ledderhose'nin komisyuncululuğunu yapıyordu, fakat bundan böyle kendi hesabına çalışmak istiyor.

Yumuşak ve mavi deri kaplı bir Eichendorff baskısını karıştırıyorum. Akşam kızılığ, ormanlar ve rüyalar, yaz geceleri, hasret ve memleket özlemi... Ne zamanlarmış!

Willy'nin elinde de ikinci cilt var. Dikkatli dikkatli süzerek: «Sen bunları bir kunduracıya teklif et!» diye akıl öğretiyor.

Ludwig: «Ne gibi?» diye gülümsüyor.

Willy: «Deri iyi para ediyor da» diyor «kunduracılar hiç deri bulamıyorlar artık. Bunlarda ise...» Ve Goethe'nin eserlerini eliyle göstererek «Yirmi ciltten» diye devam ediyor «altı çift mükemmel ayakkabı çıkar, en azından.

Kunduracıların bu ciltlere kitapçılardan daha fazla para vereceği muhakkak. Ciltler halis deriden.»

Karl: «Bunlardan almak istediğiniz var mı?» diye soruyor. «Size özel fiyat yaparım.» Fakat hiç birinizin böyle bir isteği yok.

Ludwig: «Bir daha düşünsen» diyor «sonradan bunları güç bulursun.»

Karl: «Fazla önemli değil» diye gülüyor «önce yaşayalım; okumaktan daha iyi, bu. Sınav da vız geliyor bana. Bütün bunlar saçma şeyler! Yarın içki satıcılığında ilk adımı atacağım. Bir şişe kaçak konyakta on Mark kazanç, çekiyor insanı, dostum! Şu sıra gerekli tek şey para; o olunca herşeyi elde edersin!»

Kitaplarını yeniden paket yapıyor. Bir zamanlar kitap alabilmek için aç kalmağı göze aldığını hatırlıyorum. Yüzümüze bakıp: «Şaşkın şaşkın ne bakıyorsunuz öyle» diye alay ediyor «Pratik olmalı. Eski safrayı denize atıp yeni bir hayata başlamak gerekiyor!»

Willy: «Orası öyle!» diye doğruluyor «bende de birkaç tane olsaydı hemen okula başlatırdım.»

Karl, onun omuzuna vuruyor hafifçe: «Willy'ciğim. bir santim alışveriş bir kilometre kültürden daha iyidir. Cephede uzun zaman berbat bir hayat geçirdim, şimdi biraz olsun tadını çıkarmak istiyorum, yaşamamın!»

Ben: «Haksız da sayılmaz» diyorum «Bizler ne yapıyoruz şimdi? bir parçacık okul, bir şey mi sanki...!»

Karl «Vaz geçin bundan!» diye öğüt veriyor «bu yaştan sonra ne işiniz var okulda?»

Willy: «Saçma olduğu, doğru» diye cevap veriyor «Fakat hiç değilse beraber bulunuyoruz. Sonra da sınava ancak birkaç ay daha var; buna katılmamak yazık olur. Hem ne zaman olsa bunu düşünmek kabil...»

Karl, bir rulodan ambalâj kâğıdı kesiyor: «Böyle bir kaç ayı her zaman bulabilirsin-bana sorarsan yazık olur

Willy, sırtıyor: «Ben de bekler ve çubuğumu tütürürüm...»

Ludwig, ayağa alkıyor: «Baban ne diyor bu işe?»

Karl, gülüyor: «Böyle yaşlı ve ürkek kimseler ne söylerse. Fakat onları ciddiye almamalı. Bu babalar, bizim askerlik yaptığımızı hep unuturlar.»

Ben: «Askerlik yapmamış olsaydın ne meslek seçerdin?» diye soruyorum.

Karl: «Belki de kitapçı olurdum..» cevabını veriyor. «Ah bu öküz kafam...»

Karl'ın bu kararı Willy'nin üzerinde büyük bir tesir yapıyor. Yararsız herşeyden vazgeçmeği ve işe yarar ne kalmışsa dört elle sarılmamızı, teklif ediyor.

Ne var ki, yaşamanın en kolay tadını çıkarmak da, tıkmakla oluyor. Bu yüzden, civarda erzak toplama seferine çıkmağı kararlaştırıyoruz. Yiyecek karneleriyle haftada ancak ikiyüz elli gram et, yirmi gram tereyağı, elli gram margarin, yüz gram yulaf ve biraz da ekmek veriliyor adam başına. Bununla kimsenin karni doymaz.

Erzak toplayıcılar, köylere erken erken gidebilmek için, daha akşamdan ve geceden toplanıyorlar istasyonlarda. Onlardan arkaya kalmamak için bizim de ilk trenle yola çıkmamız gerekiyor.

Yola çıktığımız trenin kompartımanına kapkara bir yoksulluk çökmüş. Pek uğrak yeri olmıyan bir istasyonda inip ikişer ikişer dağılıyoruz. Bu biçimde daha sistemli taramak kabil. Keşfe çıkmağı boşuna öğrenmedik.

Ben, Albert'le beraberim. Büyük bir çiftliğe rastlıyoruz. Gübre yığımından, dumanlar yükseliyor. İnekler uzun bir dizi halinde avluda duruyorlar. Sıcak bir ahır ve süt kokusuyla karşılanıyoruz. Tavuklar gıdakhıyorlar. İ-

tekle bakıyoruz amma, yine de kendimizi tutuyoruz, zira harman yerinde insanlar var. Selâm veriyoruz. Aldıran olmuyor. Olduğumuz yerde duruyoruz. Sonunda bir kadın: «Basın buradan bakayım, melûn dilenciler sizi!» diye haykırıyor.

Bir başka çiftliğe gidiyoruz. Köylü tam da kapının önünde duruyor. Uzun bir asker pelerini var sırtında, kamçasıyla oynuyarak: «Sizin gibi kaç kişi geldi daha önce biliyor musunuz? Bir düzüne!» diyor.

Hayret ediyoruz, zira biz ilk trenle yola çıkmıştık. Şu halde ötekiler akşamdan gelip sundurmada ya da açık havada gecelemiş olmalılar! Köylü: «Bazı günler kaç kişi geliyor, biliyor musunuz?» diye yine soruyor. «Yüzü buluyor. Ne yapmalı bilmem ki!»

Durumu kavırıyoruz. Bakışları Albert'in uniformasında dolaşüyor ve: «Flanderler'de miydin?» diye soruyor. Albert: «Flander'deydim.» cevabını veriyor. Adam: «Bende» diyerek içeri gidiyor ve herbirimize ikişer yumurta getiriyor. Cüzdanlarımıza uzanıyoruz. O, istemez gibilerden bir el işareti yapıyor: «Bırakın, kalsın. Böyle oluver-sin.»

«Yaa; teşekkürler öyleyse, arkadaşım.»

«Teşekküre değmez. Fakat başkalarına anlatmayın. Yoksa yarın Almanya'nın yarısı buradadır.»

Bir başka eve daha uğruyoruz. Çitin kenarına uydurma bir tabelâ sallandırılmış: «Erzak toplamak yasak! Köpek vardır, ısırır!» Böylesi daha pratik.

Yola devam ediyoruz. Bir meşelik ve büyükçe bir çiftliğe rastlıyoruz. Mutbak kısmına kadar sokuluyoruz. Mutbağın orta yerinde, en son modelden bir ocak duruyor; bir otele bile yeter. Sağda ve solda birer piyano. Ocağın tam karşısında, yuvarlak sütunlu ve oymaları yaldızlı muhteşem bir kitap dolabı var. Eski masayla tahta sandalyeler dolabın önünde duruyor halâ. Pek tuhaf bir

manzara, hele iki piyano!

Köylü kadın görünüyor: «Tireniz var mı? Fakat iyisi olsun.»

Birbirimizin yüzüne bakıyoruz: «Tire mi? Hayır.»
«İpekli veya ipekli çorap falan da yok mu?»

Kadının güçlü kuvvetli baldırlarına bakıyorum. Durumu yavaş yavaş kavriyoruz. Kadın satmak değil, değiştirmek istiyor.

Ben: «Hayır» diyorum «İpeğimiz yok, fakat iyi fiyat vereceğiz.»

Kadın kabul etmiyor: «Para mı vereceksiniz? Sizin olsun o kirli paçavralar.» Ve papuçlarını sürükliye sürükliye uzaklaşıyor. Ateşi al bluzunun arkasında iki düğme eksik.

Albert kadının arkasından: «Hiç değilse biraz su vermez misiniz?» diye sesleniyor. Kadın isteksiz dönüp bir maşrapa dolusu suyu önümüze bırakıyor. Sonra da:

«Haydi, basın bakalım» diye homurdanıyor «boşuna kaybedecek vaktim yok. Başkalarının zamanını çalacağınıza bir işde çalışın.

Albert, maşrapayı alıp yere fırlatıyor. Öfkesinden konuşmıyor. Onun yerine ben ağzımı açıp: «Pasaklı kocakarı» diye bağıriyorum «inşallah kanser olursun.» Bunun üzerine karı arkasına dönüp bütün gücüyle açıyor ağzını. Hızla uzaklaşıyoruz. Böylesine herkül bile dayanamaz.

Yürüyüşümüze devam ediyoruz. Yolda, erzak toplayıcı sürülerine rastlıyoruz. Erikli pastaya üşüşen yabancıları gibi, onlar da çiftlikler etrafında döneniyorlar. Köylülerin bu yüzden çılgına dönüp kabalaşabileceğine şimdi bizim de aklımız eriyor. Fakat yine de yolumuza devam ediyoruz, kapı dışarı ediyoruz veya birşeyler ele geçiriyoruz, öteki erzakçılardan küfür yiyoruz ve küfürle karşılık veriyoruz.

Öğleden sonra bir meyhanede buluşuyoruz. Ganımet pek fazla değil. Birkaç kilo patates, biraz un, bir iki yumurta ve elma, azıcık lâhana ve et. Fakat en son gelen Willy, tere batmış; kolunun altındaki yarım domuz başını sımsıkı tutuyor. Ceplerinde bir takım paketlerin daha bulunduğu göze çarpıyor. Buna karşılık sırtında pardesüsü yok. Aldıklarına karşılık vermiş. Karl'ın verdiği bir pardesüsünün daha olduğunu ve nasıl olsa baharın geleceğini söylüyor.

Trenin hareketine daha iki saat var. Bu sürede talihim rast gidiyor. Meyhanede bir piyano duruyor. Pedallara bütün gücümle yüklenerek, bir genç kadının duasını çalıyorum. Bunu duyan gazinocu kadın, ortaya çıkıyor. Bir süre dinledikten sonra, eliyle işaret edip beni dışarıya çağırıyor. Hemen koridora çıkıyorum. Kadın, müziği pek sevdiğini, fakat meyhanesinde ne yazık ki, pek az müzik dinleyebildiğini söylüyor. Yine gelip gelemeyeceğimi soruyor ve ikiyüzelli gram tereyağını elime tutuşturarak, bunu sık sık alabileceğimi söylüyor. Pek tabii olarak hemen anlaşıyorum ve bu kadar tereyağı karşılığı her defa iki saat piyano çalmaya söz veriyorum. Sonra da içeriye dönüp «Çayırlıktaki Mezar» ve «Ren kıyısında dikbaşı kaya» parçalarını döktürüyorum.

Sonra, istasyonun yolunu tutuyoruz. Aynı trenle dönecek erzak toplayıcılara rastlıyoruz. Hepsi de jandarmadan korkuyor. Sonunda tren gelinceye kadar görülmemek için, istasyondan az ötedeki rüzgârlı ve karanlık bir köşede bekliyorlar. Tehlikeyi azaltmış oluyorlar, böylece.

Fakat işler ters gidiyor. Bisikletli iki polis, çıkıyor ortaya. Arkadan doğru sessizce gelmişler.

«Durun! Herkes olduğu yerde kalsın!»

Korkunç bir heyecana kapılıyor herkes. «Bırakın ne olur!» ve «Trene yetişeceğiz!» gibi ricalar ve yalvarmalar duyuluyor.

Jandarmaların şişmancası, hiç istifini bozmadan: «Trene daha on beş dakika var» diyor «hepiniz yaklaşın şuraya!»

Bir feneri işaret ediyor; ışıktaki daha iyi görecekti. Biri, kimsenin savuşmamasına göz kulak oluyor, öteki de kontrol ediyor. Hemen hepsi kadın, çocuk ve ihtiyar, çoğu sessizce duruyor ve boyun eğiyor. Böyle davranışlara alışıklar; hem ikiyüzelli gram tereyağını gerçekten de çıkarabilmek mutluluğuna öyle pek fazla inanmış değillerdi. Jandarmaları süzüyorum; yeşil uniformaları, kılıçları ve tabanca kılıflarıyla tıpkı bir zamanlar cephede olduğu gibi üst perdeden ve koca burunlu bir halleri var. İktidar, diye düşünüyorum, şu iktidar, üç santimciği bile kabalaştırıyor.

Bir kadının birkaç yumurtası alınıyor. Fakat kadın usulca uzaklaşırken, şişman jandarma tarafından geri çağırılıyor. Jandarma, etekliği göstererek: «Çıkar, oradakini!» diyor. Kadın, taş gibi kesilip fenalaşıyor ve: «şimdi!» diyerek, etekliğinin altından bir iç yağ parçası çıkarıyor. Jandarma, alıp bir kenara koyuyor: «Tam da size göreymiş değil mi?» Kadın halâ anlamış değil, iç yağına uzanıyor: «Ama, ben ona para verdim... bütün paramı ona verdim!»

Jandarma, onun elini itip bir başka kadının bluzünden bir sucuk parçası çıkarıyor: İstifçiliğin yasak olduğunu siz de biliyorsunuz.»

Birinci kadın, yumurtalardan vazgeçmeğe dünden razı, fakat iç yağın geri almak için yalvarıp yakarıyor: «Hiç değilse yağımı verin! Eve nasıl dönerim bomboş? Çocuklarımın nafakasıydı..»

Jandarma: «Yiyecek maddeleri müdürlüğüne başvurup ek karne isteyiniz» diye gürlüyor «bu bizim işimiz değil. Haydi, sıra kimde?» kadın yana doğru sendeleyip koşuyor ve bağılıyor; «Çocuklarım aç kalsın diye mi ko-

cam cephe de öldü?»

Kontrol sırası gelen bir genç kız, tereyağını ağzına tikiştirip boğula boğula yutuyor; ağzı yağ içinde kalıyor. Gözlerine sinsi bir bakış geliyor ve durmadan tıkınıyor; hiç değilse elden kaçırmadan bir miktarı kendisine kismet oldu. Fakat sonradan fenalaşıyor ve ishal oluyor.

«Sıra kimde?»

Kimse kımıldamıyor: Eğikçe duran jandarma: «Sıra kimde?» diye yine sesleniyor. Sonra, öfkeyle doğrulup gözlerini Willy'nin bakışlarına dikeyor ve belli bir sükunetle : «Siz misiniz sırada?» diye soruyor.

Willy, ters ters: «Ben hiç birşey değilim» diye cevap veriyor.

«Paketinizde ne var?»

Willy, gizlemeğe lüzum görmeden: «Yarım domuz başı.» diye açıklıyor.

«Onu bana teslim etmeniz gerekiyor.»

Willy, hiç kımıldanmıyor. Jandarma, duraksıyor ve arkadaşına bakıyor. Öteki de, onun yanına geliyor. Bundan büyük yanlış olmaz. İkisi de bu işlerde fazla tecrübeli ve karşı koymağa hiç alışık değilmiş benziyor; zira ikinci jandarmanın, bizim beraber olduğumuzu birbirimizle hiç konuşmamış olmamıza rağmen çoktan farketmesi gerekirdi. Bu sebeple de, silâhıyla bizlere karşı üstünlük sağlayabilmesi için, yanda durmalıydı. Gerçi silâha falan me-telik vereceklerden değiliz; bir tabancanın da lâfı mı olur! Fakat o, Willy'nin kafa tutması ihtimaline karşı, arkadaşının iyice yanına sokuluyor. Sonuç hemen kendini gösteriyor. Yani, Willy, domuz başını hemen veriyor ve jandarma da, alıyor; fakat bu yüzden meşgul iki eli savurumsuz bir duruma düşüyor. Tam bu sırada da Willy, ağzı budur deyip büyük bir soğukkanlılıkla yumruğu indiriyor ve herifi yere yuvarlıyor. Kossole de, ikinci jandarmanın kıpırdamasına imkân bırakmadan ve arkadan doğru, çene

kemiğine sert bir kafa yerleştiriyor, Valentin sırtından uzanıp gırtlığını öyle sıkıyor ki, herifin ağzı ardına kadar açılıyor, bundan yararlanan Kossole de, içine bir gazete dolduruyor çabucak. Jandarmalar, yutkunuyorlar, gürültülü sesler çıkarıyorlar, tükürük saçıyorlar, amma hepsi boşuna; ağızlarında kâğıt var. Kollarını arkadan, hem de kendi kayışlarıyla, bağlıyorlar. Bütün bunlar hızla tamamlanıyor. Fakat şimdi nereye götürmeli onları?

Albert buna bir çare buluyor; elli adım ötede küçük ve ıssız bir baraka keşfediyor. Kapı tahtasına bir kalp resmi kazınmış olan baraka, bir ayakyolu çabucak o yana seğirtiyoruz. Her ikisi de içeri tıkılıyor. Kapı meşeden, menteşeleri de geniş ve sağlam olduğundan, dışarıya çıkabilmeleri bir saat sürer en azından. Kossole, dürüstlüğü elden bırakmıyor; bisikletlerini de kapının önüne koyuyor.

Öteki istifçiler, müthiş bir ürkeklikle bakıyorlar. Ferdinand: «Haydi, öteberinizi toplayın!» diyor sırtarak. Uzaktan doğru tren düdüğü duyuluyor. Bizlere ürkek ürkek bakıyorlar, amma söylediğimizi tekrarlatmıyorlar. Fakat ihtiyar bir kadın inadı elden bırakmıyor. Kadıncağız: «Aman yarabbi,» diye döğünüyor «jandarmaları döğdüler.. ah ne felâket.. ah ne felâket!»

Böyle bir şeyi ölümle cezalandırılacak suçlardan saymıyor olmalı! Ötekiler de, bundan biraz şaşırılmışlar. Uniforma ve polis korkusu içlerine işlemiş!

Willy: «Ulumağı bırak, anacığım» diye sırtıyor «bütün hükümet erkânı da gelse, elimizden birşey alamazlardı! Hem bunca senelik asker olalım, hem de tकिनacak şeyleri elimizle verelim, böyle şey olmaz!»

Köy istasyonlarından pek çoğunun evlere epeyce uzakta olması, bir şans. Bu sayede hiç kimse birşeyin farkına varmadı. İstasyon memuru, odasından yeni çıktı, esniye esniye başını kaşıyor. Geçit engeline doğru yürüyoruz. Domuz başını kolunun altında taşıyan Willy: «Ben seni

bırakırmıyım!» diye mırıldanıyor ve onu şefkatle okşuyor.

Tren hareket ediyor. Pencereden el sallıyoruz. Kendisini selâmladığımızı sanan istasyon memuru, karşılık veriyor. Oysa, biz ayak yolunu işaret ediyoruz, ona. Willy pencereden iyice sarkıp istasyon şefinin kırmızı kasketini dikkatle izliyor.

Sonunda muzaffer bir edayla: «Yine kulübesine döndü» diye haber veriyor. «şu halde jandarmalara bir saatlik iş daha var.»

Erzak toplayıcıların yüzlerindeki heyecan gevşiyor. Yeniden konuşabiliyorlar. İç yağı parçasını ağzına tıkayan kadın pek minnettar, gözleri yaş içinde gülüyor. Tereyağını yutmuş genç kız, acınacak halde uluyup duruyor sadece. Fazla acelesinin cezasını çekiyor. Hem fenalaşmağa da başladı. O zaman bizim Kossole kendini gösteriyor. Sucuğunun yarısını genç kıza veriyor. O da alıp çorabının içine sokuyor.

İhtiyatlı davranmak için, şehre bir istasyon kala iniyor ve ana yola varmak için, tarlalardan koşa koşa geçiyoruz. Yolu yaya tamamlamak gerekiyor. Bereket, güğüm taşıyan bir kamyonu rastlıyoruz. Şoförün sırtında bir asker pelerini var. Bizleri de alıyor. Yan yana çömeliyoruz ve paketlerimizden doğru, hoş bir koku yükseliyor.

II

Cadde, ıslak ve gümüşi bir akşam sisi altında. Fenerlerin iri ve sarı halkaları var. İnsanlar pamuğa basarmış gibi yürüyor. Sağlı sollu vitrinler esrarlı ateş parçaları. Köpeğim Wolf, sisin içinde yüzer gibi yaklaşıyor, sonra yine kayboluyor.

Valentin Laher de yanımda. Halinden pek yakınımı-

yor, ama, Paris ve Budapeşte sahnelerinde yaptığı bir barfiks numarasını bir türlü unutmuyarak: «Bu numara veda etmeli» diyor «kemiklerim çatır çatır ediyor; romatizmam da var. Sırtüstü yuvarlanıncaya kadar prova yaptım. Yeniden başlamanın hiç bir anlamı yok.»

Ben: «Peki amma ne yapmak niyetindesin, Valentin?» diye soruyorum «işin doğrusu, ordudan ayrılan subaylar gibi sana da bir emekli aylığı bağlamalı devlet.»

Valentin, bırak Allahını seversen, gibilerden bir davranışla beraber: «Ah, devlet mi!» diyor «devlet ağızlarını açıp gözlerini yumanların önüne birşeyler atar. Ben şimdilik bir dansözle beraber bir iki varyete numarası hazırlamakla meşgulüm. Seyirci böylesinden hoşlanıyor, amma pek parlak birşey değil! Gerçek bir artist böyle şeylerden utanç duymalı. Fakat, yaşamak gerekiyor! yapılacak bir şey yok»

Valentin provaya gidecek. Ben de beraber gitmeğe karar veriyorum. Hamken caddesinin köşesinde, sisin ortasında yuvarlanırmış gibi görünen kara bir melon şapka, şapkanın altında da kanarya sarısı bir muşamba ve bir evrak çantası geçiyor önümüzden. Ben: «Arthur. !» diye sesleniyorum.

Arthur Ledderhose, hemen duruyor. Valentin: «Vay canına!» diyor «Amma da şıklaşmışsın.» Ve Arthur'un yapma ipekliden göz alıcı ve desenli kravatına, maldan anlar bir tavırla, parmaklarını dokunduruyor.

Ledderhose, söylenenlerden hoşlanmış bir tavırla ve acele acele: «Meşguliyet, meşguliyet!» diyor.

Valentin: «Külâhın yaman!» diye yeni bir hayret cümlesi kullanıyor ve melonu gözden geçiriyor.

Ledderhose, yoluna devam etmek istiyor. Evrak çantasına vurarak: «İşten baş kaldıramıyorum» diyor.

Ben: «Purocu dükkânını bıraktın mı?» diye soruyorum. Ledderhose: «Yok canım» diye cevap veriyor «Fa-

kat şimdi yalnız toptancılık yapıyorum. Bildiğiniz bir yazıhane var mı? Kirası ne olursa olsun!» Valentin: «Bildiğimiz yazıhane falan yok» diyor «İşlerimiz o derece rast gitmedi. Fakat senin bayan ne âlemde?»

Ledderhose, soğuk bir tavırla: «Ne gibi?» diye soruyor.

«Cepheleyken hep yakınırdın da!. Karının pek zayıf olduğunu, oysa güçlü kuvvetli kadınlardan hoşlandığını söylerdin.»

Arthur, başını iki yana sallıyarak: «Hiç de hatırlamıyorum» diyor ve gözden kayboluyor.

Valentin gülüyor: «İnsanlar nasıl da değişiyorlar, değil mi Ernst? Siperlerdeyken sünepenin biriydi, şimdi şık bir iş adamı olmuş. Herif cephelede ne berbat lâflar ederdi de şimdi hatırlamak bile istemiyor.»

Ben, düşünceli düşünceli: «Fakat işleri pek yolunda ya benziyor» diyorum.

Rastgele yürümeğe devam ediyoruz. Sis, yüzüyor sanki! Wolf, sisle oynuyor. Suratlar yaklaşıp uzaklaşıyor. Kırmızı rugandan bir şapkanın parladığını birden görüyorum. Şapkanın altındaki yüz zarif bir ıslaklıkla sarılı; gözler büsbütün parıldıyor.

Olduğum yerde kalıyorum. Kalbim şiddetle çarpıyor. Adele'nin ta kendisi! Geçmiş akşamların anıları birden geri geliyor, onaltısındaki bizler, yarı karanlıkta jimnastik salonunun kapılarına gizlenip beyaz süveterli kızların çıkmasını bekler, sonra arkalarından koşup yetişir ve bir fenerin altında soluk soluğa durarak hiç ağzımızı açmadan, gözlerimizi dikip bakardık. Sonra, onlar kaçarlar ve aynı şeyler tekrarlanırdı. İkindileri, ürke ürke, fakat inatla arkalarından gider, onlara bir yerde rastlayınca birkaç adım geriden yürürdük hep, lâf atmağa çekinir ve ancak bir eve girerlerse bütün yürekliliğimizi toplayıp Allahısmarladık diye seslenir ve hemen koşup kaçarlar..

Valentin, etrafına bakmıyor. Ben, soluk soluğa: «Ben biraz geri döneceğim» diyorum «birisiyle görüşeceğim. Hemen gelirim.» Ve kırmızı şapkayı aramak, sisin içindeki kırmızı ışığı, üniformadan ve siperlerden öncenin gençlik günlerini yine bulmak için, tersyüzü koşuyorum.

«Adele..!»

Arkasına dönüyor. «Ernst... geri geldin mi?»

Yanyana yürüyoruz. Sis, ikimizin arasından akıp geçiyor, Wolf etrafımızda sıçrayıp havlıyor, tramvaylar çan çalıyor ve dünya sıcacık, yumuşacık. Duygu denilen şey uçar gibi, yüzer gibi, yine geliverdi, yıllar siliniverdi Geçmişe doğru bir yay fırlıyor, sisi delen aydınlık bir köprü, bir gökkuşağı..

Neler konuştuğumuzu bilmiyorum; hem bunun bir önemi de yok. Önemli olan, yan yana yürümemiz, geçmişin bu tatlı ve sessiz müziğinin yine bizimle beraber olması! Çayırıların ipek yeşilinin ısıltılarını, kavak ağaçlarının gümüş hışırtılı türküsünü ve yumuşacık gençlik yılları ufkunun ışımasını gizliyen bu önsezi ve özlem şelâlesinin yine geriye gelmesi önemli olan.

Uzun zaman mı beraber yürüdük? Bilmiyorum. Yalnız dönüyorum. Adele ayrıldı benden. Fakat içimde koskocaman bir neşe bayrağı dalgalanıyor, bir ümit ve dolgunluk, çocukluğumun geçtiği küçük oda, yeşil kuleler ve uçsuz bucaksız bir genişlik var içimde.

Hızlı hızlı geri dönerken Willy'ye çarpıyorum ve Valentin'i beraberce arıyoruz. Valentin'i bir adama doğru büyük bir neşeyle atılıp omuzuna kuvvetle vurarak: «Ulan Kuckloff, koca dost, nerden çıktın yahu?» derken buluyoruz. Elini ona doğru uzatıyor: «Tesadüf, değil mi? böy-

le yine buluşmak nasipmiş!»

Ötekisi onu, küçümsiyerek bir süzüyor.

«Ah, Lahersin değil mi?»

«Elbette, benim be! Somme cephesinde beraberdik ya! Lilly'nin bana yolladığı tava çöreklerini o bombok durumun ortasında nasıl mideye yuvarladığımızı hatırlar mısın? Georg postayı getirirken çörekleri de getirmişti, ta ön hatlara kadar. Oğlan büyük tehlike göze almıştı, o zaman, değil mi?»

Öteki: «Evet, şüphesiz!» diyor.

Valentin, anıların müthiş heyecanına kaptırmış kendini: «Sonradan da başına bir felâket geldi ya!» diye anlatmasına devam ediyor. Bu yüzden sağ kolunu uçurdu. Sen gitmiştin o tarihte. Onun gibi mesleği arabacılık olan birisi için hiç de kolay değil.. Herhalde bir başka iş aramıştır. Sen neredeydin, sonraları?»

Öteki, müphem bir cevap veriyor. Sonra da: «Bir daha rastlamadık, birbirimize» diyor «Siz ne alemdesiniz, Laher?»

Laher, şaşırarak: «Ne?» diyor.

«Siz ne alemdesiniz? Ne yapıyorsunuz?»

Valentin, halâ kendini toplamış değil: «Siz mi dedin?» diye soruyor ve önünde duran bu şık esvaplı adama dik dik bakıyor. Sonra, tepeden tırnağa bir süzüyor, yüzü kıpkırmızı oluyor ve adamı itiyor: «Maymun!»

Bana kalırsa, Valentin pek fena oldu. İnsanlar arasında farklılık bulunduğu görüşüyle, belki de ilk karşılaştı. Şimdiye kadar hepimiz de askerdik. Fakat şu kendini beğenmiş oğlan onun bu temiz inancını tuzla buz etti.

Ben: «Aldırma, Valentin!» diyorum «böyleleri babalarının parasıyla ve meslekleriyle öğünürler.»

Willy de birkaç sözle beni destekliyor.

Sonunda, Valentin: «Ne de candan arkadaşmış..!» diyor acı acı. Fakat o duygudan halâ kurtulmuş değil. İç-

ten ie boğulur gibi olduğu belli.

Bereket ,bizim Tjaden'e rastlıyoruz. Suratı bir mut-bak paavrası kadar kirli kirli. Willy: «Bana bak!» diyor. «Savaş bitti, şimdi artık iyice bir yıkanabilirsin.»

Tjaden, ciddi ciddi: «Bugün olmaz» diyor «ancak cumartesiye, hatta banyo bile yapacağım.»

Geriyeye sıçırıyoruz. Tjaden banyo yapsın! Yoksa, geçen ağustosta geçirdiği sarsıntı tam geçmedi mi? Willy söyleneni iyice anlamamış gibi, elini kulağına götürüyor: «Az önce söylediğini galiba iyi anlamadım. Cumartesiye ne yapacaktın?»

Tjaden, böbürlenerek: «Banyo yapacağım» diyor «cumartesiye nişanlanıyorum da.»

Willy, garip bir kuř görmüş gibi bakıyor ona. Sonra, elini hafifçe omuźuna koyup, babacan bir tavırla: «Söyle bakayım, Tjaden» diyor «bazı bazı ensende bir takım batmalar veya kulaklarında tuhaf bir uğultu duymuyor musun?»

Tjaden: «ok acıktığım zamanlar, sadece!» diye bir itirafta bulunuyor «işte o zaman midemde bir trampet ateşi başlıyor. Pek adi bir duygu. Sözü yine nişanlıma getireceğim: güzel değil, vampiri yürüyor ve biraz da şaşı, fakat iyi huylu hemde babası kasap.»

Kasap ha! şimdi aklımız yattı. Tjaden, başkaca bilgileri de istekle vererek: «Beni çılgınca seviyor» diyor «Eh, şu sırada çabuk karar vermek gerekiyor. Zaman kötü, fedakârlık istiyor. Bir kasap, en son aç kalacak insandır. Nişanlanmakla evlenmek arasında hayli mesafe de var.»

Willy, gittikçe artan bir ilgiyle dinledikten sonra: «Tjaden» diye söze başlıyor «eski dostların olduğumuzu bilirsin...»

Tjaden: «Anlaşıldı» diye sözünü kesiyor «bir miktar sucuk geçer, senin eline de. Benden yana biraz da karbo-

nat alırsın, ayrıca. Pazartesiye gel dükkâna. Daha sonra beyaz hafta var da..»

Ben, hayretle: «Ne gibi?» diye soruyorum. «Yoksa çamaşır işi de mi yapıyorsunuz?»

«Bunu demek istemedim; öteki haftaya bir baklakır at keseceğiz de..»

Pazartesi muhakkak gideceğimizi söylüyoruz ve aylak aylak yürüyüşümüze devam ediyoruz.

Valentin, Altstaedter Hof oteline sapıyor. Artistler orada kalırlar. Bir cüceler grupunu akşam yemeğinde buluyoruz. Masalarında şalgam çorbası var; ayrıca birer dilim ekmek duruyor herbirinin yanında.

Willy: «Karne karşılığı verilen şu zıkkımla doyarlar inşallah!» diye homurdanıyor «Ne de olsa karınları bizden küçük.»

Duvarlarda afişler ve fotoğraflar asılı. Soytarıların, arslan terbiyecilerinin, kuvvet göstericilerinin resimlerini taşıyan renkli ve yarı yırtılmış kâğıt parçaları. Eski ve soluk şeyler; zira gülle kaldıranların, at cambazlarının ve akrobatların manej yeri, son yıllarda siperlerdi. Orada da afiş gerekli değildi.

Valentin, bu afişlerden bir tanesini göstererek: «Ben buydum, bir zamanlar!» diyor. Resimde, göğsü ileriye çıkmış bir adamın, barfikte perende attığı görülüyor. Fakat en geniş iyi niyetle bile bu resimle Valentin arasında bir benzerlik bulunamaz.

Valentin'le çalışacak dansöz bekliyor. Biz, lokantanın küçük bir salonuna geçiyoruz. Köşeye bir kaç dekor dayalı. Bizim askerciklerin hayatından alınmış hoş bir şarkılı komedi olan: «Uç bakalım ey gürültülü güvercinim» oyununun dekorları. İki yıl önce pek tutmuş bir komediydi.

Valentin, masanın üstüne bir gramofon koyup plâk seçiyor. Çalına çalına bozulmuş, fakat yine de vahşi bir

güzelliği kalmış kısık bir melodi yükseliyor, grama-fondan; çökmüş bir kadının bir zamanlar güzel olan se-sini andıran bir melodi. Willy, anlarmış gibi bir pozla : «Tango» diyor, ve az önce plâğın etiketini okumuş oldu-đunu hiç belli etmiyor.

Valentin mavi bir pantolon ve bir gömlek giymiş, ka-dın da bir triko giymiş. Hayale fazla yer veren bir apaş dansına çalışıyorlar; dansın sonuna doğru kadın iki ba-cağını Valentin'in boynuna geçirip kendini boşluğa bıra-kıyor, o da becerebildiği kadar hızlı dönüyor.

Her ikisi de, sessiz ve ciddi çalışıyor. Arada bir usul-ca söylenilmiş bir söz duyuluyor. Lambanın solgun ışı-đı titriyor. Havagazı hafif hafif tıslıyor. Dans edenlerin gölgeleri, güvercin komedisinin dekorlarında iri iri dal-galanıyor. Willy, gramofonu kurmak için, bir ayı yavrusu gibi, olduğu yerde sallanıyor.

Valentin provaya son veriyor. Willy alkışlıyor. Genç kız, bize aldırış etmeden, giysilerini çıkarıyor. Dans ayak-kabılarını, havagazı lâmbasının altında, ağır ağır çözü-yor. Kirli trikonun içinde sırtı, kolayca eğilip bükölüyor.

Sonra, yerinden doğruluyor ve üstünden aşıağıya bir şey geçirmek için, kollarını havaya kaldırıyor. Işık ve göl-geler, yer değiştiriyor omuzlarında. Güzel ve uzun bacak-ları var.

Willy, birşeyler aranıyormuş gibi, salonda dolaşıyor. «Güvercin» şarkılı komedisinin bir metin kitabını bulu-yor. Kitapta, bir pastacı cepheye sevke hazır ambalajlı ve çikolatadan bombalar ve mermiler tavsiye ediyor. Bir Saksonya firması da, mermi parçalarından yapılmış kitap açacakları, üzerlerinde büyük adamların savaşıla ilgili söz-leri yazılı tuvalet kâğıtları ve: «Asker vedalaşması» ve «Zifiri bir geceyarısı karanlığındayım» başlıklı iki man-zara kartı serisi, teklif ediyor.

Dansöz giyindi. Manto ve şapkaıyla bambaşıka görü-

nüyor. Az önce kıvrak bir yaratıktı; şimdi herkes gibi! Böylesine değişivermesine bir kaç kumaş parçasının yettiğine inanamayacağı geliyor, insanın. Elbisenin bu derece değiştirmesi ne tuhaf. Hele uniforma ne de değiştiriyor!

III.

Willy her akşam Waldmann'a gidiyor. Waldmann, şehir civarında bir gezinti yeri lokali, öğle ve akşamları dans da var. Ben de gidiyorum, oraya. Adele'nin bazı bazı oraya uğradığını Karl Bröger'den duydum. Adele'yi yine görmegi pek istiyorum.

Waldmann'ın bahçedeki salonunun pencereleri aydınlık. Dansedenlerin gölgeleri, iyice indirilmiş perdelerde oynuyor.

Tezgâhın, pırıl pırıl beyaz bir karın, ve bir bonjurun görkemli kuyruğunu görüyorum. Willy, bonjur giymiş. Gözlerim kamaşmış gibi bakıyorum. Bonjur siyah, yelek beyaz ve saçları kızıl; canlı bir bayrak direğine benziyor.

Willy, bu hayranlığımı horlukla karşılayarak: «Hayret ediyorsun, değil mi?» diye soruyor ve bir tavus kuşu gibi olduğu yerde şöyle bir dönüyor «İmparator Wilhelm'in sanma bonjuru! Bir asker pelerinin neler yapılırmış, değil mi?»

Omuzuma vuruyor: «Hem, burada bulunduğun iyi oldu, bir dans yarışması var bugün. Hep katılıyoruz, çok değerli armağanlar verilecek! Yarım saate kadar başlıyor.

Şu halde o zamana kadar biraz ekzersiz yapılabilir. Willy'nin damı, bir güreşçiden farksız; aygır gibi iri ve güçlü kuvvetli. Willy ve damı, hızın önemli olduğu One-

step dansına çalışıyorlar. Karl da, kızak beygiri gibi baştan aşağı inciler ve halkalarla süslenmiş bir genç kızla oynuyor; Kız iâşe müdürlüğünden. Karl da böylece, işle eğlenceyi en rahat biçimde birleştirmiş oluyor. Fakat Albert, bambaşka bir âlemde. Bizim masamızda değil, karşıda bir köşeden bizleri çekine çekine selâmlıyor, yanında kumral bir genç kız var.

Willy: «Onu kaybettik» diye kehanet savuruyor. Ben, kendime iyi bir dam yakalamak için gözümü dört açıyorum. Bu da pek kolay iş değil, zira bazısı masada ceylân gibi görünüyor da, dansa kaldırılnca gebe bir filden fark-sız oluyor. Hem damların hafifleri de pek aranıyor. Küçük bir terzi bayanla anlaşmağı başarıyorum, yine de.

Bir boru çalınıyor. Yakasına krizantem takmış birisi, ilerliyor ve Berlin'den gelen bir çiftin yepyeni bir dans olan Foxtrot yapacağını bildiriyor. Bu dans burada henüz bilinmiyor. Adını duyduk yalnız.

Merakla toplanıyoruz. Orkestrada tak tak bir ses geliyor. Berlinli çift, birbirine sarılmış kuzular gibi, bu tı-kırtıya uyup zıplıyor. Bazı bazı birbirlerinden uzaklaşıp sonra kollarını yine birbirlerine kenetleyip çılgın gibi dönüyorlar. Willy, iyice görmek için boynunu uzatıyor ve gözlerini açıyor. Tam onun arzuladığı bir dans, bu.

Armağanların bulunduğu masayı getiriyorlar. Hemen saldırıyor.

Onestep, Boston ve Foxtrot danslarından herbiri için ayrı bir armağan var. Foxtrot bizler için değil, henüz bil-miyoruz. Fakat öteki ikisine Mareşal Blücher gibi gözü kapalı girebiliriz.

Her üç dans için de birinci armağanlar, on tane martı yumurtası ya da bir şişe içki. Willy, martı yumurtalarının yenilip yenilmediğini kuşkuyla soruşturuyor. Sonra aldığı cevaptan memnun, yanımıza dönüyor. İkinci armağanlar altışar martı yumurtası ya da halis yünlüden

başlıklar. Üçüncü armağanlar da dörder yumurta ya da ikişer kutu cıgara. 'Kahraman Almanya' markadan. Bu markayı iyi tanıyan Karl: «bunları asla almayız» diyor.

Yarışma başlıyor. Boston için Karl ve Albert'i Onestep'e de Willy'yle beni, uygun bulduk. Fakat Willy'den fazla birşey umduğum yok. Hakemler esprili kimseler olurlarsa kazanabilir ancak.

Boston'da Karl ve Albert, üç rakiple finale kalıyor. Karl hepsinden daha şanslı görünüyor; gala üniformasının yüksek yakalığı, rugan çizimleri ve kızak atı gibi zincir ve halkalarla süslenmiş damından meydana gelen başdöndürücü şıklığa kimseler karşı duramaz. Yürüyüşü ve üslubu eşsiz. Fakat ahenk bakımından da Albert aynı mükemmellikte. Hakemler, Waldmann'daki bu dans yarışması mahşer günü kadar önemliymiş gibi, notlar alıyorlar. Sonunda Karl kazanıyor on martı yumurtasını alıyor; zira içkinin markasını iyi tanıyor, şimdiye kadar kendi sattığı marka. Yumurtalarını da, büyük bir eli açıklıkla bizlere armağan ediyor; kendisinin daha iyileri var evinde. Albert de ikinci armağanı kazanıyor. Altı martı yumurtasını bizlere çekine çekine bakarak, sarışın kıza götürüyor. Willy bir ıslık çalıyor.

Onestep, Boston ve Foxtrot danslarından herbiri için yor ve son tura kalıyoruz. Willy'nin yerinden kımıldadığını, hatta yazılmadığını, hayretle görüyorum. Ben, önceden hiç göstermediğim yeni bir figürle göze çarpıyorum. Benim küçük kız da tüy gibi uçuyor. Sonunda ikinci armağanı ele geçirip aramızda bölüşüyoruz.

Dans sporu derneğinin gümüşten şeref iğnesi göğsümde gururla masamıza dönüyorum.

«Kaz kafalı Willy» diyorum «ne diye bir denemedin, belki de bronz madalya kazanırdın!»

Karl: «Gerçekten de öyle!» diye katılıyor «neden yap

madın bunu?»

Willy ayağa kalkıyor, bir gerinip bonjurunu düzeltiyor, bizlere üstten bir bakıyor ve tek bir kelimeyle cevap veriyor: «Bunun için!»

Tam da o sırada, krizantemli adam Foxtrot yarışmasını ilân ediyor. Pek az çift başvuruyor. Willy, piste marş adımlarıyla ilerliyor.

Karl: «İyi ama hiç bilmiyor ki, bu dansı!» diye söylüyor.

Olup bitecekleri görmek için, sandalyelerimizden sarkarak bakıyoruz. Arslan terbiyecisine benziyen damı ona yaklaşıyor. Willy abartılmış hareketlerle kolunu uzatıyor. Müzik başlıyor.

Müziğin başlamasıyla Willy'nin vahşi bir deve olması bir oluyor. Havaya fırlıyor, hoplayıp zıplıyor, topaç gibi dönüyor, bacaklarını savuruyor ve damını bir oraya bir şuraya fırlatıyor, sonrada salonda küçük küçük adımlarla dört nala koşuyor ve at cambazı damını da yanısıra sürüklüyor. Kadın, onun yana doğru uzattığı koluna barfikte jimnastik yapar gibi asılıyor. Bu sırada öteki kolunu büsbütün boş kalan Willy, bir dönme dolaba benziyen hareketler yapıyor ve bonjurunun etekleri yanlamasına havaya kalkıyor; hemen arkasından, pistte küçük adımlarla dolaşıyor ve kuyruğunun altına biber sürülmüş bir teke gibi, kıyametleri koparıyor, çılgınca bir dönüşle dansı bitirirken damını havada fırıl fırıl çeviriyor. O tarihe kadar hiç kimsenin tanımadığı aşırı bir Foxtrot ustası gördüklerine salondakilerin en küçük bir kuşkusu yok. Willy, fırsatı sezdi ve yararlandı. Öylesine üstün bir başarı kazanıyor ki; ikinciliği alan epiyce geriden geliyor. Kazandığı içki şisesini muzaffer bir eda ile bizlere sallıyor. Fakat öyle terlemiş ki, bonjurunun rengi atmış, gömleği ve yelege siyahlanmış.

Yarışma bitti, fakat dans devam ediyor. Masamıza oturduk. Willy'nin kazandığı şışeyi içiyoruz. Albert'den gayrı hepimiz masadayız. Fakat onu sarışın kızdan ayırmak kabil değil.

Willy, beni dürtüyor: «Bak, Adele orada.»

Hızla: «Nerede?» diye soruyorum.

Pistteki mahşer kalabalığını gösteriyor, işaret parmağıyla. Gerçekten de Adele orada. Uzun ve kara bir herifle vals oynuyor.

«Acaba çoktandır burada mıydı?» diye soruşturuyorum; zira az önceki zaferimizi görmüş olmasını pek istiyorum.

Willy: «Beş dakikadan beri burada» cevabını veriyor.

«O uzun sünepe ile mi?»

«Uzun sünepeyle.»

Adele, dansta başını biraz geriye doğru atmış. Bir eli kara herifin omuzunda. Yüzünü yandan seyrederken bazan soluğum kesiliyor. Salonun kasvetli ışığında, anılarım, savaştan önceye pek dalıyor. Fakat geçmiş, daha dolu, daha başka ve Adele gülünce, tanınmiyacak kadar değişmiş.

Willy'nin şisesinden koca bir yudum alıyorum. Tam da bu sırada, küçük terzi kız önümde dansetmekte. Adele'den daha ufak ve minyon. Geçenlerde, caddenin sisinde böyle gözükmemişti. Fakat Adele şimdi gerçekten bir kadın, dolgun göğüsleri, kuvvetli bacakları var. Eskiden de böyle miydi, hatırlamıyorum. O zamanlar buna hiç dikkat etmemiş olmalıyım.

Willy, kafamdan geçenleri sezmiş gibi: «Güçlü kuvvetli bir kadın olmuş!» diyor.

Öfkeyle: «çeneni tut!» diye karşılık veriyorum.

Vals bitti. Adele kapıya yaslanıyor. O tarafa yürüyorum. Beni selâmlıyor. Bir yandan da kara herifiyle gülüşüp konuşuyor. Durup bakıyorum. Kalbim, büyük bir

karar verecekmişim gibi, küt küt vuruyor.

Adele: «Bana neden böyle bakıyorsun?» diye soruyor.

Ben: «Hiiiç.!» diyorum «dans edelim mi?»

O: «Bunu değil» cevabını veriyor «fakat öteki dansı» ve kavalyesiyle piste yürüyor.

Onu bekliyorum. Boston'u beraber oynuyoruz. Müt-hiş dikkatli oynuyorum ve Adele, beğenerek gülümsüyor. «Cephede dansı iyi öğrenmişsin.»

«Tam da yeridir ya!» cevabını veriyorum «az önce bir de armağan kazandık.»

Hemen yüzüme bakıyor: «Yazık, beraber oynardık! Ne kazandınız?»

«Altı martı yumurtası ve bir madalya» diye cevap verirken, alnımı bir sıcaklık kaphyor. Kemanlar öyle usul çalıyorlar ki, yerde sürüklenen adımların sesini bile duy-mak kabil.

Birşey söylemiş olmak için: «Bundan böyle beraber dans edelim» diyorum «Hatırlar mısın, akşamları jimnas-tik salonundan çıkınca birbirimizin arkasından nasıl da çılgınca bir koşu tuttururduk?»

Başıyla doğruluyor: «Evet, o zamanlar henüz epiyce çocukluklarımız vardı. Şu kırmızı elbiseli kıza bak; bu üs-tü bol buluzler şimdi pek moda. Şık, değil mi?»

Kemanlar, melodiyi viyolonsele bırakıyor. Viyolon-seller bir hıçkırık gibi, titreye titreye altın gibi sesler ve-riyorlar.

«Sana ilk seslendiğimde, ikimiz de koşup kaçmıştık» diyorum «Haziranda ve şehir dışında, hendeklerdeydik, bugün gibi hatırlıyorum...»

Adele, birisine el sallıyor. Bundan sonra, başını yine benden yana çeviriyor: «Evet, böyle saçma şeyler yap-mıştık. Şey, sen Tango biliyor musun? Şu karşıdaki es-mer adam mükemmel bir tangocu.»

Cevap vermiyorum. Müzik susuyor. Ben: «Bizim ma-

saya biraz uğramak ister misin?» diye soruyorum.

Bizim masadan yana bakıyor: «Rugan ayakkağılı o fidan boylu kim?»

«Karl Bröger» diyorum. Adele, masamıza oturuyor. Willy bir bardak içki sunuyor ve bir espri yapıyor. Adele, gülüyor ve Karl'a bakıyor. Bakışlarını, Karl'ın bir kızak beygirini andıran damı üzerinde dolaştırıyor zaman zaman; genç kızın elbisesi modern. Adele'i hayretle süzüyorum; öyle değişmiş ki! Yoksa anılar beni bunda da mı yanılttı? Hızla büyüyüp azmanlaşarak gerçeğı aştı mı? Masamızdaki bu kız pek fazla konuşan şamatacı bir yabancı. Daha yakından tanıdığım bir başkası saklı olmasın bu dış görünüşün altında? Sadece biraz yaşlanmakla böylesine değişilebilir mi? Belki de yıllar, diye düşünüyorum; öyle ya üç yıl geçti o zamandanberi. O tarihte on altısında bir çocuktu, şimdi on dokuzunda yetişkin bir insan...

Ve zaman denilen o adsız hüznün üzerime çullanıyor birden. O, damlalarla akar, akar ve değişiverir. Geri dönlüğünde hiç bir şey yine bulunmaz. Ah, ayrılık çetindir, fakat yine gelmek bazan daha da çetin olabilir.

Willy: «Ne tuhaf oldu suratın, Ernst?» diye soruyor «pek mi karnın acıktı?»

Adele, gülerek: «Can sıkıcı halleri vardır onun» diyor «eskiden de hep böyleydi. Biraz neşeli oluver! Genç kızlar, böylelerini hiç kımıldamadan somurtanlara tercih eder.

Geçmiş ola, diye düşünüyorum. Fakat Adele o kara herifle ve Karl Bröger'le dalga geçtiğı için değil, beni can sıkıcı bulduğı veya kendisinin değiştiğı için de değil... Hayır, bunların hiç birinden dolayı değil!

Bütün bunların hiç bir anlamı kalmadı. Oraya bura-ya koştum,, şuraya oraya koştum, gençliğimin bütün kapılarını çaldım ve o kapılardan geçip içeriye yine girmek

istedim. Henüz genç sayıldığımdan beni yine içeriye alacaklarını sanmış ve unutmamı pek istemiştim. Fakat o bir serap gibi kaçıverdi benden, sessizce parçalandı ve dokunmak isteyince bir kar gibi dağılıverdi. Aklim almıyordu. Hiç değilse burada birşeylerin kalmış olması gerekirdi ve ben yeniden her deneyişimde gülünçleşiyor ve kederleniyordum. Fakat bu anılar kırlarında da sessiz ve gürültüsüz bir savaşın patlamış olduğunu ve eskiyi aramanın saçmalığını, şimdi farkediyorum. Zaman, bir uçurum gibi araya girdi. Geriye dönmem imkânsız. Yapabileceğim tek şey, ileriye atılmak, yürümek rastgele ilerlemek. Zira hiç bir amacım yok.

İçki bardağını parmaklarımın arasında sımsıkı tutuyor ve bakışlarımı yukarıya çeviriyorum. Adele orada oturmakta ve Karl'a, karaborsada ipekli çorabı nerede bulabileceğini sormakta. Az önceki gibi dans edilmekte ve orkestra, yine o Üç Kız Pansiyonu valsini çalmakta.

Ben de yine hep aynı durumda saldalyemde oturuyorum soluk alıyor ve yaşıyorum. Deminki gibi. Bir yıldırım çarpıp beni yerimden sökmüş, çevremde toprak çöküvermiş ve arta kalan ben ancak şimdi herşeylerimi, hem de gerçekten, yitirmiş değil miyim?

Adele, ayağa kalkıyor ve Karl'la vedalaşırken, keyifli keyifli: «Şu halde Meyer ve Nickel'de bulabileceğim» diyor «doğrudur, onlar her çeşit dalavereli ticareti yapıyorlar. Yarın bir uğrayın, oraya. Allahaismarladık, Ernst.»

«Biraz geleyim seninle!»

Dışarıya çıkınca, Adele, elini uzatıyor: «Daha fazla gelme beraber, birisi bekliyecek de!»

Yaptıklarımı budalaca ve aşırı buluyorum ama, elimde değil: kasketimi elime alıyor ve ebedi ayrılışlarda ol-

duğu gibi-Adele'yi değil, geçmişin herşeyini derin bir say-
gıyla selâmlıyorum. Adele, beni dikkatle süzdükten son-
ra: «Bazan gerçekten de gülünç oluyorsun.» diyor ve bir
şarkı tutturup yokuş aşağı hızla uzaklaşıyor.

Bulutlar sıyrılmış, şehrin üzerinde berrak bir gece
var. Uzun uzun bakıyorum ötelere. Sonra, geri dönüyorum;

IV

Konersmann gazinosunun büyük salonunda ilk
buluşma toplantımızı yapıyoruz; alaydaki arkadaşlar, sa-
vaştan döneli ilk toplanıyoruz. Bütün arkadaşlar çağrılı.
Büyük bir şenlik olacak.

Karl, Albert, Jupp ve ben, bir saat erken damladık.
Eski arkadaşları yine görmek için sabırsızlanıyoruz.

Bu arada, büyük salonun yanındaki misafir odasında
oturup Willy'yi ve ötekileri bekliyoruz. Tam da bir şişe
konyağına zar atarken kapı açılıyor ve Ferdinand Kosso-
le içeri giriyor. Halinden öyle şaşırıyoruz ki, zarlar elimiz-
den düşüyor. Sivil giyinmiş.

Oysa, şimdiye kadar, hemen hepimiz gibi, eski uni-
formasını giymeğe devam etmişti; fakat bugün, bayram
günümüz şerefine, ilk olarak sivil elbiseyle göründü; ka-
dife yakalı mavi bir palto sırtında, yeşil bir şapka başın-
da, sert yakası ve kravatıyla karşımızda. Bu haliyle bam-
başka bir insan olmuş.

Hayretten henüz kurtulmadan, bu defa da Tjaden sö-
kün ediyor. O da, ilk defa sivil giyinmiş; çizgili bir cake-
ti, sarı ıskarpinleri ve tutulacak kısmı gümüşten bir bas-
tonu var. Başı havada, salonda kasıla kasıla yürüyor. Kos-
sole'ye rastlayınca hayretten dona kalıyor. Kossole de hay-
retler içinde. Her ikisi de ötekini şimdiye kadar hep uni-

formayla görmüştü. Birbirlerini bir an daha süzüyorlar.

Sonra makaraları koyuveriyorlar. Biri ötekini sivil kılığıyla müthiş komik buluyor.

Tjaden: «Ulan Ferdinand» diye sırtıyor «senin ki-bar adam olduğunu her zaman söyledim.»

Öteki: «Ne gibi?» diye soruyor ve gülmesini yarıda bırakıyor.

Tjaden: «İşte bak» diyor ve Kossole'nin paltosunu gösteriyor «bunu eskiciden aldığın belli.»

Ferdinand: «Öküz» diye homurdanıyor öfkeyle ve arkasını dönüp uzaklaşıyor; fakat hafifçe kızardığını da görüyorum. Gözlerime inanamayacağım geliyor; gerçekten de çekingenleşiyor ve kimsenin bakmadığını tahmin edince, alay konusu paltosunu göz ucuyla süzüyor. Sırtında uniforması varken böyle şeylere metelik vermezdi; Fakat şimdi, havı gitmiş kol ağızlarını sürtüp bir iki lekeyi kaybediyor, sonra da, birinci sınıf bir elbise giymiş olan Karl Bröger'den yana uzun uzun bakıyor. Kendisine baktığının farkında değil. Bir müddet sonra: «Karl'ın babası ne iş yapar?» diye soruyor bana.

«Sulh yargıcı.»

Düşünceli düşünceli: «Ya, demek Sulh yargıcı!» diye tekrarlıyor «ya Ludwig'in babası?»

«Vergi kâtibi»

Bir müddet susuyor. Sonra: «Şu halde» diyor «yakında bizlerle selâmı sabahı keseceksiniz...»

Ben: «Sen deli olmuşsun, Ferdinand» diye lâfı ağzına tikiyorum. Kuşkuyla omuz silkiyor. Hayretim gittikçe artıyor. Şu berbat sivil elbiseleriyle sadece değişmiş bir hal gelmemiş, gerçekten de değişmiş. Şimdiye kadar böyle şeylere boş verirdi, fakat şimdi paltosunu çıkarıyor ve hatta onu salonun en loş köşesine asıyor.

Kendisine baktığımı görünce: «Burası pek sıcak diyor öfkeyle. Başımla doğruluyorum. Bir süre sonra ca-

nı sıkkın:

«Ciltci»

«Gerçekten mi?» derken bir canlanıyor «Ya Albert'in babası?»

«Öldü Tesviyeciydi!»

Sevinçle: «Tesviyeciydi, ha» diye tekrarlıyor, sanki Papa falanmış gibi! «Tesviyeci, demek eşsiz vallahi! Ben de tornacıyım. Hemen hemen meslektaş sayılırız onunla.

Öyle gibi bir şey.»

Asker Kossole'nin kanının sivil Kossole'ye nasıl da geçtiğini farkediyorum. Yeniden yüzüne kan ve hareketlerine canlılık geliyor.

«Yoksa gerçekten de yazık olurdu» diye ısrarla temin ediyor ve tam o sıra önümüzden geçen Tjaden'in yine sırttığını görünce, hiç ağzını açmadan ve olduğu yerden kımıldamadan, mükemmel bir tekme yapıyor ona. Kossole, yine eski Kossole oldu.

Büyük salonun kapısı gürültüyle açılıp kapanmağa başlıyor. Biz de salona geçiyoruz. Kâğıttan çiçek askılarla süsülenmiş salon ve boş masalar, tedirginlik veriyor. Köşelerde toplanmış bazı gruplar var. Eski püskü kısa asker ceketini giymiş Julius Weddekamp'ı onların arasında farkedince, birkaç sandalye hızla bir yana itip selâmlamaya koşuyorum.

Ona: «Nasılsın, Julius?» diye soruyorum «bana mavun ağacından bir istavroz borcun olduğunu unuttun mu? Bir piyano kapağından kendi elinle yapacaktın, cepheleyen! İyi sakla onu, koca herif...»

Weddekamp, mahzun mahzun: «Benim de işime yarayabilirdi, böyle bir istavroz» diyor «karım öldü.»

«Vah vah» diyorum «Nesi vardı?»

Omuz silkiyor: «Bütün kış dükkânların önünde sıra

beklemekten bitkin düşmüş olmalıydı. Sonra da çocuk doğurdu ve dayanamadı.»

«Ya çocuk?»

Çökmüş omuzlarını, soğuktan titriyormuş gibi, havaya kaldırarak: «O da öldü» diyor «İşte böyle, Ernst! Scheffler de öldü biliyor muydun?» Başımı sallıyorum, iki yana: «Nasıl oldu bu iş» Weddekamp, piposunu ağzına yerleştiriyor: «Başından tam on yedi kurşun yarası almıştı, değil mi? O tarihte epiyce iyileşmişti de. Altı hafta önce birdenbire garip bir baş ağrısına yakalandı, kafasını durmadan bir duvara çarpmak istiyordu. Dört kişi güçlkle götürebildik, hastahaneye. İltihap gibi bir şey dediler. Ertesi gün işi tamamdı.» Bir kibrit daha çıkarıyor «Böyle işte! Şimdi karısına bir emekli aylığı bağlamağa bile yanaşmıyorlar.»

«Ya, Gerhard Pohl'den ne haber?»

«O gelemaz. Fassbender ve Fritsch de gelemiyecek. İşsizler. Bir lokma birşeyler yiyecek paraları bile yok. Yoksa severek gelirdi koca oğlanlar.

Bu arada salonun yarısı doldu. Bizim alaydaki arkadaşlardan gelenler var halâ. Fakat yine bir türlü neşelenemiyoruz. Oysa, bu buluşmayı haftalardanberi sevinçle beklemiş ve bazı ruhi baskılardan, güvensizlik duygusundan ve yanlış anlaşmalardan bizi kurtaracağını ummuştuk. İster bizim asker partallarının arasına karışmış sivil elbiseler isterse tahtadan bir kama gibi arkamıza saplanmış olan meslek, aile ve sosyal durum farklar sebep olsun, geçmişin o eski ve gerçekten arkadaşlığı kalmamış.

Herşey ve herkes değişmiş! İşte Bosse, bizim alayın en beceriksiziydi. Devamlı budalalıkları yüzünden herkesin her zaman alay konusuydu; cephede üstübaşı pek pis ve eski püsküydü ve bir çok defa tulumbanın altında yıkamıştık. Şimdi ise, sırtında en iyi yünlü kumaştan elbise, kırıvatında ince iğne ve ayağında tozluklarla aramızda

oturmakta; sözü geçer ve hali vakti yerinde bir adam olmuş. Yanında, Adolf Bethke oturuyor; cephedeyken ondan öyle üstündü ki, lâf etmesi bile Bosse'yi sevindirirdi. Şimdi ise o, biraz toprağı da olan zavallı bir kunduracıdan başka bir şey değil. Ludwig Breyer de teğmen uniforması yerine çarpık duran el örgüsü bir çocuk kravatı bağlamış, vaktiyle maiyetinde olan delikanlı omuzuna çekinmeden vurabiliyor, zira işyeri olan caddede su işleri üzerine bir tesisatçı dükkânı var.

Valentin'in şurası burası yırtık ve önü açık uniformasının altından doğru mavi beyaz bir eski kazak gözüküyor; oysa Valentin ne yaman askerdi! Şu dalavereci Ledderhose köpeğı de kanarya sarısı muşambasıyla çalmlı çalmlı oturmuş İngiliz cigaraları içiyor. Herşeyler alt üst olmuş.

Fakat dahası var. Davranışlar da başkalaşmış. Giyişlerden ötürü. Bir zamanlar ağızlarını bile açmıyanlar, şimdi büyük lâflar ediyor. İyi elbiselilerde bir koruyuculuk göze çarpıyor ve eski esvapların çoğı susuyor. Askerliğini assubay hem de beceriksiz olarak yapmış bir baş öğretmen, yukarıdan bakan bir tavırla, Karl ve Ludwig'in sınavlarını soruyor. Ludwig'in elindeki bira bardağını cevap olarak adamın başından aşağıya boşaltacağı geliyor. Bereket Karl, öğrenim, sınav ve benzeri şeylerden horlukla söz açıp, ticaret ve iş üzerine, öven kelimeler kul lanıyor.

Bu gevezeliklerden adeta hastalanıyorum. Birbirimizle hiç buluşmasak, daha iyi olacaktı; zira hiç değilse anılarımız bize kalacaktı. Bütün şu insanların yine kirli uniformalar giymiş olduklarını ve Konersmann gazinosunun da dinlenme karargâhında bir kantin olduğunu gözümün önüne getirmeğı, boşuna deniyorum. Fakat bunu başarmam imkânsız artık. Şu gördüklerim daha ağır basıyor. Yabancılık havası daha üstün geliyor. Beraberlik

bağı, üstünlüğü elden kaçırmış. Tek tek çıkarlar yüzünden, parçalanmağa başlamış. Hepimizin sırtında aynı elbise varken, geçmişin bazı bazı bir görüldüğü oluyor ama, bellisiz ve silikleşmeğe başlamış bile. Şu oturanlar henüz arkadaşlarımız, fakat yine de değiller, artık! Üzünü veren de bu. Savaşta, arkadaşlıktan gayrı ne varsa, tahrib edilmişti; fakat bizler arkadaşlığa, iyice inanmıştık. Şimdi ise, ölümün başaramadığını hayat yapıyor; bizleri ayırıyor.

Fakat yine de buna inanmak istemiyorum. Ludwig, Albert, Karl, Adolf, Willy, Valentin ve ben, bir masadayız. Sıkıntılı bir hava var.

Albert, büyük salona doğru bakarak: «Hiç değilse bizler ayrılmayacağız, birbirimizden.» diyor. Bu görüşe katılıyor ve birbirimize el uzatıyoruz; öte yandaki yeni elbiseliler de bu sırada bir araya geliyorlar. Bizler bu yeni düzene katılmıyoruz. Bethke'ye: «Haydi, uzat sen de» diyorum. Epeyden beri ilk defa gülümsüyor ve kocaman elini ellerimizin üstüne bırakıyor.

Bir müddet daha beraber oturuyoruz. Adolf Bethke çabuk ayrılıyor. Hali hiç iyi değil. Onu hemen bu günlerde ziyarete karar veriyorum.

Bir garson yanımıza yaklaşp Tjaden'e birşeyler fısıldıyor. O da, olmaz gibilerden bir el işareti yaparak: «Burada kadınların işi yok» diyor. Hayretle bakıyoruz Tjaden, hoşlanmış bir tavırla gülümsüyor. Garson geri geliyor. Onun peşi sıra da, güçlü kuvvetli bir genç kız çabuk çabuk yürüyor. Tjaden şaşıyor. Bizler sırtıtıyoruz. Fakat Tjaden işin içinden çıkmasını beceriyor ve mübalâğalı bir el hareketi yaparak: «Nişanlım!» diyor.

Bunu söylemekle yetiniyor. Takdimin bundan ötesini Willy üzerine alıyor ve Ludwig'le başlayıp bende bitiriyor, sonra, genç kızdan, oturmasını rica ediyor. Kız isteği yerine getiriyor. Willy, yanına oturuyor, kolunu genç

kızın sandalyasının arkasına koyuyor ve: «Yeni Hendek'teki ünlü at kasabı sizin babanız değil mi? diye lâf açıyor.

Genç kız, başıyla doğruluyor. Willy, daha da yaklaşıyor. Tjaden'in durumla ilgilendiği yok. Birasını keyifle içiyor. Willy'nin canlı ve ısrarlı konuşmaları, genç kızın çekingenliğini gideriyor.

Kız; «Sizleri tanımağı pek istiyordum» diyor «Sevgilim sizlerin lâfını sık sık açardı. Fakat sizi getirmesini her söyleyişimde, yanaşmazdı.»

Willy: «Ne dediniz?» derken bakışlarıyla Tjaden'i yiyecek gibi oluyor «Beraberinde size gelmek mi? Fakat elbette büyük bir memnunlukla geliriz, gerçekten de pek memnunlukla gelirdik! Melûn herif bize bundan tek lâf açmadı.»

Tjaden biraz tedirginleşiyor. Kossole, öne doğru eğiyor yine! «Otur bakalım! sevgilin neler anlatmıştı, Fraeu-lein?»

Tjaden: «Merie'ciğim, gidelim» diye lâfa karışıyor ve yerinden doğruluyor. Kossole ise, onu sandalyesine itiyor yine! «Otur bakalım! sevgilin neler anlatmıştı, Frae-u-lein?»

Marie'cik, iyice ahpablaştı. Willy'ye fettan fettan bakarak: «Siz Bay Homeyer'siniz, değil mi?» diye soruyor. Willy, kasap dükkânını hayalinde selâmlıyormuş gibi, derin bir reverans yapıyor. Kız da: «Öyleyse kurtardığ; da sizsiniz diye gevezeliğine devam ediyor» Bu sırada Tjaden de bir karınca yığını üstünde oturuyormuş gibi sağa sola kıvıldanıyor. Kız: «Yoksa unuttun mu artık?» diyor.

Willy, başını tutuyor: «Sonradan epiyce sarsılmıştım da. Hafızaya müthiş dokunuyor. Yazık ki bu yüzden pek çok şeyi unutuyorum.»

Kossole, nefesi kesilerek: «Kurtarmış mı?» diye so-

ruyor.

Tjaden: «Marie'ciğim ben gidiyorum» diye tekrarlıyor. «Geliyor musun, gelmiyor musun?» Kossole onu alı koyuyor.

Marie'cik «Pek de alçak gönüllüdür!» diye kıkır kıkır gülüyor ve ağzı kulaklarına varıyor «Oysa: o olayda, bay Homeyer'i baltayla parçalamak üzere olan üç zenci-yi öldürmüştü. Birini yumruğuyla...»

Kossole: «Yumrukla..» diye boğuk boğuk tekrarlıyor.

«Ötekileri de kendi baltalarıyla. Bu işi bitirdikten sonra sizi geriye taşımış.» Ve Marie'cik, Willy'nin bir dok sanlık boyunu süzdükten sonra, nişanlısından yana azimle bakıyor: «Başarıları pek âlâ anlatılmalı bir defa olsun!»

Kossole: «Gerçekten de öyle» diye doğruluyor. Bir defa olsun anlatılmalı!»

Willy, Marie'ciğin gözlerine bir an dalgın dalgın baktıktan sonra: «Evet» diye doğruluyor. «o eşsiz bir insandır.» Sonra Tjaden'e bir baş işareti yapıyor: «Bir saniye benimle dışarıya gelsene!»

Tjaden duraksıyarak ayağa kalkıyor. Fakat Willy'nin hiç de fena bir niyeti yok. Birkaç dakika sonra kol kola yine görünüyorlar. Willy, Marie'cikten yana eğiliyor: «Şu halde anlaştık, yarın akşam ziyaretinize geliyorum. Zencilerden kurtarıldığım için teşekkür etmek gerekiyor. Fakat bir defa da ben nişanlınızı kurtarmıştım »

Marie'cik, hayretle: «Öyle mi?» diyor.

Willy: «İlerde bir gün anlatır belki!» diye sırtıyor. Tjaden, rahat bir soluk alıyor ve nişanlısıyla hemen uzaklaşıyor.

Willy: «Yarın kesim günü de..» diye bizlere durumu açıklıyor. Fakat kimsenin kulak verdiği yok. Uzun zaman kendimizi zor tuttuğumuzdan, şimdi makaraları koyuveriyoruz. Kossole öyle çok gülüyor ki, boğulacak gibi olu-

yor. Ancak bir süre sonra, Willy, at sucuğunun teslim şartları üzerine çok çıkarlı bir anlaşmaya vardığını, bildirebiliyor ve: «Delikanlı avucumun içinde!» diye sırtıyor.

V

Öğleye kadar evde oturdum ve rastgele birşeyler yapmağı denedim. Fakat hiç bir şey beceremedim. bir saattir aylak aylak sürtüyorum sokaklarda. Bu sırada, Hollanda lokali adını taşıyan bir yer gözüme ilişiyor; son üç haftada açılan likör salonlarının üçüncüsü. Bu çeşit yerler, hemen her tarafta, renk renk tabelâlarıyla mantar gibi çıkıveriyorlar ortaya.

Aydınlatılmış camlı kapının önünde duran kapıcı, Macar Hüsar albayı ile piskopos arası birisi. İriyarı bir adam, altın kaplamalı bir de sopası var elinde. Gözlerini ayırmadan baktığımı görünce, o da kasılmaktan vazgeçiyor ve karnıma vurarak: «Selâm sana Ernst!» diyor «Ey, söyle bakayım korkuluk kılıklı herif, hani, Fransızca Koman sava'mı derdi neydi o?»

Bizim alayın aşçıbaşlarından onbaşı Anton Demuth'un önünde put gibi esas vaziyeti alıyorum; zira bize saygının şahısa değil sırttaki üniformaya gösterilmesi gerektiği öğretilmişti. Şu karşımdaki masal uniformasına esas vaziyeti yetmez, cephe vaziyeti almamı gerektirecek kadar değerli.

Kahkahayla gülerek: «Afiyet olsun Anton!» diyorum anlamsız lâf etmemiş olmak için» tıkınacak bir şeyin var mı?»

Elstermann Fransızca «Piliç!» diye cevap veriyor. Bu koltuk meyhanesinde. Aşçı olarak çalışıyor!

«Ne vakit uğrayabilirim?» diye soruyorum; ikisinin

burada bulunması gerçeği yeterli bir neden. Elstermann ve Demuth, bütün Fransız cephesinin en ünlü ganimetçileriydi.

Anton: «Bu gece birden sonra» diye, göz ediyor «Bir erzak müfettişinden tam bir düzine kaz yürüttük, karaborsa elbette. Elstermann Franz'ın birkaçını önceden hacamat edeceğinden hiç kuşkun olmasın! Kazlar arasında savaş olmadığını ve bu yüzden birkaçının bacaklarını kaybetmiyeceğini kim ileri sürebilir?»

«Hiç kimse» diyor ve: «iş oluyor mu burada?» diye soruyorum.

«Hergece tıklım tıklım. Bir bak!»

Kapı perdesini aralıyor. Kapının aralığından salona bir göz atıyorum. Masaların üzerini yumuşak ve sıcak bir ışık kaplamış, mavimsi cıgara dumanları şeritler halinde yükseliyor, hahlar parlıyor, porselenler parlıyor ve gümüş takımları ışıltıyor. Her masada kadınlar var ve hepsinin de etrafını garsonlar çevirmiş, yanbaşlarında oturan erkeklerde ise, terden ve çekingenlikten en ufak bir belirti yok. Eşsiz bir kendine güvenle siparişler veriyorlar.

Anton: «Ulan, bir defa olsun şöyle bir keyfini çıkar-sak bu işlerin.» diyor ve boş böğrüne bir kakma vuruyor.

Hiç cevap vermiyorum. Zira bu renkli, bu duman duman hayat parçası beni garip bir surette heyecanlandırıyor. Bu karanlık sokağın sulu kar birkintileri içinde durup şu manzarayı bir kapı aralığından seyretmenin gerçek dışı bir yönü var, rüya görüyormuş gibiyim. Gördüğümünden büyülenmiş gibiyim, fakat orada para dökenlerin belki sadece bir kaç karaborsacı olduğunu da unutmuyorum. Ne var ki, bizler o çamurlu toprak kovuklarında pek fazla kaldık da, şiddetli ve pek çılgınca bir lüks ve şıklık ihtirası kabarıyor içimizden, bazı bazı. Zira bizlerin gözünde lüks korunmak ve ihtimam görmek anlamına geliyor

ki, bunları da hiç mi hiç bilmiyoruz.

Anton: «Nasıl, ulan?» diye bir daha soruyor «tombul tombul yataklık şeyler, değil mi?»

Bana bile tuhaf geliyor, amma, şu anda bir cevap veremeyeceğim. Yıllar yılı benim de düşünmeden katıldığım bu davranışı şimdi ve birdenbire, kaba ve iğrenç buluyorum. Bereket, Anton değişip saygılı bir tavır takmıyor; zira önünde bir otomobil durdu. Fidan gibi bir yaratık iniyor ve kapıdan giriyor; yürüyüşü biraz öne eğik, kürkünü bir eliyle göğsüne bastırmış, altın bir miğferi andıran ve iyice yapıştırılmış şapkanın altından görünen saçları parlıyor, diz kapakları iyice birbirine yaklaşmış, ayakları ufacık ve yüzü küçük. Hafifçe gevşek hareketlerle önümden geçerken donuk ve acı bir koku bırakıyor; şu karı ile beraber döner kapıyı geçip masalara gitmek, renk ve ışık atmosferinin rahatlığına ve koruyuculuğuna kendimi bırakmak isteğini birden ve çılgınca duyuyorum.. Paranın izole ettiği garson ve hizmetkârların etrafını sardığı ılık bir varlıkta, yıllar yılı günlük ekmeğimiz olan sefalet ve pislikten uzakta, yaşamak istiyorum.

Pek fazla bir öğrenciye benzemiş olacağım ki, Anton Demuth kıs kıs gülüyor ve yan yan beni süzerek: «Kadifeler ve ipekliler içinde de gezseler, yatakta hepsi birdir.» diyor.

Anton, ağır başlılıkla: «Piliç!» cevabını veriyor «iyi akşamlar ya da Fransızların dediği gibi: Bonsoar..»

Ellerimi iyice cebime sokup, yürümeğe devam ediyorum. Ayaklarımın altında karlar garçgarç ediyor. İsteksiz isteksiz kenara itiyorum. Şu az önceki gibi bir kadınla bir masada gerçekten otursam acaba ne yapardım? Gözlerimi dikip bakmaktan gayrısı gelmezdi elimden. Hatta yemek bile yiyemezdin. Utanıp sıkılmadan. Böyle bir

yaratıkla bütün günü birlikte geçirmek, ne de güçtür, diye düşünüyorum. Bütün gün tetikte olmak, bütün gün herşeye dikkat etmek ve ancak geceleyin.! Hoş o zaman ne yapılacağını da bilmiyorum. Gerçi kadınlarla alışverişim oldu, amma, bunu Jupp ve Valentin'den öğrendim. Onlardan öğrendiğim de, şu deminki gibi hanımlara göre değildir, herhalde...

İlk defa bir kadına gidişim 1917 Temmuzuna rastlar. Bizim bölük o tarihte barakalarda karargâh kurmuştu. Vakit öğleydi. Peşimizden koşmuş iki köpeklerle dolaşıyorduk. Kulaklarını dikmiş ve tüyleri pırıl pırıl hayvanlar, boylu otlarda koşup zıplıyorlardı. Gökyüzü maviydi ve savaş çok uzaklardaydı.

Bu sırada Jupp kalem odasından koşa koşa geldi. Köpekler ona doğru koşup üstüne atıldılar. O, hayvanları yana itip «Emir geldi!» diye bağırdı» bu gece başlıyoruz!»

Bu sözlerin ne anlama geldiğini biliyorduk. Ufkun solunda günlerdenberi büyük saldırısının trampet ateşi gürlüyordu, döğüşmekten bitkin düşmüş tümenlerin dönüşünü günlerdenberi görüyorduk, bütün bunların nedeni soracak olsak, sadece bir el hareketiyle cevaplandırılıp dalgın dalgın karşılara bakılıyordu, yaralı dolu arabalar günlerdir önümüzden geçmekteydi ve günlerdenberi her sabah uzun çukurlar halinde mezarlar kazıyorduk.

Ayağa kalktık. Bethke ve Wessling, arka çantalarına gidip mektup kâğıdı alıyorlar. Willy ve Tjaden, gulas kazanına yollanıyorlar, Franz Wagner ve Jupp da, beraber geneleve gidelim diye, beni kandırmağa çalışıyorlar.

Wagner: «Ulan Ernst» diyor «karı denilen şeyin ne olduğunu sen de öğren! Yarın hepimizin de hapı yutmuş olmayacağımızı kim temin eder; karşıdakilere bir yığın yeni topçu gelmiş. Irzına el sürdürmemiş kız oğlan kız

gibi öteki dünyayı boylaman, pek saçma olacak.»

Cephe genelevi, bir saat kadar ötede bir ilçede. Birer vesika alıyoruz ve epiyce bekliyoruz. Zira ileri hat-
ta gidecek daha başka tümenler de var ve yaşamak de-
nilen şeyden birşeyleri beraberine alıvermek isteyenlerin
sayısı, hayli kabarık. Küçük bir odada vesikalarımızı ve-
riyoruz. Bir sıhhiye onbaşı, sağlık durumumuzu gözden
geçiriyor ve protargal iğnesi yapıyor; bir başçavuş da üc-
retin üç Mark olduğunu ve fazla istek dolayısıyla on da-
kikadan çok kalınmaması gerektiğini açıklıyor. Sonra,
merdivende sıraya giriyoruz.

Sıradakiler ağır ağır ilerliyor. Yukardan kapı sesle-
ri geliyor. Her defasında içerden biri çıkıyor, bunun an-
lamı, sıradaki gelsin!

Franz Wagner, bir istihkâmcıya: «Kaç inek var içe-
de?» diye soruyor.

O da: «Üç tane, amma» diye cevap veriyor «seçmek
yok. Piyango çeker gibi. Şansın varsa taponun birini ele
geçirirsin.»

Aç askerlerin kaydadığı küf kokulu merdiven başı
öyle sıcak ve dumanlı ki, fenalaşır gibi oluyorum. Savuş-
mağı pek isterdim, zira en küçük merakım kalmadı. Fa-
kat ötekilerin alaya almasından korktuğumdan, beklemeye
devam ediyorum.

En sonunda sıram geliyor. Benden önceki paldır kül-
dür önümden geçiyor ve ben odaya giriyorum. Alçak ve
karanlık bir yer, Karbol ve ter kokusu öyle fazla ki, pen-
cerenin dışındaki ıhlamurun dallarında rüzgâr ve güneş-
te sallanan taze yapraklar görmek, pek tuhafıma gidiyor.
Zira odanın içinde herşey öylesine köhne! Sandalyede içi
pembe su dolu bir leğen duruyor. Köşede bir çeşit asker
karyolası var, üstünde de buruşuk bir örtü. Kadın şişman,
sırtına ince ve kısa bir gecelik giymiş. Benden yana bak-
mağı gerekli görmeden hemen uzanıyor, yatağa. Fakat

gelmediğimi farkedince sabırsızlıkla bakıyor; o zaman sünger gibi yüzünde bir anlayış belirliyor. Henüz pek genç olduğumu gördü.

Hiçbirşey yapamıyacağım, bir ürperti hissediyorum ve boğulur gibi içim bulanıyor. Kadın, beni canlandırmak için bir takım sarsak ve iğrenç hareketler yapıyor, hatta beni kendisine çekerken gülümsüyor, tatlı tatlı ve fettan fettan. Acıyası geliyor insanın, zira eninde sonunda zavallı bir ordu orospusu, günde yirmi, otuz ve hatta daha fazla herife dayanmak zorunda. Parasını oraya bırakıp hızla uzaklaşıyor ve merdivenleri iniyorum.

Jupp: «Nasıldı?» diye göz kırpmıyor.

Eski bir uzman gibi: «Yolunda!» cevabını veriyorum ve beraber çıkmağa hazırlanıyoruz. Fakat daha önce yine sıhhiye onbaşısına uğrayıp yeniden birer Pratorgol iğnesi yiyoruz.

Umutsuz ve bitkin bir halde: «İşte aşk» diye düşünüyorum, öteberimizi toplarken. Evdeki bütün kitaplarımın bol bol bahsettiği ve gençliğimin sonsuz rüyalarında pek çok umutlara düşüren «Aşk işte bu!» Pelerinimi tophıyor ve çadır bezimi sarıp sarmalıyorum. Cephane alıyoruz ve yürüyüş başlıyor. Hiç konuşmadan ve mahzun mahzun yürürken, yaşamak ve sevişmek üzerine bütün o aşırı hüylalardan hiçbirşey kalmadığını düşünüyorum; kala kala bir tüfek, şişman bir kadın ve ufukta boğuk gürleyişler. Bizler o gürleyişlere doğru ilerlemekteyiz. Sonra karkara bir karanlık çöktü, siperler ve ölüm geldi. Franz Wagner gece öldü ve daha yirmi üç insan yitirdik.»

Ağaçlardan yağmur dökülüyor üzerime. Yakamı iyice kaldırıyorum. Şu sıra şefkate, ürkek sözlere, kanatlanmış uçsuz bucaksız duygulara öylesine hasretim ki..! Son yılların korkunç biteviyeliğinden silkinip kurtulmak istiyorum. Fakat, gerçekten kavuşsaydım bütün özlediklerime, geçmişin sonsuzluğu ve yumuşaklığı yine geliversey-

di, nasıl olacaktı acaba?

Bana karşı gerçekten şefkat gösteren birisi çıkıverseydi, sözgelişi zarif ve başı altın miğferli, hareketleri gevşek kadın gibi, acaba ne olacaktı? Hatta mavi ve gümüş gibi bir akşamın sarhoşluğu bütün sonsuzluğu ve kendinden geçirilişle üstümüze iniverseydi bile..! Orosunun şişman hayali son dakikada araya sokulmıyacak mıydı? Kışlamdaki assubayların ağza alınmayacak küfürleri birdenbire araya karışmayacak mıydı? Anılar, konuşma kırıntıları, asker sözleri her temiz duyguyu parçalayıp delik deşik etmiyecek miydi? Bizler henüz bozulmamış sayılırız, fakat hayal gücümüz dağılıverdi, hem de biz hiç farkına varmadan. Aşk üzerinde daha birşeyler öğrenmeden, sıra sıra ve herkesin gözü önünde tenasül hastalıkları muayenesinden geçirildik. Nefes kesilmeler, ataklıklar, karanlık, soru, hülâsa on altımızda Adele ve öteki kızların arkasından, sokak fenerlerinin titrek ışıkları altında koşarken ne varsa, sonradan hiçbirisi bir daha geri gelmedi; hatta bir orospuya gittiğim ve o zamanlar başkaymış diye düşünürken. Kadının sımsıkı yakalayıp beni kendine çekerek hırsla sarstığı anlarda bile! Sonradan âima mahzundum.

Farkına varmadan hızımı arttırıyorum ve çabuk çabuk soluyorum. Geçmiş i yine ele geçirmek istiyorum.. Onu yine ele geçirmeliyim. Yine geri gelsin o, yoksa, yaşamının ne anlamı kalır...

Ludwig Breyer'in evinin bulunduğu yola sapıyorum. Odasında henüz ışık var. Pencereye taş atıyorum. Ludwig aşağıya inip kapıyı açıyor.

Odaya çıkıyoruz. Ludwig'in taş koleksiyonu kutularının önünde Georg Rahe var. Elinde koca bir dağ kristalı ışıltı ışıltı parlıyor. Bana bakıp: «Sana rastladığımı iyi oldu»

diye gülümsüyor «Evine de uğradımdı, yarın yola çıkıyorum.»

Uniformasını giymiş. Tutuk tutuk: «George» diyorum «Yoksa niyetin...»

Başını sallıyarak: «Tahmin ettiğin gibi» diyor «Yine asker olacağım. Evet, böyle! Herşey tamam. Yarın başlıyorum.»

Ludwig'e: «Sen birşey anlıyor musun?» diye soruyorum.

O: Evet, anlıyorum» cevabını veriyor «Fakat bunun ona bir yararı dokunmaz.» Ve Rahe'ye dönüyor «Hayal kırıklığına uğradın sen!» diyor «Bunun pek olağan bir şey olduğunu düşün! Cephedeyken sinirlerimiz sonuna kadar gergindi; zira orada söz konusu, ölüm ya da hayattı. Şimdi ise sinirlerimiz rüzgârsız havalarda yelkenler gibi çarpa çarpa dalgalanıyor. Zira şimdi bahis konusu olan, küçük küçük ilerlemeler...»

Rahe: «Doğru» diye sözünü kesiyor «bir lokma nafaka, çabalama ve araya serpiştirilmiş bir iki ülküden oluşmuş şu hasis boğuşmaya kusacağım geliyor; bu yüzden uzaklaşmak istiyorum buralardan..»

Ben: «Muhakkak birşeyler yapmak istiyorsan» diyorum «ihtilâl katıl da harbiye nazırı olursun, belki.»

George Rahe, bırak canım der gibi: «Ah bu ihtilâl!» cevabını veriyor «kendi cesaretlerinden kendileri de ürken parti sekreterleri tarafından yüze göze bulaştırıldı. Baksana, Sosyal demokratlar, Bağımsızlar, Spartakistler ve Komünistler nasıl da saç saça başbaşa geldi. Bu arada karşı taraf, ihtilâlin, gerçekten değerli bir iki başını rahat rahat uçuruyor da, berikiler farkında bile değil.

Ludwig: «Hayır, George» diyor» böyle değil. Bizim ihtilale pek az kin karıştı, doğrusu bu. Bizde daha işin başında hak severlikten ayrılmak istenmedi ve bu yüzden herşey uyuştu. Bir ihtilalin orman yangını gibi kudurmuş-

casına saldırması gerekir, ancak sonradan yemişleri toplanabilir. Oysa, bizimkiler hem hiç birşeyi bozmamak, hem de yenileştirmek istediler. Hatta kin besliyecek gücümüz bile yoktu, savaştan öylesine yorgun düşmüştük. Yorgun düşünce, hatta trampet ateşi altında bile uyunabiliyor. sen de bilirsin!. Fakat cephede saldırırken yitirdiğimizi çalışmakla elde edebilmek için vakit henüz geç değildir belki!»

George, lakayitlıkla: «Çalışmak mı!» diyor, »hayır» ve dağ kristalini lâmbaya tutup ısıldatarak: «döğüşebiliriz, fakat çalışamayız» diye tamamlıyor.

Divanda oturan Ludwig, sakın sakın: «Bunu yenisinden öğrenmemiz gerekiyor» diyor.

George ise: «Bizden geçti, bu işler» diye cevap veriyor.

Bir an çıt çıkmıyor. Pencerenin dışında rüzgâr uğuluyor. Rahe, Ludwig'in küçük odasını uzun adımlarla arşınıyor; bu duvarların ve kitapların, sükûnun arasında ve çalışmağa gerçekten uymıyan bir hali var, gri üniformanın üstünde yükselen keskin ve aydınlık yüzü, ancak siperlere, boğuşmağa ve savaşa uygun gidermiş gibi. Kollarını masaya dayayıp Ludwig'e doğru değil, diyor. Lambanın ışığı apuletlerine vuruyor ve arkasında kalan taş kolleksiyonu ısıldıyor.

Rahe, ihtiyatla: «Ludwig» diye başlıyor. «Peki ne yapacağız burada? Bir bakınsana etrafına : her şey ne kadar süngüsü düşük ve ümitsiz. Bizler kendi kendimize de başkalarına da yüküz.. Ülkülerimiz, rüyalarımız tahrip oldu ve bizler. karaborsacılarla maksatlı kişilerden oluşmuş bir alan ortasında yabancı bir ülkede çevrilmiş Donkişotlar gibi oradan oraya koşuyoruz.»

Ludwig, ona uzun uzun bakıyor: «Galiba bizler hastayız, George. Savaş iliklerimize işlemiştir.» derken.

Rahe, başıyla doğruluyor: «Ondan hiç bir zaman da

kurtulamıyacağız.»

Ludwig: «Hiç de değil» cevabını veriyor. «Yoksa herşey boşa giderdi.»

Rahe yerinden fırlayıp masayı yumrukluyor: «Boşunaydı, Ludwig, beni deli eden de bu ya! O coşkunluk kasırgasına kendimizi kaptırıp gittiğimiz tarihte ne insanlardık! Yepyeni bir çağ başlamış gibiydi; eski, çürümüş yarım kalmış ne varsa, silip süprülmüştü. Bir eşi daha gelmemiş bir gençliktik!»

Kristalli taş parçasını, bir el bombası gibi yakalıyor. Yumruklaşmış elleri titreye titreye: «Ludwig» diye devam ediyor «Pek çok yeraltı siperinde bulundum. Hepimiz de genç insanlardık. Zavallı bir mumun etrafında yere çöküp, bekleştirdik ve bataryaların baraj ateşi bir deprem gibi üzerimizde kıyametler koparırdı. Acemi erlikten kurtulalı çok olduğu için bizleri neyin beklediğini bilirdik. Fakat Ludwig, yer altının yarı loşluğundaki bu yüzlerde daha fazla soğukkanlılık, daha fazla cesurluk ve ölüme hazır oluş vardı... Bu hareketsiz ve sert yüzlerde bir başka yarın isteği vardı ve bu istek, düşmana saldırırken de, ölürken de vardı! Yıllar geçtikçe sessizleştik, bir çokları cephede öldü, sadece o tek şey, kaldı... Fakat şimdi nerede o, Ludwig? Sizin burada hayat adını verdiğiniz o düzen, görev, karılar ve intizam çorbasında herşeyin değersizleştiğinin farkında mısınız? Hayır, bizler o zaman yaşamının anlamına varmıştık, savaştan nefret ettiğini yüz defa da söyleyen bana, yine de ancak o zamanlar yaşadığımızı tekrarlarım. Zira hep beraberdik ve içimizde öylesine birşeyler yanıyordu ki, buradan bütün şu musibet şeylerinin hepsine bedeldi!»

Hızlı hızlı soluyor. «Bir şeyler uğrunda olmalıydı, Ludwig! Bir defasında, fakat sadece bir an için, bunun ihtilâl olabileceğini sandım: işte kurtuluş geliyordu, işte akıntı tersine akıyor, sürükliyor ve kendisine yeni kıyı-

lar açıyordu.... Tanrı inansın, ben de oradaydım! Fakat akıntı binlerce akar suya bölündü, ihtilâl makam ve makamcıklar kapmak için çekişme konusu yapıldı, ihtilali meslekler ilişkiler, aile ve partilerle ziyan ettiler ve kirllettiler. Fakat ben bu işde yokum. Arkadaşlığı yine bulacağım yere gidiyorum ben.

Ludwig, ayağa kalkıyor. Alnı kırmızı. Gözleri çakmak çakmak. Rahe'nin ta gözünün içine bakıyor. «Amma neden böyle, George, niçin böyle? Zira aldatıldık, hem de anlaşılması bile hemen hemen imkânsız bir aldatılışla, çünkü bizleri son derece kötüye kullandılar! Bizlere vatandaşdan söz açtılar, fakat düşündükleri gözü doymaz bir endüstrinin işgal planlarıydı. Bizlere şereften söz açtılar fakat düşünceleri bir avuç hırslı diplomatla prensin çekişmesi ve tahakküm istekleriydi. Bizlere milletten söz açtılar, işsiz güçsüz generallerin eylem isteğini düşündüler!» Rahe'nin omuzlarını silkeliyor «Anlamıyor musun bu söylediklerimi? Yurtseverlik sözününe laf ebeliklerini şöhret hırslarını, iktidar arzularını, yalancı romantizmlerini, budalalıklarını, ticaret ihtiraslarını doldurdular ve sonra da bunu parlak bir ülkü diye önümüze sürdüler! Bizler bunu yeni güçlü ve kudretli bir varlığın işareti sandık! Yoksa anlamıyor musun? Bizler kendimize karşı savaştık, hiç farkında olmadan! İsabet ettirdiğimiz her kurşun içimizden birine rastladı! İyi dinle, kulağına bağıryorum: Dünya gençliği ayaklandıydı ve her memleketin gençliği de, hürriyet için çarpıştığını sanıyordu! Her memleketin gençliği aldatıldı, kötüye kullanıldı, ülküler yerine çıkarlar uğrunda çarpıştı, ve karşılıklı birbirinin kökünü kazıdı! Aklın almıyor mu? Tek bir savaş var, sadece: yalana, kararsızlığa, uzlaşmaya ve yaşlılara karşı savaşmak! Fakat biz onların süslü cümlelerine kapıldık ve onlara karşı savaşacak yerde onlar için döğüştük. Yarın'ın buna bağlı olduğunu sanmıştık! Oysa yarına karşı bir

savaşı. Bizim yarınımız öldü, zira onu taşıyan gençlik öldü. Biz geriye kalanlarız, en son birkaç kişiyiz! Ama öteki yaşıyor, toklar ve memnunlar yaşıyor, her zaman-
kinden daha tok ve daha memnun olarak yaşıyorlar! Zira memnun olmayanlar, ileriye atılanlar, saldırganlar bu uğurda can verdiler! Düşün bir! Bir nesil tahrip edildi; Ümit, inanç, istek kuvvet ve başarabilmek gücüyle dopdolu bir nesil öylesine büyüldü ki, birbirlerine karşı çarpıştı, oysa hepsinin hedefi aynıydı!»

Sesi sönüyor. Gözleri hıçkırık ve yırtıcılıkla dopdolu. Hepimiz yerimizden fırlıyoruz. Ben: «Ludwig» diyor ve elimi ensesine koyuyorum.

Rahe, kasketini alıyor ve taşı kutusuna bırakıyor: «Ludwig, arkadaşım, allahısmarladık!» diye.

Ludwig karşısında duruyor. Dudaklarını sınımsız bastırmış, elmacık kemikleri fırlamış. «Sen gidiyorsun, Georg» diyebiliyor. «Fakat ben kalıyorum! Ben savaşı bırakmadım henüz.»

Rahe, onu uzun uzun süzüyor. Sonra, sakın sakın: «Boşuna!» diyor ve palaska kayışını düzeltiyor.

Georg'u merdivenin altbaşına kadar indiriyorum. Aşağıda, sabahın ilk ışıkları kapı arkasından ağır ağır sokulmakta. Taştan basamaklar ses veriyor. Bir yeraltı siperinden çıkar gibi sokağa fırlıyoruz. Cadde bomboş ve kasvetli, uzanıp gidiyor. Rahe karşılarını gösteriyor: «Bütün bunlar birer siperdir, Ernst.!» diye evleri işaret ediyor. «Bir sürü yeraltı siperi.. Savaş devam ediyor.. Fakat aşağılık bir savaş.. Birbirimize karşı savaşıyoruz..»

Birbirimize el uzatıyoruz. Konuşamıyorum. Rahe, gülümsüyor. «Nen var, Ernst? Şu yukarda, doğu tarafındaki sahici bir cephe değil ki! Kaldır başını yukarıya, askeriz bizler, unutma! Birbirimizle ilk defa vedalaşmı-

yoruz....»

Acele acele: «Öyle değil, Georg!» diyorum «gerçekten vedalaşmamız ilk defa, bana kalırsa.!»

Bir an daha kalıyor önümde. Sonra başıyla hafifçe doğruluyor ve yokuş aşağı iniyor. Arkasını dönüp bakmadan, sakın sakın ve boylu boslu, uzaklaşıyor. Gözden kaybolduktan sonra da, ayak sesleri bir süre duyuluyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Sınav için gelen bir talimatta, savaşa katılanlara büyük kolaylıklar gösterilmesi belirtiliyor. Böyle de oluyor. Bu yüzden hepimiz geçiyoruz. Ludwig'le Albert'in katılacağı bundan sonraki kurs üç ay sonra sınav verecek. İkisinin de o zamana kadar beklemesi gerekiyor, oysa bizden dördünün bütün ödevlerini onlar yazdı.

Sınavdan birkaç gün sonra, civar köylerde öğretmen vekilliklerine tâyin ediliyoruz. Bundan pek memnunum; zira aylak yaşamaktan bıktım. Bu yaşayış insanı üzüntülere kedere, mânâsız ve gürültücü bir başıboşluğa götürüyor. Artık, çalışmak istiyorum.

Bavullarımı hazırlayıp Willy'yle birlikte yola çıkıyorum. İşimiz rast gitti de birbirimize yakın düştük. Köylerimizin arası bir saat bile değil.

Eski bir köy evinde bir oda veriyorlar, Pencerenin önünde meşeler var, ahırdan doğru yanık yanık koyun melemeleri geliyor. Köylü kadın, beni yüksek aralıklı bir sandalyeye oturtup önce masayı hazırlıyor. Zira bütün şehirliler yarı açtır ve bu da aşağı yukarı doğru. Hemen hemen unuttuğum şeylerin masaya sıralanmasına sessiz bir duygulukla bakıyorum: Kocaman bir domuz sucuğu kol kadar bir salam kar gibi bir buğday ekmeği ve Tja-

den'in bayıldığı o üstü domuzyağı parçalı tava çöreği. Öyle kocaman ki, yalnız bununla bir bölük doyabilir.

Masanın üstündekilere saldırıyorum. Köylü kadın ellerini kalçalarına dayamış, ağzı kulaklarına vararak gü-lüyor ve memnunlukla bakıyor. Bir saat sonra, ahlyı of-lyıya vazgeçmek zorunda kalıyorum; Schomaker ana iste-diği kadar yiyecek daha taşısın!

Tam bu sırada Willy geliyor ziyaretime. Köylü kadı-na: «Şimdi iyice dikkatli olun» diyorum «şimdi göreceği-niz var. Bunun yanında ben zavallı bir çocuk kalırım.»

Willy ne yapması gerektiğini bir asker gibi bilir. Schomaker ananın küçük bir davetiyle tava çöreklerinden başlıyor. Sıra peynire gelince, dolaba dayanıyor ve dün-yanın sekizinci hârikasını seyrediyormuş gibi, Willy'ye bakıyor, gözlerini hayretle açarak. Kadın, bir kâse dolusu Puding tatlısını da sevine sevine getiriyor ve Willy bunun da hakkından geliyor. Sonra da soluyarak kaşığını ken-a-ra itip: «Şimdi iyice karnım acıktı» diyor «şöyle doğru dürüst bir yemek yesek, nasıl olur?»

Bu cümlesiyle, Schomaker ananın kalbini fethediyor.

Kürsüde çekingen ve biraz da güvensiz bir oturuşum var. Karşımda kırk çocuk oturuyor. Bütün okulun en kü-çükleri. Bir cetvelle düzenlenmiş gibi sekiz sırada oturu-yorlar, yan yana; küçük ve tombul ellerini, tahta ka-lemleri ve yazı kalem kutularının etrafında kavuşturmuş-lar, yazı tahtaları ve defterleri önlerinde. En küçükleri yedi, en büyükleri on yaşında. Okulun sadece üç sınıfı ol-duğundan birkaç yaş bir arada okuyor.

Tahta pabuçlar yere sürtündükçe sesler çıkarıyor, sobada yanan turb kömürü cıtır cıtır ediyor. Çocukların çoğu iki saatlik yoldan geldiklerinden yünlü boyun atkı-ları ve postekiden arka çantaları var. Islanmış öteberile-

rinden odanın kuru sıcaklığında, dumanlar yükseliyor.

Yuvarlak elma yüzü küçükler, gözlerini hiç ayırmadan bana bakıyorlar. Kızlardan birkaçı, kaçamak kaçamak kıkırdıyor. Bir sarı oğlan kendinden pek geçmiş bir halde, burnunu karıştırıyor. Bir başkası, önündekinin arkasına gizlenip, kalın bir yağlı ekmeği mideye indiriyor. Fakat bütün ötekiler, her hareketimi büyük bir dikkatle inceliyorlar.

Koltuğumda tedirgin tedirgin sağa sola kayıyorum. Bir hafta önce ben de böyle sırada oturuyor ve kurtuluş savaşı şairlerinden bahseden Hollermann'ın beceriksiz hareketlerini seyrediyordum. Bugün ben kendim bir Hollermann oldum. Hiç değilse şu aşağıdakilerin gözünde.

«Çocuklar şimdi bir büyük L harfi yazacağız» diyor ve tahtaya yaklaşıyorum «On sıra L, sonra beş sıra Iına ve beş sıra Lerche.»

Kelimeleri tebeşirle ağır ağır yazıyorum. Arkamdan doğru bir hışırtı ve hışıltı yükseliyor. Benimle alay edeceklerini umduğumdan dönüp bakıyorum. Fakat defterlerini açıp tahtahtalarını düzeltmiş kırk baş da, uslu uslu ödevlerine eğilmiş. Bu manzaradan âdeta hayretler içinde kalıyorum.

Taş tahta kalemli gırç gırç ve yazı kalemli cızır cızır ediyor. Sıraların arasında oraya buraya dolaşıyorum.

Duvar da çarmıha gerilmiş bir İsa tasviri, doldurulmuş bir baykuş ve bir Almanya haritası asılı. Pence. Celerin dışındaki alçak bulutlar hep aynı acelecilikle geçmeğe devam ediyorlar.

Almanya haritası yeşile ve kahverengiye boyanmış. Önünde durup bakıyorum. Kırmızı çizgilerle belirtilmiş olan sınırlar, garip ve eğri büğrü, yukardan aşağıya uzanıp gidiyorlar. Köln- Aachen demiryolunu gösteren siyah çizgileri var - Herbesthal, Lüttich, Brüksel, Lille - ayak parmaklarıma basarak yükseliyorum - Arras, Osten-

de - Peki amma Kemelberg nerede? - Haritada gösterilmiş - fakat Langemarck, Ypern, Bixschoote, Staden - bütün bunlar haritada ne de küçük gösterilmişler, ufacık sessiz noktalar halinde, sadece. Oysa 31 temmuzda, büyük yarma teşebbüsü başlayıp da biz gece basdırıncaya kadar bütün subaylarımızı yitirdiğimiz zaman yer gök sarsılmıştı oralarda..

Arkama dönüyor ve Lina kelimesi üzerine çabayla eğilmiş sarışın ve esmer başlara bakıyorum. Haritadaki şu ufacık noktaların onların gözünde basit birer ders malzemesi olmaktan gayri bir anlam taşımaması, ne tuhaf! Dünya tarihi okurken ezbere öğrenilecek birkaç yer adı ve bir miktar tarihten ibaret.. Yedi yıl savaşı ve Teutonburger ormanı meydan savaşı gibi tıpkı.

İkinci sırada oturan bir bacaksız ayağa fırlayıp defterini havada sallıyor. Yirmi satırı tamamlamış. Yanına gidiyorum ve L harfinin kuyruğunu bir parça büyükçe yapmış olduğunu işaret ediyorum. Nemli mavi gözlerini öyle ıslıl ıslıl dolaştırıyor ki, üzerimde, bakışlarımı bir an önüme eğmekten kendimi alamıyorum. Acele acele tahtaya gidip yeni bir harf öğretmek için iki kelime daha yazıyorum. Karl ve.. bir saniye duralıyorum, fakat kendime hâkim olamıyorum, görünmez bir el tebeşiri kullanıyor sanki.. ve Kemmelberg.

«Karl nedir?» diye soruyorum.

Bütün parmaklar havaya kalkıyor. Az önceki bacaksız: «Bir adam» diye bağıyor.

Kısa bir aradan sonra: «Ya Kemmelberg?» diye ve âdeta tutuk tutuk, sorulara devam ediyorum.

Ses yok. Sonunda bir kız el kaldırıyor ve duraksıyarak: «İncil'den bir kelime» diyor.

Bir an kıza baktıktan sonra: «Hayır» diyorum «Yanlış! Sen zeytin dağı ve Lübnan'la karıştırdın, değil mi?

Kız, başıyla doğruluyor, ürkek ürkek. Saçlarını okşu-

yorum: «Şu halde haydi yazalım, Lübnan çok güzel bir kelimedir.»

Sıraların arasında düşünceli düşünceli bir aşağı bir yukarı dolaşıyorum. Bir defter kenarının üstünden doğru meraklı bir bakışın üzerimde dolaştığı oluyor, bazı bazı. Sobanın önünde duruyor ve körpe yüzlere dikkatle bakıyorum. Çoğu uslu ve orta, bazısı açıkgöz ve ötekiler de budala; fakat bir kaçının yüzünde de aydınlıkça bir ifade var. Bu gibiler için hayatta herşeyler olağan gelmiyecek ve herşey pek mükemmel görünmiyecek...

Birden bire büyük bir cesaretsizliğe kapılıyorum. Yarın, bağlantı kelimelerini öğreneceğiz, diye aklımdan geçiriyorum, gelecek hafta da bir imlâ ödevi yazacağız..

Bir yıl sonra din dersinin elli sorusunu ezbere öğrenmiş olacaklar, dört yıl sonra da büyük hesap meseleleri başlayacak... ve büyüyecekler, hayat onları dışlisine alıp uyuşuk veya yırtıcı yumuşak veya kırıp geçiren birer alın yazısı verecek herbirine.. şu veya bu şekilde birer kaderi olacak hepsinin.. benim gramer çekimlerim veya Alman nehirlerimin onlara ne yardımı dokunabilir! Kırk tanesinin, kırkını da ayrı ayrı birer hayat bekliyor. Size bir yardımım dokunabilseydi, ne kadar da sevine sevine yapardım! Fakat bu âlemde bir başkasına gerçekten yardım edebilen görülmüş mü? Meselâ ben, bir tek Adolf Bethke'ye yardım edebildim mi?

Zilin tiz sesi duyuluyor. İlk ders sona erdi.

Ertesi gün, Willy ve ben bonjurlarımızı - benimki tam zamanında bitiyor - giyip rahibi ziyaret ediyoruz. Bu ziyareti yapmamız gerekiyor.

Nazik, fakat resmî bir kabul görüyoruz; zira okulda çıkardığımız kargaşalık yüzünden ciddi çevrelerde oldukça kötü bir ad kazandık.

Akşam üstü de köy belediye başkanını görmeğe gidiyoruz, zira onu da ziyaret gerekiyor. Kendisini, aynı zamanda postahane olarak kullanılan, meyhanede buluyoruz.

Yüzü kırış kırış olmuş hileli bakışlı bir köylü olan belediye başkanı, koca koca kadehlerle içki ısmarlıyor bize. Memnunlukla kabul ediyoruz. Bunu gören birkaç köylü daha, birbirlerine göz kırpıp yanımıza geliyor ve kendileriyle de birer kadeh içmeğe dâvet ediyorlar. Büyük bir nezaketle kadeh tokuşturuyoruz onlarla da. Birbirleriyle işaret geçiyorlar - hemen farkına varıyoruz; bizi sızdırıp alaya - sersem tavuklar - almak istiyorlar. Bu konuda tecrübeli görünüyorlar, zira bizden önce buraya gelmiş öteki genç öğretmenlerden sırtarak söz açıyorlar. Çok geçmeden yere serileceğimize üç sebepten inanıyorlar: Onlara göre şehirliler alkole kendilerinden daha az dayanıklı, öğretmenler bilgili olduklarından içkiye karşı dayanıksız ve biz yaşta delikanlılar henüz yeter derecede tecrübe sahibi bulunmaz. Daha önce buraya gelmiş öğretmen okulu mezunları için böyle düşünmeleri doğru olabilir; fakat bizim bir özelliğimizi hesaplamıyorlar; birkaç yıl askerlik ettiğimizi ve içkiyi lâkır lâkır diktiğimizi, unutuyorlar.

Mücadeleyi kabul ediyoruz. Köylüler bizimle bir parça eğlenmek istiyorlar sadece. Fakat biz, üç kat bir şeref savunuyoruz ve bu, direnme gücümüzü arttırıyor.

Başkan belediye kâtibi ve kaba saba birkaç köylü, karşımızda oturuyor. İçkiye en dayanıklıları bunlar olsa gerek. Köylü kurnazlığı okunan hafif bir gülümseyişle, kadeh tokuşturuyorlar bizimle. Willy, hemen keyiflenmiş gibi yapıyor. Etrafımızdakilerin sırtışı artıyor.

Biz kendi elimizle birayı Şnaps'a karıştırıp bir parti yuvarlıyoruz. Bunu ötekilerin yedi defası izliyor. Köylüler işimizin tamam olduğunu sanıyorlar. Kadehleri hiç

istifimizi bozmadan yuvarlayışımıza biraz da şaşkınlıkla bakıyorlar. Bizi süzen bakışlarında, hafif bir saygı belirliyor. Willy, yüzünün hiç bir çizgisini oynatmadan, yenden içki ısmarlıyor ve meyhaneciye: «Bira karıştırma, dolu kadeh Şnaps olsun!» diye sesleniyor.

Belediye başkanı: «Yalnız Şnaps mı?» diye soruyor.

Willy sâkin sâkin: «Elbette» diyor «yoksa sabaha kadar burada otururuz; bira yine ayıltıyor, her defasında!»

Başkanın bakışlarındaki hayret artıyor. Köylülerin biri, tereddütlü bir sesle, sonra fena olabileceğimize bizi inandırmak istiyor. Diğer ikisi sessizce kalkıp savuşuyorlar. Karşımızdakilerden bazıları kadehlerini gizlice masanın altına boşaltmağa başladı bile! Willy, kimsenin savuşmamasına göz kulak oluyor; elini masanın üzerinde tutmağa ve kadehleri gırtlığa yuvarlamağa, hepsini zorluyor. Sırıtmalar sona erdi. Onları geride bırakmağa başladık.

Bir saat sonra çoğu kireç gibi birer yüzle, yerlerde yatıyor ya da sendeleye sendeleye ve usulcacık dışarıya savuşuyor. Masadakilerden kala kala başkan ve kâtip kaldı. İkisiyle bizim ikimiz arasında bir düello başlıyor. Gerçi biz de çift görmeğe başladık, fakat onların konuşması bile yayvanlaştı çoktan; bu hal bizim kuvvetimizi tazeliyor. Hepimizin suratının kıpkırmızı olduğu son yarım saat içinde, Willy en son darbeyi indirerek tezgâha: «dört su bardağı dolusu konyak» diye kükrüyor.

Başkan, geriye fırlıyor. Bardaklar geliyor. Willy, bardaklardan ikisini karşısındakilerin parmakları arasına tutuşturuyor: «Şeref!»

Belediye başkanı ve kâtip donuk donuk yüzümüze bakıyorlar. Kafası ışıldayan Willy: «Sonuna kadar için!» diye bağılıyor «Haydi bir dikişte!» Kâtip, kaçınmak istiyor, fakat Willy gevşemiyor. Başkan, iyiden iyiye aşağı-

dan alarak: «Dört yudumda içsek» diye yalvarıyor. Fakat Willy: «Tek bir yudumda!» diye ayak diriyor ve ayağa fırlayıp bardağını, kâtibinkiyle tokuşturuyor. Ben de ayağa fırlıyorum. Şaşkınlıktan dilleri tutulmuş olan başkan ve kâtibe: «Haydi, şerefe! Sıhhatinize!» diye böğürüyoruz.

Boğazlanmağa götürülen danalar gibi bakıyorlar yüzümüze ve birer yudum alıyorlar. Willy: «Devam edin!» diye uluyor yoksa döneklik mi edeceksiniz? Kalkın ayağa!» Sendeliye sendeliye ayağa kalkıp içiyorlar. Yarıda bırakmayı birkaç defa deniyorlar, amma, bizim bardakları gösterip «Şerefe!», «Hepsini!», «Bitirin!» diye inekler gibi bağıriyoruz. Onlar da sonuna kadar yuvarlıyorlar, sonra da, cam gibi bakışlarla ağır ağır yere yuvarlanıyorlar. Biz kazandık. Ağır ağır içilseydi, bizi alaşağı ederlerdi belki de; fakat birbiri arkasından kadeh yuvarlamağa biz alışmışız, onları bizim tempomuza zorlamak, şansımızı arttırdı.

Savaş alanına yalpalıya yalpalıya ve gururla bakıyoruz. Bizden başka herkes yerde. Aynı zamanda posta dağıtıcı olan meyhaneci, başını tezgâha dayamış kendi cep-hedeyken lohusa yatağında ölen karısına göz yaşı döküyor. Adamcağız: «Martha!» diye yüksek sesle tuhaf tuhaf hıçkırıyor. Meyhanede çalışan kız, bu saatte hep aynı şeyi yaptığını, anlatıyor. Ağlaması kulaklarımızı tırmalıyor. Gitmemizin zamanı geldi.

Willy, başkan ve ben de, daha hafif olan kâtibi yalpaladığımız gibi evlerine taşıyoruz. Bu da son zaferimiz oluyor. Kâtibi bırakıyor ve ışık yanına kadar kapıyı çalıyoruz. Fakat başkanın kapısı hemen açılıyor, karısı kapının ağzında bekliyor.

Kadın: «Aman yarabbim!» diye çirkin sesler çıkarıyor «yeni öğretmenlermiş! Bu yaşta bu derece ayyaş! Başımıza neler gelecek!»

Willy, bunun bir şeref meslesi olduğunu kadına an-

latmak istiyor ama, lâfını sözünü şaşıyor.

Sonunda: «Onu nereye taşımamızı istiyorsunuz?» diye soruyor.

Kadın: «Pis sarhoşu bırakın orada!» diye kararını bildiriyor. Fakat biz onu alıp bir divana uzatıyoruz. Sonra da Willy, saf saf gülümsiyerek kahve istiyor. Kadın, karşısında bir vahşi görmüş gibi, bakıyor suratına

Willy, keyifli keyifli: «Amma, biz sizi kocanıza kavuşturduk» diye açıklıyor. Yırtıklığın böylesi karşısında ters ihtiyar kadın bile yola geliyor. Başını iki yana sallıyarak, birer kocaman fincan dolusu kahve veriyor ve bu sırada bol bol nasihat ediyor. Biz de her dediğini tasdik ediyoruz, zira şu sırada yapılacak en iyi hareket bu.

O günden sonra köyde kabadayıya çıkıyor adımız ve saygıyla selâmlanıyoruz daima.

II

Günler biteviye ve hepsi birbirinin benzeri, geçip gidiyor. Sabahları dört saat okul, öğleden sonraları da iki saat; fakat bu ikisi arasında sonsuz bir zaman boşluğu, aylak aylak dolaşmak, oturmak kendi düşünceleriyle ve tek başına geçirilen bir zaman var.

En berbadı, pazarlar. Meyhaneye de gidilmezse katlanılmaz. Benden gayri okulun bir de asıl öğretmeni var, otuz yıldır burada oturuyor! Mükemmel bir domuz yetiştirici olmuş ve pek çok armağan kazanmış. Onunla bir başka konuda konuşmak hemen hemen kabil değil. Kendisine rastlayınca hemen uzaklaşmak istiyorum, zira günün birinde ona benzemeği düşünmek bile ürkütüyor. Bir de bayan öğretmen var, dürüst ve ihtiyarca bir yaratık; insanın ağzından «Hay Allah müstahakını versin!» gibi-

lerden bir laf çıksa bile tuhaf oluyor. Eh, bu da pek parlak değil.

Willy çevresine daha iyi uyabiliyor. Saygı duyulan bir kişi olarak bütün düğünlerde ve vaftizlerde hazır bulunuyor. Atlar sancılanırsa ya da inekler yavrulamazsa köylülere hem sözle hem işle yardımcı oluyor. Akşamları da meyhanede beraber oturup kâğıt oyununda onları kafese koyuyor.

Oysa ben meyhanede değil, odamda oturmağı tercih ediyorum. Fakat odada da saatler ağır geçiyor ve pek garip garip düşünceler yükseliyor her köşeden.. solgun ve kanı çekilmiş eller işaretler yapıp tehdit ediyorlar.. korkunç bir geçmişin gölgeleri gibi garip hatıralar yükseliyor.. belli belirsiz ve varla yok arası bir takım yüzler. Suçlandırmalar ve karşı suçlandırmalar.

Puslu bir pazar sabahı erken kalkıp giyiniyorum ve Adolf Bethke'ye gitmek için istasyonun yolunu tutuyorum. İyi ki aklıma geldi. Bana gerçekten yakınlık duyan bir insanla yine beraber bulunabileceğim ve geri döndüğüm zaman da, sıkıcı pazar geçmiş olacak.

Öğleden sonra varıyorum. Kapı gıcırıyor. Kulübesindeki köpek havlıyor. Adolf evde. Karısı da var. İçeri girip elimi Adolf'e verdiğim sırada kadın dışarıya çıkıyor. Oturuyorum. Adolf, bir müddet sonra: «Hayret ediyorsun her halde, Ernst?» diyor.

«Neden?»

«Onu yine burada gördüğüne.»

«Hayır.. bunu sen daha iyi bilirsin.»

Yemişliğı bana doğru itiyor: «Bir elma almaz mısın?» Bir elma alıyorum, ona da bir puro sunuyorum. Puronun ucunu ısırdıktan sonra: «Bak, Ernst» diye devam ediyor «burada otura otura deli olmak üzereydin. Yalnızken ev insana pek korkunç görünüyor. Odalarda dolaşırken bir köşede asılı bluzunu veya oracıkta duran dikiş ta-

kımını görüyorsun. Her zaman oturup dikiş diktığı san dalye de şurada duruyor.. ve akşamları ikinci yatağın se- nin yanbaşıda öylesine beyaz ve yüzüstü bırakılmış bir hali var ki, ikide bir o tarafa bakıp yatağında bir yandan öteyana dönenip duruyorsun ve uyuyamıyorsun... o za- man kafanın içinden bazı şeyler geçecektir, Ernst...»

«İnanırım, Adolf...»

«Ve sen de dışarıya koşarak, içip içip türlü saçmalık- lar yapacaksındır..»

Başım la doğruluyorum. Saatin tik takları duyuluyor. Soba çitirdiyor. Kadın sessizce girip masaya ekmeğ ve tereyağı bırakıyor. Sonra yine çıkıyor. Bethke, masa ör- tüsünü okşuyor; «Evet Ernst neticede aynı şeyler onun da başına geldi; o da dönüp dolaşıp geçmiş i hatırladı, korktu güvensizleşti, içlendi ve kulak verdi.. Sonunda kal- kıp geldi.. Önce bunu istemediği muhakkak, fakat geldik- ten sonra şaşırıp kaldı. Sonra da böyle sürüp gitti.»

Kadın yine geliyor ve kahve getiriyor. Günaydın, demek istiyorum, fakat benden yana bakmıyor.

Adolf: «Kendine de bir fincan getirmez misin?» diye soruyor.

Kadın: «Mutbakta biraz daha işim var» diyor. Usul ve derinden bir sesi var.

Adolf: «Kendi kendime şöyle dedim» diye devam e- diyor «onu koğmakla şerefini korudun. Fakat şereften ne geçti eline, boş bir lâftan gayri? Yapyalnızsın! Şeref- le veya şerefsiz olman arasında bir fark yok. Bunun üze- rine kararımı verdim ve burada kalmasını söyledim ona. Burada neler olup bitmiş olsa da, yorgunluk çökmüş bir kere... Birkaç yıl daha ömür kalmış şunun şurasında... Olup bitenler duyulmasaydı zaten böyle kalacaktı. Her zaman ve her şey bilinseydi, neler yapılırdı, kim bilir. !»

Adolf, eliyle iskemlenin arkalığına sinirli sinirli vu- ruyor: «Kahve al, Ernst... tereyağı da var.» Fincanını

dolduruyorum ve karşılıklı içiyoruz.

Bethke, usul sesle: «Bak Ernst» diyor «Sizlere daha kolay gelir.. zira sizin kitaplarınız, tahsiliniz ve buna benzer daha bazı şeyleriniz var. Fakat ben.. Benimse.. Karımdan gayri bir şeyim yok..»

Bu sözlerine hiç bir şey söylemiyorum, zira durumu ona açıklamıyacağım; cepheadeki Bethke değil, o.. Ben de değiştim.

Bir müddet sonra: «Karın ne diyor buna?» diye soruyorum.

Adolf, elini sandalyeden çekiyor: «Doğruyu söylemek gerekirse az konuşuyor.. Ağzından lâf çıktığı pek az. Oturup öyle bakıyor. Pek pek bazan ağlıyor. Az konuşuyor..» Kahve fincanını kenara itiyor: «Bazan da, birisi karşısına çıktığı için bu işin olduğunu söylüyor. Bir başka defasında, bunu bir türlü aklının almadığını ve yaptığı bu hareketin bana fenalığı dokunacağını bilmediğini, onu ben sandığımı söylüyor. Fakat bunu da akıl almıyor, böyle bir durumu ayırt etmesi gerekirdi, zira başka zaman akli başında bir insandı..»

Biraz düşündükten sonra: «Belki de» diyorum «O sıra kendinde değildi, rüya gördüğünü sanmıştı..»

Adolf: «Olabilir!» cevabını veriyor. «Fakat anlamıyorum. Uzun da sürmediydi»

Ben: «Ötekinin adını bile ağzına almıyor, artık, değil mi» diye soruyorum.

«Yerinin burası olduğunu söylüyor..»

«Şöyle bir düşünüyorum. Fakat daha ne sormalı!» «Şimdi daha iyice misin, Adolf?» demekle yetiniyorum.

Yüzüme bakıyor: «Pek değil, Ernst... Sen de teslim edersin ki, henüz değil. Fakat o gün de gelecek... Sen de böyle düşünmüyor musun?»

Fakat söylediklerine pek inanır bir hali yok.

Ben: «Elbette o gün de gelecek!» diyor ve kendine

ayırdığım pürolardan bir kaçını masanın üstüne bırakıyorum. Biraz daha konuştuktan sonra ayrılıyorum. Kori-dorda kadına rastlıyorum. Acele acele önümden geçmek isterken: «Allahaısmarladık. Frau Bethke!» diye elimi uzatıyorum. Kadın: «Güle güle» deyip elini uzatıyor ama, yüzü benden yana değil.

Adolf beni istasyona kadar geçiriyor. Rüzgâr uğul-uyor. Yandan doğru onu süzerken cephedeki halini ha-tırlıyorum; barış lâfı açıldığı zaman önüne bakıp gülüm-serdi. Bütün bunlar şimdi ne kadar uzaklarda.

Tren hareket ediyor. Pencereden sarkıp aceleyle: «Adolf» diyorum «seni çok iyi anlıyorum... inan bana, se-ni çok iyi anlıyorum.»

Tarlayı geçip evine doğru yapyalnız uzaklaşıyor.

Saat onda büyük ara zili çalıyor. Üst sınıfta bir saat dersim vardı. On dört yaşındakiler şimdi önümden paldır küldür geçip serbestliğe kavuşuyorlar. Onlara pencereden dikkatle bakıyorum. Birkaç saniye içinde büsbütün deği-şiyorlar, okulun baskısından sıyrılıp yaşlarının tazeliğine ve canlılığına kavuşuyorlar.

Önümde sıralarında otururlarken içyüzlerini açığa vurmuyorlar; sinsilik ve harislik tarafları veya iki vüz-lülükleri ve serkeşlik yönleri ağır basıyor. Yedi yıllık eği-tim bu hale gelmelerine yetti. Çayırılarından, oyunların-dan ve rüyalarından ayrılp okula ilk geldikleri sıra kôrpe hayvanlar kadar bozulmamış, doğru ve hiçbir şeyden ha-bersizdiler; aralarında yaşamanın en basit töreni hüküm sürüyordu henüz. En canlısı ve güçlüsü başa geçiyor ve ötekiler peşinden gidiyordu. Fakat her haftanın eğitimi onlara yavaş yavaş bir başka bir yapmacıklı değer ölçü-sünü damla damla getiriyordu. Eğitim paylarını en iyi yutan takdir ediliyor ve en iyi öğrenci sayılıyordu. Öte-

kilerin de ona yetişmesi gerekiyordu. Hareketli mizaçların direnmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Ama, onların da boyun eğmesi gerekirdi. Zira iyi öğrenci tipi bütün okul için ber idealdi. Fakat ideal dedikleri neydi!.. Dünyadaki bütün iyi öğrencilerin sonu ne olmuştu! Okul denilen yüzer evde kısa ve sahte bir hayat sürüyorlar ve sonra orta ve başkalarına bağlı önemsiz birer varlık olup çıkıyorlardı. Dünya hep ve sadece, kötü öğrenciler tarafından ileriye götürülmüştür.

Oynayanları gözden geçiriyorum. Güçlü, eğilip bükülen hareketlerle oynuyorlar; başlarında da kıvrırcık saçlı Dammholt. Oğlan, enerjisiyle bütün alanı hükmü altında tutuyor. Gözlerden saldırış ve cesurluk kıvılcımları fışkırıyor, adaleler ve oynak yerleri gerilmiş ve ötekiler gık demeden ona uymakta. Fakat aynı oğlan on dakika sonra şu sıraya oturunca tutuklaşıp tersleşecek, görevlerini hiç mi hiç bilmeyecek ve paskalyeye belki de sınıfta kalacak. Ondan yana bakınca yüzü ciddileşecek, fakat arkamı döner dönmez sırtıacak. Ödevini kopya edip etmediğini sorunca gözünü kırpmadan yalan söyleyecek ve fırsat bulunca kaşla göz arasında pantolonuma tükürecek veya sandalyeme bir raptiye koyacaktır. Fakat dışarda pek zavallı bir hali olan sınıf birincisi, odaya girince boylanıp boslanacak ve Dammholt verecek cevap bulamayınca da aciz ve öfkeli bir tavırla dört numara beklerken, parmağını güvenle kaldıracak. Sınıf birincisi herşeyi bilir, hatâ herşeyi bildiğini bile. Fakat bazı bazı cezalandırmak zorunda kaldığım Dammholt'u şu solgun yüzlü örneklik çocuktan bin defa üstün tutarım.

Omuz silkiyorum. Bir vakitler de böyle olmamış mıydı? Bizim alaydakiler Konersmann gazinosunda toplandığı zaman da aynı olmamış mıydı? Orada da insana değil, mesleğine değer verilmemiş miydi, birden? Oysa evvelce böyle değildi. Başımı, hey Allahım der gibi, iki

yana sallıyorum. Şu yine içine düştüğümüz dünya ne biçim şey...!

Dammholt'un sesi alanın üzerinde çın çın ötüyor. Öğretmenin öğrenciye karşı çok arkadaşça bir tavır takınması acaba faydalı olmaz mıydı, diye düşünüyorum. Karşılıklı ilişkilerde bir düzelme olabilir ve bazı şeyler öğrenilebilirdi.. Fakat esası değiştirmezdi, bir aldanma olurdu. Kendimizden bilirim. Gençlik kendi zekâsından gayrisına metelik vermez. Birbirlerini tutarlar ve yetişkinlere karşı kolay kolay aşılmayan bir cephe teşkil ederler. Gençlik, fazla duygulu da değildir; onlara yaklaşılabılır, fakat nüfuz edilemez. Cennetten atılanın bir daha geriye dönebildiği görülmemiştir. Doğum yıllarının da kendine göre bir kanunu var. Dammholt, arkadaşça bir vaziyet alıştan, o keskin bakışlarıyla ve soğukkanlılıkla kendi çıkarına faydalanırdı... Belki bir dereceye kadar bir yakınlık da gösterebilirdi, fakat bu hali onun kendi üstünlüğünü ciddiye almaktan alıkoymazdı. Gençlikle anlaştıklarını sanan eğitimciler, hayal peşinde kimselerdir. Gençlik anlaşılacak istemez hiçbir zaman; olduğu gibi kalmak ister. Kendisine ısrarla yakınlaşmak isteyen büyükleri, çocuk esvabı giymiş kadar gülünç bulur. Bizler gençlerle aynı duyguları duyabiliriz, fakat gençlik bizim duygumuzla duygulanmaz. Onların kurtuluş yolu da işte bu.

Zil duyuluyor. Ara bitti. Dammholt kapının önündeki tabura tereddütle katılıyor.

Köyü aylak aylak dolaşarak kırlara doğru yürüyorum. Köpeğim Wolf önümde koşuyor. Birden, bir çiftlikten ok gibi fırlayan bir buldok köpeği, Wolf'a saldırıyor. Wolf onun geldiğini görmedi. Bu yüzden de ilk anda vere

yuvarlanıyor. Bundan sonrası, toz duman havaya kalkmasından birbirine yapışmış vücutların doğuşmasından ve öfkeli hırıltılardan meydana gelen bir arap saçı.

Elinde bir sopayla koşa koşa gelen köylü uzaktan doğru «Öğretmen» diye bağıyor «Aman yarabbim, çağırın şu köpeğinizi, yoksa parçalanacak!»

Boş ver gibilerden bir el işareti yapıyorum. Köylü: «Pluto! Pluto! Gözü körolası pis cenabet, gel buraya!» diye heyecanla bağıyor ve iki hayvanın arasına girmek için soluk soluğa geliyor. Fakat hayvanlar yüz metre ötede yine boğuşmaya başlıyorlar.

Köylü: «Onun işi tamam!» diye soluyor ve sopalı eli yana düşüyor «fakat peşin söyleyeyim ki benden on para alamazsın! Köpeğini çağırıydın!»

«İşi tamam olan da kim?»

Köylü aşağıdan alarak: «Sizin köpek» diyor «Benim melun Buldok'un sabıkası bir düzineyi buldu.»

Ben: «Hele bir de Wolf'u denesin» diyorum «Senin bildiğin çoban köpeklerinden değildir, dostum! Savaş köpeğidir, eski bir asker gibidir, anlıyor musun?»

Toz duman uzaklaşıyor. Köpekler şimdi bir çayırdı boğuşuyorlar. Buldokun benim Wolf'u yere düşürüp yandan yakalamağa çabaladığını görüyorum. Bunu başarırsa benim köpeğin işi tamam, zira sırtını dişliyebilir. Fakat Wolf, yerde bir yılan balığı gibi kayıp kendini yana atıyor ve hemen hücumu geçiyor yine; Buldok hırlıyor ve havlıyor. Wolf ise sessizce döğüşüyor.

Köylü: «Hay Allah belâsını versin!» diyor.

Buldok iki yana sallanıp atılıyor, boşa gidince öfkeyle dönüp bir daha saldırıyor. fakat yine rast getiremiyor; Yalnız başına döğüşüyormuş gibi bir hal. Benim çoban köpeği o derece az göze çarpıyor. Savaşta habercilik ettiğinden gelen bir alışkanlıkla, yerde bir kedi gibi uçuyor âdeta; Buldokun bacakları arasına sokulup aşağıdan doğ-

ru saldırıyor ve birden, karnını dişleyip sımsıkı yapıyor.

Buldok uluyor ve Wolf'u yakalamak için kendisini yere atıyor. Fakat Wolf, çok hızlı bir silkinişle kurtuluyor ve bundan, rakibinin boynunu dişlemek için faydalıyor. Şimdi ilk defa onun boğuk boğuk ve korkunç korkunç hırladığını duyuyorum; rakibini yerden yere vurnması fayda vermiyor.

Köylü: «Öğretmen!» diye sesleniyor «Allah aşkına çağırım şu köpeğinizi! Benim Pluto'yu parça parça edecek!»

«İstediği kadar çağırayım, şimdi gelmez artık. Doğrusu da bu. Şu cenabet Pluto'nun hesabını hele bir görsün de...»

Buldok inliyor ve tuhaf sesler çıkarıyor. Köylü ona yardım için sopasını havaya kaldırıyor. Sopayı çekip alıyor ve göğsünden yapışarak: «Melûn soysuz başladı önce» diye gürlüyorum! Köylünün üstüne atılmak üzereyim.

Bereket olduğum yerde kalıyorum; zira saldırıya uğradığımı sanan Wolf, buldoğu birden bırakıp bize doğru ok gibi fırlıyor. Böylece onu yakalayabiliyorum, yoksa köylü hiç değilse ceketten olurdu.

Bu arada Pluto teslim bayrağını çekti. Wolf'un boynuna vurup onu yatıştırıyorum: Köylü, aklını kaçırmış gibi: «Şeytanın ta kendisi bu köpek!» diye kekeliyor.

Gururla: «Öyledir» diyorum «Eski bir asker sayılır o da! Ondan korunmalı.»

Yolumuza devam ediyoruz. Köyden sonra çayırlar, sonra ardıc ağaçlıklı kırlar ve büyük çukurluklar başlıyor. Kayın ağaçlarının yakınında bir koyun sürüsü otuluyor. Kabarık sırtları, batan güneşin ışıkları altında donuk altın gibi parlıyor.

Birden, Wolf'un adımlarını açarak sürüye doğru fır-

ladığını farkediyorum. Buldokla başından geçenler yüzünden çileden çıktığını tahmin ederek arkasından koşuyor ve koyunlar arasında kan gövdeyi götürmesin diye, çobana: «Dikkat! Köpeği kolla!» diye sesleniyorum.

Çoban gülüyor: «Çoban köpeğidir, bir şey yapmaz!»

«Hiç de öyle değil» diye haykırıyorum «Çoban köpekliğinden anlamaz, savaş köpeğidir.»

Çoban: «Haydi canım!» diyor «Savaş köpeği olmuş veya olmamış önemi yok. İşte.. bakın.. bakın hele! Haydi bakayım getir onları sürüye!»

Gözlerime inanamıyorum. Wolf, daha önce hiç mi hiç koyun görmemiş olan Wolf, şimdiye kadar hep bu işi yapmışcasına sürüyü biraraya topluyor. Sürüden ayrılmış iki kuzunun peşi sıra zıplayıp havlıya koşup onları geri çeviriyor. Hayvanlar kaçmak istedikçe Wolf önlerini kesip bacaklarına dolanarak yola devam zorluyor.

Çoban: «Mükemmel» diyor «sadece yollarını kesiyor ve çok iyi başarıyor.»

Wolf bir başka köpek oldu, sanki! Gözlerinden kıvılcıklar saçılıyor, kurşun yarası almış kulakları sallanıyor ve sürünün etrafında büyük bir uyanıklıkla dolaşıyor; müthiş heyecanlı bir hali var.

Çoban: «Hemen satın alırım bu hayvanı» diyor «Benim köpek de bundan iyi başaramaz. Baksanıza sürüyü karşı köye doğru nasıl da zorluyor! Herşeyi biliyor.»

Wolf'un ne olduğunu kestiremiyorum ve «Wolf! Wolf!» diye seslenirken onun bu haline ağlamaklı oluyorum. Mermi yağmuru altında büyümüştü. Şimdi ise, hem de hiç kimse bir şey göstermeden vazifesini öğrenmiş bulunuyor.

Çoban: «Yüz mark ve kesilmiş bir de koyun» diyor.

Başımı iki yana sallıyorum ve: «Bir milyon markı peşin peşin ödesen de olmaz.» cevabını veriyorum.

Başını iki yana sallamak sırası şimdi çobanda.

Kırdaki otların sert uç kısımları yüzümü okşuyor. Onları yana ittikten sonra yüzümü kollarıma bırakıyorum. Yanıbaşımdaya oturan köpek, sakın sakın soluyor ve uzaklardan sürü çanları duyuluyor. Bundan gayri çıt yok.

Akşamın çöktüğü gökyüzünde bulutlar ağır ağır süzülüyorlar. Güneş batıyor. Ardiç fidanlarının koyu yeşili koyu kahverengi oluyor. Gece rüzgârının uzak ormanlardan doğru hafif hafif esmeğe başladığını hissediyorum. Bir saate kadar da kayın ağaçlarında esecektir. Askerler, köylü ve korucular kadar anlar kırlardan. Her üçünün ömrü de oda dışında geçer, rüzgârların dilinden ve sisli akşamların tarçın kokulu renginden anlarlar. Bulutlar ışığı örtünce toprağın üzerinde gölgelerin uzayıp kısalmasından ve ayın izlediği yoldan da anlam çıkarmasını bilirler...

Flanderler'de, çılgınca bir ateş baskınından sonra, bir yaralıya yardım gelmesi epeyce sürmüştü. Bütün sarı bezlerimizi ona kullanarak sarıp sarmalamış ve elimizden geleni yapmıştık amma, kanama durmamıştı, oluk gibi kan geliyordu. Akşam loşluğu çöken gök yüzünde koca ve tek bir bulut, bütün bu sırada, yaralının arkasına gelecek gibi, hareketsiz durmuştu; beyaz, altın sarısı ve kırmızı bir pırıltıdan meydana gelen bir dağdan farksızdı. Arazinin mermi çukurlarıyla delik deşik olmuş toprak rengi ardında, gerçek dışı ve muhteşem bir duruşu vardı. bulutun; sessiz ve ışıltılıydı ve ölmekte olan adam da yerde sessizce uzanmış, durmamacasına kan kaybediyordu. Birbirlerini tamamlar gibiydiler. Fakat bir insan ölürken bulutun gökyüzünde bu derece ilgisiz ve güzel durabilmesini benim alkım almıyordu.

Güneşin son ışıkları kırları gamlı bir kırmızı boyuyor. Kız kuşları acı acı bağışarak kanat çırpıyorlar. Derenin sazlıkları arasından bir başka kuş sesi duyuluyor. Kırmızı boyanmış kahverengi ve alabildiğine geniş düzlüğe uzun

uzun bakıyorum. Houthoulst'da bir yeri hatırladım; çayırda öyle çok gelincik vardı ki, kıpkırmızı görünürdü. Oraya kanlı çayır adını vermiştik. Zira fırtınalı havada yeni akan taze kan rengini alırdı. Bizim Köhler aydınlık bir gecede yorgun ve gamlı oradan geçerken çıldırmıştı: ayın solgun ışığı vurmuş gelincikleri kan gölleri sanmış ve kendisini oraya atmak istemişti...

İçim ürperiyor ve yukarıya bakıyorum. Bu hal de ne-
si? Bu hatıralar şu sıra neden bu derece sık geliyorlar? Hem de bu derece tuhaf ve cephedekinden bu derece başka biçimde? Pek mi yalnızım?

Yanıbaşımdeki Wolf uykusunda kipirdanıp usul usul havlıyor. Sürüsünün rüyasını mı görüyor? Onu uzun uzun süzüyorum. Sonra uyandırıyorum ve beraber dönüyoruz .

Günlerden cumartesi. Willy'ye gidiyorum ve pazara benimle şehre inip inmeyeceğini soruyorum. Fakat o, bu teklifi ağzıma tıkayarak: «Yarın burada, doldurulmuş kaz yiyeceğiz» diyor. «Bundan dünyada vazgeçmem. Sen ne diye uzaklaşmak istiyorsun?..»

«Pazarları buraya katlanamıyorum da..!»

Willy: «Anlamıyorum» diyor «bu derece iyi bakıldığımız halde!»

Şehre yalnız gidiyorum. Akşam üstü, fazla ümidim olmadığı halde Waldmann'a bir uğruyorum. Müthiş bir kargaşalık var. Bir zaman ayakta durup bakıyorum. Savaşın kıyısından geçmiş bir yığın delikanlı pistte dolaşıyor. Kendilerine güvenen ve ne istediklerini bilen bir halleri var; dünyalarının aydınlık bir başlangıcı ve aydınlık bir gayesi var. Bizden genç oldukları halde bizden daha alışık ve hazır oldukları belli.

Onestep'i beraber kazandığımız küçük ve zarif terzi

kızı dansedenler arasında görüyorum. Onu bir valsa kaldırıyorum, sonra da birbirimizden ayrılıyoruz. Birkaç gün önce aldığım aylıkla tatlı kırmızı şarap ısmarlıyorum. Yavaş yavaş içiyoruz ve içtikçe tuhaf bir kedere kaptırıyorum kendimi. O tarihte Albert ne demişti? Bağlanmış bir insanı olabilmek?

Genç kızın durmamacasına anlattıklarına dalgın dalgın kulak veriyorum; bir küçük kırlangıç gibi cıvıldıyor ve arkadaşı terzi kızlardan, beyaz işe parça başına ödenen paradan, yeni danslardan ve incir çekirdeğini doldurmayacak bin şeyden söz açıyor. Parça başına ödenen para yirmi Fenik artarsa öğle yemeklerini lokantada yiyebileceğini ve o zaman halinden pek memnun olacağını anlatıyor. Onun bu aydınlık ve basit varlığına imreniyorum ve yeni yeni sorular soruyorum. Bu salonda gülen bütün şen insanlara da sormak, yaşayışlarını öğrenmek istiyorum. Belki de içlerinden biri birşeyler anlatır ve bana bir yardımda bulunabilir. Küçük kırlangıcı danstan sonra evine bırakıyorum. kocaman ve kasvetli bir apartmanın tavan arasında oturuyor. Kapının önünde duruyoruz. Elinin sıcaklığını avuçlarımda duyuyorum. Yüzü karanlıkta belli belirsiz ışıltıyor. Bir insan yüzü ve içinde sıcaklık ve hayat dolu bir el.. Acele acele: «Bırak beni de seninle geleyim» diyorum «Bırak da beraber geleyim...»

Gacıır gucur eden merdivenleri dikkatli dikkatli tırmanıyoruz. Ben bir kibrit çakıyorum ama, o hemen söndürüyor ve elimden tutup peşi sıra çekiyor.

Daracık bir küçük oda. Bir masa, kahverengi bir divan, bir yatak, duvarda birkaç resim, köşede bir dikiş makinesi, kamıştan yapılmış bir manken ve içi beyaz çamaşır dolu bir sepet.

Küçük kız, bir ispirto ocağı getiriyor çabucak ve elma kabuğuyla kimbilir kaç defa kaynatılıp kurutulmuş çay yapraklarından bir çay hazırlıyor. İki fincan, gülen

ve biraz da hileci bir küçük yüz, kalbe tesir eden bir mavi elbisecik, odanın dostça yoksulluğu, tek serveti gençliği olan, bir küçük kırlangıç... Divana oturuyorum. Sevişme böyle mi başlar? Bu derece kolay ve böyle oynarcasına mı? O sıra insanın kendi kendisini aşması gerekir herhalde!

Küçük kırlangıç cana yakın. Birisinin gelip onu kucakladıktan sonra yine gitmesi de bu küçük hayatın bir parçası olmalı! Dikiş makinesi vınlar, bir başka erkek gelir, küçük kırlangıç güler, küçük kırlangıç ağlar ve dikişini dikmeğe devam eder.... Küçük kırlangıç dikiş makinesinin üzerine renkli bir örtücük atıveriyor; nikel ve çelikten bir çalışma hayvanını andıran makine kırmızı ve mavi çiçeklerden meydana gelmiş alacalı bir tepe halini alıyor. Hiç birşeyin günü hatırlatmaması gerekiyor; kollarımın arasına biraz yerleşip durmadan konuşuyor, mırıldanıyor ve bir şarkı tutturuyor; öyle narin, solgun ve biraz da açlık çekmiş ve tüy gibi bir görünüşü var ki, demirden portatif karyolaya taşımak pek kolay; o sırada boynuma asılırken yüzünde öyle tatlı bir anlatım var ki... Gözlerini yummuş bir çocuk gibi iç çekip gülümsüyor, vücudu sarsılıyor ve kelimeler ağzından dökülüyor az buçuk, derin derin soluyor ve hafif haykırıyor. Küçüğe dikkatle bakıyorum, durmamacasına bakıyorum. Ben de böyle olmak istediğim için: «Yoksa bu mu? Yoksa bu mu?» diye içimden soruyorum. Sonra küçük kırlangıç beni bir sürü değişik adlarla çağırıyor; utangaç ve zarif, iyice sokuluyor. Ayrılırken: «Mutlu musun küçük kırlangıcım?» diye sorunca beni bir çok defalar öpüp gülücükler yapıyor ve evet yerine başını eğiyor, başını eğiyor, başını eğiyor.

Merdivenleri inerken hayranlık içindeyim. Küçük kırlangıç ne de çabuk mutlu oldu! Aklım almıyor. Fakat c halâ bir başka insan, benim hiç bir zaman nüfuz edemi-

yeceğim kendine özgü bir hayat değil mi? Sevişmenin bütün yangınlarıyla de tutuştursaydım o yine aynı kalmaz mıydı? Oh, sevişme.. Öyle bir meşgaledir ki, uçuşuma yuvarlandıktan sonra, ancak, derinliğin derecesini göstermeye yarar.

III

Lâmbanın etrafa verdiği ışık, masayı aydınlatıyor. Önümde dağlar gibi mavi defter yığılı. Defterlerin yanında da bir şişe kırmızı mürekkep duruyor. Defterleri gözden geçiriyorum, yanlışları düzeltiyorum ve kurutma kâğıdı koyup aralarına, yine kapatıyorum.

Sonra yerimden kalkıyorum. Hayat bu mu? Günlerin ve saatlerin bu biteviyeliği ve birbirine benzerliği mi? Ama bu da pek az vakit alıyor. Düşünmek için yine de pek çok vakit kalıyor. Dümdüz bir yaşamışın beni yatıştıracığını sanmıştım. Fakat beni daha da tedirgin etmekten gayri bir işe yaramadı. Burada akaşmlar ne de uzun!

Koridoru geçiyorum. Loşlukta ineklerin soluduğunu ve ayaklarını yere vuruşunu duyuyorum. Yanıbaşlarındaki alçak ve aralıksız sandalyelerde oturan hizmetçi kızlar süt sağıyor. Hizmetçilerin herbiri ayrı bir küçük odada oturuyor gibi; hayvanların karalı alacalı vücutları odanın iki duvarını meydana getiriyor. Ahırın buğulu ve sıcak havasında küçük küçük ışıklar titreyiyor, süt kovalara ince ince fışkırıyor ve mavi önlüklerin altındaki genç kız memeleri sallanıyor. Kızlar başlarını kaldırıp gülümşüyorlar, soluk alıyorlar ve sapasağlam beyaz dişlerini gösteriyorlar. Gözleri karanlıkta parlıyor. Havada inek ve saman kokusu var.

Kapının önünde bir zaman durduktan sonra yine c-

dama dönüyorum. Mavi defterler lâmbanın altında duruyor.. Hep böyle duracaklar.. Ben de hep böyle mi oturma-
cağım, günün birinde yaşlanıp ölünceye kadar? Yatmağa
gitmeli.

Kırmızı bir ay, sundurmanın damı üzerinden kayıp
pencerenin biçimini yere çiziyor; yükseldikçe uzaklaşan
ve ortasında bir de haç bulunan yanlamasına bir dörtdö-
şe bu. Bir saat sonra yatağımın tepesinde ve gölge haç
da göğsümün üzerinde.

Mavili kırmızılı iri kareli köylü yatağında bir türü
uyku girmiyor, gözüme. Bazı bazı gözlerim kapanıyor ve
ben sonsuz bir boşlukta vınlıyarak düşüyorum, fakat son
dakikada birden kendini hissettiren bir korku yakalayıp
uyanıklığa geri çekiyor ve ben, kilise saatinin saat başla-
rını vuruşunu duyuyorum yine.. Kulak veriyorum, bek-
liyorum ve bir yandan öte yana dönüp duruyorum.

Sonunda ayağa kalkıp yine giyiniyorum. Sonra da
pencereden bahçeye inip köpeği kaldırdıktan sonra kır-
lara doğru uzaklaşıyorum. Ay ışıyor, rüzgâr uğulduyor ve
düzlük genişliyor. Demiryolunun karaltısı, vadiyi ikiye
bölüyor.

Bir ardıc fidanının altında oturuyorum. Bir müddet
sonra, demiryolu boyunca işaret lâmbalarının ışığını gö-
rüyorum. Gece treni geliyor. Raylar usul ve madeni bir
uğultu çıkarmağa başlıyor. Lokomotifin projektörleri u-
fukta beliriyor ve bir ışık dalgasını önü sıra sürüklüyor.
Tren, ıslıl ıslıl pencereleriyle önümden geçiyor; valizler ve
insan kaderleriyle dolu kompartımanlar bir soluk alacak
kadar az bir zaman için ta yakınımaya geldikten sonra yine
uzaklaşıyorlar ve raylar ıslak ışık altında, yine parlıyor-
lar; ufukta hâlâ gözükken trenin kırmızı, arka lâmbası kor
parçasından bir gözmüş gibi, tehditle bakıyor bana doğru.

Ayın daha aydınlık ve daha sarı olduğunu görüyo-
rum. Kayın ağaçlarının mavi sisi içinde hızlı hızlı yürü-

yorum. Dallardaki yağmur damlaları ensemeye dökülüyor. Köklere ve taşlara takılıp sendeliyorum. Eve döndüğüm zaman gün ağır ağır ışıyor. Lâmba hâlâ yanıyor. Odada etrafıma ümitsizlikle bakıyorum. Hayır, bu hale dayanamayacağım, bu derece alçak gönüllü olabilmek için yirmi yıl daha yaşlı olmam gerekirdi...

Yorgun ve bitkin bir halde soyunmağa çalışıyorum. Gelmiyor elimden artık! Fakat daha uykuya dalarken yumruklarımı sıkıyorum. Vazgeçmek istiyorum.. Henüz gevşemek niyetinde değilim..

Sonra yine bir uğultu ve yine o uçsuz bucaksız boşluk..

..... Ve büyük bir dikkatle yerde sürünerek ilerliyorum. Ağır ağır, santim santim. Sarı yamaçlar güneş altında kavruluyor. Katırtırnakları çiçek açmış. Hava sıcak ve sessiz. ufukta gözetleme balonları ve bataryaların beyaz bulutçukları var. Çelik miğferimin önünde bir gencin kırmızı yaprakları sallanıyor.

Çok hafif, güç duyulur bir eşeleme geliyor, karşı çalılığın arkasından doğru. Sonra yine sessizlik oluyor. Beklemeğe devam ediyorum. Yeşil ve parlak kanatlı bir böcek bir papatyayı sürükliyerek önümden geçiyor. Boynuzları papatyanın kıvrımlarını yokluyor. Öğle sıcaklığının çöktüğü havada hafif bir gürültü duyuluyor. yine. Bu defa, çalılığın arkasından doğru bir miğfer kenarı da ortaya çıkıyor. Miğferin altında bir alın, parlak bakışlar ve enerjik bir ağız var. Bakışlar kırlarda dolaşıyor, sonra bir beyaz kâğıt parçasına dönüyor. Hiç bir şeyin farkında olmayan adam, karşı çiftliğin krokisini çiziyor.

El bombasını kendime doğru çekiyorum. Bu iş epeyce sürüyor. Nihayet yanibaşımda. Sol elimle tepesini koparıp sayıyorum. Sonra hafifçe yaylanarak bomboyı böğürtlenlere doğru fırlatıp kendi yerime dönüyor ve vücudumu toprağa iyice yapıştırarak yüzümü otlara bastırı-

yor ağzımı da açıyorum.

Patlamanın gürültüsü havayı yırtıyor, bombanın parçaları vınıyor, bir feryat yükseliyor.. Dehşetten çılgına dönmüş bir çığlık uzaklara kadar yayılıyor. İkinci bomba elimde, gizlendiğim yerde pusudayım. İngiliz şimdi yerde boylu boyuna ve meydanda yatıyor; kalçasının alt kısmı parçalanmış, oluk gibi kan boşanıyor. Uzun dolakları çözülmüş sargılar gibi uzanıyor, arkasında; adam yüzükoyun düşmüş, otlarda kürek çeker gibi kollarını hareket ettiriyor.. Ağzı sonuna kadar açık.. Haykırıyor.

Arkası üstü dönerken beni görüyor. Kollarına dayanıp vücudunu havaya kaldırıyor ve bana haykırıyor.. Haykırıyor ve kan kaybediyor.. Kan kaybediyor.. Sonra, o kıpkırmızı yüz soluyor ve çöküveriyor, bakışlar sönüyor.. Gözler ve ağız, kapaklanan yere doğru ağır ağır çöken bir şeklin kara kara çukurları, sadece. İş bitti.

Sürüne sürüne ilerliyor ve bizim siperlere dönmeğe çalışıyorum. Fakat arkama bir daha bakınca, ölünün hırden canlandığını, yerinden doğrulduğunu ve arkam sıra koştuğunu görüyorum. İkinci el bombasını da çekip ona doğru fırlatıyorum. Bomba, onun bir metre yanında yere düşüp yuvarlanıyor ve olduğu yerde kalıyor.. Sayıyorum, sayıyorum.. Fakat neden patlamıyor? Ölü şimdi ayakta durmuş dişlerini yalıyor. Öteki bombayı fırlatıyorum, fakat o da patlamıyor. Karşımdaki yürümeğe başladı bile, alt kısmı kopmuş bacaklarıyla koşuyor, sırtıyor, kollarını bana doğru uzatıyor. En son el bombamı fırlatıyorum ve tam göğsüne rastlatıyorum. Fakat o yakalayıp itiveriyor. O zaman ben ayağa fırlayıp koşmak istiyorum ama dizlerim tutmuyor, erimişler sanki! Pek ağır ilerliyorum. yere yapışmış gibiyim, çırpınıyorum, kendimi ileriye doğru fırlatıyorum ve peşimden gelenin hırıltılarını işitmeğe başlıyorum. Geri geri giden bacaklarımı yumrukluyorum. Fakat iki el, ensemden dolanıp beni geriye doğru bastırı-

yor, yere itiyor. Ölü şimdi göğsümde oturuyor, peşi sıra uzanan dolakları otlardan kurtarıp boynuma doluyor. Başımı yana doğru bastırıyorum, adalelerimi iyice geriyorum ve boynumu kurtarmak için kendimi sağa doğru atıyorum.. Bir sarsıntı oluyor, boğulurcasına bir acı duyuyorum. Ölü beni ileriye kireç ocağına doğru sürüklüyor peşi sıra döndüre döndüre sürüklüyor beni.. Dengemi kaybediyorum, kendimi toparlamağa çalışırken ayağım kayıyor ve düşüyorum.. Haykırıyorum, durmamacasına yuvarlanıyorum, boşlukta.. Haykırıyorum ve yuvarlanıyorum.. Haykırıyorum...

Kenetlenmiş ellerimin altına karanlıklar doluyor yanı başıma çatırdıyarak bir şeyler düşüyor ve ben taşları kırılmış parçaları, demirleri vücuduma çarptırıp geri fırlatıyorum. Alabildiğine yüksek bir sesle haykırıyorum; acı ve cırlak haykırıyorum, susmamacasına haykırıyorum; Arada başka sesler duyuyorum, kollarımdan tutulduğumu hissediyorum ve itiyorum onları.. Birisi sendeliyor üstümden; bir tüfek ele geçiriyorum ve bir siper bulduktan sonra tüfeği omuzluyor, haykırmaya devam ederken tetiği çekiyorum. Kargaşalıkta bıçağa benzer bir şey parıldıyor.. «Birkholz» diye fırlıyorum, yerimden. İşte yardım geliyor, yarıp kurtulmalıyım. Bırakıyorum kendimi ve koşuyorum, koşarken dizlerime şiddetli bir darbe yiyip yumuşacık bir çukura çığ ve titrek bir ışığın içine yuvarlanıyorum.. «Birkholz.. Birkholz» feryadım boşlukta çın çın ötüyor hâlâ.. fakat sonra birden kesiliveriyor.

Köylü ve karısı önümde duruyor. Yarı yataкта. yarı yerde yatıyorum; uşak deli gibi bir halde yanıbaşımda, kenetlenmiş avuçlarımdaki sopayı bir tüfek gibi tutuyorum. Bir yerim kanıyor olmalı.. Fakat köpeğin elimi yalamasından böyle sandığımı sonradan anlıyorum.

Köylü kadın: «Öğretmen!» diyor titriyerek «neniz var böyle?» Hiç bir şey anlamıyorum ve kısık bir sesle

«Ben nasıl geldim buraya?» diye soruyorum.

«Fakat öğretmen, uyanın artık... rüya gördünüz!»

Ben: «Rüya mı?» diyorum «Ben mi rüya gördüm?»
Birdenbire kakhahayı basıyorum, gülüyorum, gülüyorum
sarsıla sarsıla ve canım acıyınca kadar gülüyorum.

Fakat kakhaha birden boğazıma tıkanıyor «İngiliz
yüzbaşıydı o» diye fısıldıyorum «...savaşta ki yüzbaşıydı..»

Uşak, derisi sıyrılmış kolunu oğuşturarak: «Rüya
görürken yataktan düştünüz, öğretmen» diyor «hiç bir-
şey duymuyordunuz, beni de öldüresiye döğdünüz..»

Söylediklerinden hiç birşey anlamıyorum, sonsuz bir
bitkinliğim var ve pek perişanım. Elimdeki sopayı farke-
diyordum. Bir kenara bırakıp yatağa oturuyordum. Köpek
dizlerimin arasına sokuluyordu.

«Bana bir bardak su verin, Schomaker ana» diyordum
«sizler de yatmağa gidin..»

Fakat ben yine yatmıyorum ve sırtıma bir örtü alıp
masanın başına oturuyordum. Işığı da açık bırakıyordum.

Bu halde uzun zaman kalıyorum ve ancak yapayalnız
askerlerde olduğu gibi, sessiz ve dalgın oturuyordum. Bir
müddet sonra tedirginleşiyordum. Odada bir başkası var-
mış gibi bir duygu var içimde. Hiç kımıldanmadığım
halde, gözlerimin yeniden görmeğe başladığını ağır ağır
hissediyordum. Gözkapaklarımı az kaldırıncaya, lavabonun
üzerinde asılı küçük aynanın tam karşısında oturduğumu
farkediyordum. Aynanın biraz dalgalı camından bana bak-
kan kendi yüzüm loş ve göz çukurlarım kara kara. Benim
yüzüm bu..

Ayağa kalkıyorum, aynayı aşağıyı alıp camı kısmı
duvara gelecek biçimde bir köşeye koyuyordum.

Sabah oluyor. Sınıfıma gidiyorum. Ellerini kavuştur-

muş küçükler sıralarına oturmuşlar. İri iri gözlerinde çocukluk yıllarının o ürkek hayreti henüz duruyor. Bara öyle güvenle ve inanarak bakıyorlar ki! Kalbim tıkanacakmış gibi oluyor birden.

Sıfırı tüketmiş yüzbinden bir tanesi olan ben, bütün inançlarını ve hemen bütün güçlerini savaşın parçaladığı yüzbinden biri olan ben burada sizlerin önünde dikiliyor ve sizlerin hayata benden pek çok daha bağlı, benden çok daha canlı olduğunuzu görüyorum.. Burada sizlerin önünde duruyorum, sizlere öğretmenlik ve yol göstericilik etmem gerekiyor. Ne öğreteyim sizlere? Yirmi yaşında çinizin boşalıp kavruk kalacağınızı, gelişmenizin en verimli çağında mahvolacağınızı ve merhametsizce sıra malı haline zorlanacağınızı mı söyleyim, sizlere? İnsanlar Tanrı ve insanlık adına zehirli gaz, demir, barut ve ateşle birbirlerini boğazladıkça bütün öğrenim ve kültürün bütün bilimlerin acı bir alaydan gayri bir şey olmadığını mı anlatabayım, sizlere? Sizlere, bütün bu korkunç yıllarda temiz kalmış küçük yaratıklara ne öğretebilirim ben?

Ben sizlere ne öğretebilirim? El bombasının nasıl yakanıp çekileceğini ve insanlara nasıl fırlatılacağını mı öğreteyim, sizlere? Bir insanın nasıl süngüleneceğini mi nasıl dipçikleneceğini mi, kürekle nasıl ikiye bölüneceğini mi göstereyim, sizlere? Nefes alan göğüs, hayat taştan bir akciğer ve bir kalp gibi esrarlı mucizelere karşı bir namlunun nasıl da doğrultulacağını mı anlatabayım, sizlere? Yoksa tetanosla nasıl da kazık gibi olunacağını, parçalanmış bir belkemiğinin ya da kafatasının ne hal alacağını mı anlatabayım? Etrafa saçılan bir beynin, parçalanan kemiklerin ve dışarıya fırlayan barsakların görünüşünü mü anlatmalıyım, sizlere? Yoksa karnından vurulmanın nasıl inlediğini, ciğerden kurşun yiyenin nasıl da hırıltılı sesler çıkardığını ve başından yara alanın nasıl ısıklık çalar gibi haykırdığını mı canlandırayım, sizlere? Daha başka şey-

ler bilmiyorum! Daha fazlasını öğrenmedim!

Yoksa sizleri şu karşıdaki yeşilli grili haritanın önüne götürüp elimi üzerinde dolaştırarak, sevgi işte burada boğazlandı mı demeliyim? Ellerinizde tuttuğunuz şu kitapların tertemiz yüreklerinizi bir cümleler kargaşalığına ve sahte bilgiler engeline doğru çekecek tuzaklar olduğunu söylemeliyim?

Önünüzde duran lekeli ve suçlu insanın sizlere şöyle yalvarması gerekiyor: olduğunuz gibi kalın ve çocukluğun sıcacık ışığını nefret alevcikleriyle bozmayın! Alınlarımızın çevresinde tertemiz oluşun soluğu dolaşıyor... Ben bu hâlimle sizlere ne öğretebilirim ki! Benim ardımda geçmişin kanlı gölgeleri var, hâlâ! Bu durumda ben aranızda katılmağı nasıl göze alabilirim?

Bütün içerimin kaskatılaştığını, taşkesilip sonra da küçük küçük parçalara ayrılacakmış gibi olduğunu sanıyorum. Ağır ağır sandalyeye bırakıyorum, kendimi ve burada daha fazla kalamıyacağımı kavırıyorum. Kendimi biraz olsun toplamağa çalışıyorum, fakat beceremiyorum. Hiç bitmiyecekmiş kadar uzun gelen bir zaman sonra, biraz açıyorum. Ayağa kalkıyorum ve güçlkle: «Çocuklar» diyorum «evlerinize gidin Bugün okul yok!»

Küçükler, şaka mı ediyorum gibilerden bakıyorlar yüzüme. Başımla da doğrulayarak: «Sahi söyledim» diyorum «Bugün oynayın. Bütün gün, gidip ormanda oynayın. Ya da köpeklerinle, kedilerinizle oynayın. Yarın sabah-tan önce gelmeyin okula.»

Kalem kutularını arka çantalarına gürültüyle atıyorlar, cıvıl cıvıl ve soluk soluğa dışarıya fırlıyorlar.

Öteberimi topluyorum ve Willy'le vedalaşmak için komşu köye gidiyorum. Pencereye yaslanmış, kemanında «Mayıs herşeyi yenileştirir» parçasını geçiyor. Masanın üstünde bol bir akşam yemeği var.

Willy, memnun: «Bugün üçüncü öğün olacak» diye

açıklıyor» deve gibi yiyebileceğimi farkettim.»

Bu akşam yine yola çıkacağımı söylüyorum. Willy uzun boylu sormaz. Düşünceli düşünceli: «Ernst» diyor» sana bir diyeceğim var. Burasının cansıkıcı bir yer olduğu muhakkak... fakat böyle bol bol tıkınacak bulduğum süre.. «ve masayı göstererek devam ediyor» on atla çek-seler beni buradan çıkaramazlar .

Bunu söyledikten sonra gidip divanın altından bir kasa bira getiriyor. Şişenin etiketini lâmbaya tutarak: «Güçlü Akım» diye sırtıyor.

Ona uzun uzun bakıyorum ve: «Ulan Willy,» diyorum «Senin gibi olmak isterdim.»

Sırıtarak: «İnanırım» diyor ve şişenin kapsülünü fırlatıyor .

İstasyona giderken, ağızlarının etrafı kirli kız çocukları saç örgülerini sallıya sallıya, komşu evden çıkıyorlar. Ölü bir solucanı az önce bahçeye gömdüler ve duasını yaptılar. Şimdi de bana reverans yapıp: «Allahaismarladık, bay öğretmen» diye el sallıyorlar.

ALTINCI BÖLÜM

I

Babam: «Ernst, seninle konuşmam gerekiyor», diyor.

Bunun arkasından ne çıkacağını tahmin edebilirim.

Babam günlerdenberi pek düşünceli bir yüzle dolaşıyor ve dokundurmalar yapıyor. Şimdiye kadar elinden kurtuldum, zira evde pek az kalıyordum.

Benim odaya geçiyoruz. Divana oturuyor ve tasalı tasalı önüne bakıyor: «Yarının için bizleri düşünce aldı, Ernst.»

Kitaplığa gidip bir kutu puro alıyor ve babama tutuyorum. Yüzü bir aydınlanıyor. Purolar iyi cins... Karl'dan almıştım, Karl da kayın yaprağı içmez.

Babam: «Öğretmenlik işini gerçekten bıraktın mı?» diye soruyor.

Başım la doğruluyorum.

«Ne diye yaptın bu işi?»

Omuz silkiyorum. Bunu ona nasıl açıklayabilirim? Bizler iki bambaşka insanız ve bu yüzden de şimdiye kadar çok iyi anlaştık; zira birbirimizi hiç mi hiç anlamamıştık.

Babam: «Peki, ne olacak şimdi?» diye sorusunda di-

reniyor.

Ben: «Elbette birşey olur» diyorum «Hepsi bir.»

Ürkerek bir bakıyor ve iyi bir meslek, ilerlemek, hayatta bir mevki sahibi olmak diye başlıyor sayıp dökmeye. Onu duyguyla ve can sıkıntısıyla dinliyorum ve divanda oturan bu adamın, babam olarak, bir zamanlar benim üzerimde büyük tesirini pek tuhaf buluyorum. Fakat cep-hede geçen yıllarda hatta kışlada bile, beni koruyamadı; zira bir onbaşı bile orada babamdan daha kuvvetliydi. Herşeyin altından kendi başıma kalkmam gerekti ve babamın varlığıyla yokluğu arasında bir fark mevcut değildi.

Babamın sözleri bitince, bir kadeh konyak sunuyorum ve: «Bak baba» diyerek yanına oturuyorum «belki de haklısın. Fakat ben toprak kovuklarda bir ekmek kabuğu ve sulu çorbayla günümü gün ettim. Top tüfek atılmanası bile mutlu olmama yetiyordu. Eski bir barakayı lüks sayıyor ve dinlenme karargâhındaki bir et torba, mutluluktan uçmamıza yetip de artıyordu. Hayatta olduğum ve tüfeklerin de susmuş bulunduğu gerçeği yetiyor bana şimdilik. Anlamalısın bunu. İhtiyacım olan bir lokma ekmekle bir parça içeceği herhalde bulur buluştururum; bundan gayrı herşey için bütün ömrümce vaktim olacak.»

Babam: «Evet» diye cevap veriyor «fakat böyle hergün sonu belli olmıyan bir yaşayış da..»

Ben: «Yerine göre» diyorum «ilerde tam otuz yıl hergün hep aynı sınıfa veya büroya gitmek de yaşamak değil, derim.»

Hayretle: «Ben yirmi yıldır ciltleme atölyesine gidiyorum ve hiç birşey olmasam, kendi başına buyruk bir usta oldum.»

«Baba ben hiç birşey olmak istemiyorum, sadece yaşamak istiyorum.»

Yüzünde hafif bir gurur dalgalanmasıyla: «Dürüst-

çe yaşadım» diyor «Zenaatkârlar odasına üye seçilmem boşuna değil.»

«Bunu bu derece kolaylıkla ele geçirmene sevin» diye cevap veriyorum.

O: «Fakat senin de birşey olman gerekir» diye sızlanıyor.

Yatıştırmış olmak için: «Şimdilik bir cephe arkadaşımın dükkânında çalışacağım» diyorum «kendisi teklif etti, ihtiyacım olduğu kadarını orada kazanırım.»

Babam başını iki yana sallıyor,: «O güzelim memurluk işini bunun için mi bıraktın?»

«Baba, başka şeyleri de bırakmam gerekmişti, çoğu.»

Purosunu tasalı tasalı çekiyor: «Hem emeklilik hakkın da vardı.»

«Ah baba» diyorum «biz askerlerden atmışına kadar yaşayacak var mı? Kemiklerimize kadar öyle illetler işledi ki, acısı sonradan çıkacak... Daha erken kuyruğu titreteceğimiz muhakkak. «Ne kadar da istesem, altmışına kadar yaşıyacağımı gözümün önüne getiremem. Yirmisinde ölen pek çok insan gördüm.»

Cigaramı düşünceli düşünceli tütürüyor ve babamı süzüyorum. Ona karşı içimde hâlâ bir evlât duygusu var, hem sevimli bir ihtiyarcık da.. Görüşleri benim için hiç bir anlam taşımıyor, artık. Cephede ne hal alacağını gayet iyi canlandırıyorum gözümün önünde; onunla azbuçuk ilgilenmek gerekecekti, hep. Onbaşı da olamazdı, hiç bir zaman.

Ludwig'i görmeğe gidiyorum. Bir yığın broşür ve kitap arasında oturuyor. Onunla konuşmak istediğim bir hayli şey var; zira bana belki de doğru bir yol gösterebilir, diye bir duygu var içimde. Fakat bugün o da tedirgin ve heyecanlı. Bir zaman, havadan sudan konuştuktan sonra: «Benim şimdi hekime gitmem gerekiyor» diyor.

«Kanlı basurun halâ geçmedi mi?» diye soruyorum.

«Hayır.. bir başka hastalık için.»

Hayretle: «Daha ne hastalığın var, Ludwig?» diye soruyorum. Bir zaman susuyor. Dudakları titriyor. Sonra: «Ben de bilmiyorum» diyor.

«Ben de geleyim mi beraber? Nasıl olsa hiç bir işim yok.»

Kasketini arıyor: «Haydi gel sen de..»

Yolda bana arada bir gizlice bakıyor. Tuhaf bir bitkinliği ve sessizliği var. İhlamurlu yola sapıyor, küçük ve kasvetli ön bahçesini otlar bürümüş emaye tabelada: Dr. Friedrich Schultz, deri, idrar yolu ve zührevi hastalıklar mühehassısı, diye okuyunca kalakalıyorum: «Ludwig, bu da nesi?»

Solgun bir yüzle bakıyor, bana: «Henüz birşey belli değil, Ernst. Bir çıban çıkmıştı geçenlerde. Şimdi aynı yerde bir tane daha..»

Rahatlıyarak: «Hepsi bu kadarsa» diyorum «bir zaman ben de kan çıbanı çıkarmıştım! Neler yemedik?»

Zili çalıyoruz. Beyazlar giymiş bir hemşire kapıyı açıyor. İkimiz de pek çekingeniz. Bekleme odasına kızara bozara giriyoruz. Bereket odada bizden başka kimse yok. Bir yığın «Die Woche» dergisi duruyor, masanın üstünde. Karıştırıyoruz. Epeyce eski tarihli dergiler. Brest-Litowsk barışından sözeden sayılar.

Hekim odaya giriyor. Gözleri parlıyor. Muayene odasının kapısı arkasında yarı açık kalıyor. Nikel borulardan ve deriden meydana getirilmiş bir sandalye, görünüyor, kapı arkasından; bunaltacak kadar kullanışlı ve eza verici.

Hekimlerden çoğunun hastalarına çocuk muamelesi yapmaktan hoşlanması pek garip. Dişçilerde bu hal meslek öğrenimine girmiştir çoktan, şu karşımızdaki de böyle benziyor.

Gözlüklü yılan: «Ne o ,bay Breyer» diye şakalaşıyor «önce hele bir yarenlik edelim de..»

Bir hayaleti andıran Ludwig: «Yoksa..» diye başlar-ken sözü boğazına takılıp kalıyor.

Hekim, keyiflendirmek ister gibi: «Evet, kan tahlil raporu geldi. Müsbet. Şimdi hele bir saldıralım alçağın üzerine de..»

Ludwig: «Müsbet» diye kekeliyor «demek ki..»

Hekim: «Evet cevabını veriyor» küçük bir tedavi ge-rekiliyor.»

«Demek frengi var bende?»

«Evet»

Odayı bir baştan öte başa geçen bir mırıltı pencereye çarpıyor. Zaman durmuş gibi. Duvarların arasını dolduran hava yapış yapış. Dünya değişiverdi. Müthiş korku müt-hiş bir gerçek oldu.

Ludwig: «Bir yanlışlık olamaz mı?» diye soruyor «Yeniden bir kan tahlili yaptırılmaz mı?»

Hekim başını iki yana sallıyor: «Hemen tedaviye baş-lamak daha iyi. Hastalık ikinci devrede.

Ludwig bir yutkunuyor: «Geçer mi?»

Hekim, canlanıveriyor. Yüzünü güvenle karışık bir neşe kaplıyor: «Fakat elbette. Şu tüpün içindekini önce bir altı ay şırınga edelim. Sonra bir düşünürüz. Belki son-ra hemen hiç bir şey daha gerekmez. Frengi bugün ted-a-visi kabil hastalıklardan.

Frengi, ne iğrenç kelime! İpince ve kapkara bir yıla-nı hatırlatıyor.

Hekim: «Cephede mi yakalandınız?» diye soruyor ve Ludwig başıyla doğruluyor.

«Ne diye hemen tedavi ettirmediniz?»

«Ne olduğunu anlamamıştım. Daha önce bize böyle şeylerden söz açan olmamıştı, hiç. Hem epiyce sonra çık-mıştı ve tehlikeliye benzemiyordu. Sonra da kendiliğinden

kayboluverdi»

Hekim, başını iki yana sallıyor ve umursamıyarak: «Evet» diyor «madalyonun ters tarafı, bu da.»

Şu herifin kafasına bir sandalye çarpmağı pek isterdim. Toprak çukurların kanlı ve çamurlu berbat âleminde üç gün için Brüksel'e akşam treniyle varan bir kimsenin halinden bu herif anlamaz ki.. Şehirde caddeler, fenerler, ışıklar, dükkânlar ve kadınlar vardır; şehirde sahici otel odaları, içinde keyifle çıpıl çıpıl sularla oynayıp vücudun bütün kirinin akıtıldığı bembeyaz banyolar vardır... Şehirde serinletilmiş sert şaraplar, hafif müzik ve teraslar vardır.. Bütün bunların büyüünden ne anlar, o? Dehşet ve korku arasındaki bu daracık zamana, bulutların arasındaki ipince bir yarık gibi, iki ölüm arasına sıkışmış çılgınca bir yaşama çılgılığı gibi, akşamın mavi sisleri de var. Bir kaç gün sonra parçalanmış kemiklerle bir tel örgüde sallanıp böğüre böğüre geberip gebermiyeceğini kim kestirebilir ki! Sert şaraptan son bir yudum daha, son bir soluk daha ve kayıp geçen renkler, rüyalar, kadınlar ve heyecanlandırıcı fısıltıların bir gerçek dışı âlemine son bir bakış daha. Bütün bunların baskısı altında kan bir kara çeşme olmakta, berbat, öfkeyle dolu ve ümitsizlik yılları dağılıp tatlı ve, şakrak hatıralar ve ümitler cümbüşü halini almaktadır. Bataryaları, el bombaları, alev fırlatıcıları, kanları ve tahripleriyle ölüm yarın yine çılgınca saldıracak; fakat bu kadifemsi ten bugün henüz burada, yaşamının ta kendisi kadar mis gibi kokuyor ve sesleniyor, aklın alamıyacağı kadar çekici.. Ensede şaşırtıcı gölgeler ve yumuşak kollar; bir çıtırtı, bir şimşek, bir düşüş ve şiddetli bir boşanış.. Gökyüzü yanıyor, bu fısıltılarda ve çekicilikte frenginin gizlenip pusuya yattığını, sürüne sürüne beklediğini böyle bir günde kim getirebilir akla? Hem bugünden gayrısını düşünmek ve bilmek isteyen kim? Yarın belki de herşey geçip gitmiş olacak.. Sadece

anları görmesini ve benimsemsini bizlere öğreten savaşa lânet olsun.

Ludwig: «Peki, şimdi?» diye soruyor.

«Elden geldiği kadar çabuk başlamalı.»

Ludwig, sakın sakın: «Şu halde hemen» diyor ve hekimle beraber muayene odasına geçiyor.

Ben de bekleme odasında kalıp «Hafta» dergisinin bir kaçıncı parçalıyorum; geçit resimleri, zaferler ve savaş sarhoşu rahiplerin tesirli sözleriyle dolu bu dergiler sinirime dokunuyor.

Ludwig geri geliyor. Usulca: «Bir başka hekime de git» diyorum «bunun birşeyden anlamadığı yüzde yüz. Hiç birşey anlamadığı yok.» Ludwig, isteksiz bir hareket yapıyor. Hiç konuşmadan merdiveni iniyoruz. Aşağıda, başını öteye doğru çeviriverip: «Allahaısmarladık öyleyse..» diyor.

Yüzüne bakıyorum. Parmaklığa dayanmış ve elleri müthiş bir sinirlilikle ceplerini kavramış.

Korkuyla: «Nen var?» diye soruyorum.

Ludwig: «Hemen buradan gitmek istiyorum» diyor.

Hayretle: «Öyleyse hiç değilse ver şu elini» diyorum. Dudakları titreyerek: «Bana bundan böyle dokunmak istememelisin şimdi..» diyor.

Ürkek ve zayıf, parmaklığa yaslanıyor; bir zamanlar siperin kenarına yaslandığı haliyle duruyor. Yüzü hüznü ve gözleri önüne eğik.

«Ah Ludwig, Ludwigciğim bize burada neler yapıyorlar, Ben sana dokunmayım ha.! Ah sersem, ah zavallı budala ben sana işte böyle dokunurum, yüz defa da dokunurum sana..» İçimden geldiği gibi boşanıyorum, hatta bağıra bağıra ağlıyorum şimdi ve onu omuzlarından yakalayıp göğsüme bastırınca bütün vücudunun titrediğini hissediyorum: «Ah Ludwig, bütün bunlar hep saçma, hem belki bende de vardır.. Şu yukarıdaki gözlüklü yılan herşey-

leri yoluna koyacak, zaten..» ve o bütün vücuduyla sarsılıyor sarsılıyor ve ben onu sımsıkı tutuyorum.

II

Öğleden sonrası için şehirde nümayişler yapılacağı bildirildi. Aylardan beri her yerde fiyat artışları var ve yokluk, savaştakinden daha şiddetlendi. Ücretler en gerekli ihtiyaçları karşılamaya yetmiyor; hem para da olsa birşeyler alınmıyor bu parayla. Fakat likör salonları ve dans lokalleri birbiri peşine açılıyor, karaborsacılık ve dolandırıcılık gittikçe artıyor.

Grev yapan işçilerden üçer beşer kişilik gruplar sokaklardan geçiyor. Arada bir toplanmalar oluyor. Askerlerin kışlalarda toplandığı söyleniyor. Fakat henüz görünürlerde bir şey yok.

Yaşa ve kahrol sesleri duyuluyor. Bir sokağın köşesinde bir adam konuşuyor. Sonra birden bire büyük bir sessizlik oluyor.

Suluk uniformalar giyinmiş bir alay insan ağır ağır geliyor. Dörder kişilik gruplar halinde yan yana yürüyorlar. Önlerinde büyük ve beyaz levhalar taşıyorlar: «Vatanın borçluluğu nerede?», «Savaş sakatları açlık içinde.»

Levhaları taşıyanlar tek kollu. Alay geliyor mu diye, arkalarına bakıyorlar sık sık. En hızlı yürüyenler de onlar.

Onların arkasında, kısa kayışla bağlı köpekliler yürüyor. Hayvanların tasmaına kırmızı renkli kör işareti bağlı. Hayvanlar, sahiplerinin yanısıra ve dikkatli yürüyorlar. Alay durunca da hemen müdahale edip körleri durduruyorlar. Bazı bazı yoldaki köpekler havlıya kuyruk sallıya alaya saldırıp onlarla boğuşmak istiyorlar. Fakat onlar,

başlarını başka yana çeviriyor ve ötekilerin havlamalarını ve solumalarıyla ilgilenmiyorlar. Gerçi kulakları hâlâ dik ve dikkatle dikilmiş, gözler canlı; fakat artık koşmak ve sıçramak istemiyorlarmış gibi yürüyorlar, burada bulunmalarının niçinini kavramış gibi bir halleri var. Bu köpeklerle ötekiler arasındaki fark, iyi yürekli hemşirelerle nelseli satıcı kızlar arasındaki fark kadar büyük. Öteki köpekler fazla direnmiyorlar ve birkaç dakika denedikten sonra, acele acele uzaklaşıyorlar; bir şeyden korkmuş gibi bir halleri var. Sadece, tek bir köpek, iri bir kasap köpeği, olduğu yerde kalıyor ve ön ayaklarını iki yana açıp havlıyor; alay önünden geçip uzaklaşıncaya kadar, ağır ağır, derin derin ve yakınlıkla, havlıyor.

Ne garip! Bütün bu insanlar sonradan kör olmuşlar; bundan dolayı da o doğuştan körlerden farklı bir davranışları var. Bunların hareketleri sert olduğu kadar da ölçülü; bir çok karanlık yılların verdiği güvenlilikten yoksun oldukları belli. Renklerin, gökyüzünün, dünyanın ve grubun anıları içlerinde yaşıyor, hâlâ. Gözleri hâlâ görüyor-muş gibi hareket ediyorlar, kendileriyle konuşanı görmek için yana çeviriveriyorlar başlarını. Bazılarının göz yerlerinde kara kapaklar veya bezler var, fakat çoğunda böyle birşey yok; ışığa renklere böyle birazcık yakın olurlarmış gibi. Önlerine düşmüş başlarının arkasına akşamın solgun ışıkları vuruyor. Vitrinlerde ilk ışıklar yanmağa başlıyor. Fakat onlar, akşamın yumuşak ve hafif havasının alınlarında dolaştığının bile farkında değiller; bir bulut gibi etraflarını sarmış olan sonsuz karanlıkta o kaba saba çizmeleriyle ağır ağır ilerliyorlar; dayanıklı ve mahzun düşünceleri, onlar için ekmek, geçim ve hayat olan, henü de buna yetmiyen cılız sayılara ikide bir takılıyor. Beyinlerinin sönmüş kıvrımlarında açlık ve yokluk tenbel tenbel kımıldanıyor. Perişanlıkla karışık bir gizli korku içinde bütün bunların yakınlığını hissediyorlar da bir türlü gö-

remiyorlar onları, onlara karşı ellerinden birşey gelmiyor ve henüz görebilenler görsün diyen sessiz bir yalvarışla, karanlıktan aydınlığa çıkarıyorlar.

Körlerin peşi sıra tek gözlüler, başlarından yaralanmış olanlar, yüzleri yaralar içinde olanlar geliyor; çarpılmış ve şişmiş ağızlar, burunsuz ve çenesiz başlar, bir-zamanlar ağız ve burnun olduğu yerde koca koca ve kırmızı kırmızı yaralardan gayrısının kalmamış olduğu yüzler. Fakat bu harabeye dönmüş yüzlerin üst kısmında sessiz, soruşturan ve kederli bakışlar var.

Onların peşi sıra, bacakları kesilmişler geliyor. Bir çokları yapma uzuvlar taktırmış bile, yürürken biraz çarpılıyorlar ve kaldırımında şangır şungur ediyorlar; bütün vücut demirden ve menteşeden yapılmış gibi bir hal var, bu insanlarda.

Daha sonra da, tikliler geliyor. Elleri, başları, esvapları, vücutları titriyor; ezeldenberi hep böyleymiş gibiler. Buna karşı hiç birşey gelmiyor, ellerinden. İstekleri sönmüş, adaleleri ve sinirleri beyne karşı ayaklanmış, gözleri sönmüş ve canlılığını yitirmiş.

Tek gözlüler ve tek kollular, üstü branda bezi tenteli küçük sepet arabalarına bindirilmiş ağır yaralıları itiyorlar. Ortalarında, da, marangozların tabut veya karyola taşımak için kullandıkları cinsten düz bir el arabası çekiyorlar. El arabasında, yalnız gövdesi kalmış bir insan oturuyor. Bacakları hiç kalmamış. Güçlü kuvvetli bir erkeğin üst kısmı, sadece. Kuvvetli bir ensesi, geniş ve mert bir yüzü ve gür bıyığı var. Belki de hammallık yapardı. Yanında bir levha duruyor; kendisinin yazmış olması akla gelen çarpık harflerle: «Arkadaş, ben de yürümek isterim» diye yazılı. Adam, ciddi bir yüzle oturuyor ve arada bir kollarına abanıp, arabada biraz yer değiştiriyor.

Alay, caddelerde ağır ağır ilerliyor. Geçtiği her yer sessizleşiyor. Hakenstrasse köşesinde uzun uzun bekleme-

leri gerekiyor. Yeni ve büyük bir dans lokali yapıldığı için kum yığınları, çimento arabaları ve iskelelerle, yoi tırkanmış. Giriş yerindeki iskelelerin arasından doğru kırmızı ışıklı bir Asteria yazısı şimdiden parlıyor; yeni bir salonun adı. Yalnız bir gövde kalmış sakatın taşındığı araba tam da bu ışığın altında duruyor ve bir iki kâlas, yoldan kaldırılınca kadar bekliyor. Tabelânın koyu kırmızısı adamın üstüne vuruyor ve yüzünü renklendiriyor; yüz, müthiş bir acıyla kıvranıyormuş da korkunç bir çığlık atmak istiyormuş gibi.

Fakat alay sonra yine hareket ediyor ve yüz, yine o hamalın solgun yüzü oluyor; bir arkadaşı dudaklarının arasına bir cıgara sıkıştırınca, soluk akşam ışığında, borçlulukla gülümsüyor. Gruplar, caddelerden sesizce geçip gidiyorlar; ne haykırıyorlar ne de öfkeleniyorlar.. kararlı bir halleri var, davacıdan çok şikâyetçiye benziyorlar.. Ateş etmek artık ellerinden gelmeyenlerin bundan böyle fazla bir yardım bekliyemeyeceğini biliyorlar. Belediyeye gidip orada bir süre duracaklar, rastgele bir sekreter gelip onlara birşeyler söyleyecek, sonra dağılıp o dardacak evlerine, soluk yüzlü çocuklarına, korkunç yoksulluklarına dönecekler, her hangi bir fazla ümide kapılmadan, dönecekler.. Başkalarının hazırladığı alinyazısının hükümleri olarak, dönecekler...

Saatler ilerledikçe şehirde tedirginlik artıyor. Albert, nümayiş yapan işçilerle beraber sokak sokak dolaşyoruz. Bütün köşelerde insanlar toplanmış. Etrafta türlü söylentiler dolaşıyor. Askerlerin çarpıştığı söyleniyor.

Meryem ana kilisesinin bulunduğu yandan doğru, birden bire, silah sesleri duyuluyor; önceleri tek tük, sonraları yaylım ateşi olarak. Albert ve ben bakınıyoruz. sonra, tek kelime söylemeden, silâh seslerine doğru yürüyoruz.

Gittikçe daha çok insan geliyor bize doğru. Gelenler: «Silah getirin, haydutlar ateş açıyor!» diye haykırıyorlar. Daha hızlı yürüyoruz. Grupların arasından yol açıyor ve ilerliyoruz. Şimdi koşuyoruz da, sert ve tehlikeli bir heyecana kaptırdık kendimizi.. Soluk soluğayız. Silah sesleri kuvvetleniyor. «Ludwig!» diye sesleniyorum.

Yanım sıra koşuyor. Dudakları sımsıkı kapalı, çenesi ileriye doğru çıkmış, gözleri heyecandan donmuş; siperlerdeki surat yine geriye gelmiş. Albert de öyle. Ben de. Silah seslerinin arkasından çekip sürükliyen müthiş bir sinyale koşar gibi, gidiyoruz.

Önümüzdeki yığın çığlık çığlığa geriliyor. İte kaka yer açıyoruz kendimize. Önlüklerini gözlerine tutan kadınlar kaçıyorlar. Bir öfke homurtusu yükseliyor. Bir yaralıyı taşıyorlar.

Pazar yerine varıyoruz. Askeri birlikler belediye binasını tutmuşlar. Çelik miğferleri donuk donuk ışıldıyor. Merdivene yerleştirilmiş bir makineli tüfek ateşe hazır duruyor. Alan bomboş; insan yığınları, meydanlığa açılan sokak ağızlarına birikmiş. Daha fazla gitmeleri de çılgınlık olurdu. Makineli tüfek bütün alana hâkim.

Fakat biri, hem de tek başına, ilerliyor. Meydanlığın ortasına gelince, kilisenin yere vuran gölgesinden çıkıp ay ışığına giriyor. Berrak ve keskin bir ses: «Geri!» diye bağırıyor.

Adam, ellerini havaya kaldırıyor. Ay ışığı öyle kuvvetli ki, ağzın karanlığında dişlerin parıldadığı görülüyor ve adam: «Arkadaşlar..!» diye söze başlıyor. Etrafta çıt çıkmıyor.

Kiliseyle o dağ gibi belediye binası ve loşluk arasında bu ses yapyalnız; öylesine yalnız ki, tek başına çırpınan bir güvercinden farksız: «Arkadaşlar, silahlarınızı bırakın!» diye haykırıyor «Öz kardeşlerinize mi ateş açacaksınız? Bırakın silahları da bizlere gelin!»

Ay şimdiye kadar böyle parlak olmamıştı. Belediye binasının merdivenlerinde duran askerlerin üniformaları tebeşir rengi. Kilise saat kulesinin aydınlık vurmuş yarısı, yeşil ipekliden bir aynayı andırıyor. Büyük kapının iki yanında taştan şövalye heykelleri, kıvılcımlar saçarak duvarların loşluğundan fırlıyorlarmış gibi.

Buz gibi bir sesin «Gerileyin, yoksa ateş edilecek!» diye emrettiği duyuluyor. Ludwig'le Albert'den tarafa bakıyorum. Bizim bölük komutanının sesi idi! Heel'in sesiydi. Heyecandan boğulacak gibi oluyorum; bir idam seyretmem gerekiyormuş gibiyim. Heel'in ateş açtıracağından eminim.

Evlerin gölgesindeki insan yığını kımıldanıyor. İki tarafa doğru sallanıyor ve mırıldanıyor. Sonsuzluk kadar uzun bir zaman geçiyor. Sonra silahlı iki asker, alanın ortasına doğru yürüyor. Oraya varıncaya kadar bir hayli zaman geçmiş gibi geliyor; ateşe hazır tüfekli bez bebeklere benziyorlar. Adam, onları sükûnetle bekliyor. Yaklaştıklarını görünce, yine: «Arkadaşlar..!» diyor.

Askerler onu kollarından yakalayıp sürüklüyorlar. Adam karşı durmuyor. Askerler, sendeletinceye kadar sürükliyorlar. İşte o zaman, tiz sesler yükseliyor, arkadan doğru; yığın harekete geçiyor, koca bir yol ağır ağır ve rastgele yürüyor, sanki! Tiz bir ses: «Çabuk dönün onunla!» emrini veriyor «Ateş açtıracağım!»

Ürkütmek için havaya bir yayılım ateşi boşaltılıyor. Adam, birden sıyrılıyor iki askerin arasından, fakat kendini kurtarmak için değil; makineli tüfeğe doğru koşarak «Ateş etmeyin, arkadaşlar!» diye haykırıyor.

Henüz birşey olmadı. Fakat yığın, silahsız adamın ilerlemeğe devam ettiğini görünce, harekete geçiyor ve aynı dar yöne yürüyor. Kalabalık, kilisenin yanındaki bir dar yan sokakta dalgalanıyor. Tam bu sırada, alanda bir kumanda sesi gürliyor; makineli tüfeğin taktakları, evlere

çarparak yankılar bırakıyor, kurşunlar vınılıyarak kaldırımlara çarpıyor.

Kendimizi bir ev çıkıntısına atıyoruz, hızla. Cephedekine hiç benzemiyen bir korkuya, uyuşturan ve korkaklaştıran bir korkuya kapılıyorum, ilk anlarda. Korku sonra öfke oluyor. Tek başına ilerlemiş olan adamın arkasına dönmesini ve yere yuvarlanmasını da gördüm. Köşede büyük bir dikkatle gözetliyorum olup bitenleri. Adam, tam bu sırada, kalkmağı yine deniyorsa da başaramıyor. Kolları ağır ağır yanına, başı öne düşüyor ve vücudu, müthiş yorgunmuş gibi, yere kapanıyor boylu boyunca. Bu hali görünce, gırtlığımdaki düğümlenme çözülüyor ve: «Hayır!» diye haykırıyorum «Hayır!» Sesim, evlere çarpıp alanda çın çın ötüyor.

Yana itildiğimi hissediyorum. Yerinden doğrulmuş olan Ludwig Breyer, alanı geçip yerdeki adam yönünde ölüme doğru gidiyor.

Arkasından: «Ludwig!» diye haykırıyorum.

Fakat o yürümesine devam ediyor.. Şaşkın şaşkın bakıyorum, arkasından...

Belediye merdivenlerinden doğru yine bir «Geriye!» kumandası yükseliyor.

Ludwig bir an duruyor ve belediye binasına doğru: «Ateşe devam ettirsenize, üstegmen Heel!» diye sesleniyor ve bunu söyleyip yürüyor, yerde boylu boyuna yatan adama eğiliyor.

Bir subayın merdivenleri indiğini görüyoruz. Kendimiz de farkında olmadan, birden Ludwig'in yanı başında buluyoruz kendimizi; tüfek yerine bir baston tutan askerın gelmesini bekliyoruz. Üçümüz biraradayız. Ve onu sürükleyebiliriz, zira ona rastlar korkusuyla askerleri ateş etmez— fakat o, gözünü kırpmadan geliyor.

Ludwig yerinden doğruluyor: «Tebrik ederim, üstegmen Heel. Adam öldü.»

Ölünün ceketinden sızan kanlar, kaldırım taşlarında izler bırakıyor. Ceketinin sağ kolundan çıkıvermiş olan zayıf ve balmumu sarısı elin yanında bir kan gölü meydana geliyor; ay ışığının altında kara kara görünüyor.

Heel: «Breyer!» diyor.

Ludwig: «Kim olduğunu biliyor musunuz, onun?» diye soruyor.

Heel, yüzüne bakıp başını iki yana sallıyor.

«Max Weil,di.»

Heel, bir süre sonra ve oldukça düşünceli bir haalde:

«Onun uzaklaşmasını istemiştım» diyor.

Ludwig: «Öldü o» diyor.

Heel, omuz silkiyor.

Ludwig: «Bizim arkadaşımızdı» diye devam ediyor.

Heel cevap vermiyor.

Ludwig buz gibi bir bakışla «Ne temiz iş!» diyor.

Heel, bunu duyunca bir davranıyor ve: «Bunun bir önemi yok» diyor «önemli olan: hedef, sükûn ve nizamın.»

Ludwig, horlukla: «Hedef ha...!» diyor «ne zamandan beri özür diler oldunuz? Hedef ha! Size iş lâzım, hepsi bu kadar. Adamlarınızı geriye çekin de yine ateş edilmesin!»

Heel, sabırsız bir hareket yapıyor: «Adamlarım kalacak. Geri çekilirlerse yarın on kat daha kalabalık bir askerın baskın edeceğini siz de bilirsiniz. Bütün sokak ağzlarını beş dakikaya kadar tutacağım. O zamana kadar vaktiniz var, ölünüzü götürmek için.»

Ludwig, bizlere: «Tutun bakalım» dedikten sonra, Heel'e dönüyor yine: «Şimdi çekilirseniz kimse saldırmaz size. Kalırsanız yeniden insan ölür. Sizin yüzünüzden! Anlıyor musunuz?»

Heel, soğuk bir anlatımla: «Biliyorum» cevabını veriyor.

Bir saniye daha karşılıklı duruyoruz. Heel bizi sırayla süzüyor. Tuhaf bir an bu. Birşeylerin parçalandığını

hissediyoruz.

Ve sonra, Max Weil'in gittikçe gevşeyen vüduğunu alıp oradan uzaklaştırıyoruz. Caddeler yine insanlarla dolu. Yaklaştığımız geniş bir yan sokak, bize doğru açılır gibi oluyor. Havada bağırışmalar uçuşuyor: «Köpekler! Kanlı polisler! Katiller!» Max Weil'in sırtından kan damlıyor durmamacasına.

Cesedi, en yakındaki binaya taşıyoruz. Bir kokteyl salonu. Birkaç sağlık memuru bizden önce gelmiş. dans pistine uzatılan yaralı iki kişinin sargılarıyla meşgul oluyorlar. Önlüğü kanlar içinde bir kadın, inliyor ve evine gitmek istiyor hep. Bir sedye ve bir hekim gelinciye kadar kadını alkoymakta güçlük çekiyorlar. Karnından yaralı. Kadının yanında uzanan adamın sırtında eski bir asker caketisi var, halâ. Dizkapaklarının ikisinden de kurşun yarası almış. Yanıbaşında karısı diz çökmüş: «Fakat o hiç birşey yapmadı ki!» diye feryat ediyor «Sadece oradan geçiyordu! Ben de yemeğini getirmiştım, ona!» Gri emaye sefer tasını gösteriyor: «Sadece yemeğini getirmiştım..»

Kokteyl salonunun dansözleri bir köşeye büzüldüler. Müdür, heyecanlı heyecanlı oraya buraya koşuyor ve yaralılar acaba bir başka yere götürülemez mi, diye soruyor. Etrafta duyulursa işlerinin bozulmasından korkuyor. Kimse gelmiyecek dansa bundan böyle, diyor. Sırmalı kapıcı elbiseli Anton Demuth, bir şişe konyak getirip yaralının ağzına tutuyor. Müdür, dehşetle bakıyor ve işaret ediyor. Anton istifini bozmuyor. Yaralı: «Bacaklarım kurtulur mu, dersiniz?» diye soruyor «Şoförüm de!»

Sedyeler geliyor. Dışarda yine makineli tüfek taktakları duyuluyor. Yerimizden fırlıyoruz. Bağırışmalar, feryatlar ve cam şangırtıları oluyor. Dışarıya koşuyoruz. Birisi: «Kaldırımları sökün!» diye haykırıyor ve kazmayı taşlara indiriyor. Şilteler, sandalyeler ve bir çocuk arabası fırlatıyorlar, sokağa. Alandan doğru silahlar pathyor..

Damlardan da karşılık veriliyor.

Bir ses: «Feneri söndürün!» diye haykırıyor. Bir adam ileriye atılıyor ve bir tuğla fırlatıyor, fenere, Bir anda her taraf kapkaranlık oluyor. Albert: «Kossole!» diye sesleniyor. Ta kendisi. Yanında Valentin de var. Silah sesleri hepsini buraya çekti. Kossole: «Ernst, Ludwig, Albert, ileri!» diye gürliyor. «Domuzlar şimdi de kadınlara ateş ediyorlar!»

Evlerin kapı ağızlarında yüzüstü yatmaktayız. Kurşunlar vınıyor. İnsanlar haykırışıyor. Kapılıp sürükleniyoruz. Nefretten çılgın gibiyiz. Kaldırımlar kan içinde. Yine askerler olduk. Savaşın gümbürtüsü ve kudurması yine üzerimizden akıp geçiyor, aralarımızda ve içerimizde dolaşıyor. Herşey bitti. Makineli tüfekler arkadaşlığı delik deşik etti. Askerler askerlere ateş açıyor. Arkadaşlar arkadaşlara ateş ediyor. Bitti, herşey bitti...

III

Adolf Bethke evini sattı ve şehire taşındı.

Karısını yanına aldıktan sonra bir zaman herşey yolunda gitmişti. Bethke işiyle meşgul oluyor, kadın kendi işini yapıyordu; işler yine yoluna girmişe benziyordu.

Ne varki, köyde fısıltılar başlamıştı. Kadın akşamları sokaktan geçerken arkasından sesleniliyordu; yoluna çıkan oğlan çocukları yüzüne bakıp arsız arsız gülüyorlardı; karılar belli ederek ondan uzak duruyorlardı. Kadın bunların hiçbirini Adolf'a anlatmıyordu. Fakat günden güne eriyor ve sararıp soluyordu.

Adolf'un durumu da daha başka değildi. Meyhazeye girince konuşmalar duruyordu; birisini görmeye gitse çekingен bir sessizlikle karşılanıyordu; anlamlı sorular da

başlamıştı, yavaş yavaş. Kafalar çekildiği sırada kabı sa-
ba dokunduruluyor ve bazı bazı da, alaylı bir kahkaha
yükseliyordu. Bütün bunlara karşı ne yapacağını bilemi-
yordu; zira yalnız kendisini ilgilendiren bir şey ne diye
bütün köyün ağzındaydı?. Rastladıkça o altın çerçeveli göz-
lüklerinin arkasından kuşkuyla bakan rahip bile bunu an-
lamıyordu. Bütün bu haller Adolf'a eza veriyordu, fakat
o da karısına hiç birşey söylemiyordu.

Bir süre bu biçim bir arada yaşayıp gittiler, fakat
günün birinde, günlerden bir pazar akşamı ahali yine bir
davrandı ve kadına, hem de Adolf'un yanında laf attılar.
Adolf yerinden fırladı. Fakat kadın onu umuzundan tu-
tup: «Vaz geç» dedi «Sık sık yaptıkları için ben duymu-
yorum bile..»

Adolf: «Sık sık mı?» diye sorarken, kadın son za-
manlarda çöken sesizliğin sebebini de anlamıştı. Yeriünden
fırladı. öfkeyle; bağıranlardan birini yaklamak istiyordu.
Fakat onlar hemşerilerinin duvar gibi örten sırtları arka-
sında kayboluvermiştiler.

Karı koca eve döndüler ve yatağa uzandılar hiç konuş-
madan. Adolf, hafif ve tutulmuş bir hıçkırık duydu. Ka-
dın, yorganının altında ağlıyordu. Kendi uyurken o belki
sık sık böyle yatmıştı. Karısına: «Sâkin ol, Marie» dedi,
usulca, «istedikleri kadar söylensinler..» Fakat kadın ağ-
lamağa devam etti.

Adolf müthiş bir yalnızlık ve perişanlık duyuyordu
içinde. Pencerelerin dışında düşman bir karanlık vardı ve
ağaçların hışıltısı dedikoducu ihtiyar karılar gibiydi. Eli-
ni karısının omuzlarına dikatle bıraktı. Kadın, gözyaşları
içinde kalmış bir yüzle bakarak: «Adolf, bırak da uzakla-
şayım buradan!» dedi «o zaman da bütün bunlar da bit-
miş olur...»

Yatağından kalktı. Mum, halâ yanıyordu ve odada
uzayan gölgeleri, duvarda dalgalanıyordu. Kadın, odanın

loşluğunda bu gölgelere kıyasla küçük ve zayıftı. Bu haliyle yatağın kenarına oturdu, çorap ve buluzuna uzandı. Gölgesi de tuhaf bir irilikte uzandı; dışarda pusu kurmuş olan karanlıktan sessizce yükselip pencereden içeriye gizlice sokulan bir alın yazısı gibi tuhaf, buruş buruştu, gölgeler. Kadının bütün hareketlerini alaylı bir gülüşle tekrarlıyorlardı.. Neredeyse avının üstüne atılıp dışarıya, dışarının o iniltili karanlığına sürükleyiverecektiler.

Adolf, yataktan fırladı ve tül perdeleri sımsıkı örttü; alçak tavanlı odanın dört köşeli deliklere benzeyen pencerelerinin arkasından hırslı baykuş bakışlarıyla içeriyi süzen geceyi uazklaştırmak istiyor gibiydi.

Kadın, çoraplarını bacağına çekmiş, sıra korsaya gelmişti. Adolf karşısına dikilip: «Fakat Marie..» diyebildi. Kadın, baktı ve ellerini yanına bıraktı. Korsası yere düştü. Adolf, kadının bakışlarındaki perişanlığı gördü; dayak yemiş bir hayvanın, kendilerini koruyamıyan yaratıkların bakışları da daha kederli olamazdı. Kadını omuzlarından tuttu. Ne de sıcak ve yumuşaktı bu omuzlar. Nasıl da taşıyabilirlerdi bunları? Kendilerini ne diye bu derece merhametsizce kovalıyorlardı? Kadını kendisine çekti ve o da verdi bütün vücudunu, kollarını Adolf'un boynuna doladı, başını göğsüne dayadı. Böylece, geceliklerinin içinde titreşerek durdular, birbirlerini duyuyorlar, birbirlerinin sıcaklığında erimek istiyorlardı. Sonra yatağın kenarına çöktüler. Pek az konuşuyorlardı. Mum çarpılıp da ışığı sönmeğe yüz tutunca ve gölgeleri duvarda yine titreşmeye başlayınca, Adolf, kadını hafifçe tutup yatağa çekti; bunun anlamı «Birarada kalacağız, bir daha deneyeceğiz» di.. ve Adolf «Marie, gidelim buradan!» dedi. Başka çare yoktu.

Kadın: «Evet Adolf gidelim!» dedi ve kendini onun göğsüne atıp yüksek sesle ağlamaya başladı. Adolf, kadını sımsıkı tutup: «Yarın hemen bir alıcı arıyalım, ya-

ından tezi yok» diye tekrarladı. Sonra kadını, bir çıkar yol ümitdi, öfke ve keder kargaşalığı içinde kendisine çekti ümitsizlik bir sevgi sıcaklığına yerini bıraktı ve kadının hıçkırıkları duyulmaz oldu, ağlaması bir çocuğunki gibi gittikçe hafifledi ve sonunda büsbütün kesildi; sâkin bir soluk alış kaldı, sadece!.

Mum söndü, gölgeler kayboldu, kadın uyudu. Fakat Adolf yatağında halâ gözünü kırpmıyor ve durmadan düşünüyordu. Gece epey ilerlemişti ki, kadın uyandı ve gitmek istediği sırada ayağına çektiği çoraplarını çıkarmamış olduğunu farketti. Çekip çıkardı ve yatağının yanındaki sandalyeye bırakırken eliyle bir okşadı.

İki gün sonra, Adolf Bethke evini ve atölyesini sattı. Bundan iki gün sonra da kendi evini verip şehirde bir oturacak yer buldu. Mobilyalar yükletildi. Köpeği köyde bırakması gerekmişti. Fakat en zoru, bahçesinden ayrılmak oldu. Böyle gidivermek hiç de kolay değildi ve bahçesinin ilerisini kestiremiyordu. Oysa kadın, sessiz ve istekliydi.

Şehirdeki ev rutubetli ve loştu, merdiven parmaklıkları kirliydi ve etrafa bulaşık kokuları sinmişti; komşuların düşmanca havası ve havalandırılmamış odaların kokusu soluğu tıkıyordu. İş az olduğundan kötü kötü düşünmeye bol vakit kalıyordu. Karı koca neşelenemiyorlardı. Herşey peşleri sıra gelmiş gibiydi.

Adolf mutbakta bir köşeye çömeliyor ve gidişatın bir türlü değişmemesine akıl erdiremiyordu. Akşamları sofraya toplanıp da karşılıklı oturup gazete okurlarken bezginlikten gelen derin bir keder evi sarıyordu, yine; kulak kabartmak ve durmadan düşünmek Adolf'un başını döndürüyordu. Kadın işe koyulup ocağı temizliyordu; kocası: «Gel Marie!» deyince bezleri ve zımpara kâğıdını bırakıp

geliyordu. Adolf onu yanına doğru çekip acınacak kadar yapılmış bir sesle: «Üstesinden geleceğiz!» diye fısıldayınca başıyla doğruluyor, fakat hiç sesini çıkarmıyordu; kocasının istediği neşeliliği bir türlü gösteremiyordu. Adolf bu halinden onun kadar kendisinin de sorumlu olduğunun farkında değildi; birarada geçirmediikleri o dört yılda ayrı birer hayatları olduğunu ve şimdi bu yüzden birbirlerine üzüntü verdiklerini düşünemiyordu. Kadına: «Bir şeyler konuşsana..!» diye çıkışıyor. Kadın korkuyor ve onun isteğine uyup birşeyler söylüyor; ne söyleyebilir ki. Bu evde ve bu mutbakta neler söyleyebilir ki! Hem, iki insanın arası bu duruma gelirse, konuşmuş olmak için konuşmak durumuna düşülürse işleri yoluna koyabilecek derecede konuşmak hiç mi hiç gelmez ellerinden. Konuşmak, mutluluk getirdiği zamanlar güzeldir, kelimeler kolayca ve canlılıkla ağızdan döküldüğü zaman güzel olur konuşmak. Fakat felakete uğramış kimselere, kelimeler gibi, sıkıntılı ve yanlış anlaşılabilir şeylerin ne faydası dokunur! Daha da berbatlaştırmaktan gayri işe yaramazlar.

Adolf, karısının hareketlerini gözleriyle izliyor ve baktıkça onun arkasında bir başka kadın, daha genç, daha neşeli bir kadın, unutamadığı anıların kadını görüyor. İçinden doğru bir kuşku yükseliyor ve öfkeyle: «O herifi düşünüyorsun hâlâ değil mi?» diye boşanıveriyor. Ve kadının gözlerini hayretle açarak kendisine baktığını görüp haksızlık ettiğini farkedince, hem sadece bundan dolayı, kışkırtmağa devam ediyor: «Elbette onu düşünüyorsun. Eskiden böyle değildin sen!» Peki ne diye yine bana geldin? Onun yanında kalmalıydın!»

Ağızından çıkan her söz kendisini de üzüyor, amma yine susamıyor. Konuşmağa devam ediyor; loşluğa gelen delikli taşın önünde duran kadın yolunu şaşırmış bir çocuk gibi yine ağlamaya başlayıncaya kadar, devam ediyor. Ah bizler, hepimiz de çocuğuz.. Yolunu şaşırmış bu-

dala birer çocuk gibiyiz.. ve evlerimizin her yanı çepçevre gece. Adolf bu hale daha fazla dayanamıyor ve dışarıya fırlayıp caddelerde başıboş dolaşıyor, hiç bakmadan vitrinlerin önünde duruyor ve aydınlık gördüğü her yere koşuyor. Elektrikli tramvaylar gıcırtilar çıkarıyor, otomobiller ıslık çalar gibi geçip gidiyor. İnsanlara çarpıyor. Fenerlerin sarı ışığı altında orospular bekliyor. İri kalçalarını oynatıp gülüyorlar ve ona takılıyorlar. Adolf: «Keyfin yerinde mi?» diye soruyor ve yürüyor onlarla; değişik birşeyler görmek ve işitmek hoşuna gidiyor. Fakat sonra, yine orada burada dikiliyor ve eve dönmek istemiyor; amma yine de istiyor eve dönmeyi.. Meyhane mey hane dolaşıp kafayı iyice çekiyor.

Onu işte bu halde buluyorum ve söylediklerini dinliyorum; mahzun bakışlarla etrafına bakınıp kelimelerin ağzından dökülmesini ve içmesini seyrediyorum: en gözüpek ve iyi asker, eşsiz arkadaş Adolf Bethke, pek çoklarına yardım etmiş ve bazılarının da canını kurtarmış olan Adolf, şimdi bu halde. Cephedeyken beni de korumuş ve teselli etmişti, roketler gökyüzünde aydınlık saçar, sinirlerimiz saldırı ve ölüm korkusuyla bozulurken, o bana çoğu zaman analık ve ağabeylik etmişti.. Islak siperlerde yan yana uyumuştuk ve hastalandığım zamanlar üstümü o örtmüştü benim. Herşey gelirdi elinden, herşeye bir çare bulurdu.. Fakat şimdi burada, tel engellerde sallanıp ellerini ve yüzünü parçalıyor.. Hele gözlerine şimdiden hü zün çökmüş...

Adolf, kederli bir sesle: «Ernst!» diyor «cephede kalmış olsaydık hiç değilse bir arada bulunacaktık..» Hiç cevap vermiyorum.. Yarı silinmiş bir kaç kan damlası bulunan koluma bakmakla yetiniyorum. Heel'in emriyle öldürülen Weil'in kanı. Şimdi bu hale geldi işler. Yine savaş var; fakat arkadaşlık yok. Bundan böyle.

Tjaden, at kasabının kızıyla düğün yapıyor. Dükkân gerçekten bir altın madeni oldu ve Tjaden'in Maricik'e ilgisi arttı.

Çiftler pırıl pırıl siyah boyalı bir arabaya binip nikâha gidiyorlar; beyaz ipeklilerle bezenmiş arabayı dört at çekiyor; at etiyile işini yürüten bir müesseseye de böylesi yarışır elbette! Nikâhın şahitliğini Willy ve Kossole yapacaklar. Willy bu gösterişli amaç için halis pamuktan bir çift beyaz eldiven satın aldı. Bu da epiyce zor oldu. Önce Karl'ın bir düzine karne bulması, sonra da iki gün aramak gerekti; zira Willy'nin ellerine uyanını hiç bir yerde bulmak kabil değildi. Fakat zahmetler boşuna çıkmadı. En sonunda bulabildiği torba büyüklüğünde ve kireç beyazı eldivenler, yeniden boyanmış redingotuna pek uygun düşüyor. Tjaden, frak giymiş, Maricik de uzun etekli gelin elbisesini giymiş ve başına mersin yapraklarından bir taç koymuş.

Evlenme memurluğuna yola çıkılmadan az önce bir olay geçiyor. O sırada gelen Kossole, Tjaden'i frakla görünce kahkahalarını tutamıyor. Fakat az buçuk yatıştır gibi olup da Tjaden'in yüksek yakalığın üstünde pırıl pırıl duran kepçe kulaklarını görünce yine makaraları koyuveriyor. Yapacak hiç birşey yok; kilisede bile makaraları koyuverip töreni bozabilir. Bu yüzden de nikâh şahitlerinden birinin yerini son dakikada ben alıyorum.

At eti satılan dükkânın heryeri donanmış. Giriş yerinde çiçekler ve kaynağacı fidanları duruyor, hatta kesim yerine de çam dallarından yapılmış bir çelenk asılı; Willy; «Hoşgeldiniz!» ibareli bir levhayı alkışlar arasında kendi eliyle asıyor oraya.

Böyle bir günde at eti yenilmez, elbette; Tabaklarda nefis domuz etlerinin dumanı üstünde ve dilim dilim

kesilmiş kocaman bir dana kızartması da önümüzde duruyor.

Dana kızartmasından sonra bizim Tjaden frakını çıkarıyor ve kravatını çözüyor. Bu durum, Kossole'nin yemeğe daha iyi girişmesini sağlıyor; zira şimdiye kadar Tjaden'i o halde gördükçe gülmekten boğulmaması imkânsızdı. Şimdi bizler de Tjaden'e uyduk; böylesi daha rahat oluyor.

Kayın peder öğleden sonra bir belgeyi yüksek sesle okudu; buna göre Tjaden kasap dükkânının ortağı, şimdi Kendisini kutluyoruz. Willy, düğün hediyemiz olan piringten bir tepsiyle kristalden on iki içki kadehini, beyaz eldivenleriyle ihtimamla tutup uzatıyor. Ayrıca bizim Karl'ın mevcudundan üç şişe konyak. Kayın peder bundan öyle duygulanıyor ki, Willy'ye müdürlük teklif ediyor. Gelecek haftalarda şehrin bir semtinde lokanta açacakmış. Willy, teklifi düşünüp taşınmağa karar veriyor.

Akşama doğru Ludwig bir ara uğruyor. Tjaden'in ısrarlı ricaları neticesi uniformalı gelmiş. Zira Tjaden, sahici bir teğmenden dostu olduğunu etrafındakilere göstermek istiyor.

Fakat Ludwig fazla kalmıyor. Bizler, masada en son kemik ve boş şişeler kalıncaya kadar, yerimizden kıpırdamıyoruz.

Sonunda caddeye çıktığımızda, gece yarısı. Albert, Graeger kahvesine de uğramamızı teklif ediyor.

Willy: «İyi ama herşey kapandı çoktan!» diyor.

Albert: «Arka taraftan girebiliriz içeriye» diye ayak diriyor «Karl biliyor.»

Hiç birimizin ciddi isteği yok. Fakat Albert öyle direniyor ki, sonunda razı oluyoruz. Onun bu haline hayret ediyorum, zira her zaman eve ilk dönmek isteyen kendisi-

dir.

Graeger'in ön tarafı kapkaranlık olmasına rağmen, arka taraftan içeriye girince, müthiş bir kalabalıkla karşılaşırız. Graeger, karaborsacıların devam ettiği lokaldir ve bundan dolayı da hemen her gece sabaha kadar işler.

Salonun bir kısmında, kırmızı kadife perdeli küçük localar var. Orası şarap kısmı. Perdelerin çoğu kapalı, arka kalarından doğru cıvıltılar ve kahkahalar duyuluyor. Willy, ağzı kulaklarına vararak: «Graeger'in özel avrat pazarları!» diyor.

İlerde bir masaya yerleşiyoruz. Kahve tıklım tıklım. Sol taraftaki masalarda orospular oturuyor. İşlerin geliştiği yerlerde, yaşamak isteği de yeşerir. Bu yüzden de on iki karı bile buraya fazla değil. Fakat yine de rekabet var aralarında. Karl, Frau Nickel adlı kara ve şişman bir karıyı gösteriyor. Kocasını, fırsat buldukça karaborsacılık yapan ufak tefek bir adam; karısı olmasa açlıktan ölür. Kadın, adamın iş ortağıyla kendi evinde yalnız başın pazarlığa girilerek kocasına yardım ediyor.

Bütün masalarda heyecanlı bir gidiş geliş, fısıldaşmalar, usul sesle konuşmalar ve hepsinin birleşmesinden bir uğultu. İngiliz kumaşından elbiseli ve yeni şapkalı insanlar kısa caketli ve başı açık kimseler bir köşeye çağırıyor. Küçük paketler ve örnekler esrarlı bir tavırla cephelerden çıkarılıp gösteriliyor, gözden geçirilip geri çevriliyor, sonra yine teklif ediliyor. Bloknotlar çıkarılıyor, kalemeler harekete geçiyor. Zaman zaman birisi telefona ya da dışarıya koşuyor. Vagon, kilo, tereyağı, ringa balığı, içyağı, ampul, Dolar, Gulden, tahviller ve bir sürü sayı uçuşuyor, havada.

Bizim hemen yanibaşımızda da bir vagon kömür için sıkı bir çekişme oluyor. Fakat Karl, işin içyüzünü bildiğini belli eden bir hareketiyle: «Bütün bunlar havadan iş çevirmek isteyenler. Bir tanesi birşeyler duyar, ötekisi

bunu sürdürür. Bir üçüncüsü bir dördüncünün ilgisini çeker ve böylece oradan oraya koşup kendilerine bir önem verdirmek isterler, fakat bütün bu işlerin arkasında he-men hiç bir zaman ciddi birşey yoktur. Bir komisyon ko-parabilmek için aracılık etmek isteyen kimselerdir. Kara-borsanın gerçekten prensleri işlerini yakından tanıdıkları bir veya iki aracıyla yaparlar pek pek. Şu karşıdaki şiş-ko dün Polonya'dan iki vagon yumurta satın aldı. Yumurtaların şu sıra Hollanda'ya doğru yolda olması gerekir; fakat yoldayken başka türlü deklare edilip Hollanda menşeli taze içme yumurtası olarak ve üç kat pahalı fiyatla buraya getirdiler. Şu önde oturanlar da kokain alışverişi yapıyorlar ve müthiş kazanıyorlar, solda oturanın adı Diederich'tir ve içyağı üzerine iş yapar sadece iyi de kazanır.»

Willy: «Bu domuzlar yüzünden imanımız gevriyor aklıktan» diye homurdanıyor.

Karl: «Onlar olmasa da buna mahkûmsun!» diye karşılık veriyor «geçen hafta on fıçı tereyağı fazla bekletildiğinden devletçe satıldı. Hububat da öyle. Bartscher geçenlerde iki araba yükünü birkaç Feniğe satın aldı; zira devletin harap anbarlarından yağmur yiyip filizlenmişlerdi.»

Albert: «Adı neydi?» diye soruyor.

«Bartscher. Julius Bartscher.»

«Buraya gelir mi sık sık?»

Karl: «Bence öyle!» diyor «onunla iş yapmak mı istiyorsun?»

Albert, başını iki yana sallıyor: «Çok parası var mı?»

Karl, belli bir saygıyla: «Kum gibi!» cevabını veriyor.

Willy, gülerek: «Baksana, Arthur geliyor!» diye sesleniyor.

Kanarya sarısı deriden yağmurluk arka kapıda görünüyor. Birkaç kişi ayağa kalkıp ona doğru koşuyorlar.

Ledderhose onları kenara itip bir iki kişiyi şöylesine selâmlıyor ve masaların arasında bir general azametiyle yoluna devam ediyor. Yüzüne pek sert ve çirkin bir anlatım geldiğini hayretle görüyorum; güldüğü zaman bile değişmeyen bir çirkinlik.

Bizleri epeyce yukardan selâmlıyor. Willy: «Otursana, Arthur!» diye sırtıyor. Ledderhose bir dur alıyor, fakat ne önemli herif olduğunu bize kendi çevresinde gösterme isteğine de karşı koyamıyor.

«Fakat sadece bir saniye» diyor ve o sırada birini arar gibi lokali dolaşan Albert'in sandalyesini alıyor. Arkasından koşmak istiyorum. Albert'in, fakat sonra vazgeçiyorum; belki sadece bir dışarıya çıkmak istemiştir diye! Ledderhose, içkiyi yuvarlıyor ve parmakları elmas yüzükler içinde birisiyle on bin asker çizmesi yirmi vagon eski malzeme pazarlığına giriyor. Arthur, zaman zaman kendini topluyor ve onu dinliyor muyuz diye bir bakıyor.

Albert ise locaların önünde yürüyor. Birisi ona bir şeyler anlatmış ve ihtimal vermediği halde kafasından bir türlü atamamış olmalı bunu. Sondan bir önceki locanın aralığından içeriği gözlerken kafasına kocaman bir balayla vurulmuş gibi oluyor. Bir an sendeledikten sonra, perdeyi yana itiyor.

Masanın üstünde şampanya kadehleri duruyor, yanlarında bir demet gül var; Masanın örtüsü kenara itilmiş, yarısı yerde. Masanın arkasındaki koltukta sarışın bir kadının büzülmüş oturuyor. Elbisesi aşağıya sıyrılmış, saçları darmadağın ve memeleri ortada. Arkası Albert'e dönük genç kız moda şarkılardan birini mırıldanıyor ve küçük bir aynaya bakıp taranıyor.

Albert, kısık bir sesle: «Lucie!» diyor.

Kız, arkasına dönüyor ve Albert'e bir hayalet görmüş gibi dehşetle bakıyor. Yüz hatlarını gererek gülümsemeği deniyor, fakat Albert'in bakışlarını çıplak meme-

lerinde hissedince bunu da beceremiyor. Yalan söylemek imkânsız, artık. Kanapenin arkasına korkuyla büzülüyor ve: «Ben..» diye kelimeler dökülüyor ağzından «..benim hiç suçum yok, onda kabahat..» ve birden hızlı hızlı anlaşıyor: «O beni sarhoş etti.. Albert ben hiç kimseyi istemiştim.. Ama o daha çok içirdi hep.. Sonrasını hiç bilmiyorum artık.. Yemin ederim sana..»

Albert hiç cevap vermiyor.

Albert'in arkasından doğru bir ses: «Ne oluyor burada?» diye soruyor. Salondan dönmüş olan Bartscher ayakları üstünde yaylana yaylana bir aşağı bir yukarı doluyor. Purosunun dumanlarını Albert'in yüzüne savuruyor: «Biraz fazla kaçırdın galiba? Marş, caddeyi tut bırakalım!»

Albert, uyuşmuş gibi onun önünde bir an kalıyor. İleriye çıkmış karın, burnuna değecek gibi kahverengi giysisinin kareli desenleri, altından ~~***~~ kösteği. kıpkırmızı ve geniş yüzü ta beyninde hissediyor.

Willy, işte tam bu sırada ve rastlantıyla o yana bakınca hemen yerinden fırlıyor, birkaç kişiyi itip koşmağa başlıyor. Fakat geç. Onun yetişmesine kalmadan, Albert asker tabancasını çekip ateş ediyor. Oraya koşuyoruz.

Bartscher, bir sandalyeyle korunmağa çalışdı, amma ancak gözlerine kadar kaldırabildi. Albert'in kurşunu iki santim daha yukarıya, tam alınına rastladı. Nişan falan da almamıştı; fakat bölüğün en usta nişancısıydı ve asker tabancasıyla yıllardanberi çok iyi anlaşılmıştı.

Bartscher, yere kapaklanıyor, gürültüyle. Kurşun öldürücü yerinden rastladı. Kız, cıyak cıyak haykırıyor. Willy: «Dışarıya!» diye bağırıyor ve saldıran müşterileri de yerlerine mıhlıyor. Hiç kıpırdamadan durup kıza bakan Albert'i sürükleyip salondan geçiyor ve caddenin karşısında köşede loşlukta duran iki eşya arabasına koşuyoruz. Willy de geliyor, arkamızdan. Soluk soluğa: «Hemen

savuşmalısın Albert» diyor «derhal bu akşam!»

Albert yeni uyanıyormuş gibi onu bir süzüyor. Sonra, elimizden kurtulup, güçlkle: «Bırak, Willy» diyor «ne yaptığımı biliyorum şu anda.»

Kossole: «Deli misin?» diye suratına bağıyor.

Albert biraz sendeliyor. Hemen tutuyoruz. Bizleri yine itiyor ve pek yorgunmuşcasına usul bir sesle: «Hayır, Ferdinand, hayır!» diyor «bir işi yapanın sonrasını da bilmesi gerekir.»

Ve caddeye doğru ağır ağır yürüyor.

Willy peşi sıra koşuyor, onu razı etmeye çalışıyor. Fakat Albert, başını iki yana sallamakla yetinip Mühlenstrasse'ye sapıyor. Willy de arkasından gidiyor.

Kossole: «Zorla alıkoyalım onu!» diye sesleniyor «Polise gidebilir!»

Karl, perişan bir halde: «Faydası yok, Ferdinand!» diyor «ben iyi tanırım Albert'i..»

Ferdinand: «Fakat onun böyle davranmasıyle adam geri gelmez» diye haykırıyor «onun polise gitmesinin ne yararı var adama? Albert'in kaçması gerekir.»

Hiç konuşmadan oturup Willy'yi bekliyoruz.

Kossole, bir zaman sonra: «Nasıl yapabildi böyle bir şeyi?» diye soruyor.

Ben: «Kıza çok bağlıydı.» diyorum.

Willy, yalnız dönüyor. Kossole yerinden fırlıyor: «Gitti mi?»

Willy, başını öteye çeviriyor: «Polise gitti. Hiç birşey gelmedi, elimden. Az kalsın bana bile ateş edecekt, kendisini sürüklemeye kalkışınca.»

Kossole: «Lanet olsun!» diyor ve başını arabanın okuna dayıyor. Willy de kendisini otlara bırakıyor.

Karl ve ben, arabanın kenarına yaslanıyoruz.

Kossole, koca Ferdinand Kossole, küçük bir çocuk gibi hiçkırıyor.

Bir silâh patladı, bir taş yerinden kurtuldu ve kara bir el aramıza daldı. Bir hayaletten kaçtık amma, olduğumuz yerde döndüğümüzden hayalet bize yetişti.

Gürültü yaptık ve arandık, sertleştik ve kendimizi bıraktık, iyice sindik ve ileriye fırladık, yolumuzu şaşır-dık ve koşmağa devam ettik; fakat hayalet hep ense kö-kümüzdeydi ve biz ondan kurtulmak istiyorduk. Bizim peşimiz sıra geldiğini sanıyorduk.. Fakat onu beraberimizde taşıdığımızın farkında değildik; biz neredeysek o da oradaydı. O bizim ardımızda değil içimizdeydi.. Bizlerin içindedi.

Evler yapmak istemiştik, bahçelerin ve terasların özlemini duyuyorduk, zira denizi görmek ve rüzgârı hissetmek istiyorduk; fakat evlere temeller gerektiğini düşünmüyorduk. Fransa'daki o yüzüstü bırakılmış mermi çukurları gibiydik; bu çukurlar çevrelerindeki tarlalar kadar sessizdir amma içlerinde halâ cephane döküntüsü vardır. İyice temizlenilmeden sürülmeleri tehlikelidir.

Kendimiz de farkında olmadan, halâ askeriz. Albert'in gençliği sâkin geçmiş ve araya bir gedik girmemiş olsaydı, sıcak ve kendisine yakınlık gösteren pek çok şeyle birlikte büyür, onlara tutunur ve korunurdu. Fakat bu haliyle herşeyi kırılmış ve hiç birşeyi kalmamıştı, geriye döndüğünde tedirgin gençliği, içinde kalmış özlemi, bir yuvaya ve okşamalara karşı duyulan isteğiyle bu bir tek insana vermişti kendisini; sevdiğini sandığı o kıza. Ve herşeyin yıkıldığını görünce, ateş etmekten gayri şey gelmedi elinden.. Zira başka birşey öğrenmiş değildi. Asker olmamış olsaydı, başka pek çok yol seçebilirdi. Fakat onun eli bile titrememişti.. attığını rast getirmeğe alışmıştı, yıllardır.

Buruş buruş ihtiyar kadının bir türlü aklı almıyor:

«Bunu nasıl yapabildi? Her zaman öyle sessiz bir çocuktuk.» Başındaki şapkanın kurdela'ları titriyor, mendili titriyor, siyah boyun atkısı titriyor; bütün vücudu sarsılan canlı bir ızdırıp olmuş, ihtiyar kadın. «Belki de babasız büyüdüğünden böyle oldu. Babası öldüğünde ancak dört yaşındaydı. Fakat yine de her zaman öyle sessiz ve iyi bir çocuktuk ki..»

Ben: «Frau Trosske, bugün de öyledir.» diyorum. Bu sözlerime sımsıkı tutunup Albert'in çocukluğunu anlatmağa başlıyor. Konuşması gerekiyor, yoksa dayanmayacak.. Komşuları, tanıdıkları ve öğretmenlerden ikisi de gelmişler.. Olup bitenlere hiç biri akıl erdiremiyor-muş..!

«Onlar hiç açmasınlar ağızlarını» diyorum «bu işte hepsinin de suçu var..»

Kadın, hiç birşey anlamadan bakıyor, yüzüme. Fakat sonra yine başlıyor anlatmağa. Albert'in yüzmeği nasıl öğrendiğini, öteki çocuklar gibi hiç bağırmadığını, pek sessiz olduğunu anlatıyor. Şimdi ise! Nasıl yapabildi bunu?

Hayranlıkla süzüyorum onu. Albert'i hiç mi hiç tanımıyor. Benim anam da tıpkı onun gibi davranacaktı, bana karşı belki de! Analar ancak sevebilirler, tek anlayışları bu.

Onu incitmekten korkarak: «Fakat Frau Trosske» diyorum «Albert'in savaşa katılmış olduğunu da düşünmelisiniz.» Kadın: «Evet.. evet..» diyor ama olup bitenlerle savaş arasında bir bağ bulunabileceğini aklı almıyor. Sonunda: «Bu Bartscher kötü bir herif olmalıydı.?» diye soruyor, usulca.

Tereddüksüz: «Alçağın biriydi.» diyorum, zira benim için bunun hiç bir önemi yok.

Kadın, göz yaşları arasında benden yana çıkıyor : Başka türlü olamaz bence! Oğlum bir sineğe bile en küçük bir kötülük yapmamıştı. Hans sineklerin kanadını yo-

lardı, amma Albert hiç yapmadı bunu. Şimdi ona ne yap-
parlar acaba?»

«Pek fazla birşey gelmez başına» diye yatıştırıyorum
onu «zira müthiş heyecanlıydı ve kendini koruması gere-
kiyor gibi bir durumdaydı, hemen hemen.»

«Tanrıya şükürler olsun!» diye içini çekiyor «üst kat-
ta oturan terzi, asarlar onu demişti de..»

«Terzi aklını kaçırmış» diye kestirip atıyorum.

Kadıncağz: «Albert'in katil olduğunu da söyledi..»
derken boşanıyor «O hiç bir zaman katil olmadı, hiç bir
zaman katil olamaz.. hiç, hiç bir zaman.!»

Öfkeyle: «Gösteririm ben o terziye!» diyorum.

Frau Trosske: «Evden dışarı adımımı atamıyorum»
diye hıçkırıyor «hep onunla karşılaşıyorum.»

«Ben sizi götürüyüm, Trosske anne!» diyorum.

Evlerine varıyoruz. İhtiyar kadın korkuyla: «İşte yi-
ne orada» diye fısıldıyor ve evin kapısını gösteriyor. İyi-
ce kasılıyorum. Ağzından bir kelime çıksın pestilini çıkā-
rırım herifin, on yıl kodese de mal olsa bana. Fakat terzi
yolunu değiştiriyor, beraberinde etrafı gözliyen iki karı
da aynı şeyi yapıyor.

Eve girince, Frau Trosske, Albert'in Hans'la çekil-
miş bir çocukluk fotoğrafını gösteriyor. Bunu yaparken
yine ağlamağa başlıyor, fakat utanıp vazgeçiyor. İhtiyar
kadınlar ağlarken çocuk gibidirler; gözyaşlarını hiç tu-
tamazlar amma çabuk da keserler. Koridorda yürürken:
«Yiyecek birşeyi var mı acaba?» diye soruyor.

«Her halde!» cevabını veriyorum «Karl Bröger bu
işle ilgilenmiştir. Yemekten yana sıkıntı çekmez.»

«Bir parça tava çöreğim vardı da.. Albert pek sever.
Ona götürebilir miyim acaba?»

«Bir deneyin. Görüşmenize izin verirlerse ona sade-
ce, Albert, bu işte suçsuz olduğunu biliyorum deyin! o ka-
dar.»

Başıyla doğruluyor: «Belki onunla fazla ilgilenmedi-

ğimden böyle oldu! Ne yapayım ki Hans'ın ayakları yok.»

İhtiyarcığı teselli için: «Zavallı delikanlı» diyorum «tek başına hep oturuyor...»

Elimi uzatıyorum: «Terziyle de şimdi konuşacağım. Bundan sonra sizi rahat bırakacaktır.»

Terzi kapının önünde duruyor halâ. Basık ve budala suratlı bir küçük burjuva. Hileci ve alaylı bakışlarını benden kaçırıyor, fakat arkamı döner dönmez dedikoduya başlayacağı yarı açık ağzından belli.

Ceketinin yakasına yapışıyorum: «Seni pis teke seni» diye «yukarıdaki ihtiyar kadına bir kelime daha söyler sen seni lokma lokma doğrarım, anladın mı alçak geveze?» İçi paçavra dolu bir çuval gibi sallayıp kapıya doğru itiyorum «yine gelip kemiklerini kıracağım senin, sefil geveze seni!» Bunu söyliyerek sağlı sollu bir yapıştırıp yere seriyorum.

Ben iyice uzaklaştıktan sonra, arkamdan cırlak cırlak: «Mahkemeye vereceğim seni!» diye haykırıyor «En azından yüz Mark ceza yersin.» Hemen geri dönüyorum. Herif gözden kayboluveriyor.

George Rahe, kir pas içinde ve uykusuz bir halde Ludwig'in odasında yerde oturuyor. Albert'in başına geleni gazetede okuyunca hemen koşuyor. Sert sert: «Onu kurtarmalıyız oradan!» diyor.

Ludwig yüzüne bakıyor.

Rahe: «Aklı başında bir düzine adamımızla bir otomobilimiz olsaydı» diye devam ediyor «üstesinden geldik. En uygun zaman mahkemeye götürüleceği sıradır. Bir fırlayıp ortalığı karıştırırız ve içimizden ikisi Albert'i yakalayınca otomobile koşar.»

Ludwig bir an kulak verdikten sonra, başını iki yana sallıyor «Olmaz böyle şey, George. Üstesinden gelemezsek Albert'e büsbütün fenalık etmiş oluruz. Bu halîy-

le hiç değilse bir dereceye kadar ucuz kurtulması ümidi var. Fakat senin dediğin olsa da Albert'i kaçıramazdık. Zira istemiyor.»

Bir müddet sonra Rahe: «Şu halde ona da zor kullanmalıyız» diyor «kurtulması gerekir onun.! Bu yüzden benim başım belâya girse de.»

Ludwig hiç cevap vermiyor.

Ben: «Georg» diyorum «sanırım hiç bir şey para etmiyecek! İçerden kurtarsak bile o yine hemen geri dönecektir. Kendisini sürüklemek isteyen Willy'e az kalsın bir kurşun yapıştıracaktı...»

Rahe, başını ellerinin arasına alıyor. Ludwig bitik ve perişan. Kederli kederli: «Galiba» diyor «Hepimiz de mahvolmuşuz.»

Hiç kimse cevap vermiyor. Ölüm, odanın havasına sessizliği ve tasayı getirdi.

Ötekiler gittikten sonra ben uzun zaman Ludwig'in odasında kalıyorum. Başı ellerinin arasında: «Her şey boşuna» diyor «Bizler hâpı yuttuk, fakat dünya işleri aynı biçimde devam ediyor: savaş falan olmamış gibi! Bizden sonrakilerin sıralarında oturup savaş hikâyelerini can kulağıyla dinlemesi ve okulun sıkıcı havasından kurtulmak için savaşta bulunmuş olmağı özlemeleri uzun sürmez. Bazıları daha şimdiden gönüllü alaylarına koşuyorlar ve onyedisine belki de basmadan, politikaya karışıp cinayetler işliyorlar. Ernst, öyle yorgunum ki...»

Yanına oturuyorum ve kolumu o daracık omuzuna koyuyorum: «Ludwig...!»

Derin bir kederle gülümsüyor. Sonra da usulca: «Bir zamanlar,» diyor «yani savaştan önce, bir çocukluk serüvenim olmuştu, bir kızı sevmiştim. Bir kaç hafta önce o kıza rastladım. Gözüme daha da güzelleşmiş göründü. Geçmiş, bir insanda yeniden canlanmış gibi oldu. Sık sık

buluştuk. Ve birden hissettim ki.» Başını masanın üstüne koyuyor. Başını yine kaldırıp baktığı zaman gözleri ıztıraptan cansızlaşmış gibiler «Ernst, böyle şeyler bana göre değil artık» diyor «ben hastayım..»

Ayağa kalkıyor ve pencereyi açıyor. Dışarda bol yıldızlı sıcak bir gece var. Sıkıntıyla yere bakıyorum, gözlerimi hiç ayırmadan Ludwig uzun zaman dışarıya bakıyor. Sonra arkasına dönüyor: «Hatırlar mısın halâ, Eichendorff'un bir cildini koltuğumuzun altına sıkıştırıp geceleri ormanlarda nasıl sürterdik?»

Bir başka konuya geçtiği için sevinerek: «Elbette, Ludwig!» diyorum çabuk çabuk «yaz sonuna doğruydun. Bir defasında da bir kirpi yakalamıştık.»

Yüz çizgileri gevşiyor: «Posta arabasını, boynuzdan boruları ve yıldızları bile birer serüven sanıyorduk... Bir defasında da İtalya'ya savuşmak istemiştik, bilmem hatırlıyor musun?»

«Evet. Fakat bizi alacak olan posta arabası gelmemişti. Trene yetecek kadar da paramız yoktu.»

Ludwig'in yüzü aydınlanıyor; öyle rahatlıyor ki, adeta esrarlı bir hal alıyor. Dalgın dalgın: «Sonra da Werther'i okumuştuk...» diyor.

Ben de: «Ve şarap içmiştik..» diye hatırlamasına yardım ediyorum.

Gülümsüyor: «Yeşil Heinrich'i de okumuştuk.. Judith'i nasıl da fısıldaştığımızı hatırlar mısın halâ?»

Başımla doğruluyorum: «Fakat sonraları sen Hölderlin'i hiç birşeylere değişmez olmuşsun..»

Ludwig'e tuhaf bir rahatlık geldi. Usul ve yumuşak konuşuyor: «O tarihte ne güzel plânlar kurardık.. Ne kibar ve iyi insanlar olmak istiyorduk.. Oysa, zavallı köpekler olup çıktık, Ernst...!»

Düşünceli düşünceli: «Evet» diyorum «Bütün o güzel şeyler nerede kaldı..?»

Yanyana ayakta duruyor ve pencereye yaslanıyoruz.

Rüzgâr kiraz ağaçlarında dolaşıyor. Dallar hafifce hışıldıyor. Bir yıldız düşüyor. Saat on ikiyi vuruyor.

«Yatmalı, artık!» diyerek elini uzatıyor «iyi geceler, Ernst..»

«İyi uykular, Ludwig.»

Gece geç vakit birisi kapımı yumrukluyor. Tedirginlikle yerimden fırlıyorum «Kim o?»

«Benim, Karl! Aç kapıyı!»

Yataktan sıçıyorum.

İçeriye dalıyor: «Ludwig...»

Yakalayıp çekiyorum: «Ne oldu Ludwig'e?»

«Öldü...»

Oda fırl fırl dönüyor ve yatağıma sırt üstü düşüyorum: «Hekim çağırsak!»

Karl, sandalyenin birini yere öyle bir yapıştırıyor ki dağılıveriyor: «Öldü, diyorum sana. Bilek damarlarını kesti...»

Nasıl giyindiğimi bilmiyorum. Oraya nasıl gittiğimi de bilmiyorum. Bir oda karşımda birdenbire, çiğ bir ışık, kan.. ve bir sandalyenin üstünde, sonsuz bir yorgunlukla çöküvermiş bir vücut.. Korkunç derece solgun, sipsivri bir yüz, yarı aralık ve ferî sönmüş gözler...

Olup bitenlerden hiç birşey anlamıyorum. Anası orda, Karl orda, gürültü var. Birisi bana birşeyler söylüyor. Burada kalmamı söylediğini anlıyorum. Birisini çağırmağa gidecekler. Başımla, peki işareti yapıyorum. Divana büzülüyorum. Kapılar gıcırıyor. Yerimden hiç kılmıdanmıyorum. Konuşamıyorum da. Birden yapyalnızım Ludwig'le.. Gözlerimi ondan hiç ayırmıyorum...

Onu son defa gören Karl olmuş. Sessiz, fakat adeta memnun bir hali varmış. Ludwig, Karl gittikten sonra

ufak tefek öteberisini düzeltip bir zaman yazı yazıyor. Sonra, sandalyesini pencereye yaklaştırıyor ve yanındaki masanın üstüne içi sıcak su dolu bir leğen koyuyor. Kapıyı kilitledikten sonra koltuğa oturup bileklerini sıcak suya sokuyor ve damarlarını kesiyor. Fazla acı çekmiyor. Kanın akışını görüyor. Çoğu zaman düşündüğü bir manzaraydı, bu; zehirli, bu pislenmiş kanı vücudundan atıyordu en sonunda.

Çevresinde her şeyi gayet iyi görüyor. Her kitabı, her çivi, taş koleksiyonunun bütün ışıltılarını, renklerin alacasını bütün ayrıntılarıyla görmekte: odası karşısında. Odası iyice yaklaşıyor, soluğuna kadar giriyor ve onunla kaynaşıyor. Sonra yine uzaklaşıyor. Silikleşiyor. Gençliğinin tabloları birer birer canlanıyor. Eichendorff, ormanlar, memleket hasreti. Hiç acı duyulmadan barışma. Ormanların ardından doğru dikenli teller yükseliyor. Şarapnellerin beyaz beyaz bulutçukları. Kocaman mermilerin patlayışı. Fakat bütün bunlar onu korkutamıyor artık. Sesleri de çok hafiflemiş, çanlar çalar gibi. Çanlar daha kuvvetle çalıyor, fakat ormanlar olduğu yerde kalıyor. Çanlar kafasının içinde öylesine kuvvetli vuruyorlar ki, bütün vücudu yerinden fırlıyacakmış gibi oluyor. Bu sırada karanlık çöküyor. Sonra halsizleşiyor ve akşam giriyor pencereden içeriye. Bulutlar da doluyor odaya, ayaklarının altına sokuluyorlar. Hayatta hep flamingo kuşlarını görmek isterdi; işte flamingolar şimdi burada.. gri pembe ve geniş kanat vuruşlarıyla bir çok flamingo.. yarım yuvarlak biçiminde uçuyorlar. Fakat o kıpkırmızı aya karşı yaban ördekleri bile böyle bir yarım yuvarlak biçiminde uçmazdı. Ay da, Flander'deki gelincikler kadar kıpkırmızı. Kırılar gittikçe genişliyor, ormanlar daha açık derinliğe saplanıyor.. Nehirler ve adalar gümüş ışıltılarla yükseliyor, gri pembe kanatlar gittikçe daha yükseklerle uçuyor ve ufuk gittikçe daha aydınlık oluyor. Deniz de..

Fakat birdenbire sıcak ve kara bir ılık son bir defa daha fırlıyor boğazından, yukarlara doğru.. Gittikçe zayıf düşen bilince beyninden son bir düşünce dklyor. Korku, kurtulmak... Sendeliye sendeliye yerinden doğrulmağı, ellerini yukarıya kaldırmağı deniyor... Vcut titriyor, fakat iyiden iyiye halsiz düşmüş. Etrafı dönüyor ve dönüyor, sonra kara kanatlı koca bir kuş, kanatlarını ağır ağır hareket ettirerek ve büyük bir sessizlikle gelip yine gürültüsüzce onun üzerine kapanıyor.

Bir el beni itiyor. Oda insanlarla doldu yine. Ludwig'i tutup çekiyorlar. İlk uzananı kenara itiyorum, ona hiç kimse dokunmamalı. Fakat yüzü birden bire öyle aydınlık, öyle buz gibi, bambaşka, sert ve yabancı bir hal aldı ki..! Onu tanıyamaz oldum, geri geri sendeliyor ve dışarıya fırlıyorum.

Odama nasıl dndğmn farkında değilim. Kafamın ii bomboş. Kollarım sandalyenin arkalığında cansız cansız duruyor.

Ludwig, ben de daha fazla dayanamıyacağım. Ben de istemiyorum artık. Burada daha ne işim kaldı? Bizlerin hiç birinin burada yeri yok, bundan böyle. Kkmzden koparıldık, yakıp yıkıldık, bitkin düştük... Ne diye yalnız başına gidersin?

Ayağa kalkıyorum. Ellerim ateş gibi. Gözlerim ya-nıyor. Ateşim olduğunu hissediyorum. Düşüncelerim karmakarışık. Ne yaptığımı bilmiyorum artık ve: «Beni de yanına al!» diye fısıldıyorum «al beni de yanına!»

İimin şmesinden dişlerim birbirine vuruyor. Ellerim ıslak ıslak. Sendeliye sendeliye ilerliyorum. Gözümün önünde koca koca ve kara kara yuvarlaklar fır dönüyor.

Birdenbire donup kalıyorum. Bir kapı açılmadı mı?

Bir pencere mandalı kaldırıldı mı? İçim ürperiyor. Kapısı açık odama vuran ay ışığında, duvarda kemanın yanında eski üniformam da asılı.

Ayaklarımın ucuna basarak ve büyük bir dikkatle ona doğru yürüyorum, gençliğimizi ve hayatımızı mahvetmiş olan bu boz renkli giysiye usulca yaklaşıyorum, onu fırlatıp atmak istiyorum; fakat birden bir kazarla onu okşayıp üstüme geçiriyorum. Cildime dokunmasıyla bana hükmetmeğe başladığını hissediyor ve ürperiyorum; kalbim yerinden fırlayacak gibi küt küt çarpıyor.. İşte tam bu sırada, sessizliği parçalıyan bir ses yükseliyor, yerimden sıçrayıp arkama dönüyorum ve dehşet içinde kalarak duvara yapışıyorum.

Açık kapıdan vuran solgun ışıktaki bir gölge dikiliyor. Sağa sola sallanıp bir rüzgâr gibi dalgalanıyor, yaklaşıyor ve işaret ediyor; bir insan vücudu şekilleniyor. Karanlık göz çukurları arasında geniş bir yarık var ağız yerine; sessiz konuşan bir ağız.. Fakat bu.. «Walter değil mi?» diye fısıldıyorum «Walter Willenbrock, 17 Ağustos-ta, Paschendaele'de vurulup ölmüştü.. Çıldıırıyor muyum? Rüya mı görüyorum? Hasta mıyım? Fakat onun arkasından doğru, bir başkası daha sokuluyor içeriye.. Solgun, çarpılmış, eğik bir vücut.. Soissons'da bir mermi parçasıyla sırtı parçalanmış Friedrich Tomberge.. Siperin basamaklarında çömeldiği sırada vurulmuştu.. Sonra daha başka gölgeler, ölü bakışlı korkunç hayaletler, bir gölgeler ordusu dolduruyor odanın içini. Franz Kemmerich. on sekiz yaşında ayakları kesilmiş ve üç gün sonra ölmüştü. Stanislaus Katczinsky de başı önüne düşmüş ve ayaklarını sürükliyerek yaklaşıyor.. Gerhard, Feldkamp, Yper'de bir mayınla parçalanmıştı.. Paul Baeumer, ekim 1918'de vurulmuştu.. Heinrich Wessling, Anton Henzmann, Haie Westhaus, Otto Matthes Franz Wagner,.. Gölgele ve gölgeler; uzun bir alay, sonu gelmiyen bir dizi. Bir

rüzgâr hafifliğiyle odaya doluyorlar, kitapların üstüne çömeliyorlar, pencerelerin yukarısına tırmanıyorlar ve her tarafı dolduruyorlar...

Fakat içimdeki dehşet ve şaşkınlık duygusu parçalanıyor.. Zira o ana kadar gördüklerimden daha kuvvetli bir gölge girdi kapıdan; kollarını havaya uzatıyor ve canlanıyor, kemikleniyor ve bir vücut ortaya çıkıyor. Kara suratla tebeşir kadar beyaz dişler parlıyor. Şimdi de göz çukurlarında bakış kıvılcımları ışıltıyor...

Vücudunu bir fok balığı gibi dik tutmağa çalışarak bana doğru yaklaşıyor.. İngiliz yüzbaşı, ardında tozluklarını sesli sesli sürüklüyor. Hafif bir sıçrayışla yükseliyor ve ellerini bana doğru bir çengel gibi uzatıyor. Dehşetle: «Ludwig! Ludwig!» diye bağıyorum «yardıma gel, Ludwig!»

Kitapları yakalayıp o çengel gibi ellere doğru fırlatıyorum ve: «El bombalarını ver, Ludwig!» diye inliyorum. Akvaryumu yakaladığım gibi kapıya fırlatıyor ve parça parça ediyorum.. Fakat İngiliz yüzbaşısı sırtıyor ve gittikçe yaklaşıyor. Kelebek koleksiyonu kutusunu, kemani bir bir arkasından fırlatıyorum.. Bir sandalyeyi yakaladığım gibi o sırtkan hayalete yapıştırıyor ve: «Ludwig! Ludwig!» diye haykırıyorum.. Üstüne saldırıyorum, kapıdan fırlıyorum.. sandalye çatırdıyor ayaklarımın altında.. Çılgınca kaçıyorum. Arkamdan sesleniyorlar, ürkek ürkek sesleniyorlar. Çabuk çabuk nefes alan bir soluk gittikçe daha yakınımaya geliyor, peşimi bırakmıyor.. Merdivenleri hızlı hızlı iniyorum, paldır küldür.

O da geliyor peşim sıra.. Caddeye varıyorum, fakat hırslı hırslı soluklarımı ensemde duyuyorum.. Koşuyorum, evler sallanıyor. «İmdat! İmdat!» diye haykırıyorum. Alanları, ağaçları arkada bırakıyorum.. Sırtıma bir pençe

yapışıyor.. Bana yetiştii.. Böğürüyorum, uluyorum, sendeliyorum.. Üniformalar, yumruklar.. Kıyametler kopuyor.. Şimşekler çakıyor ve yere yuvarlıyan yumuşak yumuşak baltaların boğuk gümbürtüleri...

YEDİNCİ BÖLÜM

I

Yıllar mı geçti? Yoksa sadece bir hafta mıydı? Geçmiş bir sis, uzaklaşan bir fırtına gibi ufukta kaldı. Uzun zaman hastaydım ve anamın tasalı yüzü, ateşin her düşüşünde hemen başucumdaydı. Sonra büyük bir yorgunluk çöktü üzerime ve her sertliği alıp götürdü; gözü açık bir uykuda bütün düşüncelerin dağılması, kanın usul usul türküsüne ve güneşin sıcaklığına bitkinlikle bir kendini bıraktı bu...

Yaz sonunun parlaklığında çayırlar ıslıl ıslıl. Çayırlarda uzanmak ne hoş..! Suratımı aşan başakların eğilip bükülüşü dünyaya bedel! Rüzgârın uyumuyla tatlı tatlı bir sallanışları var.. Sadece otların boy attığı yerlerde rüzgârın hafif bir vızıltısı ahengi var; uzaklardan gelen bir orak sesini hatırlatıyor. Fakat kuzukulaklarının bulunduğu yerlerde rüzgâr derinden geliyor. Duyabilmek için hiç kıpırdamadan uzun zaman kulak kabartmak gerekiyor.

Fakat sonra sonra bu sessizliğe bir canlılık geliyor. Kırmızı benekli kanatlı küçük sinekler çiçek saplarında sallanıyor. Yaban arıları minicik uçaklar gibi yoncalar üzerinde vınıyor. Bir hanım böceği, tek başına ve inatla, bir çoban otunun tepesine tırmanıyor.

Dirseğime tırmanan bir karınca caket kolumun boşluğundan kayboluyor. Kendisinden epiyce kocaman bir kuru otu da peşi sıra sürüklüyor. Derimde hafif bir uyarma duyuyorum; fakat içimde bir ürperti bırakan bu hoş hayat parçacığını karıncanın mı yoksa küçük ot parçasının mı kolum boyunca sürüklediğini bilemiyorum. Sonra, rüzgâr yanında sevişmenin bütün okşamalarının pek kaba kalacağını hissediyorum.

Havaların zarif beyaz ve yaldızlı yelkenlilerini andıran kelebekler, rüzgârla yüzüyormuşçasına sallana sallana yaklaşıyorlar. Çiçeklere konup kalkıyorlar ve birden gözlerimi açınca göğsümün üstünde sessizce oturan iki kelebek görüyorum. Bir tanesi kırmızı benekli sarı bir yaprağa benziyor, öteki koyu kahverengi kadife zeminde yayvan menekşe bakışlı. Yaz süsleri. Çok hafif ve ağır nefes aldığım halde soluğum kanatlarını harekete geçiriyor; fakat yine de yanımdan ayrılmıyorlar. Otların arkasında aydınlık bir gökyüzü var. Bir yusufçuk böceği, papuçlarımın üzerinde vızlıya vızlıya uçuyor.

Beyaz şeytan örümcekleri, parıl parıl örümcek ağları uçuşuyor havada. Çiçeklerin saplarında ve yapraklarda sallanıyorlar rüzgârla bana doğru itiliyorlar, yüzümü ve gözlerimi örtüyorlar, vücudumu kaplıyorlar. Vücudum, henüz benim olan vücut, çayirlara doğru açılıyor. Vücudumun sınırları dağılıyor, ana çizgileri ışıktaki eriyor ve kenarlara doğru belli belirsiz bir hal alıyor.

Papuçlarımın derisinin üzerinde otların nefesi dolaşıyor, elbisenin yünden mesamelerinden içeriye toprağın soluğu giriyor ve hareketli bir gökyüzü rüzgâr gibi esiyor saçlarımda... Kan derimin altından tıp tıp atıyor ve vücuda yabancılara karşı direniyor.. Sinir uçları davranıp sarsılıyorlar. Kelebeklerin ayaklarını göğsümde duymağa başladım.. Karıncaların yürüyüşü damarlarımda akisler bırakıyor. Sonra dalgalar artıyor, son direnme çö-

zülüyor ve ben adsız bir tepe, çayırılık ve toprak oluveriyorum.

Toprağın sessiz ve hızlı nehirleri durmamacasına dönüyorlar ve kanım da onlarla birlikte yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya dönüyor; onlarda taşınmıyor ve her şeye katılıyor. Kanım, toprağın sıcak karanlığında akar-ken çakmak taşlarının ve kristallerinkini andıran sesler çıkarıyor; köklerin dibinden sızan ince su yataklarında toplanarak bir kaynak arıyan damlaların düşerken çıkardığı esrarlı sese de benziyor bu! Onlarla birlikte toprağı yarıp yüze çıkıyor, yine dere ve nehirlere varıyor, kıyıların gözcülüğüne, denizlerin uçsuz bucaksızlığına ve güneşin yine bulutlara çektiği ıslak ıslak ve gümüşlü buğuya kavuşuyor.. kanım dönüyor ve dönüyor ve gittikçe daha fazla birşeylerimi alıp toprağa, toprağın altındaki nehirlerle veriyor.. Vücudum ağır ağır ve acısız sızısız kayboluyor.. Gitti bile.. Bir kılıf ve özden gayri bir şey kalmadı vücudumdan; yeraltı kaynaklarının sızıntılarına karıştırdı, esen ürzgâr, hışıldayan ağaç yaprakları, sessiz ezgiler veren gözyüzü, otların konuşmaları oluverdi. Çayır yakınım geliyor, çayırda çiçekler boy atıyor ve ben, yusufçuk böcekleriyle kelebeklerin uçtuğu gelinciklerin ve sarı sarı çiçeklerin altında gittikçe daha dibe çöküyor ve unutuluyorum...

Kımıldanmaların yavaşı, ürpertinin en yumuşağı.! Tükenişten önceki son titreme bu mu yoksa? Gelinciklerin ve otların sallantısı olmasın? Ağaç köklerinin arasında pırtırtılar mı acaba?

Fakat kımıldanmanın gücü artıyor, düzgünleşiyor, soluğu ve nabızı duyuluyor, dalgalar dalgaları kovalıyor ve geri çekiliyorlar; nehirlerden, ağaçlardan ve ağaç kümelerinden dönüyorlar yine. Dönme yeniden başlıyor, fakat alıp götürmüyor, beriye getiriyor ve kalıyor.. Bir ürperti, duyuş ve hissediş oluyor. Kılıf boş değil, artık.!

Yeryüzü oynak, tüy gibi hafif ve uçarcasına doluyor v -
cuduma yine.! gözlerimi açıyorum.

Neredeyim? Uyudum mu? Bilinmezli i bir türlü   -
z lmiyen ba lılık halâ sürüyor; etrafa kulak veriyorum
ve yerimden kımıldanma a cesaret edemiyorum. Fakat
o ba lılık kalıyor, mutluluk ve keyiflilik gittikçe artıyor.
Ben  ayırda uzanmaktayım; kelebekler uçup uzaklaştılar,
kuzu kulakları rüzgârla sallanıyor, hanım b ce i amacı-
na ulaştı, örümcek a ları elbiselerimde sallanıyor. Elle-
rimi hareket ettiriyorum. Ne mutluluk! Dizimi kaldırıyo-
rum, oturuyorum.. Yüzüm ıslak, Ve a ladığımı, kendimi
kaybetmiş bir halde ve pek çok şeyler geçip gitmiş gibi
a ladığımı, ancak bundan sonra farkediyorum...

Bir süre daha iyice dinleniyorum. Sonra ayağa kal-
kıyor ve mezarlı ın yolunu tutuyorum. şimdiye kadar
oraya hiç gitmiş değilim. Ludwig'in  l m ndenberi ora-
ya ilk defa yalnız başıma gidiyorum.

İhtiyar bir kadın gelip Ludwig'in mezarını gösteri-
yor. Kayın ağacı fidanlarından bir çitin arkasındaki me-
zarın üstüne menekşeler dikilmiş. Toprak henüz gevşek
ve k mbelteli; solmuş bir iki  elenk de var. Kurdelelerin
yaldızlı yazıları iyice silinmiş şimdiden okunmuyorlar.

Buraya gelmekten bir az korkmuştum. Fakat bura-
nın sessizli inde  rk lecek hiç bir şey yok. Mezarların
 zerinde rüzgâr esiyor, haçların ardındaki eylül gökyüzü
altın sarısı, iki yanı  ınarlı yolun a a  tepelerinde bir ka-
ra tavuk  t yor.

Ah Ludwig, ah! Bugün ilk olarakdır ki, barışa ve
memlekete benzer bir şeyler duydum içimde, amma sen
yoksun artık! Henüz buna inanamıyorum, böyle birşeyi
zayıf düşmeden ve yorgunluktan sanıyorum.. Fakat bel-
ki de günün birinde bu hal bir kendini bırakış olacak, bel-
ki de sadece beklememiz ve susmamız gerekecek ve o bi-
ze kendiliğinden gelecek.. Bizden ayrılmamış olan tek şey

belki de odur, vücudumuz ve topraktır gerçekte bu şey.! Belki de onlara kulak vermemiz ve peşleri sıra gitmemizden gayrı bir yapacağımız yoktur.

Ah Ludwigciğim, bizlerse arandık ve arandık, volumuzu şaşırıp yuvarlandık; kendimize ülkeler ararken kendi üzerimizden yere kapaklandık, aradığımızı bulamadık ve sen göçtün..! Şimdi, otların üzerinde dolaşan bir rüzgâr soluğu, akşam loşluğunda bir kara tavuk sesi bize dokunup da memleket ısıdırabilsin! Ufuktaki bir bulut, yaz ortasında bir ağaç bir sürü isteklerden daha tesirli olabilir mi?

Bilemiyorum, Ludwig. Henüz inanamıyorum buna, zira her ümidi kaybetmiştim ben. Fakat kendini bırakışın ne olduğunu ve nasıl bir güç taşıdığını da henüz bilmiyoruz.

Fakat Ludwig, eğer bir çıkar yol varsa, bunun sensiz ne değeri olabilir..!

Ağaçların arkasından doğru akşam yavaşça yükseliyor, tedirginliği ve yası yine getiriyor. Gözlerimi ayırmadan mezara bakıyorum.

Çakıllarda adımlar duyuluyor. Başımı kaldırıp bakıyorum. George Rahe. Tasalı tasalı beni süzüyor ve eve gitmeğe zorluyor.

«George, epiydir görünürlerde yoktun», diyorum «Neredeydin?» Bellisiz bir hareket yapıyor: «Bir sürü iş denedim...»

«Asker değil misin, artık?»

Sert sert: «Hayır!» diyor.

Karalar giymiş iki kadın çınarlı yolda ilerliyor. Elllerinde küçük ve yeşil boyalı bahçe kovaları var; epiyce eskiye benzeyen bir mezarın önünde durup sulamağa başlıyorlar. Sarı şebboyaların ve muhabbet çiçeklerinin

hoş kokuları geliyor.

Rahe, başını kaldırıp bakıyor: «Ernst, orada bir arkadaşlık kalıntısı var, sanmıştım» diyor. Fakat bu da yabanileşmiş bir dayanışma duygusuydu, sadece, savaşın hayalde bir karikatürüydü. Bir kaç düzüne silâhı gizlemekle vatani kurtarabileceklerini sanan kimselerdi... Ne yapacaklarını bilemeyen ekmeksiz subaylar, her türlü tedirginlikliğe hazırdılar; orta halli insanların hayatına dönmekten pek korkan eski piyade erleri de savaşın en berbat artıklarıydı. Bu arada birkaç idealist ve bir sürü de meraklı ve serüven düşkünü delikanlı vardı. Bütün bunlar birbirine karşı öfkeli, kıskırtılmış, ümitsiz ve kuşkuçuydular. Evet.. Sonra da..!»

Bir zaman susup bakışlarını yere diyor. Yandan doğru yüzünü süzüyorum. Sinirli çevresinden kopmuş bir yüz bu; gözler derin bir gölgeye gömülü. Sonra: «Sana neden anlatmıyayım bütün bunları, Ernst?» diye devam ediyor «Uzun zaman hepsine katlandım. Günün birinde bir çarpışma yaptık. Komünistlere karşıydı. Fakat sonradan ölüleri gördüm, hepsi de işçilerdi; bazılarında eski asker elbiseleri ve çizmeleri vardı halâ.. Bir zamanların cephe arkadaşlarıydılar. İşte o zaman içimde bir şevler koptu. Bir defasında uçağımla yarım bölük İngilizleri biçmiştim de vız gelmişti.. Savaş savaştı. Fakat Almanya içindeki bu ölü arkadaşlar.. Eski arkadaşlarının kurşunuyla yere serilmiş olanlar.. Paydos bu işe, Ernst!»

Weil'i ve Heel'i düşünüyor ve başımla onu doğruluyorum.

Tepemizde bir ispinoz kuşu ötmeğe başlıyor. Güneşe tatlı bir akşam hali, bir altın sarılığı geliyor. Rahe bir cıgara çiğniyor dişlerinin arasında: «Evet, bir zaman sonra da içimizden iki kişi eksiliverdi.» derken sözüm ona bir silâh deposunu ihbar etmek gibi plânları ortaya çıkmıştı. Arkadaşlar hiç sorgusuz ikisini de geceleyin or-

manda dipçikle öldürmüştüler. Buna gizli mahkeme diyorlardı. Ölenlerden birini cephede assubaylığından tanıyordum. Pırlanta gibi oğlandı. İşte o zaman herşeyi fırlatıp attım.» Beni süzüyor «İşte sonuç, Ernst. Ve bir zamanlar cepheye giderken ne istekliydik, nasıl da fırtına gibiydik!.. Cıgarasını atıyor: «Lanet olsun, bütün onlar nerede kaldı?» Sonra, bir zaman sonra yavaşça: «İşte bunu öğrenmek istiyorum, Ernst.» diyor «O halden bu durumun nasıl meydana gelebildiğini bilmek istiyorum..»

«Şimdi ne yapıyorsun, George?» diye soruyorum.

Bir yandan yürüyor, bir yandan da elindeki bastonla, deve dikenlerinin tüylü tepelerini vurup düşürüyor: «Ernst, her işi denedim. Bir sürü meslek, politika, idealler. Fakat bu düzene uyamıyorum. Her yerde vurgunculuk, kuşku, umursamazlık, ve sonsuz bir bencillik..!»

Yürümekten biraz yorgun düşdüğümünden, Klosterberg'in yamacında bir sıraya oturuyoruz.

Şehrin kuleleri yeşil yeşil ışıldıyor, damlardan dumanlar ve bacalardan gümüş gibi buğular yükseliyor. Georg aşağıları gösteriyor ve: «Örümcekler gibi pusu kuruyorlar» diyor, bürolarında, dükkânlarında işlerinde. Biri ötekisinin kanını emmeğe hazır. Daha neler neler var başlarının üstlerinde. Aileler, dernekler, resmi makamlar, kanunlar, devlet! Bir örümcek ağı ötekinin üstünde! Gerçi bütün bunlara yaşamak deyip bir gurur duyanlar ve bu şartlar altında kırk yıl sürünenler vardır, amına cephede zaman bir hayat ölçüsü değildir. Şu halde ne diye kırk yıl orada kalayım? Yıllarca herşeyi bir tek şey uğrunda kullandım ve hayatımı tehlikeye koydum; şimdi kalkıp ufak tefek çıkarlar ve bir kaç Fenik için kumar oynayamam.»

«Son yıllarda sen siperlerde değildin, Georg» diyorum «Havacılar da işler başka türlü olmalıydı! Bizler ay-

larca tek bir düşman görmedik ve toplara yemlik ettik, sadece.. Bizim siperlerde tehlikeye koyacak bir şeyimiz yoktu.. Orada sadece beklenilirdi. Bir isabet ahncıya kadar..»

«Ben savaştan bahsetmiyorum, Ernst.. Ben gençlikten ve arkadaşlıktan söz açmak istiyorum..»

«Evet, onlar geçti!»

Georg, düşünceli düşünceli: «Limonlukta yaşamıştık» diyor «Bugün ise yaşlandık. Fakat açıklığa kavuşmak iyidir. Hiç bir şeye üzülmüyorum. Sadece hesap kesiyorum. Bütün yollar bana kapandı. Kala kala bitkiler gibi yaşamak kaldı. Ben de bunu istemiyorum. Hür kalmak istiyorum.»

«Ah Georg!» diye haykırıyorum «Senin söylediklerin işin sonuna geldiğinin belirtisi. Fakat yine de bizler için bir başlangıç bulunmalı! Bunu bugün sezdim. Ludwig bunu biliyordu, amma o da fazla hastaydı..»

Kolunu omuzuma koyuyor: «Evet, evet.. Sadece yararlı olacağım ben de, Ernst..»

Ona yaslanıyorum; «Sen bunu söyleyince çirkin ve yağlı yağlı bir ses veriyor. Fakat yine de altında bir arkadaşlık bulunmalı.. Şimdilik bizlerin henüz bilmediğimiz bir arkadaşlık..»

Az önce çayırda uzanırken hissettiklerimi ona biraz olsun anlatmağı pek istiyorum. Fakat uygun kelimeleri bir türlü bulamıyorum.

Hiç konuşmadan yan yana oturuyoruz. Bir zaman sonra: «Georg!» diye soruyorum «Peki amma ne yapmak istiyorsun şimdi?»

Düşünceli düşünceli gülümsüyor: «Ben mi, Ernst? Ben sadece bir yanlışlık yüzünden vurulup ölmedim.. Bu durum beni bir parça gülünçleştiriyor..»

Elini itip onu uzun uzun süzüyorum. Beni yatıştırıyor: «Önce biraz olsun bir yolculuğa çıkıp buralardan

uzaklaşacağım.»

Bastonuyla oynuyor ve uzun süre önüne bakıyor «Bir tarihte Giesecke'nin ne söylediğini hatırlar mısın? O hastahanede söylediğini? Fleury'ye gitmek istiyordu o.! Geriye dönmek istiyordu. Hatırladın, değil mi? Böylece iyileşeceğini sanıyordu..

Başımla doğruluyorum: «O halâ orada. Karl geçenlerde yanındaymış..»

Hafiften bir rüzgâr başlıyor. Şehire, bir zamanlar çadır kurup kızıl derililik oynadığımız o uzun kavaklı yola bakıyoruz. Georg her zaman bizim başımız olurdu ve ben onu, öyle severdim ki.! Sevgi nedir bilmiyen küçük oğlan çocuklarının sevgisiyle severdim onu.

Gözlerimiz karşılaşıyor. Georg usulca: «Koca Shatterhand» diyor ve gülümsüyor.

Ben de onun kadar usul: «Winnetou» cevabını veriyorum.

II

Duruşma günü yaklaştıkça Albert'i daha sık düşünüyorum. Günün birinde balçıktan bir duvar yükseliveriyor önümde, bir mazgal, uzaktan nişan almağa mahsus ilâveli bir tüfeği iyiden iyiye görüyorum. Bunun ardında da soğukkanlılıkla pusuya yatmış gergin bir yüz: taburumuzun hiç boşa atmayan en iyi nişancısı Bruno Mückenhaupt'un yüzü.

Yerimden sıçıyorum; ne yaptığını ve nasıl başardığını görmeliyim.

Bir sürü dairesi olan yüksek bir yapı. Merdivenleri rutubet içinde. Bir cumartesi akşamı. Her tarafta gerdeller, tahta fırçaları duruyor ve eteklerini toplamış ka-

dınlar dolaşıyor.

Kapıya göre pek gürültücü tiz bir çingirak sesi. Biri risi çekine çekine açıyor. Bruno'yu soruyorum. Kadın beni içeriye alıyor. Mückenhaupt kollarını sıvamış yerde oturuyor ve beş yaşında kadar gösteren kıızıyla oynuyor; açık kumral kızın saçlarında kocaman bir mavi kurdela bağlı. Babası, gümüş yaldızlı kâğıttan bir nehri halıya kızın önüne sermiş ve kâğıttan gemicikleri de üstüne sıralamış. Bunlardan bazılarına vatkadan yapılmış minderler konulmuş; selluloitten yapılmış küçük bebek yolcuların oturduğu bu minderli gemiler bir çeşit vapur. Bruno orta boy piposunu keyifle tüttürüyor. Porselen bir tabakta diz çöküp nişan alan bir asker resmi ve «Gözünü ve elini vatan uğrunda işlet» ibaresi var.

Bruno: «Bak, Ernst» diyor ve kızın arkasına bir şaplak yerleştirip kendi başına oyuna bırakıyor. Oturma odasına geçiyoruz. Divan ve sandalyeler uzun tüylü kadifeden, arkalıklarına da koruma için pilili kılıflar geçirili. Yer öyle cilâlı ki, kayıyorum. Her şey yerli yerinde ve pek temiz; istridye kabukları, kadehler ve bunların arasında, orta yerde bir vitrinin kırmızı kadifesi üstünde Bruno'nun nişanları duruyor.

Eskilerden konuşuyoruz. Ben: «İsabet listen halâ duruyor mu?» diye soruyorum.

Bruno sitemle: «Bırak yahu!» diyor «Onun yeri şeref mevkii!»

Ve gidip komodinden aldığı defterin yapraklarını keyfini çıkara çıkara karıştırıyor «Elbette ki, yazlar benim en iyi zamanlarımdı, zira akşamları da epiyce bir süre görülebilirdi. Hele dur... Temmuz 18. Tam kafadan isabet 19 unda 3. 20 sinde 1. 21 inde iki, 22 sinde bir, 23 ünde yok. Zira domuzlar işi farkedip tedbirli davranmışlardı, fakat şuraya bak, ayın 26 sına.. O sıra yeniler gelmişti ve Bruno'nun kokusunu henüz almamışlardı.. Hepsi de

kafaya olmak üzere tam 9 isabet.. Ha, nasıl?»

Yüzü parlıyarak bakıyor bana «Hepsi hepsi iki saatte! Öyle tuhaftır ki, bilmem çene altlarından vurduğundan, belki, hepsi de göğüslerine kadar siperden sarkıp kalmışlardı... Ve bir de şuraya bak! 29 temmuz saat akşamın onunu iki geçe, tam kafadan isabet.. Ernst, şaka değil bu iş.. Bak, tanıklarım da var: doğrudur diye yazılı; imza: başçavuş yardımcısı Schlie. Akşamın saat onu zifiri karanlık sayılır, başarımla nasıl? Hey be, ne zamanlarmış!»

Ben: «Söyle bakalım Bruno!» diye soruyorum «başarım elbette eşsizdi.. Fakat şimdi olsun zavallılara zaman zaman biraz acıdığın olmuyor mu?»

Şaşkınlıkla: «Ne?» diyor.

Söylediklerimi tekrarlıyorum ve: «O tarihte içindeydik işlerin» diye ekliyorum «Fakat şimdi herşey değişti»

Sandalyesini kenara itiyor: «Ulan sen Bolşevik mi oldun yoksa? Vazifemizi yerine getiriyorduk! Emir! Neler de söylüyorsun... Ve hakaret görmüş bir tavırla topladığı nişan alma defterini komodinin çekmesine koyuyor.

Güzel bir puro verip onu yatıştırıyorum. Barışmış bir davranışla purosundan bir kaç nefes çekiyor ve her cumartesi yapılan Avcılar Birliği toplantılarını anlatıyor: «Geçenlerde bir balomuz oldu. Ama, balo derim sana! Sonra da gülle atma gecemiz vardı. Bir defa gel sen de! Ernst; lokalin öyle bir binası var ki, böyle puro pek az içmişimdir. Hem de başka yerlerden on Fenik daha ucuza. Bir hesapla; her akşam dünyanın parası fark. Orada insan daha enerjik ve daha rahat da oluyor. Bak..» Altın kaplama bir zinciri gösteriyor «Avcılar kiralı oldum! Büyük olay, değil mi?»

Çocuk yanımıza geliyor. Gemilerden biri ikiye bölün-

müş. Bruno, büyük bir özenle gemiyi düzelterip kızın saçlarını okşuyor. Mavi kurdela hışır hışır ediyor.

Bruno, beni bir büfenin önüne götürüyor; büfe aklâ gelen ve gelmiyen her şeyle tıklım tıklım dolu. Bütün bunları yıllık panayırıdaki nişancıda kazanmış. Üç atış bir kaç Fenikmiş, belirli bir isabet sayısı elde eden kimse- nin dilediği hediye- yi seçmesine izin varmış. Bruno bütün gün nişancıdan ayrılmamış. Bruno, bir yığın oyuncak ayı, kristal yemişlikler, kupa, bira testisi, kahve cezvesi, cıgara tablası, top ve hatta iki de örgü sepet kazanmış nişancılığı sayesinde.

Keyifli keyifli: «Şimdi beni hiç bir yere yaklaştırmıyorlar» diye gülüyor «Yoksa hepsinin iflahını kesecektim. İşte böyle, öğrenmenin zararlısı olmaz!»

Karanlık caddelerden geçiyorum. Evlerin kapısından ışıklar ve bulaşık suları dökülüyor. Bruno yine kızı ile oynamaktadır, şu sıra. Sonra karısı akşam yemeğini getirecektir. Daha sonra birasını içmeğe gider. Pazarları ailece kır gezmesi. Rahatını seven bir erkek, iyi bir aile babası, saygıdeğer bir yurttaş. Bütün bunlar doğru.

Fakat ya Albert? Ya bizler?...

Albert'in duruşmasının başlamasına bir saat kala mahkeme koridorlarındayız. Sonunda tanıklara sıra geliyor. Kalplerimiz çarpa çarpa içeri giriyoruz. Albert, suçlu sırasının arkalığına yaslanmış, yüzü sapsarı. Gözlerimizle ona işaret vermek ve: Cesareti bırakma, Albert! Demek istiyoruz. Seni yüzüstü bırakmayacağız, Albert! Fakat başını kaldırıp bakmıyor.

Adlarımız okunduktan sonra, salondan yine çıkmamız gerekiyor. Dışarıya çıkarken, dinleyicilerin oturduğu bölmenin ön sırasında Tjaden ve Valentin'i keşfediyoruz. Bize göz ediyorlar.

Tanıklar bir biri arkasından çağrılıyorlar. Willy'nin tanıklığı bilhassa uzun sürüyor. Sonra sıra bana geliyor. Valentin'den yana çabuk çabuk bir bakıyorum. Belli belirsiz bir baş işareti. Albert şu ana kadar gerçeği söylemeğe yanaşmamış, demek. Bunu ben de düşünmüştüm. Avukatının yanında dalgın dalgın oturuyor. Willy'nin yüzü ise kıpkırmızı olmuş. Savcıdan hiç gözünü ayırmıyor. İkisi arasında bir atışma geçmiş olacak.

Yemin ettiriliyorum. Bundan sonra, başkanın soruları başlıyor. Başkan, Albert'in Bartscher'i temizlemek istediğinden önce bahsedip etmediğini öğrenmek istiyor. Benim hayır cevabım üzerine, Albert'in son derece sakın ve kararlı bir hali olduğunu kimi tanıkların belirttiğini söylüyor.

Ben: «O her zaman böyledir!» diyorum.

Savcı: «Kararlı mı?» diye araya giriyor.

«Sakindi» diye cevabı yapııştırıyorum.

Başkan, öne doğru eğiliyor: «Böyle durumlarda da mı?»

«Elbette» diyorum «çok daha başka işlerde de sükûneti elden bırakmazdı.»

Savcı: «Né gibi başka işlerde?» diye soruyor ve bir parmağını sallıyor.

«Trampet ateşinde, sözgelişi..»

Savcı parmağını geriye çekiyor. Willy, memnun memnun homurdanıyor. Savcı öfkeyle ona bakıyor.

Başkan: «Şu halde sakindi?» diye tekrar soruyor.

Kızarak: «Şimdi olduğu kadar sakın» cevabını veriyorum. «Sakin durmasına rağmen içinde fırtınalar koptuğunun farkında değil misiniz? O bir askerdi! Sıkışık durumlarda şuraya buraya koşup ellerini ümitsizlikle havaya kaldırmamağı orada öğrendi. Yoksa kendini hiç mi hiç tutamazdı!»

Avukat, notlar alıyor. Başkan beni bir an süzüyor ve:

«Ne diye hemen ateş etmesi gerekti?» diye soruyor «Genç kızın bir defacık da bir başkasıyla kahveye gitmesi öyle pek kötü bir kareket değil.»

«Karnına bir kurşun yemekten daha berbattı bu onun için!» diyorum.

«Neden?»

«Zira o kızıdan gayri hiç kimsesi yoktu.»

Savcı: «Fakat bir anası vardı» diye söze karışıyor.

«Anası ile evlenemezdi ya.!» diyorum.

Başkan: «Niçin evlenmesi gerekiyordu ille de?» diye soruyor «Henüz genç değil mi bu iş için?»

Sert sert: «Asker olmak için genç değildi» diye karşılık veriyorum «Savaştan sonra çevresiyle bir türlü uyuşmadığı için, kendisinden ve anılarından korktuğu için evlenmek istiyordu; bir dayanak arıyordu. Aradığını da bu genç kızda bulduğunu sanıyordu.

Başkan, Albert'e dönüyor: «Sanık, artık bir şeyler söyleyecek misiniz? Tanık'ın sözleri doğru mu?»

Albert, bir süre duraklıyor, sonra da isteksiz isteksiz: «Evet» diyor.

«Yanında niçin tabanca taşıdığınızı da söyler misiniz?»

Albert susuyor.

Ben lafa karışıyorum: «Tabancasını her zaman yanında taşırdı.»

Başkan: «Her zaman mı?» diye soruyor.

«Elbette. Mendili ve çakısı gibiydi tabancası, onun için.»

Başkan, hayretle yüzüme bakıyor «Bir tabanca bir mendilden başka bir şeydir.

«Doğru!» diyorum «Mendili her zaman kullanamazdı, hatta yanında mendil bulunmadığı da olurdu.»

«Ya tabancayı...»

«Onun sayesinde birkaç defa canını kurtardı. Üç yıl-

dır hep yanında taşır. Cephede alıştı buna.»

«Fakat şimdi artık ona ihtiyaç yok. Barıştayız da..»

Omuz silkiyorum: «Bizler henüz böyle düşünüyoruz.»

Başkan, yine Albert'e dönüyor: «Sanık, vicdanınızı rahatlatmak istemiyor musunuz, halâ? Yaptığınızdan pişmanlık duyuyor musunuz?»

Albert, uyuşmuş gibi: «Hayır» diyor.

Ortalık sessizleşiyor. Juri üyeleri kulağ kesiliyor. Savcı öne eğiliyor. Willy, Albert'in üzerine atılacakmış gibi bakıyor Ben de yalvarır gibi bakıyorum Albert'e.

Başkan, «Fakat bir insan öldürdünüz!» diye onu konuşmağa zorluyor.

Albert, lakayitlikle: «Ben daha önce de pek çok insan öldürdüm.» diye cevaplandırıyor.

Savcı yerinden sıçırıyor. Kapının yanındaki jüri üyesi, tırnaklarını yemeğe ara veriyor. Başkan soluk soluğa: «Ne yaptınız?» diye soruyor.

Ben: «Savaşta!» diye hızla lafa karışıyorum.

Savcı, hayal kırıklığıyla: «Fakat bu bambaşka!» diyor.

İşte o zaman Albert başını kaldırıyor: «Neden onlar başka oluyormuş?»

Savcı yerinden doğruluyor: «Vatan uğrundaki savaşla şu sizin yaptığınızı bir mi tutacaksınız yoksa?»

Albert: «Hayır» karşılığını veriyor «O tarihte öldürdüklerim bana bir kötülük yapmamışlardı...»

Savcı, tiksinişmiş bir davranışla: «İşitilmiş şey değil!» diyor ve başkana dönüyor: «Fakat rica ederim..»

Fakat başkan ondan daha az heyecanlı, «Bütün askerler sizin gibi düşünselerdi işin sonu nereye varırdı?» demekle yetiniyor.

Ben: «Orası öyle!» diyorum «Fakat bu durumdan bizler sorumlu değiliz. Şu gördüğünüze..» ve Albert'i göstererek devam ediyorum «İnsanlara ateş etmesi öğretil-

meseydi o da şimdi böyle bir şey yapmamış olurdu.»

Savcının yüzü kıpkırmızı: «Fakat tanıkların sorulmadan söze karışması asla doğru değil..»

Başkan onu yatıştırıyor: «Bu sıra kurallardan biraz ayrılabiliriz..»

Beni uzaklaştırıp genç kızı çağırıyorlar. Albert, büzülüyor ve dudaklarını ısıyor. Kızın sırtında siyah ipek-liden bir elbise var, saçları da yeni ondüleli. Kendine güvenen bir hali var. Kendisine ne derece önem verdiği belli oluyor.

Yargıç, Albert ve Bartscher'le olan ilişkilerini soruyor. Kız, Albert'i katlanılmaz bir insan olarak anlatıyor ve Bartscher'in de çok sevimli olduğunu söylüyor. Albert'le evlenmeği aklına bile getirmediği halde, Bartscher'le hemen hemen nişanlı sayılırmış: «Hem Herr Trosske bu iş için daha pek gençti» diyor ve kalçalarını çalkalıyor.

Albert'in alnından terler akıyor, fakat hiç kımıldamıyor. Willy ellerini uğuşturuyor. Hepimiz de kendimizi güç tutuyoruz.

Başkan, Albert'le olan bağının derecesini soruyor

Kız: «Çocuksu bir tanışma» diyor «Sadece tanışıyoruz.»

«Sanık o anda heyecanlı mıydı?»

Bilgiç bilgiç: «Elbette» diyor. Bundan kendisine bir öğünç payı çıkaran bir hali var.

«Neden böyleydi?»

«Öyle işte..» diyor ve gülümsiyerek şöyle bir dönüyor, olduğu yerde «Bana çok tutkundü da.»

Willy, boğuk boğuk homurdanıyor. Savcının burundan takma gözlükleri ondan ayrılmıyor.

Salonun içinde bir: «Öyle olsun bakalım!» sesi yükseliyor, birden.

Herkes yerinden fırlıyor. Başkan: «Kim bağırdı?» diye soruyor.

Tjaden, gururla yerinden doğruluyor.

Tjaden'e elli Mark disiplin cezası veriliyor.

O da: «Pek ucuz» deyip para cüzdanını çıkarıyor «hemen ödeyim mi?»

Bunun üzerine yeniden elli Mark cezaya çarptırılıp salondan çıkarılıyor.

Kız göze çarpacak kadar alçak gönüllü oluyor.

Başkan: «O akşam Bartsch'la aranızda neler geçti?» diye sorularına devam ediyor.

Duraklıyarak: «Hiç bir şey» diyor «sadece bir arada oturuyorduk.»

Yargıç, Albert'e dönüyor: «Bu konuda bir diyeceğiniz var mı?»

Bakışlarımla Albert'i yiyeceğim, neredeyse. Fakat o yavaşça: «Hayır!» diyor.

«Şu halde dedikleri doğru mu?»

Albert acı acı gülümsüyor. yüzü kül gibi. Kız, başkasının başı üzerinde duvara asılı İsa heykelinden bir türlü ayırmıyor gözlerini. Albert: «Doğru olabilir!» diyor «İlk defa bugün duyuyorum bunları. Demek yanılmışım.»

Kız rahat bir nefes alıyor. Fakat acele etti. Zira Willy yerinden fırlayıp: «Yalan!» diye haykırıyor «Açıkça yalan söylüyor bu kadın! Herifle şıfıntılığın her türlüşünü yapmıştı, locadan çıktığında yarı çıplaktı!»

Salon karışıyor .Savcı kıyameti koparıyor. Başkan, Willy'e ihtar cezası veriyor. Fakat onu durdurmak imkânsız, Albert'in perişan bakışları para etmiyor; Albert'e bakıp: «Önümde dize de gelsen faydası yok, her şey açıklanmalı!» diye haykırıyor «karı hem türlü şıfıntılığ yaptı hem de, Albert'i önünde görünce, Bartscher beni sarhoş etti, deyip oğlanı deliye döndürdü ve tabancayı ateşlemesine sebep oldu! Polise giderken bana kendisi anlattı!»

Avukat karışıyor, kız şaşkınlıkla cıyak cıyak: «Sarhoş etmişti, sarhoş etmişti!» diye haykırıyor .Savcı elini

kolunu sallıyor: «Yargılama yüceliği bozuluyor...» diye

Willy, bir boğa kızgınlığıyla ona dönüyor: «Madde kumkuması seni, öyle ikide birde horozlanma. Yoksa o kü-lüstür cübbelerden korkup çenemizi tutacağımızı mı sanı-yorsun Bizi dışarı atmayı bir denesenize! Hakkımız-da ne biliyorsunuz sanki? Delikanlı dünyanın en sessiz ve yumuşak insanıydı, isterseniz sorun anasına! Fakat şim-di öyle bir ateş ediyor ki.. Çocukluğunda çakıl taşı atar gi-bi tıpkı. Pişmanlık mı! Pişmanlık duymuyor muymuş! Ömründe ilk defa olaraştır ki, öldürdüğü insan onun herşeyini mahveden birisidir, neden pişmanlık duysun? Tek hatası, yanlış hedefe ateş etmesi! Kariyi temizle-meliydi! Dört yıllık insan kasaplığını şu miskin barış lafiyla ve ıslak bir süngerle siler gibi beyinden çıkarmak kabil mi sanıyorsunuz, yoksa? Şahsi düşmanlarımızı key-fimizin istediği gibi yere seremiyeceğimizi biliyoruz, fakat bir öfkelenir de herşey alt üst olursa o zaman siz düşünün işin sonunu!»

Bir kör döğüşüdür gidiyor. Başkan, sessizliği sağ-lamak için boş yere yırtınıyor .

Birbirimize iyice sokulmuş bir halde ayaktayız. Willy'nin korkunç bir görünüşü var. Kossole yumrukla-rını sıkıyor. Şu anda bize karşı hiç bir şey yapamıyor-lar, iyiden iyiye tehlikeli bir halimiz var. Salondaki tek polis, yanımıza yaklaşmağı göze alamıyor. Jüri üyele-rinin oturduğu sıranın önüne fırlıyorum ve «Arkadaşı-mızın yarını söz konusu» diye haykırıyorum «onu mah-kûm etmeyin! Hem o da hayata ve ölüme karşı bu de-rece ilgisiz olmak istemezdi, bizlerin hiç biri böyle bir şey istemezdik.. Fakat hepimiz cephede ölçüyü kaçırdık ve bize hiç yardım eden olmadı! Vatanseverlik, vazife aşkı ve memleket sözlerini durmadan tekrarlayıp dayan-mağa ve üstesinden gelmeğe çalıştık! Fakat bütün bun-lar birer kavramdan öteye geçmiyordu, cephede bol bol

akıtılan kanlarla sürüklenip gitmişlerdi!»

Willy birden yanımda. Albert'i gösteriyor: «Şu gördüğünüz daha bir yıl önce iki arkadaşıyla bir makineli tüfek yuvasında yalnızdı. Bütün kesimde oradan gayri ancak bir makineli yuvası vardı.. Bir saldırı başlamıştı, amma üçler çok sakindi. Nişan alıyor bekliyor ve vaktinden önce ateş etmiyorlardı.. Tam karınlarından hizalıyorlardı ve düşman dizileri çukurun önüne gelip de serbestlediklerini sanarken ateş açıyorlardı, bunu birkaç defa tekrarlamışlar, yardım epeyce bir zaman sonra yetişmişti. Saldırı püskürtüldü. Makinelinin yere serdiklerini sonradan topladık. Tam karından isabet alanların sayısı yirmi yediydi, isabetlerin hepsi de kusursuzdu ve hepsi de öldürücüydü.. Bacaktan, kör barsaktan, mideden, akciğerden, kafadan isabet alanlar da cabası. Şurada gördüğünüz..» Albert'i gösteriyor yine «sadece iki arkadaş yardımıyla, bütün hastaneyi dolduracak kadar iş çıkarmıştı.. Hem de karından yaralananların çoğu hastaneye kısmet olmamıştı. Bu başarısından dolayı sonradan I. rütbede bir Demir Haç nişanı aldı ve albay tarafından da öğüldü. Şimdi anladınız mı bu adamın yerinin sizin maddeleriniz ve sivil mahkemeleriniz olmadığını? Siz onun hakkında hüküm veremezsiniz! O askerdir, bizlerindir o.. Ve bizler onu beraet ettiriyoruz!»

Fakat savcı da konuşabiliyor ve: «Bu meşûmca yabanilik..» diye soluyarak, Willy'yi yakalaması için polise bağırıyor.

Yeniden ortalık karışıyor. Willy herkesi olduğu yere mıhlıyor. Ben kendimi tutamıyorum: «Yabanilik mi? Kim sebep oldu? Sizler sebep oldunuz buna! Hepinizi bizler yargılamalıyız! Savaşınızla bizleri mahvettiniz! En iyisi bizleri de içeriye tıkın! Geri geldiğimiz zaman bizler için ne yaptınız? Hiç, hiç birşey! Zafer diye bir birinizle çekiştiniz, savaş anıtlarını açış törenlerini yaptı-

nız, kahramanlık lafları ettiniz ve sorumluluktan kaçındınız! Bizlere yardım etmeniz gerekirdi! Oysa bizleri yapayalnız bıraktınız, hem de eskiye alışmamız gereken en çetin durumda! Bütün kürsü ve minberlerden bu konuda vaizler vermeliydiniz! Askerden terhisimiz sırasında bizlere yardım etmeniz gerekirdi. Durmamacasına şunları tekrarlamalıydınız: «Hepimiz müthiş yanıldık! Hep beraber işleri yoluna koyalım! Cesur olun! Karşılacak bir şey arkada bırakmamış olan sizler en zor durumdasınız! Sabredin!» Ve bizlere hayatı yeniden göstermeliydiniz! Bizlere yaşamağı yeniden öğretmeliydiniz! Oysa sizler hepimizi yüzüstü bıraktınız! Bizleri mahvolmağı terkettiniz! İyiliğe, düzene, yeniden kurmağı, sevmeye yeniden inanasını bizlere öğretmeliydiniz! Böyle yapacak yerde yalan dolan, kışkırtıcılığa ve maddelerinizi harekete geçirmeğı başladınız, yeniden. İçimizden biri bu yüzden mahvoldu. İkincisi karşınızda duruyor!»

Kendimizi kaybettik. Öfke, kızgınlık, hayal kırıklığının her çeşidi türlü türlü taşıyor içimizden. Salonda bir kör döğüşüdür gidiyor. Sessizliğin bir an olsun sağlanması için epey zaman gerekiyor. Mahkeme önünde uygunsuz davranışlarımız yüzünden hepimize birer günlük hapis cezası veriliyor ve hemen dışarıya çıkarılıyor. Polis elinden yine de kolayca kurtulabiliriz. Fakat istemiyoruz bunu. Albert'le hapse girmek istiyoruz. Tam önünden geçiyoruz ve hepimizin onunla birlik olduğunu görmek istiyoruz...

Albert'in üç yıl hapse mahkûm edildiğini ve cezasını gık demeden kabullendiğini sonradan öğreniyoruz.

III

George Rahe kafasına bir şey koydu. Geçmişle bir

dafa daha göz göze karşılaşmak, istiyor. Bir yabancı'nın pasaportunu ele geçirip sınırı aşmayı başarıyor. Şehirler ve köylerden geçiyor trenle, irili ufaklı istasyonlarda do-laşıyor ve varmak istediği yere akşam üstü varıyor en sonunda.

Hiç mola vermeden caddeleri geçip şehrin dışına te-pelere doğru yürüyor. Evlerine dönen işçilerle karşılaş-ıyor. Fenerlerin ışığı altında çocuklar oynuyor. Birkaç oto-mobil homurdanıp geçiyor yanından. Sonra bir sessizlik başlıyor.

Grub, etraf seçilecek kadar aydınlık daha. Rahe'nin gözleri de karanlığa alışıyor. Yolu bırakıp tarlalardan ge-çiyor. Bir zaman sonra sendeliyor birden. Pash bir diken-li tele takılan pantolonunun bir parçası kopuyor. Telden kurtarmak için yere eğiliyor. Bu bir çukur boyunca uza-nan bir engelin dikenli telidir. Rahe, yerinden doğrulu-yor. Savaş alanının çıplak tarlaları önünde uzanmaktadır.

Grubun belirsizliğinde bu tarlalar altı üstüne gelmiş bir donmuş deniz, taşlaşmış bir nehir gibi duruyor. Kan, barut ve toprağın karışmasından meydana gelen soluk buğuyu, ölümün vahşi kokusunu Rahe ta içinde duyuyor; bu kırlarda halâ dolaşan ve sözü geçen ölüm!

Kendi de farkında olmadan başını kısıyor, omuzlar havaya kalkıyor, kollar öne düşüyor, gevşek gevşek elle-rin oynak yerleri atılmağa hazır... Bu yürüyüş şehirlerde-kine benzemez. Yine o asker yürüyüşü, büzülerek ve dik-katle sürünen bir hayvaninkine benzeyen pusuda yürü-yüş, herşeyi sağlama alan asker yürüyüşü...

Olduğu yerde durup araziyi gözden geçiriyor. Bir sa-at önce buraların yabancı'sıydı. Fakat şimdi her tepeyi, toprağın her kıvrımını, her düzlüğünü yine tanımaktadır. Buradan hiç uzaklaşmamış gibi.. Aylar, hatıraların titrek ışığında kâğıt parçaları gibi buruşuveriyorlar ve yanıp dumanlaşarak uçup gidiyorlar... Şimdi teğmen George

Rahe yine bir akşam keşfindedir ve araya hiç bir şeyler girmiş değildir. Çevresinde akşamın sessizliğinden ve otların okşayan hafif bir rüzgârdan gayri bir şey yok. Fakat kulaklarında yine savaş gümbürtüleri var, mermilerin çılgınca patlayışını, ışıklı roketlerin kocaman lâmbalar gibi büyük bir tahrip dünyasının üzerinde sallanışlarını görüyor. Gökyüzü bir katran kazanı gibi kaynıyor ve top- rak, kükürtlü kraterlerden ve çeşmelerden boşanırcasına ufuklardan ufuklara gümbürdüyor.

Rahe dişlerini sıkıyor. Hayali geniş değildir ama. yine de karşı duramıyor: Anılar bir kasırga gibi saldırıyor- lar. Burada barış yok henüz. Dünyanın öteki tarafların- daki yalancı barış da yok. Burada hâlâ savaş ve döğüş var... Burada tahrip bir hortlak gibi işini yürütüyor çılgınca ve meydana getirdiği kasırga, bulutlara karışıyor.

Toprak yakalıyor, elleri varmış gibi uzanıyor ona. Sarı ve vıcık vıcık balçık çamuru, ayakkabılarına yapışıp adımlarını ağırlaştırıyor. Ölüler, hayatta kalanları boğuk seslerle söylene söylene aşağıya çekmek istiyormuşçasına!

Kara kara mermi çukurlarından atlayıp çılgınca ko- şuyor. Rüzgâr kuvvetleniyor, bulutlar geçip gidiyorlar ve arada bir, ayın soluk ışıkları kırlara vuruyor. Rahe her defasında kalbi sıkışarak duruyor, kendini yere atıp hiç kımıldamadan toprağa yapışıyor. Hiç bir tehlike ol- madığını biliyor, fakat her defasında yine de korku ile bir mermi çukuruna atıyor kendini. Üstünde dimdik yürünemiyen bu arazinin kanununa, göre göre ve bile bile kendini bırakıyor.

Ay koskoca bir aydınlatma roketi oldu. Koruluğun ağaç kökleri bu sapsarı ışıktaki kara kara duruyorlar. Çift- liğin yıkıntısı arkasında bir boğaz vardır ve oradan hiç bir zaman bir saldırı olmuş değildir. Rahe, bir çukura çömeliyor. Bir palaska kayışının parçaları, birkaç yemek

kabı, bir kaşık, bozulmuş el bombaları, fişeklikler ve onların yanında kirli yeşil, ıslak ve liyme liyme bir mendil; hepsi de yarı balçıklaşmış şeyler.. Bir askerden arta kalmış öteberi.

Yüzü toprağa gelecek biçimde yere uzanıyor, boylu boyunca ve sessizlikler konuşmağa başlıyor. Toprağın içinde müthiş bir gürleyiş var, aralarla soluyor, gümbürdüyor ve yine gürlüyor, takırtıyor ve şangırdıyor. Rahe, parmaklarını toprağa geçirip, başını yere bastırıyor; sesler ve seslenmeler duyduğunu sanıyor ve sormak, konuşmak haykırmak istiyor.. Kulak kabartıp bir cevap, hayatıyla ilgili bir cevap bekliyor...

Fakat sadece rüzgâr hızlanıyor, bulutlar daha çabuk ve daha alçaktan uçuyor.. Tarlalarda gölgeler, gölgeleri kovalıyor. Rahe ayağa kalkıp yola devam ediyor; gideceği yeri bilmeden ve kara kara harçlarla karşılaşınca kadar, uzun zaman yürüyor. Bir biri ardına dizilmiş uzun diziler halinde haçlar bir bölük, bir tabur, bir alay bir ordu gibiler.

Ve Rahe birden herşeyleri anlıyor. Koca koca sözlerin ve kavramların meydana getirdiği bütün bir yapı bu haçların önünde çatır çatır döküyor. Yalnız burada savaş var daha. Paçayı kurtaranların anılarında ve beyinlerinde savaş yok artık! Boş yere geçip gitmiş olan kaybolmuş yıllar buradadır. Hayaletlerle dolu bir sis gibi mezarların üzerindedirler... Yaşanılmamış olan, hiç bir zaman huzura kavuşmamış olan hayat da burada haykırmakta ve gökgürleyişini andıran bir sükûnla göklere seslenmektedir.. Yaşamağa başlayamadan ölmüş olan bir gençliğin gücü ve istekleri de burada, gecenin koynunda, muazzam bir feryat gibi, akmaktadır.

Her yanını ürpertiler kaplıyor. Bir neslin bağlılığını, kahramanlık ve hayatını yutan o yiğitçe yanılmayı ve boş bir öğ alma duygularını bütün acılığıyla farkedir-

yor. Boğulur gibi oluyor ve sarsılıyor.

Rüzgârın ve gecenin içinde: «Arkadaşlar!» diye haykırarak ilerliyor «Arkadaşlar! ihanete uğradık bizler! Bir kere daha yürüyüşe geçmeliyiz! Bu ihanete karşı! Buna karşı! Arkadaşlar!»

Haçların önünde duruyor. Ay bulutların arasından kurtuluyor; haçların parıldadığını, iki yana açılmış kollarıyla yerden yükseldiklerini görüyor.. Adımlarının güm-bürtüsü şimdiden duyuluyor. Rahe onların önünde yürümektedir.. Elini ileriye doğru uzatıyor: «Arkadaşlar... Marş!» Ve elini cebine sokup yine çekiyor. Yorgun, yapayalnız bir patlama duyuluyor. Rüzgâr hemen yakalayıp uzaklaştırıyor.. Rahe, dizleri üstüne sendeliyor, kollarına dayanıyor ve son bir gayretle haçlardan dönebiliyor.. Onların yürüdüğünü, yere vura vura yürüdüklerini ve harekete geçtiklerini görüyor; Ağır ağır yürüyorlar, zira dünyaları çok geniş onların ve yürüyüşleri uzun sürecek. Fakat hep ilerliyecekler, varacaklar ve en son savaşı verecekler; yaşamak savaşını verecekler.. Sessizce yürüyorlar.. Kapkaranlık bir ordu, yolların en uzununda kalplere giden yolda yürüyor.. Yürüyüş yıllar yılı sürecek, fakat onlar için zaman ne demek? Yola koyuldular bir kere, yürüyorlar ve varacaklar.

Rahe'nin başı önüne düşüyor, etrafı kararıyor ve yüzüstü yuvarlanıyor, fakat haçların yürüyüşünden geri kalmıyor ve yürüyor. Baba ocağını geç bulmuş gibi toprakta boylu boyunca uzanmakta, kolları yana doğru açılmış, gözler şimdiden sönükleşmiş ve bir dizi büzülmüş. Vücut bir daha titriyor, sonra herşey bir uyku oluyor ve sadece rüzgâr esiyor ve esiyor.. Bulutların ve gökyüzünün üzerinden, tarlaların ve uçsuz bucaksız düzlüklerin, mezarların, mermi çukurlarının ve haçların üzerinden esiyor rüzgar.

BITİRİŞ

I

Toprakta mart ve menekşe kokusu var. Islak yaprakların altından çuha çiçekleri baş veriyor. Tarlalarda sapan izleri mor mor ışıldıyor.

Bir orman yolu boyunca yürüyoruz. Kossole ve Willy önden gidiyor. Valentin'le ben arkada. Epeydir ilk defa olarak bir araya geldik. Birbirimizi pek seyrek görüyoruz.

Karl yeni otomobilini gündüz için bize verdi. Fakat kendisi beraber gelmedi, vakti pek az. Birkaç aydanberi çok para kazanıyor, zira Mark düştükçe dükkânının işleri iyi gidiyor. Bizi şoförü buraya getirdi.

Ben: «Ne iş yapıyorsun, Valentin?» diye soruyorum. «Panayırılarda dolaşıyorum» cevabını veriyor «kayıp salıncakçılığı yapıyorum.»

Hayretle yüzüne bakıyorum: «Ne zamandan beri bu işi yapıyorsun?»

«Epeyce oldu. O sizin görmüş olduğunuz partnerim beni az sonra yüzüstü bıraktı. Şimdi bir barda dans numaraları yapıyor. Foxtrot ve Tango oynuyor. Bu sıra bunlar pek rağbette. Eh, bu işler için benim gibi bir sakat as-

ker de parlak bir partner sayılmaz.

«Kayık salıncağının geliri yetmiyor mu?»

Boş ver, gibilerden bir el işareti yapıyor: «Hiç sor-
ma! Yaşamağa yetmez, ölmek için de fazla! Hele bu dur-
mamacasına dolaşmak! Yarın yine yolculuk var. Krefeld'e.
Sefaletin dik alâsı, Ernst! Bizim Jupp nereelerde?»

Omuz silkiyorum: «Buralardan gitti. Adolf gibi. İki-
si de bir daha hiç bir haber vermediler.»

«Ya Arthur?»

«Yakında milyoner olacak.»

Valentin, mahzun mahzun: «Olmaz şey değil!» diye
doğruluyor.

Kossole, olduğu yerde durup kollarını açıyor: «Ço-
cuklar, gezmek güzel şey.! Bu işsizlik olmasaydı!»

Willy: «Yakında bir iş bulacağını sanmıyor musun?»

Ferdinand başını ümitsizlikle salıyor: «Pek kolay
olmıyacak. Adımız kara listede. Yeter derece uysal değı-
lim. Fakat hiç değilse sağlığım yolunda. Şimdilik Tjaden'-
in yanındayım.

Ağaçların seyrekleştığı bir yerde mola veriyoruz.
Willy bir cıgara kutusu çıkarıyor; Karl'dan almış. Valen-
tin'in yüzü keyifleniyor. Yere oturup sigaraları tütürü-
yoruz.

Ağaçların tepeleri hafif hafif çıtırdıyor. Bir iki arı
kuşu cıvıldıyor. Güneş şimdiden sıcak ve iyi ısıtıyor. Willy
keyifle esneyip pardesüsüne uzanıyor. Kossole yosunlar-
dan bir yastık yapıp onun gibi yere uzanıyor. Bir
kayın ağacının gövdesine düşünceli düşünceli dayanmış
olan Valentin, yeşil bir böceği dikkatle süzüyor.

Alıştığım yüzlere birer birer bakıyorum. Ve bir an
herşeyler eşsiz görünüyor gözüme.. İşte yine yanyana ye-
re çömelmekteyiz, eskiden sık sık yaptığımız gibi.. Gerçi
birkaç kişiyiz ancak.. Fakat acaba gerçekten beraber mi-
yiz?

Kossole, kulak kesiliyor birden. Uzaktan doğru sesler duyuluyor. Genç sesler. İzçiler olacaktır; bu pırıl pırıl günde kordonlarını takip gitarlarını çalarak ilk yürüyüşlerini yapıyorlardır. Savaştan önce biz de yapardık. Ludwig Breyer, Georg Rahe ve ben de...

Arkama yaslanıp o günleri düşünüyorum; kamp ateşi etrafında geçen akşamları, halk türkülerini, gitarları ve çadırın önünde şenlikli geceleri.. Bizim gençliğimiz böyleydi. Savaştan önceki o yıllardan izcilik romantizminde yepyeni ve hür bir geleceğe karşı duyulan hayranlık henüz yaşıyordu; sonraları siperlerde de bir müddet aynı ruh hali sürdü, fakat 1917 yılının kıyasıya malzeme yiyen korkunçluğuna dayanamadı ve çöktü.

Sesler yaklaşıyor. Kollarıma dayanıp başımı kaldırıyor ve yürüyüş yapanları görmek istiyorum. Tuhaf şey! Bir kaç yıl önce biz de bunlardandık, fakat şimdi onlar başka bir nesilmiş gibi geliyor.. Bizden sonra gelen ve bizim bıraktığımız yerden başlayan bir nesil gibi.

Seslenmeler duyuluyor. Koca bir dalga, bir koro gibi. Sonra tek tük sesler. Pek iyi anlaşıyorlar. Dallar kırılıyor ve yer, sert adımlar altında titriyor. Yine bir haykırış. Yine adımlar, dal kırmalar ve sessizlik. Sonra iyice anlaşılan açık açık bir emir: «Sağdan ilerliyen atlılar.. Tabur sağa çark.. marş, marş!»

Kossole, yerinden fırlıyor. Ben de. Birbirimize bakışıyoruz. Şeytan bizimle alay mı ediyor? Bu da nesi?

Önümüzdeki çalılıkların arasında tam bu sıra yeniden bir çatırdı oluyor, birisi ormanın kenarına koşup kendini yere atıyor ve deminki ses: «Vizörleri dörtyüze ayarlayın!» diye gürliyor. «Avcı ateşi!»

Taktaklar ve çat çatlar duyuluyor. On beşle on yedi arasındakilerden meydana gelmiş uzun bir dizi, ormanın kenarında dağınık nizamda yan yan yerde yatıyor. Üstten cepli kısa ceketlerinin deri kemeri palaska kayışı gi-

bi bağı. Hepsi aynı biçim giyimli. Gri caket, dolak ve işaretle kepler. Üniformaya benzemesine özellikle dikkat edilmiş. Her birinde uçları sivri bir dağcı bastonu var; bununla ağaçlara vurup tüfek sesi çıkarıyorlar.

Asker keplerinin altındaki suratlar çok genç, kırmızı yanaklı çocuk yüzleri. Sağdan doğru at süren süvariye dikkat ve heyecanlı gözlüyorlar. Kahverengimsi yaprakların altındaki menekşelerin zarif harikasını da, tarlaların üzerinde yükselen oluşan morumsu buğusunu da hat-ta sürülmüş topraklarda hophyan şu küçük tavşanın tüylü sırtını da görmüyorlar. Hayır, tavşanı gördüler. Fakat bastonlarıyla nişan almakla yetiniyorlar ve ağaçlara daha şiddetle vuruyorlar. Çocukların arkasında güçlü kuvvetli ve göbeklice bir adam ayakta duruyor. Onun da sırtında kısa bir caket, ayaklarında tozluklar var. Çocuklara enerjik emirler veriyor: «Daha sâkin ateş edin! Vizörü iki yüz metreye ayarlayın!» Ve dürbünüyle düşmanı inceliyor.

Heyecanla: «Aman yarabbi!» diyorum.

Kossole'nin hayreti geçti. «Bu ne melûnca budalalık!» diye küfrü basıyor kızgın kızgın.

Fakat müthiş bir karşılık görüyor. Yanında iki kişi daha bulunan şef köpürüyor ve böğürüyor. Yumuşacık bahar havasında: «Kısın çenenizi bakayım! Sizi görev kaçakları, sizi vatan hainleri sizi!»

Delikanlılar da bilgiç bilgiç onun gibi haykırışıyorlar. Bir tanesi, ufacık yumruğunu sallıyor ve inci gibi kaba sözler uçuşuyor. İncecik sesiyle: «Korkaklar!» diye haykırıyor. Bir başkası: «Barışseverler!» diye onu tamamlıyor. Bir üçüncüsü: «Bu bolşeviklerin hepsini temizlemeli!» diye bilgiç bilgiç ve çabuk çabuk bağırıyor «Almanya'nın kurtulması buna bağlı!»

Şef: «Doğrusu da bu!» diyerek oğlanın omuzuna vu-

ruyor ve ileriye çıkıyor: «Delikanlılar, kovalayın şunları!»

Willy işte bu sırada uyanıyor. Şimdiye kadar uyku-daydı. Bu konuda halâ eski bir asker, bir yere uzandı mı hemen uyur.

Yerinden doğruluyor. Şef, olduğu yerde hemen kahkaha hıyor. Willy gözlerini aç a aç a etrafına bakıp kahkahayı basıyor ve: «Maskeli balo mu var?» diye soruyor. Fakat sonra durumu kavlıyor ve karşıda duran şefe doğru homurdanıyor: «Mükemmel, bir siz eksiktiniz! Evet, vatan! Öyle ya bu sizlerin tekelinde, tapusu sizlerde, değil mi? Ötekilerin hepsi hainler, değil mi? Alman ordusunun dörtte üçünün hainlerden meydana gelmesi pek tuhaf! Savuşmağa bakın, gulyabani kılıklı herifler! Henüz birşeyler bilmiyen şu çocukları bir kaç yıl olsun rahat bırakamaz mıydınız?»

Şef, ordusunu geri çekiyor. Fakat ormanda da keyfimiz kaçtı. Köye dönüyoruz. Arkamızdan doğru tempo lu ve sert sert: «Yaşasın cephe! Yaşasın cephe!» sesleri duyuluyor.

Willy saçlarını karıştırarak: «Yaşasın cephe!» diyor «bunu savaşta bir er duysaydı!»

Kossole, öfkeyle: «Evet» diyor «böylece yeniden başlıyor.»

Köyün dışında küçük bir kır gazinosu buluyoruz; bahçeye birkaç masa yerleştirilmiş, şimdiden. Valentin'in bir saate kadar kayık salıncağının başında bulunması gerekmesine rağmen, yine de şöyle bir ilişiyoruz; her fırsattan yararlanmalı, bir daha ne zaman bir araya geleceğimizi tanrı bilir...!

Solgun bir akşam kızılığ ı gökyüzünün rengini değiştiriyor. Az önce ormanda olup bitenleri bir türlü çıkara-

mıyorum aklımdan. «Hey Allahım!» diyorum «Şükür yaşıyoruz.. Paçayı yeni kurtardık. Fakat aynı şeyleri düşünebilen insanlar nasıl olup da yine bulunabiliyor!»

Willy, herzamanki halinden farklı bir ciddilikte ve düşünerek: «Böyleleri her zaman bulunacaktır» cevabını veriyor «Fakat bizlere de iş düşüyor. Hem bizim gibi düşünenler de yığınla. İnanın bana, çoğunluk bizler gibi. O tarihtenberi-yani Albert'le Ludwig'in akibetlerinden-beri kafamdan bir sürü şeyler geçti. Bana kalırsa, herkes kendisine göre birşeyler yapabilir, hatta fazla zeki de olmasa. Gelecek hafta iznim sona eriyor ve köydeki öğretmenliğime dönmem gerekiyor. Buna pek seviniyorum. Benim çocuklara gerçek vatanın ne olduğunu öğretmek istiyorum. Yani, memleketlerini, partiyi değil... Onlara öğretmek istiyorum. Onların vatani ağaçlar, sürülü tarlalar ve topraktır, koca ağızlı palavracılar değil. Bunu uzun zaman düşünüp taşındım omuzlarımıza birer görev yüklenecek yaşta olduğumuz sonucuna vardım. Benim görevimi söyledim. Pek büyük olmadığını kabul ediyorum. Fakat bana yetişir. Ben Geothe değilim ya!»

Başım la doğruluyor ve onu uzun uzun süzüyorum. Sonra yola çıkıyoruz.

Şoför bizi bekliyor. Araba, ağır ağır çöken akşam karanlığında hafifçe kayarak yol alıyor. Şehre vatınamıza az var ve ilk ışıklar göründü bile! Tam bu sırada, tekrleklerin gıcirtısına ve sesine kısık, gırtlaktan ve uza-yıp giden bir çığlık karışıyor. Akşamın loşluğu çökmüş gökyüzünde ve doğuya doğru, kancamsı bir yarım yuvarlak biçiminde biraraya gelmiş yaban kazları uçuyor.

Birbirimize bakıyoruz. Kossole birşeyler söylemek istiyorsa da, vazgeçip susuyor. Hepimiz aynı şeyi düşünüyoruz. Şehir, caddeleri ve gürültüsüyle, bizi karşılıyor. Valentin iniyor. Sonra Willy. Daha sonra da Kossole.

Bütün gün ormandaydım. Küçük bir kır misafirhanesine yorgun argın şimdi varıp gece için bir oda tuttum. Yatak şimdiden hazırlanmış, fakat uykum yok daha. Pencerenin önüne oturup ilkbahar gecesinin seslerine kulak veriyorum.

Ağaçların arasında gölgeler koşuşuyor ve ormandan doğru sesler duyuluyor, yerlere yaralılar yatırılmış gibi. Sâkin ve kendime güvenli, karanlıklara bakıyorum; zira geçmişimden korkmuyorum, bundan böyle. Onun sönmüş bakışlarına gözümü **kırpmadan bakıyorum**. Hatta ona karşı ilerliyorum ve düşüncelerimi siperlere ve çukurlara gönderiyorum... Fakat geriye gelseler de korku ve dehşet değil, güç ve istek getireceklerdir, beraberlerinde.

Beni kurtarıp sürükliyecek bir kasırga beklemiştim geldi, fakat usulca, bana hiç duyurmadan. Amma geldi. Umutsuzlukla kıvranıp herşeylerin mahvolduğunu söylerken o bana yetişti. Ayrılma her zaman bir sondur, diye düşünürdüm. Bugün şunu da biliyorum: Gelişmek de bir ayrılmadır. Gelişme de bir yüzüstü bırakıştır. Ve son diye birşey yoktur.

Varlığımın bir parçası tahrip işine katıldı; kine düşmanlığa ve öldürmeğe katıldı. Fakat yaşama sevgisi bana kaldı. Bu hemen hemen bir görev, bir yol. Kendi üzerimde çalışmak ve hazır bulunmak istiyorum, ellerime ve düşüncelerime dokunmak istiyorum; kendimi fazla önemsememek ve arada bir dursam da, **yoluma devam etmek istiyorum**. Yeniden yapılacak ve düzeltilecek pek çok şey var. İş pek çok. Bomba ve makineli tüfek yıllarında çöken ve yıkılan pek çok şeyin temizlenmesi gerekiyor. Herkesin bir öncü olması gerekmez. Zayıf ellere ve daha az kuvvetlilere de iş var. Ben de onlar arasında yer alırım. O zaman ölümler susarlar ve geçmiş, beni kovalamak-

tan vazgeçer, bana yardımcı olur.

Bütün bunlar ne kolay, fakat bu sonuca varmak ne de uzun sürdü. Belki de ileri saflarda yolumu şaşırp tel örgülerin ve mayınların kurbanı olacaktım, Ludwig'in ölümü bir aydınlatma roketi gibi havaya yükselip bizlere yol göstermeseydi! Birbirimize bağlılığımız selinin, ölümün eşiğinden kurtarılmış hayatın o arta kalmış yarı gerçekleri ve bencilliği sürükleyip yeni kıyılar arayacak yerde, unutuluşun batağında can çektiğini, cümle bataklıkların da yolunu şaşırp ilişkiler, tasalar ve meslekler mezarlarında tükendiğini gören bizler ümitsizdik. Bu gün ise hayatta herşeyin yeni bir hazırlık olduğunu biliyorum. Bir ağacın içindeki hücreler ve oluklar ileriye doğru zorlıyan özü nasıl alır ve daha yukarıya verirse, böylece, günün birinde güneşli yaprak kümeleri, ağaç tepeleri ve hürriyet de meydana gelecektir. Yeniden başlıya-
cağım.

Gençliğimizde hayal ettiğimiz ve cephede geçen yıllardan sonra beklediğimiz büyük isteğin yerine gelmesi biçiminde olmayacak bu iş. Öteki yollardan farksız bir yol olacak; Taşlı ve uzun bir yol. Bu yolda da bozuk yerler, köyler ve tarlalar bulunacak; Bir çalışma yolu olacak. Tek başıma olacağım. Belki bazı bazı birisini bulacağımı. Bir yürüyüş; Fakat bütün yol boyunca değil elbette.

Ve omuzlarımın iyiden iyiye yorulduğu bir sıra arka çantamı yine yüklenmem gerekecek; Dört yol ağızlarında ve sınırlarda tereddütler geçirip birşeyleri yine geriye bırakacağım, sendeliyeceğim ve düşeceğim de olacak, belki! Fakat yine ayağa kalkacağım ve düştüğüm yerde kalmıyacağım. Yola devam edeceğim ve geriye dönmiyeceğim. Yüzde yüz mutluluğu belki de hiç bulamıyacağım, savaş bunu belki de tahrip etmiştir. Belki her zaman biraz dalgın olacağım ve hiç bir yerde kendimi rahat hissetmiyeceğim. Fakat yüzde yüz bahtsızlık da

hiç duymıyacağım; zira tutunacak birşeyler bulabileceğim daima. Bazan ellerime, bazan bir ağaca ve bazan toprağa, tutunacağım.

Gövdelerin içindeki öz yükseliyor, tomurcuklar çıtırtılarla yarılıp açılıyor ve karanlık, gelişmenin gürültüsüyle dopdolu. Odamın içinde gece ve ay var. Odamda hayat var. Mobilyalar çıtırtıyorlar, masa çatırdıyor. Dolap gıcırıyor. Yıllarca önce balta kurbanı oldular, testereden geçtiler, rendelendiler ve işe yarayacak şeyler haline getirildiler; sandalyeler ve karyolalar oldular. Fakat her baharda, özün yürümeğe başladığı gecelerde içlerinde yine bir depresme oluyor; uyanıyorlar, geriniyorlar ve eşya olmaktan, kullanılan sandalye olmaktan çıkıp dışardaki hayat akışının ,yaşama selinin birer parçası oluyorlar, yine. Ayaklarımın altında tahtalar çatırdıyor ve kımıldıyor, ellerimin altındaki pencere kenarının tahtası çıtır çıtır ediyor ve kapının önünden geçen yolun kenarındaki parçalanmış ve çürümüş bir ıhlamur gövdesinde bile iri ve kocaman tomurcuklar baş veriyor.. Birkaç hafta sonra da küçük ve ipek gibi yaprakları olacak; üstünden bakan geniş dallı çınar gibi o da yapraklanacak.

— B İ T T İ —

Erich Maria Remarque'ın DÖNÜŞ YOLU savaş sonrası gerçeklerini ele alır. Garp Cephesi'nden kurtulabilmiş az sayıda ve çoğu sakat genç askerlerin savaş smrclerinin, karaborsacıların ve politika cambazlarının dünyasında bocalıyanların romanıdır. ıkarcıların kışkırttığı ve sömürdüğü genç yiğitlerin savaş sonrası destanıdır.

Fiyatı : Onbeş Lira